

GAZİANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.3 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.3 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

E-ISSN: 2149-5459
P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Aims and Scope: Gaziantep University Journal of Social Sciences is a peer-reviewed and international academic journal which is published four times in a year. The language of the journal is English and Turkish. The language of Law articles could also be French.

The aim of Journal of Social Sciences [JSS] is to publish research articles on social sciences for contributing to the international social sciences literature. JSS publishes high quality studies in the fields of General Anthropology, Geography, History, Psychology, Archeology, Sociology, Economics, Business Administration, Linguistics International Affairs, Educational Sciences, Communications, Information Science, Law, Literature, and Philosophy. Although JSS has a preference for academic studies, it also welcomes studies that are written other researchers and practitioners. The goal of JSS is to constitute a qualified and continual platform for sharing studies of academicians, researchers and practitioners.

Copyright © 2016 Gaziantep University. No parts of publication in the Journal of Social Sciences may be reproduced, stored, transmitted or disseminated, in any form or by any means without prior permission from University of Gaziantep. Authors are responsible for all ideas in the manuscript.

Editorial Correspondence and Subscription Address: University of Gaziantep, Institute of Social Sciences, Journal of Social Sciences, 27310 Gaziantep TÜRKİYE
Tel: +90 342 317 18 96 Fax: +90 342 360 10 43
Email: jss@gantep.edu.tr

The Journal has an international editorial board.

Print: University of Gaziantep Press.

Cover Design: Mustafa SEVİNDİK- sevindik27@gmail.com

Abstracted and Indexed in:

ULAKBİM national index
EBSCO Host database
Indexcopernius index
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi
ERGO (Educational Research Global Observatory) NewJour
Türk Eğitim İndeks

Gaziantep University Journal of Social Sciences [JSS]

Owner

Gaziantep University
Rector Prof.Dr. M. Yavuz ÇOŐKUN

Editor-in-Chief

Asst.Prof.Dr. Lider BAL

Co-Editor

Asst.Prof.Dr. Mehmet KILIÇ

Section Editors

Assoc.Prof.Dr. Rüstem YANAR
Assoc.Prof.Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Asst.Prof.Dr. Atınç OLCAY
Asst.Prof.Dr. Muharrem AÇIKGÖZ
Asst.Prof.Dr. Fettah KUZU

Assoc.Prof.Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Assoc.Prof.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Asst.Prof.Dr. Yunus Emre TANSÜ
Asst.Prof.Dr. Şenay Leyla KUZU
Asst.Prof.Dr. Mehmet KILIÇ

Editorial Assistants

Res.Asst Zeynep Büşra ŐENYİGİT

Res.Asst. Aslıhan KAPLAN

Technical Assistant

Mustafa SEVİNDİK

Editorial Board

Asst.Prof.Dr. Lider BAL
Prof.Dr. Cengiz TORAMAN
Prof.Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN
Prof.Dr. Mehmet Tevfik GÜLSOY
Prof.Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Assoc.Prof.Dr.Meltem KARADAG
Assoc.Prof.Dr. Erdal BAY
Assoc.Prof.Dr.M. Fatih ÖZMANTAR
Assoc.Prof. Dr M. Emre KÖKSALAN

Volume 15, Number 3, July 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

Advisory Board

Andrejs Geske (University of Latvia, Latvia)	Mustafa Yılmaz (University of Hacettepe, Türkiye)
B. N. Ghosh (Eastern Med. Univ. North Cyprus)	Nazmiye Özgüç (University of İstanbul, Türkiye)
Bayram Ürekli (University of Selçuk, Türkiye)	Şeyma Güngör (University of İstanbul, Türkiye)
Erdiñ Didar (American University, Bulgaria)	Şinasi Aksoy (METU, Türkiye)
Ercan Tatlıdil (University of Ege, Türkiye)	Tokay Gedikođlu (University of Gaziantep, Türkiye)
Erman Artun (University of Çukurova, Türkiye)	Tuba Üstüner (Cass Business School, UK)
Hikmet Y. Celkan (University of Gaziantep, Türkiye)	Uli Schamilođlu (University of Wisconsin-Madison, USA)
Hüseyin Bağcı (METU, Türkiye)	Ülkü Şişik (University of Hacettepe, Türkiye)
Jean Crombois (American University, Bulgaria)	Yasin Ceylan (METU, Türkiye)
Kemal Silay (Indiana University, USA)	Yusuf Akan (University of Gaziantep, Türkiye)
Lelio Iapadre (University of L'Aquila, Italy)	Zeynep Hamamcı (University of Gaziantep, Türkiye)
Michael Goldman (University of Minnesota, USA)	Zuhal K. Kara (University of Harran, Türkiye)

Volume 15, Number 3, July 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

E-ISSN: 2149-5459

P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

REFEREES OF VOLUME 15, NUMBER 3, July 2016

Dr. Çelebi ULUYOL
Dr. Kerem KILIÇER
Dr. Meltem MUSLU
Dr. Öner ÇELİKKALELİ
Dr. Atalay GÜNDÜZ
Dr. Mehmet BİLGİN
Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL
Dr. Gülşen KUM
Dr. Orhan DOĞAN
Dr. Mustafa GÜLTEKİN
Dr. Meriç ERASLAN
Dr. Ahmet EYİÇİL
Dr. İhsan BULUT

Dr. Bilal ATASOY
Dr. Bahtiyar ERASLAN ÇAPAN
Dr. Raşit AVCI
Dr. Feryal ÇUBUKÇU
Dr. Egemen HANIMOĞLU
Dr. Erhan TUNÇ
Dr. Aytül ÖZÜM
Dr. Ali GÜLERSOY
Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
Dr. Mehmet YILDIZ
Dr. Turhan ÇETİN

Volume 15, Number 3, July 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr>
<http://jss.gantep.edu.tr>

Email: jss@gantep.edu.tr

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Vol.15, No.3, July 2016

TABLE OF CONTENTS

EDUCATION	Pages
Role of Use of Online Case Study Library in Technology Integration: A Study based on TPACK İsmail CELİK, Mustafa Tevfik HEBEBCİ, İsmail SAHİN	739-754
Öğretmen Adaylarının "Bilgisayar" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları Gülay EKİCİ	755-781
Bilişsel Davranışçı Yaklaşım Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi Ahmet BUĞA, Zeynep HAMAMCI	783-809
Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi Fulya TÜRK, Abbas TÜRNÜKLÜ	811-836
LITERATURE	
Western Image of the Orient and Oriental in Agatha Christie's Death on the Nile: A Postcolonial Reading Mevlûde ZENGİN	837-866
Psychoanalytical Outlook for Orwell's Coming Up for Air, Animal Farm and Nineteen Eighty-Four Zennure KOSEMAN	867-880
Tatar Mitolojisinde İyeler Rasilya KARİMOVA	881-897

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Vol.15, No.3, July 2016

TABLE OF CONTENTS (Continue)

GEOGRAPHY	Pages
Analysis of Temporal Change Taking Place at The Coastline And Coastal Area of The South Coast of The Marmara Sea (NW of Turkey) Sümevra KURT	899-924
Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası Adnan Doğan BULDUR, Ali MEYDAN, Şenay GÜNGÖR	925-947
HISTORY	
Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar Köprülüzade Mehmet Fuad (Çev.: Samet ALIÇ)	949-970
XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti Orhan DOĞAN, Aysel ERDOĞAN	971-986
TOURISM	
Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet Alanlarının İncelenmesi Burak GÜRER, Fikret ALINCAK, Mehmet ÖÇALAN	987-1000

Çevrimiçi Örnek Olay Kütüphanesi Kullanımının Teknoloji Entegrasyonundaki Rolü: TPAB Temelinde Bir Araştırma

Role of Use of Online Case Study Library in Technology Integration: A Study based on TPACK

İsmail ÇELİK¹

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Mustafa Tevfik HEBECİ²

Necmettin Erbakan Üniversitesi

İsmail ŞAHİN³

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknoloji kullanımını içeren örnek olaylardan meydana gelen çevrimiçi bir kütüphanenin öğretmen eğitiminde kullanılmasının etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, geliştirilmiş olan örnek olay kütüphanesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören son sınıf öğrencilerinin öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında kullanılmıştır. Araştırmada örnek olay kütüphanesini kullanımının öğretmen adaylarının Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) ve öğretmen öz-yeterlik algılarına etkisini incelemek için deneysel yöntemlerden "Tek Grup Ön Test – Son Test Modeli" kullanılmıştır. Deneysel uygulama sonucunda öğretmen adaylarının TPAB'a ilişkin PB, AB, TAB, PAB ve TPAB alt boyutlarında ön-teste göre anlamlı bir artış olmuştur. Diğer alt boyutlar olan TB ve TPB'de ise öğretmen adaylarının son-test puanlarında anlamlı olmasa da bir artışın olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Benzer şekilde, öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algılarına ilişkin alt boyutların tümünde (öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi) ön-teste göre bir anlamlı olmasa da bir artış olmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Teknoloji Entegrasyonu, TPAB, Öğretmen Eğitimi, Örnek Olay*

Abstract

The purpose of this study is to investigate the effect of usage of an online case-study library including teacher case studies about technology use on teacher education. For this purpose, the case study library is utilized in the teaching practice class of pre-service teachers from the Department of Geography Education. This research is designed according to one group pre-test/post-test modeling to investigate effects of the usage of the library on preservice teachers' Technological Pedagogical and Content Knowledge (TPACK) and teacher self-efficacy beliefs. To analyze the data obtained through pre- and

¹ Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
e-mail: icelik@konya.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
e-mail: mustafahebeci@gmail.com

³ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
e-mail: isahin@konya.edu.tr

post-tests, t-test is implemented. The findings of the study reveal that there is statistically significant difference in the post-test scores of TPACK, PK, CK, TCK, and PCK sub-dimensions compared to the ones of pre-tests. Moreover, in the other sub-dimensions, TK and TPK post-test scores increase but they are not significantly different from the pre-test scores. Similarly, the scores in all sub-dimensions of teachers' self-efficacy beliefs scale increase compared to the pre-tests scores.

Keywords: *Technology Integration, TPACK, Teacher Training, Case Study*

Giriş

Teknolojide yaşanan hızlı değişim, toplumları bilgi toplumu olmaya yöneltmektedir (Çepni, 2005; Çelik & Kâhyaoğlu, 2007). Toplumlar gereksinim duyduğu niteliklerde bireyler yetiştirebilmesi için, eğitim-öğretim sürecini daha verimli yapmalı, çağdaş teknolojiyi eğitimle bütünleştirmelidir (Gündüz & Odabaşı, 2004; Kirschhner & Selinger, 2003). Teknolojinin bilgi ve deneyimlerin paylaşımı açısından sunduğu olanaklar ve öğretim sürecine katkısı düşünüldüğünde, tüm öğretim süreçlerinin teknoloji ile desteklenmesi gerektiği çok daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Gülbahar, 2009). Teknolojinin eğitimde kullanılması ve teknolojik araçlardan eğitimde yararlanılması, eğitimin kalitesini arttırmakta, öğrenmelerin daha kalıcı ve verimli olmasını sağlamaktadır (Aksoy, 2003; Boyraz, 2008). Eğitimde teknoloji kullanımı, öğrencinin derse ilgisinin çekilmesine, ihtiyaçlarının karşılanmasına, öğrencide merak duygusu uyandırma, konuya farklı açılardan bakabilmesine ve anlamlı öğrenmeye katkı sağlamaktadır (Akkoyunlu, 1998; Lortoğlu, 2008; Özmen, 2004). Teknolojinin sunmuş olduğu fırsatlar, eğitim öğretim sürecine amacına uygun ve işlevsel bir şekilde bütünleştirilmesi gerekmektedir. Okullardaki geleneksel öğretim stratejilerine bilişim teknolojilerinin basitçe eklenmesi işlevsel bir yaklaşım olmayıp, öğrencilere akademik anlamda katkıda bulunmamaktadır (Merzenich, 2007). İlgili alanyazında, teknoloji kullanımı ayrı bir konu alanı olarak öğretildiğinde öğrencilerin kazandıkları becerileri sınıf dışında uygulama imkânı bulamadıkları vurgulanmış, edindikleri becerileri sınıfta konu alanlarıyla bağlantılı olarak düzenli bir şekilde kullanmalarının önemli olduğu belirtilmiştir (Figg, 2000; Melle & ark., 2003; Loveless, 2003; Tubin & ark., 2003; Usluel, Muslu, & Demiraslan, 2007; Watson, 2001). Çağdaş teknolojiyi kullanabilen bireylerin yetiştirilmesi ise teknolojiyi kullanan öğretmenlerin yetiştirilmesine bağlıdır. Eğitimde teknoloji kullanımının işlevsel olması, öğretmenlerin bu teknolojileri sınıfta kullanması için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmalarını gerektirmektedir (Çakır & Yıldırım, 2009; Sadik 2008). Alinyazında da belirtildiği gibi, öğretmen yetiştirme programlarında teknolojinin öğretim programlarıyla bütünleştirilmesi bir başka deyişle eğitimde teknoloji entegrasyonunun etkili bir biçimde gerçekleştirilmesinin önemine dikkat çekildiği söylenebilir (Robin, 2008; Schofield, 1995; Wang & Woo, 2007).

Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB)

Günümüzde teknolojinin eğitime dâhil edilmesiyle birlikte içerik ve pedagoji bileşenlerinin yanında teknolojinin de kendisine yer edinmesi teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) kavramını ortaya çıkarmıştır (Mishra & Koehler,

2006). TPAB, Shulman (1986)'nın düşüncelerine göre temellendirilen ve öğrenim sürecinde başarının sağlanması için zengin teknolojik desteklemeyle birlikte uygun pedagojik yaklaşımların da kullanılması gerektiğini öngörmektedir (Mishra & Koehler, 2006). TPAB, üç temel bilgi parçasını (teknoloji, pedagoji ve alan) ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan yedi temel bileşenden oluşan bir modeldir (Mishra & Koehler, 2006). TPAB modelini oluşturan yedi temel bileşen şu şekildedir: (1) *Teknoloji Bilgisi (TB)*: Teknoloji bilgisi bütün öğretim araç-gereçlerini içermekte (Koehler & ark., 2007) ve öğrenme ortamlarında kullanılan çeşitli teknolojilere ilişkin bilgiyi betimlemektedir (Kanuka, 2006; Margerum-Leys & Marx, 2002). (2) *Pedagojik Bilgi (PB)*: Eğitimcilerin öğretim yaklaşımlarını ve öğretilcek konuyu hangi yaklaşımla en uygun şekilde öğretebileceği konusundaki bilgisidir (Mishra & Koehler, 2006). (3) *Alan Bilgisi (AB)*: Alan bilgisi eğitimcilerin öğrendikleri ve öğrettiklerine ilişkin bilgileri kapsamaktadır (Koehler & Mishra, 2009). AB içinde, kendine özgü kavramlar, teoriler, fikirler, yapılar ve uygulamalar gibi bilgiler yer almaktadır (Shulman, 1986). (4) *Teknolojik Alan Bilgisi (TAB)*: Bu bilgi türü ile teknolojinin ilgili alana etkili bir şekilde entegrasyonunu gösteren örnekler sunulabilir (Margerum-Leys & Marx, 2002). TAB eğitim ortamlarında etkili içerik sunumu için teknolojiden nasıl yararlanılacağı konusunda fikir vermektedir. (5) *Teknolojik Pedagojik Bilgi (TPB)*: Teknoloji ve pedagoji bilgilerinin kesişiminde yer alan TPB, belirli teknolojilerin eğitim üzerindeki etkisi hakkında bilgi vermektedir. (6) *Pedagojik Alan Bilgisi (PAB)*: Bu bilgi türü ile belli bir konu alanının öğretilmesine ilişkin bilgi ifade edilmektedir (Harris, Mishra & Koehler, 2007). (7) *Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB)*: Bu bilgi türü ile alan-merkezli öğretim teknolojilerinin pedagoji bilgisi ile desteklenmesi vurgulanmaktadır (Ferdig, 2006; Mishra & Koehler, 2007; Yigit, 2014).

Örnek Olay Yöntemi ve Öğretmen Eğitiminde Kullanılması

Gerçek yaşam deneyimleri ile öğrencileri yüz yüze getirerek öğretim ortamında kuram ve uygulama arasındaki boşluğun doldurulmasına yardımcı olan bir yöntem olarak belirtilen örnek olay yöntemi (Stensmo, 1999); hizmet öncesi öğretmen eğitiminde ve öğretmen adaylarını hizmete başladıktan sonra karşılaşabilecekleri karmaşık problemlere hazırlamada kullanılabilecek en uygun yaklaşımlardan biridir (Tippins, Nichols, & Dana, 1999). Bu yöntem, eğitim sisteminde ortaya çıkan gerçek sorunların nesnel bir şekilde ortaya çıkmasına katkı sağlar (Nisbet & Watt, 1984). Örnek olay çalışmaları, sosyal durumları detaylı bir şekilde inceleyerek özümsemeye olanak tanır. Sosyal olayların detaylı bir şekilde araştırılması, katılımcıların bakış açıları arasındaki uyumsuzluk ve çelişkileri de ortaya çıkarabilir (Cohen & Manion, 1994). Şahin, Atasoy ve Somyürek (2010), örnek olayların öğretmen eğitiminde kullanımı sonucunda bilgi kazandırma, beceri geliştirme, tutum ve farkındalık oluşturma konularında öğrenme kazanımlarına faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bilgi kazandırma boyutunda; kuramsal bilgilerin uygulamada nasıl kullanılacağı bilgisi (kuram-uygulama ilişkisi), bilgi transferi, duruma-özel bilgi edinme konuları bulunmaktadır. Beceri geliştirme boyutunda ise problem-çözme becerisi, eleştirel düşünme ve yansıtma becerisi, duruma dayalı çıkarsama becerisi, karar verme becerisi, tartışma ve savunma becerisi, sorgulama becerisi, yansıtma becerisi, iletişim becerisi konuları yer almaktadır. Çok yönlü

bakış açısı, profesyonellik bilinci, empati, ortak anlayış kurabilme, demokratik etkileşim, olaylara tarihi ya da güncel perspektiften bakabilme, çoklu-kültür bilinci, sosyal dinamikler konuları ise örnek olayın tutum ve farkındalık oluşturmaya katkıları olarak değerlendirilmiştir.

Çevrimiçi Örnek Olay Kütüphaneleri

İlgili literatür incelendiğinde örnek olay kütüphaneleri, kullanıcıların gerçek durumlara ait örnek olaylara ilişkin hikâyelere ulaşabilecekleri çevrim içi ortamlar olarak tanımlanabilir (Hughes, Packard, & Pearson, 2000; Kurz, Llama, & Savenye, 2008; Şahin & ark., 2010). Örnek olay kütüphanesinin çevrim içi olması, web 2.0 teknolojileri ile etkinliklerin kalitesini yükseltmekte ve öğrenenlerin herhangi bir mekâna bağımlı kalmaksızın içeriği derinlemesine analiz edip tartışmalarına olanak sağlamaktadır. Çevrimiçi ortamlardaki örnek olay kütüphanelerinde, örnek olayda geçen problemlerle ilgili olarak öğrenci, uzman veya öğretmenlerin bakış açılarını anında görebilir. Buna ek olarak, öğretmen öğrenciye eş zamanlı olarak geribildirim verebilir. Üstelik metin, video, animasyon ve hikâye gibi öğretimsel multimedya bileşenleri, örnek olaydaki kavram ve ilkelerle ilgili zengin bir anlayışı kazanmalarına yardım edebilir (Uluyol, 2011).

Literatürde örnek olay yönteminin teknoloji entegrasyonu kapsamında da kullanıldığı görülmektedir. Yapılan bir çalışmada, Geleceğin Öğretmenlerini Teknoloji Kullanmaya Hazırlama Programı (Preparing Tomorrow's Teachers to use Technology-PT³) kapsamında teknolojinin öğretime entegrasyonu konusunda özellikle kuram ve sınıf uygulamaları arasındaki boşluğu gidermek amacıyla çoklu ortam destekli örnek olayların önemine değinilmiştir. İlgili çalışmada örnek olay, öğretim yönteminin yazılı biçimden video ve çoklu ortam biçimine geçiş sürecini ele alarak, çoklu ortam destekli örnek olayların öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyon bilgisini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Monroe-Baillargeon, 2002). 103 öğretmen adayıyla yapılan bir diğer çalışmada (Kinzer, 2008) ise, çoklu ortamlardaki örnek olayların, katılımcıların öğretim teknolojilerine yönelik bilgilerine etkisi incelenmiş ve farklı öğretim yöntemleriyle uygulanan örnek olay yönteminin etkili olduğu bulunmuştur. Çoklu ortamlardaki örnek olayların etkilerini inceleyen başka bir çalışmada (Han & Kinzer, 2007) ise araştırmacılar, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji entegrasyonuna yönelik bilgilerini arttırmak amacıyla örnek olay yönteminin kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada ise çevrimiçi bir örnek olay kütüphanesinin öğretmen adaylarının BT'nin öğretim amaçlı kullanımı ile ilgili yenilikçilik algılarına etkisi araştırılmıştır (Şahin & ark., 2010). Araştırmada, örnek olay kütüphanesi kullanımının öğretmen adaylarının BT'nin öğretimdeki yararlarını ve zorluklarını daha iyi görmelerine katkı sağladığı ve BT'yi öğretimde kullanmaya yönelik olumlu tutumlarını anlamlı düzeyde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Geliştirilen Örnek Olay Kütüphanesi (Fatih2023.net)

Bu araştırmada kullanılan örnek olay kütüphanesi, 113K302 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında oluşturulmuştur. Sitede yer alan örnek olayların oluşturulması için ilk olarak, öğretmen adayları staj programlarında öğretmenlerin teknoloji kullanımlarını ve yaşadıkları sorunları gözlemlemişlerdir. Daha sonra öğretmen adaylarından elde edilen gözlemler araştırmacılar tarafından örnek olay formatına dönüştürülüp kütüphanede yayımlanmıştır. Çok sayıda öğretmen ile yapılacak olan gözlem veya görüşmeler çok büyük bir araştırma ekibi ve bütçesi gerektirdiğinden, bu araştırmada ekonomik bir model olarak öğretmen adaylarının okullarda yaptıkları uygulamalardan yararlanılmıştır. Böylece, çok daha fazla veriye ulaşılmış ve öğretmen adaylarının gözlemleri kullanılarak örnek olay hikâyeleri oluşturulmuştur.

The screenshot shows the user search page of the Fatih2023.net website. The page is structured as follows:

- Header:** Contains the project title "FATİH Projesi Uygulamalarının Teknolojik-Pedagojik-Alan Bilgisi (TPAB) Çerçevesinde Gözlemlenmesi ve Çevrimiçi Örnek Olay Kütüphanesi Oluşturulması" and the logos of the project and Konya Necmettin Erbakan University.
- Navigation Menu:** Includes links for "Anasayfa", "Üyelik", "Bölümler", "Araştırmanın Amacı", "TPAB İçeriği", "FATİH Projesi", and "İletişim".
- Search Bar:** Located at the top right, with a search button labeled "Ara".
- Left Sidebar:**
 - Üye Girişi:** A login form with fields for "E-Posta" and "Şifre", and buttons for "Giriş" and "Temizle".
 - Duyurular:** A section for announcements, including "TPAB ve Öğretmen Özyeterlik", "Sosyal Medyada Projemiz", and "Örnek Olaylar Yayında".
- Main Content Area:**
 - Anasayfa:** The main heading for the page.
 - Text:** A detailed description of the project, mentioning the support of TÜBİTAK and the goal of creating a digital library of teaching examples.
 - TÜBİTAK Logo:** The logo of the Scientific and Technological Research Council of Turkey.
- Right Sidebar:**
 - Örnek Olaylar:** A section for example cases, with a search bar and a list of cases including "Son Eklenen", "En Çok İncelenen", "En Beğenilen", and "Tavsiye Edilen".
 - İstatistikler:** A table showing statistics for the website, including the number of members, example cases, and comments.
- Footer:** Contains a navigation menu, a "Tüm Hakları Saklıdır" notice, and logos for W3C HTML 4.01 and CSS validation.

Şekil 1. Örnek Olay Kütüphanesinin Kullanıcı Ara Yüzü

Örnek olay kütüphanesi, web-tabanlı olarak geliştirilmiş olup "Örnek Olaylar", "Araştırmanın Amacı", "TPAB İçeriği", "Teknoloji entegrasyonu", "İletişim" menülerinden oluşmaktadır. Bu web sitesinde, öğretmen veya öğretmen adayları

(okul türü, konu alanı, sınıf düzeyi, okul yerleşim bölgesi veya kullanılan teknolojiler gibi) farklı değişken veya kritere göre örnek olay sorgulaması yapılabilir. Ayrıca, listelenen sonuçlar, örnek olay başlığı, eklenme tarihi, kullanıcı derecelendirmesi, görüntülenme sayısı gibi ölçütlere göre sıralanabilir. Kütüphanede yer alan örnek olaylara kullanıcılar yorum yazıp ve bunları puanlayabilir. Kullanıcıları geri bildirim sürecine dâhil etmek için örnek olaylar altına "Hata Bildirme" linki ve formu yerleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Örnek olayların öğretimde kullanımı hukuk, tıp ve idari bilim alanlarında yaygın olsa da, öğretmen eğitiminde kullanılması nispeten yenidir ve yeterince araştırılmamıştır. Bu durumun nedeni ise öğretmenlerin örnek olaylara erişebileceği kütüphanelerin yeterince gelişmiş ve yaygın olmamasıdır (Şahin, 2012). Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile yaşanmış örnek olayları içeren çevrimiçi bir kütüphanenin öğretmen eğitiminde kullanılmasının etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusundaki araştırmanın iki temel araştırma sorusu vardır: 1) örnek olay kütüphanesinin kullanımı öğretmen adaylarının TPAB öz-yeterlik algısı ön-test ve son-test puanlarında anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır? 2) örnek olay kütüphanesinin kullanımı öğretmen adaylarının öğretmenlik öz-yeterlik algısı ön-test ve son-test puanlarında anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmada öğretmen adaylarının örnek olay kütüphanesini kullanımının TPAB ve öğretmen öz-yeterlik algılarına etkisini incelemek için deneysel yöntemlerden "Tek Grup Ön Test – Son Test Modeli" kullanılmıştır. Deneysel yöntem araştırmalardaki sebep-sonuç ilişkileri açıklamada en iyi yöntemdir (Muijs, 2004). Bu desenin kullanıldığı araştırmada katılımcılar deneysel işlemde önce ve sonra bağımlı değişkenle ilgili değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak amacıyla ölçülür (Büyüköztürk, 2001). Yapılan ölçümlerden sonra göre bağımlı değişkenin grup üzerindeki etkisi ön ve son ölçümlerle karşılaştırılır. Ön ve son ölçüm puanları arasında bir farklılık varsa araştırmacı bu değişimin uygulamadan kaynaklan bir etkinin değişime neden olduğunu düşünür (Fraenkel & Allen, 2006).

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu bir üniversitenin eğitim fakültesinde Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı son sınıfta öğrenim gören 36 öğretmen adayı oluşturmuştur. Bu çalışma grubunda son-teste katılıp ön-teste katılmayan bir öğretmen adayına ilişkin veriler ise araştırma dışında tutulmuştur. Katılımcıların 20'si bay, 15'ü bayandır.

Veri toplama aracı

Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) Ölçeği: Şahin (2011) tarafından geliştirilen ölçek, öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyonuna ilişkin öz-yeterlik algılarını incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Geliştirilen bu ölçek; TB, PB, AB, TPB, TAB, PAB, ve TPAB olmak üzere yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Yapılan faktör

analizi sonucunda ölçeğin, TB (15 madde), PB (6 madde), AB (6 madde), TPB (4 madde), TAB (4 madde), PAB (7 madde) ve TPAB (5 madde) boyutlarında toplam 47 maddeden oluştuğu görülmüştür. Ölçekte bulunan maddelerin faktör yüklerinin ise 0.60-0.90 arası değerler aldığı belirtilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak, her bir alt boyut için ayrı ayrı Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları sırasıyla 0.93, 0.90, 0.86, 0.88, 0.88, 0.92, ve 0.92 olarak bulunmuştur.

Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği: Tschannen-Moran ve Hoy (2001) tarafından "öğretmen ve öğretmen adaylarının mesleki özyeterlik algılarını" belirlemek üzere geliştirilen ölçeğin, Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması, 628 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Uyarlanan ölçeğin; öğrenci katılımı(8 madde), öğretim stratejileri(8 madde) ve sınıf yönetimi(8 madde) olmak üzere üç alt boyuttan ve 24 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca madde ölçek korelasyonlarının 0.50 ile 0.71 arasında değiştiği belirlenmiştir. Öğretmen öz yeterlik algısı ölçeğinin iç tutarlık katsayıları, öğrenci katılımı boyutu için 0.79, öğretim stratejileri boyutu için 0.89, sınıf yönetimi boyutu için 0.88 ve ölçeğin tümü için, 0.94 olarak hesaplanmıştır.

Veri analizi

Araştırmada oluşturulan örnek olay kütüphanesinin etkisini belirlemek amacıyla uygulanan ölçeklerden nicel veriler elde edilmiştir. Elde edilen nicel verilerin analizleri için ise aritmetik ortalama(\bar{X}) frekans(f), yüzde (%), standart sapma(SS) ve eşleştirilmiş örneklem t-testi (paired sampled t-test) kullanılmıştır. Betimsel istatistik analizi sonuçları (\bar{X} f, %, SS) veriler üzerinde fikir sahibi olma amacıyla yapılmış olup, t-testi analizi ise deneysel işlemin etkisini belirlemek için yapılmıştır. Eşleştirilmiş örneklem t-testi, ilişkili iki örneklemin ortalaması arasındaki farkın sıfırdan(birbirinden) anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek için kullanılır. Elde edilen verilerin tüm istatistiksel analizlerde .05 anlamlılık düzeyi temel alınmış olup, analizler SPSS 19.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı aracılığıyla yapılmıştır.

Araştırma Süreci

Araştırma sürecinde, oluşturulan örnek olay kütüphanesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören öğrencilerin öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında kullanılmıştır. Öğrencilerin staj okullarındaki teknolojik alt yapının uygun olduğu için ilgili anabilim dalı uygulama için seçilmiştir. Araştırma, 2013-2014 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde öğretmenlik uygulaması dersinin seminerleri kapsamında yürütülmüş olup yaklaşık olarak iki ay sürmüştür. Deneysel uygulama için çalışmanın yürütüldüğü eğitim fakültesinde, 30 adet internet bağlantılı ve tam donanımlı masaüstü bilgisayarın ve 1 adet akıllı tahta cihazının bulunduğu bir bilgisayar laboratuvarı tahsis edilmiştir. Araştırma boyunca çalışma grubundaki tüm etkinlikler bu laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya başlamadan öğretmenlik uygulaması dersi öğretim elemanı ile görüşülüp araştırmanın içeriği, kapsamı ve araştırma boyunca dikkat edilmesi

gereken hususlar hakkında öğrencilere bilgiler verilmiştir. Daha sonra uygulamanın ön testleri olan TPAB Ölçeği ile Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Ölçeği ayrı ayrı uygulanmıştır. Daha sonraki haftalarda çevrimiçi örnek olay kütüphanesi, öğretmenlik uygulaması dersinin seminerleri kapsamında destekleyici ders materyali olarak öğretmen adayları ve dersi yürüten öğretim elemanlarının kullanımına sunulmuştur. Örnek olaylar incelenirken aşağıdaki sorular sorulmuş ve öğretmen adaylarından inceledikleri durumlara yorum yazmaları istenmiştir.

- Okuduğunuz örnek olayda problem nedir?
- Örnek olayda sağlanan bilgiler nelerdir?
- Siz öğretmen olsaydınız bu durumda ne yapardınız?
- Öğretmene ne önerirdiniz? Sizin çözümünüz nedir?
- Hangi teknolojiyi önerirdiniz? Neden?

Öğretmen adaylarından örnek olayları inceleyip yorumlamalarına ek olarak sitede bulunan gözlem formunu okullarda anlattıkları dersle ilgili kendileri için doldurmaları istenmiştir. Deneysel uygulama süreci sonrası TPAB Ölçeği ile Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Ölçeği son test olarak tekrar uygulanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan, "Oluşturulan örnek olay kütüphanesini öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında kullanan öğretmen adaylarının, TPAB öz-yeterlik ve öğretmenlik öz-yeterlik algıları ön-test ve son-test puanlarında anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusuna cevap bulabilmek için öğretmen adaylarının TPAB öz-yeterlik ve öğretmenlik öz-yeterlik ölçeklerinden aldıkları ön-test ve son-test puanlarının aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış, ortalamaları arasındaki fark eşleştirilmiş t-testi ile analiz edilmiştir. Katılımcıların öğretmenlik uygulaması dersi başında ve sonunda ilgili ölçekler uygulanmış ve her iki uygulamaya katılan öğretmen adaylarının verileri eşleştirilerek toplam 35 öğretmen adayının ön-test ve son-test öz-yeterlik algıları incelenmiştir.

TPAB Öz-yeterlik Algısına İlişkin Bulgular

Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı öğretmen adayları ile yapılan deneysel uygulamadan elde edilen TPAB öz-yeterlik algısına ilişkin bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. TPAB Öz-yeterlik Algısı Eşleştirilmiş Örneklem T-Testi Sonuçları

Grup	Değişken	Ortalama	N	SS	t	p
1	Öntest-TB	62.39	35	6.56	-1.414	0.167
	Sontest-TB	64.37	35	4.42		
2	Öntest-PB	22.26	35	2.71	-3.883	<0.001
	Sontest-PB	24.48	35	2.69		
3	Öntest-AB	21.22	35	2.91	-3.928	<0.001
	Sontest-AB	23.59	35	2.95		
4	Öntest-TPB	15.73	35	2.37	-0.939	0.354
	Sontest-TPB	16.18	35	1.65		
5	Öntest-TAB	14.90	35	2.28	-3.132	0.004
	Sontest-TAB	16.45	35	1.87		
6	Öntest-PAB	26.13	35	3.41	-3.196	0.003
	Sontest-PAB	28.70	35	3.24		
7	Öntest-TPAB	19.44	35	2.54	-2.052	0.048
	Sontest-TPAB	20.52	35	2.37		

Tablo incelendiğinde, TPAB öz-yeterlik algısı boyutlarının PB ($t=-3.883$; $p<0.001$), AB($t=-3.928$; <0.001), TAB ($t=-3.132$; $p<0.004$), PAB ($t=-3.196$; $p<0.003$) ve TPAB ($t=-2.052$; $p<0.048$) boyutlarında ön-teste göre anlamlı bir artış olmuştur. TB ve TPB boyutlarında ise öğretmen adaylarının son-test puanlarında anlamlı olmasa da bir artışın olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre örnek olay kütüphanesinin kullanımı öğretmen adaylarının TPAB öz-yeterlik algılarını artırdığı söylenebilir.

Öğretmenlik Öz-yeterlik Algısına İlişkin Bulgular

Yapılan deneysel uygulamadan elde edilen öğretmenlik öz-yeterlik algısına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlik Öz-yeterlik Algısı Eşleştirilmiş Örneklem t-testi Sonuçları

Grup	Değişken	Ortalama	N	SS	t	p
1	Öntest-öğrenci katılım	55.28	35	7.47	-1.397	0.171
	Sontest-öğrenci katılım	57.19	35	6.33		
2	Öntest-öğretim stratejileri	56.78	35	6.27	-1.540	0.133
	Sontest-öğretim stratejileri	58.89	35	5.85		
3	Öntest-sınıf yönetimi	57.43	35	5.60	-1.267	0.214
	Sontest-sınıf yönetimi	59.00	35	5.90		

Tablodaki öğretmenlik öz-yeterlik algısı puanlarının çarpıklık katsayısı incelendiğinde normal dağılım varsayımın karşılandığı söylenebilir. Tablo 2’de göre örnek olay kütüphanesinin kullanımı sonucunda öğretmen adaylarının öğretmenlik öz-yeterlik algılarının öğrenci katılım ($t=-1.397$; $p<0.171$), öğretim stratejileri ($t=-1.540$; $p<0.133$) ve sınıf yönetimi ($t=-1.267$; $p<0.214$) boyutlarında anlamlı olmasa da bir artış meydana gelmiştir.

Tartışma

Bu araştırmada, geliştirilmiş olan örnek olay kütüphanesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören son sınıf öğrencilerin öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında kullanılmıştır. Çevrimiçi örnek olay kütüphanesi, öğretmenlik uygulaması dersinin seminerleri kapsamında destekleyici ders materyali olarak öğretmen adaylarının kullanımına sunulmuştur. Süreç öncesi ve sonrası TPAB Ölçeği ile Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Deneysel uygulama sonucunda öğretmen adaylarının TPAB'a ilişkin PB, AB, TAB, PAB ve TPAB alt boyutlarında ön-teste göre anlamlı bir artış olmuştur. Diğer alt boyutlar olan TB ve TPB'de ise öğretmen adaylarının son-test puanlarında anlamlı olmasa da bir artışın olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Benzer şekilde, öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algılarına ilişkin alt boyutların tümünde (öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi) ön-teste göre bir anlamlı olmasa da bir artış olmuştur. Literatür incelendiğinde örnek olay yönteminin öğretmen eğitiminde kullanıldığı araştırmalara rastlanmaktadır (Yadav & Koehler, 2007; Bonk & ark, 2001; O'Farrell, 2000; Powell, 2000). Eğitim fakültelerinde öğrenim gören pek çok öğretmen adayı kendilerini gerçek iş yaşamında karşılaştıkları problemler hakkında hazırlıksız hissettikleri (MacDonald, 1993), göz önünde bulundurulduğunda örnek olay yöntemi bu ihtiyaca yönelik kullanılabilir. Benzer şekilde, bazı araştırmacılar da örnek olay yönteminin gerçek sınıf deneyimlerinin ve öğretmen davranışlarının detaylı incelenmesine olanak verdiğinden öğretmen eğitiminde kullanılacak en uygun yaklaşımlardan biri olduğu belirtilmiştir (Şahin & ark., 2010; Tippins, Nichols & Dana, 1999). Örneğin, öğretimi planlama dersinde örnek olay yönteminin kullanıldığı bir araştırmada gerçek sınıf ortamında yaşanan zorlukların incelendiği uygulamada, örnek olay yönteminin risksiz bir ortam oluşturduğu için, bu yöntem uygulandığında öğretmen adaylarının gerçek sınıf problemlerine yönelik fikirlerini kolayca paylaşabildiklerini ve yansıtma da bulunabildiklerini belirtmiştir (O'Farrell, 2000).

Örnek olay yöntemi ve çevrimiçi ortamların birlikte kullanımı öğrenenin örnek olayla farklı şekillerde etkileşimini içeren bir ortamın oluşturulması fırsat sunar. Web desteği örnek olaya dayalı etkinliklerin kalitesini artırmakta ve öğrenenlerin mekâna bağımsız bir şekilde içeriği derinlemesine analiz edip tartışmalarına fırsat verir (Andrews, 2002; Uluyol, 2011). Çevrimiçi ortamlardaki örnek olay kütüphanelerinde öğretmen eğitiminde kullanıldığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde yapılan bu araştırmada olduğu gibi örnek olayların yer aldığı kütüphanenin kullanılmasının öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyon becerilerine olumlu katkıları olduğu araştırmalara rastlanmaktadır. Monroe-Baillargeon (2002), PT³ projesi kapsamında yapmış olduğu araştırmada teknolojinin öğretime entegrasyonu konusunda kuram ve sınıf uygulamaları arasındaki boşluğu gidermek amacıyla video temelli örnek olayların öğretmen adaylarına etkisini incelemiştir. Araştırması sonucunda, video temelli örnek olayların öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyon bilgisini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada da örnek olay kütüphanesi kullanımının öğretmen adaylarının TPAB çerçevesinde teknoloji entegrasyon bilgilerini artırdığı söylenebilir. Literatürde teknoloji entegrasyonuna yönelik başka bir çalışmada ise

araştırmacılar öğretmenlerin derslerine teknolojiyi nasıl entegre ettiklerini gösteren video örnek olaylarından oluşan bir örnek olay kütüphanesinden faydalanmışlardır (Kurz, Llama & Savenye, 2008). Öğretmen adayları ilgili kütüphanede yer alan teknolojinin başarılı bir şekilde entegre edilmesine yönelik videoları izlemiş ve bu konuda farkındalıkları artmıştır. Çoklu ortamlardaki örnek olayların etkilerini inceleyen başka bir çalışmada (Han & Kinzer, 2007) ise araştırmacılar, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji entegrasyonuna yönelik bilgilerini arttırmak amacıyla örnek olay yönteminin kullanılabilirliğini belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada ise CTELL projesi kapsamında oluşturulan video temelli örnek olay kütüphanesi, öğretmen eğitiminde okuma yazma öğretimi dersinde kullanılmıştır. Yadav (2008) tarafından yapılan çalışmada, öğretmen adayları öğrendikleri teorik bilgilerin nasıl uygulandığını görmeleri açısından onlara katkı sağladığını belirtmiştir. Benzer şekilde, PT³ Projesinin uygulanması ile birlikte geliştirilen INTIME video temelli örnek olay kütüphanesi öğretmen adayları ve öğretmenler için teknoloji entegrasyon uygulamalarını görmelerine katkı sağladığı belirtilmiştir (Krueger & ark., 2004).

Yapılan bu araştırmada çevrim-içi örnek olay kütüphanesinin öğretmen adaylarının TPAB ve öğretmenlik öz-yeterlik algılarına etkisi incelenmiştir. Literatürde örnek olay kütüphanesinin öğretmen adaylarının farklı becerilerinin gelişimi açısından da incelendiği çalışmalar görülmektedir. Örneğin, öğretmen eğitiminde çoklu ortam kütüphanesinin kullanıldığı başka bir çalışmada ise CaseNEX ortamında yer alan örnek olayların öğretmen adaylarının problem çözme becerileri üzerine etkilerini incelemiştir. Araştırma sonunda, örnek olay etkinliklerinin işlendiği dersleri alan öğrencilerin problem çözmeye daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Kilbane, 2008). Benzer şekilde Uluyol (2011) tarafından yapılan çalışmada web destekli örnek olay yönteminde çoklu bakış açısı ve yüz yüze etkileşimin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde bir TÜBİTAK projesi kapsamında ilköğretim sınıflarında bilişim teknolojilerinin öğretim amaçlı kullanımının incelenmesi amacıyla bir örnek olay kütüphanesi geliştirilmiştir. Geliştirilen kütüphane öğretmen eğitiminde kullanılmasının öğretmen adaylarının yenilikçilik algılarına etkisi araştırılmıştır. İlgili proje raporunda örnek olaylarla işlenen derslerin öğretmen adaylarının bilişim teknolojilerinin öğretimdeki yararlarını ve zorluklarını daha iyi görmelerine katkı sağladığı belirtilmiştir. Böylece, öğretmen adaylarının bilişim teknolojilerini öğretimde kullanmaya yönelik bilgi ve deneyim eksikliğinden kaynaklı belirsizlik ve çekincelerini azalttığı ve sonuç olarak da kullanmaya yönelik olumlu tutumlarını anlamlı düzeyde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Şahin & ark., 2011).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile yaşanmış örnek olayları içeren çevrimiçi bir kütüphanenin öğretmen eğitiminde kullanılmasının etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, geliştirilmiş olan örnek olay kütüphanesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören son

sınıf öğrencilerin öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında kullanılmıştır. Çevrimiçi örnek olay kütüphanesi, öğretmenlik uygulaması dersinin seminerleri kapsamında destekleyici ders materyali olarak öğretmen adaylarının kullanımına sunulmuştur. Deneysel uygulama sonucunda öğretmen adaylarının TPAB'a ilişkin PB, AB, TAB, PAB ve TPAB alt boyutlarında ön-teste göre anlamlı bir artış olmuştur. Diğer alt boyutlar olan TB ve TPB'de ise öğretmen adaylarının son-test puanlarında anlamlı olmasa da bir artışın olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Benzer şekilde, öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algılarına ilişkin alt boyutların tümünde (öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi) ön-teste göre bir anlamlı olmasa da bir artış olmuştur.

Bu çalışmada, web tabanlı olarak geliştirilen olan örnek olay kütüphanesi; çevrimiçi, herkesin her zaman erişebileceği, sürekliliği olan, dinamik bir yapıya sahip, güncellenebilir ve zenginleştirilebilir elektronik bir kaynak olarak ilgili alana kazandırılmıştır. Örnek olay kütüphanesini kullanarak öğretmenler, teknoloji entegrasyonu ile ilgili uygulamaları paylaşabilirler. Ayrıca, öğretmenler, derslerinde teknoloji kullanımı sürecinde karşılaştıkları problemleri ve bunların çözüm yollarını, web sitesindeki örnek olaylar üzerinden tartışabilirler. Öğrenme-öğretme sürecinde teknoloji kullanımına dayalı bir hizmet-içi eğitimde, örnek olay kütüphanelerinden kaynak olarak faydalanılabilir. Mevcut araştırma, kontrol gruplu olarak da gerçekleştirilebilir. Bu durumda, araştırma değişkenlerinin etkisi daha net olarak ortaya konabilir.

Not: Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenen 113K302 numaralı "FATİH Projesi Uygulamalarının Teknolojik-Pedagojik-Alan Bilgisi (TPAB) Çerçevesinde Gözlemlenmesi ve Çevrimiçi Örnek Olay Kütüphanesi Oluşturulması" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. Yazarlar, bu çalışmaya desteğinden dolayı TÜBİTAK'a teşekkür eder. Bu çalışma, ilk yazarın proje kapsamında yapılan doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, B. (1998). Türkiye'de eğitim teknolojisinin görünümü. Bekir Özer (Ed.), *Çağdaş Eğitimde Yeni Teknolojiler* (s.159-170). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aksoy, H. H. (2003). Teknoloji kullanımı ve etkilerine ilişkin bir çözümleme. *Eğitim Bilim Toplum*, 1(4), 4-23.
- Andrews, L. (2002). Preparing general education pre-service teachers for inclusion: Web-enhanced case-based instruction. *Journal of Special Education Technology*, 17(3), 27-35.
- Bonk, C. J., Angeli, C., Malikowski, S.R., & Supplee, L. (2001). Holy cow: scaffolding case based conferencing on the web with preservice teachers. *Education at a Distance*, 15(8).
- Boyras, Z. (2008). *Türk Eğitim Sisteminde Eğitim Teknolojisinin Eğitim - Öğretim Kalitesine Etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Beykent

Üniversitesi, Ankara.

- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneyisel desenler öntest sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Research Methods in Education*, London: Routledge.
- Çakır, R., & Yıldırım, S. (2009). What do computer teachers think about the factors affecting technology integration in schools. *İlköğretim Online*, 8(3), 952-964.
- Çapa, Y., Çakıroğlu, J., & Sarıkaya, H. (2005). The development and validation of a Turkish version of teachers' sense of efficacy scale. *Education and Science*, 30(137), 74-81.
- Çelik, H. C., & Kahyaoğlu, M. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik tutumlarının kümeleme analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(4), 571-586.
- Çepni, S. (2005). *Fen ve teknoloji öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Ferdig, R. E. (2006). Assessing technologies for teaching and learning: understanding the importance of technological pedagogical content knowledge. *British Journal of Educational Technology*, 37(5), 749-760.
- Fraenkel, J. R. & Allen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. 6th Edition, Boston: McGraw Hill.
- Gülbahar, Y. (2009). *E-öğrenme* (I. Baskı). Ankara: PegemAkademi.
- Han, I. S. & Kinzer, C. (2007). Developing a multimedia case-based learning environment: teaching technology integration to korean preservice teachers. In Montgomerie, C & Seale, J. (Eds.), *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications 2007* (pp. 64-69). Chesapeake, VA: AACE. Retrieved from <http://www.editlib.org/p/25359>.
- Hughes, J. E., Packard, B. W., & Pearson, P. D. (2000). The role of hypermedia cases on preservice teachers' views of reading instruction. *Action in Teacher Education*, 22(2A), 24-38
- Kilbane, C.R. (2008). Preservice teachers' application of a problem-solving approach on multimedia case. *Action in Teacher Education*, 29(4), 15-26.
- Kinzer, C. K. (2008). Examining the effectiveness of a multimedia case-based environment for teaching technology integration to Korean preservice teachers. In *Proceedings Of The 8th International Conference on International Conference for The Learning Sciences* (Ed. Sook Han), 319-326.
- Kirschhner, P. ve Selinger, M. (2003). The state of affairs of teacher education with respect to information and communications technology. *Technology, Pedagogy and Education*, 12(1), 5-17.
- Krueger, K., Boboc, M., Smaldino, S., Cornish, Y., & Callahan, W. (2004). INTIME Impact Report What was INTIME's Effectiveness and Impact on Faculty and Preservice Teachers?. *Journal of Technology and Teacher Education*, 12(2), 185-210.

- Kurz, T.L., Llama, G. ve Savenye, W. (2008). Issues and challenges of creating video cases to be used with preservice teachers. *TechTrends*, 49(4), 67-73.
- Lortoğlu, A. (2008). *Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı öğretim programı kapsamında, eğitim teknolojisi uygulamalarında karşılaştıkları güçlükler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Loveless, A. M. (2003). The interaction between primary teachers' perceptions of ICT and their pedagogy. *Education and Information Technologies*, 8(4), 313-326.
- Macdonald, D. (1993). Knowledge, gender and power in physical education teacher education. *Australian Journal of Education*, 37(3), 259-278
- Margerum-Leys, J., & Marx, R. W. (2002). Teacher knowledge of educational technology: A case study of student/mentor teacher pairs. *Journal of Educational Computing Research*, 26(4), 427-462.
- Melle, E. V., Cimellaro, L. ve Shulha, L. (2003). A dynamic framework to guide the implementation and evaluation of educational technologies. *Education and Information Technologies*, 8(3), 267-285.
- Merzenich, M. (2007). Computers go to school. 18.12.2012 tarihinde <http://merzenich.positscience.com/2007/04/computers-go-to-school/> adresinden erişilmiştir.
- Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *The Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Monroe-Baillargeon, A. (2002). Talking about our work: Teachers' use of video as a problem-solving tool. In Griffin, R., Lee, J., & Williams, V. (Eds.), *Visual literacy in message design* (pp.2-6). Rochester: International Visual Literacy Association.
- Muijs, D. (2004). *Doing quantitative research in education with SPSS*. London: Sage Publications.
- Nisbet, J. & Watt, J. (1984). "Case study:" In J. Bell, T. Bush, A. Fox, J. Goodey and S. Goulding (Eds.), *Conducting Small-Scale Investigations in Educational Management* (pp. 79-92). London: Harper & Row.
- O'Farrell, L. (2000). Enhancing drama teacher education with student-written teaching cases. *Stage of the Art*, 11(2), 15-17.
- Özmen, H. (2004). Fen öğretiminde öğrenme teorileri ve teknoloji destekli yapılandırmacı (constructivist) öğrenme. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 100-111.
- Powell, R. (2000). Case-based teaching in homogeneous teacher education contexts: A study of preservice teachers' situative cognition. *Teaching and Teacher Education*, 16(3), 389-410.
- Robin, B. (2008). Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory into Practice*, 47(3), 220-228.
- Sadik, A. (2008). Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning. *Educational Technology Research and Development*, 56(4), 487-506.

- Sahin, S. (2012). Pre-service teachers' perspectives of the diffusion of information and communications technologies (ICTs) and the effect of case-based discussions (CBDs). *Computers & Education*, 59(4), 1089-1098.
- Şahin, S., Atasoy, B., & Somyürek, S. (2010). Öğretmen eğitiminde örnek olay yöntemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2). 253 -277.
- Schofield, J. (1995). *Computers and classroom culture*. Cambridge, NY: Cambridge University Press.
- Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational researcher*, 4-14.
- Gunduz, S ve Odabası, F. (2004). Bilgi çağında öğretmen adaylarının eğitimde öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin önemi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1).
- Şahin, S. (2011). İlköğretim Sınıflarında Bilişim Teknolojilerinin Öğretim Amaçlı Kullanımının İncelenmesi, Örnek Olayların Derlenmesi ve Öğretmen Eğitiminde Kullanılması. TÜBİTAK-1001 Projesi. Proje No:109K272
- Şahin, S., Atasoy, B., & Somyürek, S. (2010). Öğretmen eğitiminde örnek olay yöntemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2). 253 -277.
- Stensmo, C. (1999). Case methodology in teacher education compared to "traditional" academic teaching: A field experiment. *Paper presented at the 8th European Conference for Research on Learning and Instruction (EARLI), August 24-28, Sweden: Goteborg.*
- Tschannen-Moran, M., & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and teacher education*, 17(7), 783-805.
- Tippins, D., Nichols, S., & Dana, T. (1999). Exploring novice and experienced elementary teachers' science teaching and learning referents through videocases. *Research in Science Education*, 29, 331 - 352.
- Tubin, D. Mioduser, D., Nachmias, R. ve Baruch, A. F. (2003). Domains and levels of pedagogical innovation in schools using ICT: Ten innovative schools in Israel. *Education and Information Technologies*, 8(2), 127-145.
- Uluyol, Ç.(2011). Web destekli örnek olay yönteminde çoklu bakış açısı ve yüz yüze etkileşimin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. (Yayımlanmamış doktora). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Usluel, Y. K., Mumcu, F. K., & Demiraslan, Y. (2007). Öğrenme-öğretme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojileri: Öğretmenlerin entegrasyon süreci ve engelleriyle ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(32).
- Wang, Q., & Woo, H. L. (2007). Systematic Planning for ICT Integration in Topic Learning. *Educational Technology & Society*, 10(1), 148-156.
- Watson, D. M. (2001). Pedagogy before technology: Re-thinking the relationship between ICT and teaching. *Education and Information Technologies*, 6(4), 251-266.
- Yadav, A. & Koehler, M. (2007). The Role of Epistemological Beliefs in Preservice Teachers' Interpretation of Video Cases of Early-Grade Literacy Instruction. *Journal of Technology and Teacher Education*, 15(3), 335-361.

- Yigit, M. (2014). A review of the literature: How pre-service mathematics teachers develop their technological, pedagogical, and content knowledge. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology (IJEMST)*, 2(1), 26-35.

Öğretmen Adaylarının "Bilgisayar" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları

Student-Teachers' Metaphoric Perceptions Towards The Concept Of "Computer"

Gülay EKİCİ¹
Gazi Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili geliştirdikleri metaforları belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma modeli kapsamında olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu toplam 286 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili metaforları yarı yapılandırılmış bir formda belirlenmiştir. Bu formda öğretmen adaylarından "Bilgisayar..... gibidir/benzer; Çünkü....." cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği; [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Bu formülle kodlayıcılar arasındaki ortalama güvenilirlik değeri % 94 olarak bulunmuştur. Araştırma sonunda, öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili toplam 123 metafor geliştirdikleri görülmüştür. Öğretmen adayları bilgisayar kavramıyla ilgili en fazla *Beyin, Televizyon, Kitap, Sigara, Ansiklopedi, Kütüphane, Evrensel bilgi kutusu, Arkadaş, Cep telefonu, Dünya* vb metaforları belirtmişlerdir. Geliştirilen bu metaforlar toplam 6 farklı kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler en fazla metafor kapsamaları bakımından "*Teknik yapısı açısından*", "*Alışkanlıklar açısından*", "*Sosyal açıdan*", "*Duygusal Açıdan*", "*Hayatı kolaylaştırması açısından*" ve "*Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından*" olarak sıralanmaktadır. Bilgisayar için canlı metaforlar da geliştirilmiş olmasına rağmen genellikle cansız metaforların geliştirildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: bilgisayar, metafor, öğretmen adayı, nitel araştırma yöntemi

Abstract

The aim of the current study is to determine the metaphors that student-teachers have developed for the concept of the computer. Phenomenology which is one of the qualitative research models was used as the design of the study. The sample of the study consists of 286 student-teachers. A semi-structured questionnaire was applied to determine metaphors related to the computer developed by student-teachers. Student-teachers were asked to complete the sentences such as "*Computer is like...; Because...*". Content analysis was administered for the data analysis. The reliability of the study was calculated via [Consensus / (Consensus + Dissensus) x 100] and the average value of interrater reliability was found as 94 %. Findings offer 123 metaphors developed by student-teachers for the concept of the computer. The most frequently pronounced metaphors are as follows: *Brain, Television, Book, Cigarette, Encyclopedia, Library, Universal Information Box, Friend, Mobile Phone, and World*. These metaphors were classified under 6 categories. Considering their frequencies, the metaphors were ranged as "*in terms of technical structure*", "*in terms of habits*", "*socially*", "*emotionally*", "*in*

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD, e-mail: gulayekici@yahoo.com ve gekici@gazi.edu.tr

terms of facilitating life", and "in terms of mandatory requirements for life". It was determined that living metaphors were usually used for the concept of the computer although nonliving metaphors were also developed for it.

Keywords: computer, metaphor, student-teacher, qualitative research method

Giriş

Pek çok araştırmada vurgulanan metafor kelimesi, Yunanca "*metapherein*" kelimesinin farklılaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Meta "değişmek" pherein ise "katlanmak" anlamındadır (Levine, 2005). Metafor kelimesinin Türkçedeki karşılığı ise "mecaz", "eğretileme" ve "benzetme" olarak karşımıza çıkmaktadır. Metaforlar çoğunlukla benzer bir alandan yeni ve çoğunlukla bilinmeyen bir alana bilgi transferini kapsamaktadır. Dolayısıyla metaforlar, kavramların oluşumu ve süreci hakkında düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren, kontrol eden, kavramları somutlaştırmamızda etkili olan ve iletişim sağlayan en güçlü zihinsel araçlardan biri olarak ifade edilmektedir (Guerrero ve Villamil, 2002; Hogler, Gross, Hartman ve Cunliffe, 2008; Miller, 1987; Shaw ve Mahlios, 2011; Steger, 2007; Tsoukas, 1991). Diğer bir ifadeyle; metafor kavramı ile vurgulanmak istenilen, bir kavram, olgu veya olayın başka bir kavram, olgu veya olaya benzetilerek açıklanmasıdır (Nikitina ve Furuoka, 2008; Oxford ve diğerleri, 1998; Palmquist, 2001). Bu noktada bir metafor, temel olarak iki yapısal kavram karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri kaynak kavram, diğeri ise hedef kavramdır (Forceville, 2002). Hedef kavram, açıklanmak istenen, kişinin yabancı olduğu kavram iken; kaynak kavram ise, hedef kavramı açıklamak için hedef kavramla ortak özelliklerinden yararlandığımız kavramdır. Bu nedenle metaforlar kavramlarda örtük biçimde ima edilen vurguları açığa çıkarma ve "teori ile uygulama arasındaki boşlukta bir köprü" vazifesi görecektir bir araç olarak görev yapmaktadır (Mostert, 1992; akt. Leavy, McSorley ve Bote, 2007).

Metafor, son zamanlarda eğitimcilerin dikkatini yoğun bir şekilde çekmekte ve çeşitli kavramlara yönelik metafor çalışmaları öğrenci, öğretmen adayları ve öğretmenler gibi farklı grupların katılımıyla hazırlanmaktadır. Metaforlar, öğretmen adaylarının öğretmen eğitimi sırasında, belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede güçlü bir "pedagojik araç" olarak kullanılabilir (Saban, 2008). Kısacası metafor bütünüyle kavrayamadığımız şeyleri duygularımızı, estetik tecrübelerimizi, ahlaki değerlerimizi ve ruhsal yapımızı kısmen kavramaya çalışmanın en önemli araçlarından biridir (Lakoff ve Johnson, 2005). Shuell (1990), "Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor 1000 resme bedeldir; çünkü, bir resim sadece statik bir imge sunarken, bir metafor bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sunmaktadır" ifadesinde, metaforların bireylerin hayatındaki önemini ifade etmektedir. Bu vurgu özellikle eğitimcilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde metaforların ne kadar önemli ve dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

Özellikle öğretmenler açısından düşünüldüğünde günümüz teknoloji çağında "***bilgisayar***" özel ve ayrıcalıkları olan teknolojik bir makinedir. Çünkü hemen hemen her branş öğretmenin derslerinde bilgisayar kullanması etkili eğitim-öğretim açısından önemli gereksinimlerden biri haline gelmiştir. Bilgisayar her ne kadar herkesin yoğun olarak kullandığı bir makine olmasına rağmen

bilinmeyen yönlerinin olması, bireylerin günlük hayatındaki etkisi, bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal nitelikleri üzerindeki etkisi gibi pek çok nedenden dolayı bireylerin farklı açılardan yararlanmaya ve açıklamaya çalıştıkları bir makinedir. Bu noktada bireylerin bilgisayar kavramıyla ilgili kavramsal yapılarını açıklamak için metafor kullanmayı tercih etmeleri sık sık karşılaşılan bir durumdur. Çünkü bireyler çoğu zaman anlamakta problem yaşadıkları kavramları betimlemede ya da açıklamakta farklı ifadelerden yararlanmayı tercih etmektedirler. Bu problemi çözebilmek için ise genellikle metaforları kullanmakta ve metaforlardan yararlanmaktadırlar (Johnston, 2009; Martinez, Saudela ve Huber, 2001; Nesterova, 2011: 24). Bunun nedeni ise, insanların metaforları, açıklamak istediği kavramı ve yapıyı çok iyi bilemedikleri veya az bildikleri durumlarda kullanıyor olmalarıdır (Cerit, 2008; Nesterova, 2011; Soydan, 2011). Bilgisayar ise, teknolojinin ürünü olan son harikalardan biri olarak bu kavramların başında gelmektedir. Ancak çağımızda bireylerin hayatını en fazla etkileyen teknolojik ürünlerden biri olan bilgisayar, hangi açılardan olumlu ve olumsuz etkiler yapmaktadır ve bireylerin buna yönelik algıları nelerdir? belirlenmesi gereken önemli bir konudur. Bu açıdan öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili geliştirdikleri metaforların analiz edilmesiyle elde edilecek olan sonuçlar ilgili literatüre nitelikli veriler sağlayacak ve öğretmen adaylarının bilgisayar kavramına yönelik algılarını ortaya koymakta yararlı olacaktır.

Bilgisayar Kavramıyla ilgili Yapılmış Metaforik Analiz Çalışmaları

Bilgisayar kavramıyla ilgili yapılmış metaforik analiz çalışmalarını incelendiğinde doğrudan bilgisayar kavramıyla ilgili yapılmış çalışmaların yeterli sayıda olmadığı belirlenirken, genellikle bilgisayar, internet, teknoloji, eğitim teknolojisi kavramlarının ve bilgisayarla ilişkili teknolojik uygulamalara ait çalışmaların hazırlandığı belirlenmiştir. Bu çalışmalar aşağıda temel konu başlıklarına göre belirtilmiştir.

İnternet kavramı konusunda yapılmış çalışmalarda; Kaya ve Durmuş (2009) ile Ak ve Yenice (2009) öğretmen adaylarının internet ve bilgisayar hakkındaki metaforlarını incelerken, Saban (2010) bilgisayar bölümü öğretmen adaylarının internet konusundaki metaforlarını incelemiş, Esgi ve Çevik (2010) ilkökul öğrencilerinin internet kavramı konusundaki kavramsal yapılarını çizimleriyle analiz etmişler, Kaya (2013) internet temelli öğrenimde metaforlar ve modeller konusunu belirlemişler, Şahin ve Baturay (2013) ortaöğretim öğrencilerinin internete ilişkin metaforlarını değerlendirmişler ve Senyuva ve Kaya (2013) hemşirelik öğrencilerinin internete ilişkin metaforlarını incelemişlerdir.

Teknoloji kavramı konusunda yapılmış çalışmalarda; Erdoğan ve Gök (2008), Gök ve Erdoğan (2010), Kurt ve Özer (2013), Fidan (2014) ve Durukan, Hacıoğlu ve Dönmez Usta (2016) öğretmen adaylarının teknoloji kavramı konusundaki metaforlarını analiz etmişlerdir.

Eğitim teknolojisi kavramı konusunda yapılmış çalışmalarda; Bağcı ve Çoklar (2010), Çoklar ve Bağcı (2009) ve Çoklar ve Bağcı (2010) öğretmen adaylarının eğitim teknolojisi kullanımıyla ilgili metaforik algılarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların özellikle öğretmen adaylarıyla

sınırlandırılmış olması mesleklere göre farklılıkları ortaya koymak açısından alana önemli katkı sağlamaktadır.

Bilgisayar kavramı konusunda yapılmış çalışmalarda; Kan (1988) ve Cisek (1999) bilgisayar metaforları konusunu araştırırken, Dinçer (2005) bilgisayar ve teknolojileri öğreniminde analogi yöntemlerini ve yararlarını araştırmışlar, Yunusoğlu (2006) Türkiye Türkçesinde bilgisayar metaforlarını incelemiş, Vural, Yüksel ve Çoklar (2008) bilgisayar mühendisliği ve BÖTE bölümü öğrencilerinin bilgisayara ilişkin metaforlarını değerlendirmişler, Erdemir (2009) beşinci sınıf öğrencilerinin bilgisayarla ilgili kavramsal yapılarını incelemişler ve Güneşli ve Özkul (2013) Türkçe ve Tarih öğretmeni adaylarının bilgisayara ilişkin kullandıkları zihinsel imgeleri belirlemişlerdir.

Yukarıda belirtilen araştırmalarda da görüldüğü gibi; bilgisayar bireylerin hayatına oldukça farklı açılardan etki ettiğinden metaforik analiz çalışmaları da farklı konularda hazırlanmıştır. Fakat yapılan araştırmalarda vurgulanan bilgisayar, internet, teknoloji ve eğitim teknolojisi kavramları birbirini kapsayan, tamamlayan, anlamlılık ve bütünlük kazandıran kavramlardır. Uygulama boyutunda ise, bu kavramlar içinde en önemli yeri bilgisayar kavramı tutmaktadır. Yapılan araştırmalarda bilgisayar kavramı konusunda öğretmen adaylarının katılımıyla yapılan araştırmaların yetersiz olduğu belirlenmiştir. Oldukça geniş bir çalışma grubundan ve farklı öğretmenlik branşlarından elde edilen zengin ve çok boyutlu verilerle hazırlanan bu çalışmanın literatüre farklı bir bakış açısı kazandırarak yeni bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, farklı branşlardaki öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili geliştirdikleri metaforları analiz etmektir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Belirtilen metaforlar ortak özellik bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma modeli kapsamında pek çok desen bulunmakla birlikte bu çalışmada olgubilim (fenomoloji) deseni tercih edilmiştir. Olgubilim deseni, yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları/olguları tanımlamak ve açıklamak amacıyla kullanılmaktadır (Anells, 2006). Çünkü olgubilim deseni, araştırmacılara tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadıkları olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma deseni oluşturmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir (McMillion, 2000; Patton, 1990; Yıldırım ve Şimşek,

2013). Olgubilim deseninin temelini bireysel tecrübeler oluşturmaktadır. Bu desende araştırmacı katılımcının öznel tecrübeleri ile ilgilenmekte, algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamları incelemektedir. Olgubilim tanımlayıcı bir araştırma desendir. Bu bağlamda genelleme yapmak değil, olguları tanımlamak ve kişisel deneyimlere dayalı sonuçları belirlemek önemlidir (Akturan ve Esen, 2008; Creswell, 2007; Patton, 1990). Bu çalışmada ise, öğretmen adaylarının bilgisayar kavramına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla tespit etmek amacıyla olgubilim deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2014–2015 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde yapılmış olup, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerine kayıtlı toplam 286 son sınıf öğretmen adayı katılmıştır. Bilgisayarın tüm öğretmenlik branşlarında kullanılması gereken teknolojik makinelerden biri olması, konu hakkında detaylı verilerin toplanması, verilerin niteliğinin yüksek olması, öğretmen adaylarının göreve başladıklarında etkili bir şekilde kullanmaları gereken bilgisayara ilişkin geliştirdikleri metaforların belirlenmesi gerektiği, farklı branşlardan farklı bakış açılarından dolayı zengin veri elde edebileceği gibi nedenlerden dolayı, bu çalışmada farklı branşları kapsayacak şekilde amaçlı çalışma grubu seçilmiştir. Amaçlı çalışma grubu seçiminde öğretmen adaylarının çalışmaya gönüllü katılmak istemeleri, araştırmacının kolay ulaşılabilirliği, mümkün olduğunca farklı öğretmenlik branşlarından katılımın sağlanması, kız ve erkek öğretmen adaylarının araştırmaya katılımını sağlayabilmek gibi kriterler dikkate alınarak, amaçlı örnekleme seçiminde araştırma sonuçlarını olumsuz etkileyebilecek problemler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Coyne, 1997; Given, 2008; Holloway ve Wheeler, 1996; Houser, 2015; Knight ve diğerleri, 2013). Bu işlemlerle süreçte araştırmanın dış geçerliğinin de sağlanması hedeflenmiştir (Houser, 2015; Merriam, 2013). Katılımcıların 245'i (%85.7) kız ve 41'i (%14.3) erkektir. Katılımcıların kayıtlı oldukları bölümlerin dağılımı ise şöyledir; Fen Bilgisi öğretmenliğinden 33 (%11.5) öğretmen adayı katılırken, Matematik öğretmenliği 22 (%7.7), Sınıf öğretmenliği 25 (%8.7), Okul Öncesi öğretmenliği 17 (%5.9), İngilizce öğretmenliği 21 (%7.3), Türkçe öğretmenliği 26 (%9.1), Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık 17 (%5.9), Sosyal Bilgiler öğretmenliği 20 (%7.0), BÖTE 26 (%9.1), Tarih öğretmenliği 19 (%6.6), Müzik öğretmenliği 15 (%5.2), Resim öğretmenliği 16 (%5.6), Biyoloji öğretmenliği 29 (%10.13) öğretmen adayı katılmıştır. Dikkat edileceği gibi hem sözel hem de sayısal branşlardan mümkün olduğunca maksimum çeşitlilik sağlayacak şekilde çalışma grubunun oluşturulmasına çalışılmıştır.

Veri Toplama araçları

Metafor araştırmalarında farklı veri toplama araçları kullanılmakla birlikte genellikle en fazla yarı yapılandırılmış sorular tercih edilmekte (Dös, 2010; Inbar, 1996; Linn, Sherman ve Gill, 2007; Pishghadam ve Pourali, 2011; Saban, 2009) ve bu soru şekli kalıp haline getirilmiştir. Bu kalıp soru yapısıgibidir, Çünkü..... şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada da veriler yarı yapılandırılmış kalıp sorudan yararlanılarak oluşturulan görüş belirtme formuyla

toplanmıştır. Formda öğretmen adaylarının *bilgisayar* kavramına ilişkin algılarını ortaya çıkarmak için; her bir öğretmen adayından "*Bilgisayar..... gibidir, Çünkü.....*" cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Bu cümle katılımcıların bir kavrama yönelik metaforik algılarını belirlemek için kullanılan kalıp soru yapısı olduğundan, katılımcıların herhangi bir şekilde değişiklik yapmamaları ve uygun şekilde görüş belirtmeleri gerektiği konusunda açıklama yapılmıştır.

Belirtilen kalıp soru cümlesinin metaforik algının belirlenmesi yönünde bir veri toplama aracı olarak kullanıldığı çalışmalarda "*gibi* " kavramı genellikle metaforun konusu ile metaforun kaynağı arasındaki bağı daha açık bir şekilde çağrıştırmak için kullanılmaktadır. Çünkü herhangi bir olgunun metafor olarak kabul görmesi için konusunun, kaynağının ve kaynağından konusuna ifade edilmesi düşünülen gerekçesinin belirtilmesi gerekmektedir (Forceville, 2002). Bu araştırmada "*çünkü* " kavramına yer verilerek katılımcıların belirttikleri metaforları için bir gerekçe sunmaları istenmiştir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi her zaman dikkate alınması gereken metafor soru kalıbında hedef kaynak ve gerekçeyle ilişkilendirme söz konusudur.

Bilgisayar dost gibidir. Çünkü, ***problemlerinize çözüm bulur*** (K97)
(Hedef Kaynak) (Gerekçe)

İlgili literatürde Yıldırım ve Şimşek (2013), belirtilen metaforun kendisinin, tek başına metaforun betimsel ve görsel gücünü ortaya çıkarmakta yeterli olamayacağını, bu nedenle mutlaka "*çünkü* " vurgusuyla nedenin sorulması gerektiğini belirterek, metaforların hangi nedenlerden dolayı belirtildiğinin çünkü bölümünde verilecek cevaplarda yer aldığını vurgulamaktadırlar. Bu nedenle araştırmada öğretmen adaylarının metaforlarını hangi anlamda kullandıklarını açıklamaları için *Çünkü....*sorusu sorularak, bilgisayara yönelik algılarının daha güvenilir bir şekilde ortaya çıkarılabileceği düşünülmüştür. Özellikle verilerin değerlendirilmesinde de çünkü bölümünde katılımcının ifade ettiği vurgular oldukça önem taşımaktadır. Bu durumda farklı katılımcılar bir olgu/kavram için aynı metaforu ifade etmelerine rağmen açıklama bölümünde belirttikleri noktalardan aslında aynı algıyı ifade etmedikleri farkını belirlemek mümkün olabilmektedir. Zaten çünkü bölümünün açıklamalarının olmadığı veya metaforla ilgisi olmayan açıklamaları içeren cevap kağıtları değerlendirilmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizine başlamak için öncelikle öğretmen adaylarının cevap kâğıtları araştırma amacına uygun olarak doğru doldurulup-doldurulmaması yönünde kontrol edilmiştir. 320 öğretmen adayından 34'ünün (%10.6) kâğıtlarının araştırmaya uygun şekilde doldurulmadığı belirlendiğinden bu kâğıtlar değerlendirmeye alınmamıştır. Bu noktada metafor yazılmaması, metafora uygun şekilde çünkü bölümünün açıklanmaması gibi durumları içeren cevap kâğıtları değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla geriye kalan cevap kâğıtlarına 1'den başlayarak 286'ya kadar numara verilmiştir.

Bu çalışmada sosyal bilimlerdeki nitel araştırmalarda kullanımı tercih edilen veri değerlendirme yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinin

kullanılmasının temel sebebi; verilerin önceden belirlenen kavramsal boyutlarının (kategorilerin) olmamasından dolayı, değerlendirilmeye alınan verilerin araştırmacı tarafından uygun kategoriler altında analiz edilmesidir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesi ve belli kategorilere göre düzenlenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Bilgin, 2006; Bogdan ve Biklen, 2007; Hill, Thompson ve Williams, 1997; Leblebici ve Kılıç, 2004; Lichtman, 2010; Tavşancıl ve Aslan, 2001; Weber, 1990). Kısacası içerik analizi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve kategoriler çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. İçerik analizi genellikle çok sayıda metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleştirmeyi sağlayan bir yorum biçimidir (Gökçe, 2006: 17-18).

Bu araştırmada öğretmen adaylarının belirttikleri metaforların analiz edilmesi ve yorumlanması süreci detaylandırılarak pek çok aşamada yapılmıştır. Bu aşamalar belirlenirken hem ilgili çalışmalardan yararlanılmış hem de araştırmacının eklediği aşamalar şeklinde düzenlenmiştir. Bunlar; (1) veri kağıtlarının incelenme aşaması, (2) değerlendirmeye uygun olmayan kağıtları eleme aşaması, (3) veri kağıtlarını tekrar inceleme ve derleme aşaması, (4) katılımcıların değerlendirmeye kabul edilen cevap kağıtlarının 1'den 286'ya kadar numaralandırılması aşaması, (5) değerlendirilmeye uygun olan kağıtlardan metaforların belirlenmesi aşaması (6) kategorilerin geliştirilme aşaması, (7) metaforların incelenerek kategorilere dağılımının belirlenmesi aşaması, (8) geçerlik ve güvenilirliğin sağlanma aşaması, (9) elde edilen kodların frekanslarının hesaplanması aşaması, (10) verilerin yorumlanması aşaması, (11) çalışmanın raporlandırılması aşamasıdır (Armstrong, Davis ve Paulson, 2011; Aydoğdu, 2008; Bassegy, 1999; Corbin ve Strauss, 2007; Çapan, 2010; Ekici ve Kurt, 2014; Ekici, 2016; Özcan, 2010; Saban, 2008).

Sonuçların inandırıcılığı, bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu yönde geçerlik ve güvenilirlik araştırmalarda en yaygın kullanılan iki ölçüttür. Nitel araştırmalarda önemli işlemlerden biri olan geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması konusunda bu araştırmada şu önemli aşamalara dikkat edilmiştir. Bunlar; (1) Araştırmada elde edilen verilerin kodlanması ve verilerin analiz edilmesi sürecindeki aşamalar detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Elo ve diğerleri, 2014; Hruschka ve diğerleri, 2004), (2) Araştırmada elde edilen kategoriler altında yer alan metaforlara öğretmen adaylarının açıklamalarından örnekler seçilerek bulgular bölümünde yer verilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2013), (3) İlgili araştırmalar arası tutarlılık sağlanmaya çalışılmış ve detaylı bir literatür taraması yapılarak bu araştırma sonuçları literatürle karşılaştırılarak sunulmuştur (Ratcliff, 1995), (4) Araştırmada dış geçerliği arttırmak yönünde; hem amaçlı örneklem seçimi yapılmış hem de araştırmacının verileri ilgili literatürle destekleyerek tarafsız şekilde yorumlaması sağlanmıştır (Houser, 2015; Merriam, 2013).

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak yönünde ise, araştırmanın modeli ve deseni ayrıntılı şekilde tanıtılmış ve araştırmada ulaşılan kavramsal kategori altında verilen kodların (metaforların) söz konusu kavramsal kategorileri

temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla iki araştırmacının kodları ve kodlara ilişkin kategorileri karşılaştırılmıştır (Creswell, 2003; Houser, 2015; Streubert ve Carpenter, 2011). Bu yönde araştırma verileri iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlandıktan sonra ortaya çıkan kod ve tema listesine son şekli verilmiştir. Bu şekilde yapılan veri analizinin güvenilirliği;

[Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100]

formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Kodlayıcılar arasındaki ortalama güvenilirlik % 94 olarak bulunmuştur.

Diğer taraftan öğretmen adaylarının görüşleri katılımcı numarası belirtilerek bulgular bölümünde vurgulanmıştır. Örneğin; (K6) gibi. Verilerin değerlendirilmesinde Nvivo9.3 programı kullanılırken, kelime bulutu hazırlanmasında wordle (<http://www.wordle.net/>) programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde bulgular, öğretmen adaylarının bilgisayar kavramına yönelik belirttikleri metaforlar ve bu metaforların ilgili kategoriler altında değerlendirilmesi şeklinde sunulmuştur. Öncelikle belirlenen tüm metaforlar toplu halde bir tabloda belirtildikten sonra, belirlenen metaforların kategoriler bazında dağılımı tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Kavramına Yönelik Belirttikleri Metaforlar

Metafor sırası	Metafor adı	f	Metafor sırası	Metafor adı	f
1.	Beyin	23	63.	Günlük	1
2.	Televizyon	16	64.	Kapan	1
3.	Kitap	12	65.	Bilgi deposu	1
4.	Sigara	11	66.	Açık bir pencere	1
5.	Ansiklopedi	10	67.	Acil bir numara	1
6.	Kütüphane	10	68.	Çakmak	1
7.	Evrensel bilgi kutusu	8	69.	Vücut	1
8.	Arkadaş	8	70.	Bilgili insan	1
9.	Cep Telefonu	7	71.	Akıllı bir çocuk	1
10.	Dünya	6	72.	Sinir bozucu bir alet	1
11.	İnsan	5	73.	Zaman	1
12.	Su	4	74.	Sınırsız dünya	1
13.	Makine	4	75.	Türk erkekleri	1
14.	Yardımcı	4	76.	Sevgili	1
15.	Robot	3	77.	Tuttuğum takım	1
16.	Öğretmen	3	78.	Motorlu kütüphane	1
17.	Hesap makinesi	3	79.	Okyanus	1
18.	Eğlence makinesi	3	80.	Ev	1
19.	Sinema	3	81.	Ay çekirdeği	1
20.	Uyuşturucu	2	82.	Hobi	1
21.	Alkol	2	83.	Hacıyatmaz	1

22.	Bağımlılık	2	84.	Ulaşım	1
23.	Bankamatik	2	85.	Arşiv	1
24.	Vücut organlarımdan biri	2	86.	Uzun bir yol	1
25.	Albüm	2	87.	Ekmek	1
26.	Uzay	2	88.	Saat	1
27.	Motor	2	89.	Zaman çalan bir makine	1
28.	Hayat	2	90.	Akıllı bir kutu	1
29.	Para	2	91.	Her türlü dişi varlık	1
30.	Puzzle	2	92.	Kalem	1
31.	Düşman	2	93.	Kız arkadaş	1
32.	Açlık	2	94.	Temel ihtiyaç	1
33.	Uçak	2	95.	Şarap	1
34.	Kamera	2	96.	Tehlikeli bir araç	1
35.	Mutlu bilge bir insan	2	97.	Gereksiz her şey	1
36.	Dipsiz kuyu	2	98.	Çekmece	1
37.	Daktilo	2	99.	Kusursuz bir plan	1
38.	Haberleşme aracı	2	100.	Depo	1
39.	Çita	2	101.	Müzik	1
40.	Aile	2	102.	Ufak bir dünya	1
41.	Yetenekli bir ressam	2	103.	Dost	1
42.	İnsan hafızası	2	104.	Fabrika	1
43.	Not defteri	2	105.	Yürümeyen, konuşmayan, yemeyen insan	1
44.	Tüm dünyayı bir araya getiren bir ağ	2	106.	Ağlayan bir çocuk	1
45.	Defter ve kitap	2	107.	Matematik	1
46.	Alışveriş merkezi	2	108.	Uslanmayan çocuk	1
47.	Anne	2	109.	Sigara, alkol, kola, kahve vb	1
48.	Çikolata	2	110.	Ordinaryüs	1
49.	Bilim	2	111.	Oyun parkı	1
50.	Soba	1	112.	At	1
51.	Nikotin	1	113.	Bulmaca	1
52.	İş yeri	1	114.	Ferrari	1
53.	Sanal dostum	1	115.	Sanal beyin	1
54.	Akıl hocası	1	116.	Kadın	1
55.	Hayatın bir parçası	1	117.	Karmaşık bir yün yumağı	1
56.	Bağımlılık yapan ilaç	1	118.	Evimin önündeki Türk telekom	1
57.	Zaman makinesi	1	119.	Hayat arkadaşı	1
58.	Sağılmayı bekleyen bir inek	1	120.	Hayatı elinde tutan bir makine	1
59.	Otomobil	1	121.	Ben	1
60.	Ulaşım aracı	1	122.	Zamanla beslenen bir canlı	1
61.	Oyun alanı	1	123.	Oksijen	1
62.	Elektronik bir dosya	1			

Tablo 1 incelendiğinde; öğretmen adaylarının "Bilgisayar" kavramına yönelik olarak toplam 123 çeşit metafor ürettikleri ve bunun için 286 görüş belirttikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili ilk on sırada en fazla belirttikleri metaforlar; *beyin, televizyon, kitap, sigara, ansiklopedi, kütüphane, evrensel bilgi kutusu, arkadaş, cep telefonu ve dünya* olarak sıralanmıştır. Metaforların genel olarak cansızları ifade eden kavramlardan oluştuğu belirlenmekle birlikte *beyin, at, dost, çita, arkadaş, anne, kız arkadaş* gibi canlıları ifade eden kavramlardan da oluştuğu görülmektedir. Diğer 38 metaforun 5 ile 2 arasında tekrar edilme sıklığı olduğu belirlenirken, 75 metaforun ise birer kez tekrar edildiği belirlenmiştir. Dikkat edildiği gibi öğretmen adaylarının bilgisayar için en fazla beyin metaforunu ürettikleri görülmektedir. Aslında bu oldukça anlamlı bir metafordur, çünkü tüm öğretim kademelerinde, insan beyninin bilgisayara benzetilmesi, bilgisayarın insan beyninin ürünü olan bir teknoloji harikası olması gibi çeşitli benzetmeler yapılarak derslerde bilgiler verilmektedir. Bilgisayarın beyinin çalışma şekline benzer teknik özellikler göstermesi en fazla bu metaforun kullanılmasının başka bir nedeni olarak düşünülebilir. Öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili geliştirdikleri metafor çeşitlerinin ortak özellikleri bakımından ayrıldıkları kategorilere göre sınıflandırılmasına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Geliştirdikleri Metafor Çeşitlerinin Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	Metafor sayısı	%
1. Teknik yapısı açısından	59	47.97
2. Alışkanlıklar açısından	18	14.63
3. Sosyal açıdan	14	11.38
4. Duygusal açıdan	12	9.76
5. Hayatı kolaylaştırması açısından	12	9.76
6. Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından	8	6.50
TOPLAM	123	100.0

Tablo 2'ye göre öğretmen adaylarının bilgisayar kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar toplam 6 kategori altında toplanmıştır. Bunlar; *Teknik yapısı açısından* (59-%47.97), *Alışkanlıklar açısından* (18-%14.63), *Sosyal açıdan* (14-%11.38), *Duygusal açıdan* (12-%9.76), *Hayatı kolaylaştırması açısından* (12-%9.76) ve *Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından* (8-%6.50) şeklinde sıralanmaktadır. Dikkat edileceği gibi, en fazla bilgisayarın teknik yapısına yönelik metaforlar belirtilmiştir. Kategoriler incelendiğinde oldukça dikkat çekici boyutlar ortaya çıkmıştır. Çünkü ortaya çıkan Sosyal açıdan, Duygusal açıdan, Alışkanlıklar açısından, Hayatı kolaylaştırması açısından ve Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından kategorileri bilgisayar kavramının insan hayatındaki etkisini, yerini, önemini, verilen değeri vb ortaya çıkarmaktadır. Tablo 3 ile Tablo 8 arasında

belirlenen kategorilerde yer alan metaforlar ve belirtilen açıklama örneklerine yer verilmiştir.

Tablo 3. "Teknik Yapısı Açısından" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
"Teknik Yapısı Açısından"	Beyin, Robot, Hesap makinesi, Öğretmen, Albüm, Sinema, Kamera, Uzay, Motor, Puzzle, Mutlu bilge bir insan, Daktilo, Haberleşme aracı, Çita, Elektronik bir dosya, Günlük, Bilgi deposu, Açık bir pencere, Vücut, Bilgili insan, Akıllı bir çocuk, Sinir bozucu bir alet, Sınırsız dünya, Motorlu kütüphane, Okyanus, Ulaşım, Arşiv, Saat, Akıllı bir kutu, Cep telefonu, Kalem, Yetenekli bir ressam, Yürümeyen, konuşmayan, yemeyen insan, Çekmece, Kusursuz bir plan, Depo, Çakmak, At, Uzun bir yol, Ev, Bilim, Soba, İş yeri, Zaman makinesi, Sağılmayı bekleyen bir inek, Otomobil, Ulaşım aracı, Oyun alanı, Ben, Fabrika, Açlayan bir çocuk, Usulanmayan çocuk, Ordinaryüs, Bulmaca, Ferrari, Sanal beyin, İnsan hafızası, Karmaşık bir yün yumağı, Not defteri, Her türlü dışı varlık
	<p><i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i></p> <p><i>Beyin;</i> Bir beyin gibi işlev görür özellikleri vardır (K16)</p> <p><i>Televizyon;</i> Televizyondaki işlevlerin çoğunu yapabiliyor (K73)</p> <p><i>Kitap;</i> Bilgisayarı kitap gibi alıp, açıp, içinden bilgiyi bulmak okumak gerekir (K9)</p> <p><i>Kütüphane;</i> Bilgileri depolayıp saklayabiliyor ve aradığım bilgiyi bulabiliyorum (K40)</p> <p><i>Dünya;</i> İçerisinde pek çok şeyi barındırması bakımından (K103)</p> <p><i>Makine;</i> Birçok özelliği vardır. Biraz karmaşıktır (K88)</p> <p><i>İnsan;</i> Pek çok parçadan oluşur ve akıllıdır (K1)</p> <p><i>Mutlu bilge bir insan;</i> Yararlı işler için kullanıldığında bilgi almak bilgisayar için çok kolaydır (K15)</p> <p><i>Vücut;</i> Bilgisayarın donanımları da insan vücudu gibidir (K20)</p> <p><i>Akıllı bir çocuk;</i> Her dediğimizi bazen sorun çıkarsa da sessiz kalıp yapıyor (K22)</p> <p><i>At;</i> Hızlı, sağlam ve güçlü (K7)</p> <p><i>Çita;</i> işlemcileri ve işlem yapmaları çok hızlı (K98)</p> <p><i>Sağılmayı bekleyen bir inek;</i> Nasıl bir inek bizim irademiz dışında süt üretmekte ve bizde bunu bilmekteyiz. Eğer biz bu ineğin sütünü sağmazsak hiçbir işimize yaramaz. Sütte zamanla ineğe zarar verir. Bilgisayarda aynı. Eğer biz kullanmazsak hiçbir işe yaramaz ve hem teknolojiden hem de çağdan uzaklarda kalırız (K79)</p> <p><i>Ordinaryüs;</i> Çok bilgi depolayabiliriz (K91)</p>

Tablo 3'de görüldüğü gibi; öğretmen adayları bilgisayarın pek çok teknik yapısal özelliklerini dikkate alarak metaforlar belirtmişlerdir. "*Teknik Yapısı Açısından*" kategorisinde yer alan bu metaforların daha çok cansız nesnelere ait metaforlar olmakla birlikte canlı nesnelere de belirtildiği görülmektedir. Bu kapsamda *beyin, robot, hesap makinesi* gibi yüksek frekanslı metaforlar belirtilmiştir. Güçlü hayvanlardan olan *at ve çita* metaforlarının yanında hızlı ve güçlü olması açısından *Ferrari* marka otomobil metaforu dikkat çekicidir. Diğer taraftan bilgisayarın *ev, fabrika, iş yeri, oyun alanı* gibi fiziksel mekanlara benzetilmesi, bilgisayarın sonsuzluğu vurgulaması açısından *uzaya, sınırsız dünyaya* vb benzetilmesi, karmaşık yapısının *puzzle, bulmaca, karmaşık bir yün yumağına* vb benzetilmesi, bilgisayarın teknolojinin ve insan beyninin çok önemli bir icadı olduğunu vurgulamak için *kusursuz bir plan* metaforu bu kategoride yer almaktadır.

Tablo 4. "Alışkanlıklar Açısından" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
	<i>Olumlu metaforlar</i> Çikolata, Ay çekirdeği, Müzik, Kütüphane, Arkadaş, Yardımcı
"Alışkanlıklar Açısından"	<i>Olumsuz metaforlar</i> Sigara, Uyuşturucu, Alkol, Bağımlılık, Zaman çalan makine, Tehlikeli bir araç, gereksiz bir şey, Bağımlılık yapan bir ilaç, Nikotin, Sigara-Alkol-Kola-Kahve, Zamanla beslenen bir canlı, Şarap
<i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i>	
<i>Çikolata;</i> Harikadır, bırakamazsın ve bağımlılık yapar (K17)	
<i>Ay çekirdeği;</i> Bağımlılık yapar (K33)	
<i>Müzik;</i> Vazgeçilmezdir (K86)	
<i>Sigara;</i> Kullandıkça sizi içine hapseder. Bağımlılık yapar ve kurtulması zordur. Size Zarar verir (K48)	
<i>Uyuşturucu;</i> Çok fazla kullanırsan bağımlılık yapar ve sonuçlar kötü olur (K78)	
<i>Alkol;</i> Doğru yerde kullanılmazsa, kontrolsüz ve gerektiğinden fazla kullanılırsa bağımlılık yapar ve zararlı olabilir (K9)	
<i>Bağımlılık yapan bir ilaç;</i> Günümüz şartlarında facebook, twitter gibi birçok sosyal ağ veya herhangi bir oyun için PC'ler kullanılıyor ve bunlar insanlarda artık bağımlılık yapıyor. İnsan bir gününü bilgisayara girmeden geçiremiyor ve saatlerini bu sitelerde harcayabiliyor (K77)	
<i>Nikotin;</i> Bağımlılık yapar (K89)	
<i>Sigara-Alkol-Kola-Kahve;</i> Bağımlılık yapar (K119)	
<i>Şarap;</i> İhtiyaç duyulduğu kadar alınması gerekir. Fazlası zarardır (K104)	
<i>Zaman çalan makine;</i> Kullanımının bilinmemesi ve bağımlılık yapmasıyla zamanımızı çalabilir (K47)	

Tablo 4'de görüldüğü gibi; öğretmen adayları "*Alışkanlıklar Açısından*" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz vurgusu olan oldukça ilginç

metaforlar belirtmişlerdir. Bu noktada olumlu metaforlar kapsamında bilgisayarın *çikolata, ay çekirdeği, müzik, kütüphane, arkadaş* ve *yardımcı* metaforlarıyla ifade edildiği belirlenmiştir. Olumsuz metaforlar kapsamında ise bilgisayarın, *sigara, uyuşturucu, alkol, bağımlılık, zaman çalan bir makine, tehlikeli bir araç, gereksiz bir şey, bağımlılık yapan bir ilaç, nikotin, sigara-alkol-kola-kahve, zamanla beslenen bir canlı, şarap* gibi oldukça ilginç insana geçici mutluluk veren fakat gerçekte insana zarar veren ve tehlikeli olan nesnelere ait kavramlar metafor olarak kullanılmıştır. Ancak öğretmen adaylarının %14.63 gibi bir oranının bilgisayarın bir alışkanlık olduğunu hem de olumsuzluk boyutunun daha yoğun olduğunu vurguladıkları bir alışkanlık olduğunu belirtmeleri oldukça düşündürücü bir durumdur.

Tablo 5. "Sosyal Açıdan" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
"Sosyal Açıdan"	<p><i>Olumlu metaforlar</i> Arkadaş, Sınırsız dünya, Hobi, Tüm dünyayı bir araya getiren bir ağ, Dost, Oyun parkı, Sanal dostum, Cep telefonu, Sinema</p> <p><i>Olumsuz metaforlar</i> Düşman, Kapan, Gereksiz her şey, Türk erkekleri, Zamanla beslenen bir canlı</p>
	<p><i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i> <i>Arkadaş;</i> Sıkıldığında onunla vakit geçirebiliyor ve oyun oynayabiliyorum (K24) <i>Sınırsız dünya;</i> Sınırlama olmaksızın istediğin anda başka dünyalara gidebilirsin (K23) <i>Hobi;</i> Boş zamanlarımızda bilgisayarla vakit geçiririz (K85) <i>Oyun parkı;</i> Her tür oyunu oynayabilirsiniz (K92) <i>Tüm dünyayı bir araya getiren bir ağ;</i> Saniyeler içinde insanların birbirinden çok uzakta olsalar bile iletişime geçmelerini sağlar (K63) <i>Sanal dostum;</i> Hiç bilmediğim, tanımadığım yollarlar beni eğlendirmesini biliyor ve birlikte vakit geçiriyoruz (K30) <i>Dost;</i> Problemlerinize çözüm bulur (K97) <i>Düşman;</i> Zararlı emeller için kullanıldığında bilgisayardan daha keskin bir düşman bulunulamaz (K115) <i>Kapan;</i> Dikkatli olmazsanız tuzağa düşersiniz (K14) <i>Zamanla beslenen bir canlı;</i> Lüzumlu her şey gibi lüzumsuz şeylerle vakit kaybı yapabilen bir makinedir (K112)</p>

Tablo 5'de ifade edildiği gibi; öğretmen adayları "Sosyal Açıdan" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz metaforlar belirtmişlerdir. Bu kapsamda bilgisayar kavramıyla ilgili en fazla sosyal açıdan olumlu yöndeki metaforları vurgulamışlardır. Öğretmen adayları bilgisayarı *bir arkadaşı, dostu, hayat arkadaşı, göremediği ancak sanal dostu, cep telefonu, sinema olarak*

algıladığı, bu süreçte ise bilgisayarın bir eğlence makinesi, oyun alanı sağlayan, tüm dünyayı bir araya getiren kaynaştıran bir ağ oluşturan bir düzen olarak algılamaktadırlar. Ancak bazı öğretmen adayları ise; bilgisayarın sosyal olarak insanlara zarar veren bir düşman olduğunu, gereksiz ve zararlı pek çok şeyi barındırdığını ve insanın çok zamanını harcadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 6. "Duygusal Açıdan" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
"Duygusal Açıdan"	<p><i>Olumlu metaforlar</i> Eğlence makinesi, İyi bir arkadaş, Arkadaş, Sevgili, Anne, Kız arkadaş, Hayat arkadaşı, Tuttuğum takım, Ufak bir dünya</p> <p><i>Olumsuz metaforlar</i> Düşman, Matematik, Kadın</p>
	<p><i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i> <i>Eğlence makinesi;</i> Yararlı programlar olduğunda mutlu olurum ve çok eğlenirim (K91) <i>İyi bir arkadaş;</i> Kimseyi bulamasan iyi vakit geçirirsin (K17) <i>Sevgili;</i> Onun sevgisi bir başka oluyor, tarifsiz bir şey (K29) <i>Anne;</i> Hep seni mutlu eder (K39) <i>Kız arkadaş;</i> Beraberken mutlusun (K2) <i>Hayat arkadaşı;</i> Yalnızlığı giderir ve her şeyi paylaşırsın (K3) <i>Tuttuğum takım;</i> Duygusal bir bağım var (K23) <i>Düşman;</i> Nasıl kullanacağını bilmezsen çok zarar verebilir (K11) <i>Matematik;</i> Matematiği sevmiyorum, bilgisayarı da sevmiyorum (K90) <i>Ufak bir dünya;</i> İçinde geçmişe ve günümüze dair canlı ve cansız her şeye ait duyguları barındırabilir (K112) <i>Kadın;</i> Sürekli hata arar ve hata bulmaya çalışır. Sık sık hata verir (K3)</p>

Tablo 6'da ifade edildiği gibi; öğretmen adayları "Duygusal Açıdan" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz vurgusu olan metaforlar belirtmişlerdir. Bu kategoride genelde bilgisayarın bireylere duygusal açıdan olumlu katkılar sağladığı vurgulanan metaforlar belirtilmiştir. Bilgisayarın insanları eğlendirme amaçlı yönüne vurgu yapılarak *eğlence makinesi, sınırsız dünya, eğlence aleti* gibi metaforlar belirtilmiştir. Diğer taraftan bilgisayarın canlı bireylerin yerini alarak duygusal açıdan destek sağlayıcı olarak *iyi bir arkadaş, arkadaş, anne, kız arkadaş, hayat arkadaşı, dost, sevgili* gibi metaforlarla açıklanması oldukça ilginç ve önemlidir. Çünkü öğretmen adaylarının bilgisayardan duygusal olarak beklentileri olan kişileri vurgulayan kavramlarla benzerlik kurdukları görülmektedir. Diğer taraftan olumsuz metaforlar kapsamında ise, öğretmen adaylarının bilgisayarı sevmedikleri veya hakkında olumsuz düşüncelere sahip oldukları canlı ve cansız nesnelere vurgulayan *bir düşman, zaman çalan bir makine, matematik, ufak bir dünya, kadın* olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Tablo 7. "Hayatı Kolaylaştırması Açısından" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
"Hayatı Kolaylaştırması Açısından"	Cep Telefonu, Yardımcı, Para, Bankamatik, Uçak, Acil bir numara, Defter ve kitap, Evimin önündeki Türk Telekom, Akıl hocası, Anne, Hayatın bir parçası, Ulaşım aracı, Alışveriş merkezi
<p><i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i> <i>Cep Telefonu;</i> Mail, facebook vb işlemlerle konuşmayı sağlar (K119) <i>Yardımcı;</i> İş hayatında ve günlük hayatta kullanılan bilgisayarlar bizim yardımcımız gibi olmuşlardır. Yani her istediğimiz zaman bizim yanımızdadırlar (K27) <i>Para;</i> Kullanmanın inceliklerini öğrendikçe zenginleşirsiniz (K29) <i>Bankamatik;</i> Gerektiğinde para çekmemizi, yatırmamızı sağlar (K50) <i>Uçak;</i> Bilgi sadece tek bir yerle sınırlı kalmıyor ve her yere ulaşıyor (K56) <i>Acil bir numara;</i> Her istediğinde istediğin bilgiye ulaşabilirsin- (K7) <i>Defter ve kitap;</i> Eğitimin her alanında kullanılan bilgisayarlar, defter ve kitabın zamanla yerini almaktadır (K27) <i>Evimin önündeki Türk Telekom;</i> Faturaları oradan yatırabiliriz (K58) <i>Akıl hocası;</i> Bilmediğim her şeyi sorduğumda öğretir (K75) <i>Anne;</i> Tüm ulaşabileceğin bilgiler ondadır (K39) <i>Hayatın bir parçası;</i> Artık iş ortamı, okul notları, haberleri, gazeteleri aklına getemeyecek her şey bilgisayarın içine yerleştirilmiş. İnsanları hareket etmeden ve uğraştırmadan anında her şeye ulaştırabiliyor. Hem çok iyi bir cihaz hem de insanları aptallaştıran bir alet (K77) <i>Ulaşım aracı;</i> İnternet özelliği ile istediğimiz kişilere ulaşarak iletişime geçebiliriz (K80) <i>Alışveriş merkezi;</i> Hiç yorulmadan dışarı çıkmadan onlarca siteden yavaş yavaş inceleyerek alışveriş yapabiliyim (K94)</p>	

Tablo 7'de görüldüğü gibi; öğretmen adayları bilgisayara yönelik algılarını "Hayatı Kolaylaştırması Açısından" kategorisinde oldukça farklı metaforlarla ifade etmişlerdir. Bu metaforlar genellikle teknolojik gelişmelerin insan hayatına sağladığı kolaylıklarda etkili olan nesnelere yararlarını bilgisayarın sağlaması olarak düşünülerek belirtilmiştir. Bu kapsamda en yüksek frekanslı olan metaforun *cep telefonu* olduğu belirlenirken, *anne* ve *akıl hocası* dışında diğer metaforların cansız metaforlar oldukları tespit edilmiştir. Özellikle insanların bilgisayar başında banka işlerini hallettikleri ve internetten alışveriş yaptıkları bir çağda yaşadığımız şu günlerde, öğretmen adaylarının da *para*, *bankamatik*, *hayatı elinde tutan bir makine*, *evimin önündeki Türk Telekom*, *alışveriş merkezi* gibi metaforları kullandıkları görülmüştür. Diğer taraftan *uçak*, *ulaşım aracı*, *acil bir numara* gibi metaforlar günlük hayata hız kazandıran kavramlar şeklinde metafor olarak kullanılırken, canlı metaforlardan *anne* metaforunun kullanılması da oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bilgisayarın öğretmen adaylarının hayatında

bir anne rolünde kurtarıcı, destekleyici, ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı olan gibi pek çok konuda bilgili bir yardımcı olabildiği yönünde algılarına vurgu yapılmıştır.

Tablo 8. "Yaşam İçin Zorunlu İhtiyaç Açısından" Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve İlgili Metaforlara ait Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar
"Yaşam İçin Zorunlu İhtiyaç Açısından"	Vücut organlarımdan biri, Su, Açlık, Hayat, Hayatı elinde tutan bir makine, Ekmek, Oksijen, Temel ihtiyaç
	<i>Öğretmen adaylarının metaforlara ait açıklama örneklerinden alıntılar;</i>
	<i>Vücut organlarımdan biri; Yaşamamı sağlayan en önemli hayati organlarımdan biri gibidir (K23)</i>
	<i>Su; En temel ihtiyaçlarım arasında yer alıyor (K18)</i>
	<i>Açlık; İhtiyaç duyulur (K6)</i>
	<i>Hayat; Orada bir yaşam ve arkadaş çevren vardır (K83)</i>
	<i>Hayatı elinde tutan bir makine; Hayatta bilgisayar olmasa hayat durur. Aynen bir solunum cihazı gibi benim için (K2)</i>
	<i>Ekmek; Ekmek gibi temel İhtiyaç. Bilgisayar insanlar için bazen bu ihtiyaçlardan daha önemlidir. Ekmek yemem fakat bilgisayarsız asla...(K42)</i>
	<i>Oksijen; Hayatta kopamayacağın bir bağı olmuştur, onsu yaşamazsın (K83)</i>
	<i>Temel ihtiyaç; Yaşam gerekli olan uyku, su, yemek...gibidir (K42)</i>

Tablo 8'de görüldüğü gibi; öğretmen adayları "Yaşam İçin Zorunlu İhtiyaç Açısından" kategorisinde oldukça farklı ve özellikle canlı metaforlar belirtmişlerdir. Bilgisayarın insanın temel fizyolojik ihtiyaçları kadar önemli olan nesnelere ait kavramlara benzetilmesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü insanın *su, açlık, ekmek, oksijen, temel ihtiyaç* gibi önemli yaşamsal ihtiyaçları bilgisayarla eşdeğer önemlilikte olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan öğretmen adayı bilgisayarı hayatında *vücut organlarımdan biri* gibi bir metaforla ifadesinde bilgisayara ciddi bir anlam yüklemiştir. Anlaşılan bilgisayarı olmadığı vücut organlarından birini eksik hissedecek kadar hayatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılabilir. Diğer taraftan öğretmen adayı bilgisayarı başka bir teknoloji ürünü araç olan *hayatı elinde tutan bir makine* metaforu olarak ifade etmiştir. Öğretmen adayı "Hayatta bilgisayar olmasa hayat durur. Aynen bir solunum cihazı gibi benim için (K2)" şeklindeki ifadesiyle hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kategoride öğretmen adaylarının bilgisayarın hayatlarında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu oldukça abartılı ve yaşam için ciddi önemli metaforlarla ifade ettikleri söylenebilir.

Diğer taraftan Resim 1'de araştırmada elde edilen metaforlara ait kelime bulutu yer almaktadır. Kelime bulutunda da görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının en fazla vurguladıkları metaforlar büyük puntolarla daha belirgin şekilde görülmektedir.

biyelsel yönden açıklanabilecek pek çok nedeni olmakla birlikte farklı derslerde beyinle bilgisayar ikilisinin karşılaştırılmasına yönelik vurguların yapılması temel nedenlerden biri olabilir. Çünkü farklı öğretim kademelerinde, insan beyninin bilgisayara benzetilmesi, bilgisayarın insan beyninin ürünü olan bir teknoloji harikası olması gibi çeşitli benzetmeler yapılmaktadır. Yapılan araştırmalarda da bilgisayarın en fazla beyin ve insan beyni metaforlarıyla ifade edildiği belirlenmiştir (Erdemir, 2009; Güneyli ve Özkul, 2013; Peele, 1983; Vural, Yüksel ve Çoklar, 2008). Sonuçların literatürle benzerlik gösterdiği ancak bu araştırma sonuçlarının daha detaylı, çeşitli kategorilerde toplandığı ve metafor çeşitliliğinin fazla olduğu belirtilebilir.

Geliştirilen 123 metafor toplam 6 kategori altında toplanmıştır. Bunlar *Teknik yapısı açısından, Alışkanlıklar açısından, Sosyal açıdan, Duygusal Açıdan, Hayatı kolaylaştırması açısından* ve *Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından*. Bu kapsamda katılımcıların yaklaşık yarısının en fazla bilgisayarın teknik yapısına yönelik metaforlar belirttikleri, diğer yarısının ise sonraki kategorilerde bilgisayar kavramının insan hayatındaki etkisini, yerini, önemini ve verilen değeri vurgulamaya yönelik metaforlar belirttikleri tespit edilmiştir.

Öğretmen adayları en fazla bilgisayarın teknik yapısını düşünerek metaforlar belirtmişlerdir. Vural, Yüksel ve Çoklar (2008)'in araştırmasında da öğretmen adaylarının en fazla bilgisayarın yapısal nitelikleri yönünde metaforlar belirttikleri tespit edilmiştir. Bu durum öğretmen adaylarının bilgisayarın teknik-yapısal niteliklerinin ve bilgisayarın özelliklerinin bu niteliklere bağlı olduğunun farkında oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Bu kapsamda *beyin, robot, hesap makinesi* gibi yüksek frekanslı metaforlar belirtilmiştir. "*Teknik Yapısı Açısından*" kategorisinde yer alan bu metaforların daha çok cansız metaforlar olmakla birlikte canlı nesnelere de belirtildiği görülmektedir. Bilgisayarın *öğretmene* benzetilmesi özel bir metafordur. Çünkü bilgisayarın eğitim-öğretim açısından özellikleri öğretmenin öğrencilere sağladığı imkanlar açısından kıyaslanmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, bilgisayarda öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetlerini etkin olarak sürdürülebilmesi yönünde kullanmayı tercih ettiği teknolojik gelişim ürünü bir makinedir. Özellikle güçlü ve etkili hayvanlardan olan *at ve çita* metaforlarının yanında hızlı ve güçlü olması açısından *Ferrari* marka otomobil metaforları dikkat çekicidir. Diğer taraftan bilgisayarın *kütüphane, ev, fabrika, iş yeri, oyun alanı* gibi fiziksel açıdan bazı mekanlara benzetilmesi, bilgisayarın sonsuzluğu vurgulaması açısından *uzaya* ve *sınırsız dünyaya* benzetilmesi, karmaşık yapısının *puzzle, bulmaca* ve *karmaşık bir yün yumağına* benzetilmesi, bilgisayarın teknolojinin ve insan beyninin çok önemli bir icadı olduğunun vurgulanması için *kusursuz bir plan* ve *tüm dünyayı bir araya getiren bir ağ* metaforuyla benzetimlerin yapılması bu kategoride yer almaktadır. Oldukça özel metaforlar belirtmekle birlikte bazı metaforlar Güneyli ve Özkul'un (2013) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle bilgisayarın kullanılması gerektiği ve kullanıldığında ancak faydalı olacağı yönünde vurgusu olan *Sağılmayı bekleyen bir inek*" metaforu oldukça ilginçtir. Öğretmen adayı nedenini ise şöyle ifade etmiştir; *Nasıl bir inek bizim irademiz dışında süt üretmekte ve bizde bunu bilmekteyiz. Eğer biz bu ineğin sütünü sağmazsak hiçbir işimize yaramaz. Sütte zamanla ineğe zarar verir. Bilgisayarda aynı. Eğer biz kullanmazsak hiçbir işe*

yaramaz ve hem teknolojiden hem de çağdan uzaklarda kalırız. İnek ve bilgisayar birbirine benzemektedir (K79). Bu metaforla öğretmen adayı teknolojinin sürekli geliştiğini, bu kapsamda bilgisayarında sürekli geliştiğini ve ancak yoğun kullanımıyla bilgisayardan yararlanabileceğimiz yönünde vurgu yapmıştır. Özellikle öğretmenler ve öğretmen adayları açısından düşünüldüğünde; bilgisayar öğretmenlerin bilinçli olarak kullanmaları gereken, ancak bu sayede modern dünyadaki gelişmeleri takip edebilecekleri ve öğrencilerine yararlı olabilecekleri teknolojik bir makinedir. Ne kadar çok amaca uygun kullanılırsa o kadar etkili sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla hem öğretmenlerin hem de öğretmen adaylarının bilgisayarı etkin kullanımları konusunda bilinçli eğitim almaları gerekmektedir.

İlgili literatürde yer alan tüm araştırmalarda da ifade edildiği gibi (Güneyli ve Özkul, 2013; Kaya ve Durmuş, 2009; Şahin ve Baturay, 2013; Vural, Yüksel ve Çoklar, 2008) bilgisayarın bireylerin hayatında olumlu-olumsuz ve bilinçli-bilinçsiz kullanımı sonunda ciddi bir alışkanlık haline geldiği göz ardı edilemeyecek kadar belirgindir. Bu araştırmada "*Alışkanlıklar Açısından*" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz vurgusu olan oldukça ilginç metaforlar tespit edilmiştir. Olumlu metaforlar kapsamında; bilgisayarın *çikolata, ay çekirdeği, müzik* metaforlarıyla ifade edildiği belirlenmiştir. Olumsuz metaforlar kapsamında ise; bilgisayarın, *sigara, uyuşturucu, alkol, bağımlılık, zaman çalan bir makine, tehlikeli bir araç, gereksiz bir şey, bağımlılık yapan bir ilaç, nikotin, sigara-alkol-kola-kahve, zamanla beslenen bir canlı, şarap* gibi oldukça ilginç, insana geçici mutluluk veren fakat gerçekte insana zarar veren ve tehlikeli olan nesnelere ait kavramlar metafor olarak kullanılmıştır. Ancak öğretmen adaylarının %14.63 gibi bir oranının bilgisayarın bazı olumlu alışkanlıklar yanında yoğun olarak olumsuz bir alışkanlık olduğu yönünde metaforların belirtilmesi oldukça düşündürücü bir durumdur. Çünkü bu durum öğretmen adaylarının bilinçli/bilinçsizce zamanlarının büyük çoğunluğunu bilgisayar başında geçirdikleri şeklinde değerlendirilebilir. Diğer taraftan gelecekte öğrencilerine örnek olacak olan öğretmen adaylarının bilgisayarı bu şekilde bilinçsizce kullanarak zararlı alışkanlık olarak metaforlarla ifade etmeleri; öğrencilerine iyi örnek olabilmeleri yönünde yeterli olup-olamayacakları noktasında değerlendirilmesi gereken bir konudur.

"*Sosyal Açıdan*" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz vurgusu olan metaforlar belirtilmiştir. Bu kapsamda bilgisayarın en fazla sosyal açıdan olumlu etkisini belirten metaforlar vurgulanmıştır. Çünkü öğretmen adayları bilgisayarı; *bir arkadaşı, dostu, hayat arkadaşı, göremediği sanal dostu* olarak algılamaktadırlar. Ancak bu süreçte ise bilgisayarı *bir eğlence makinesi, oyun alanı sağlayan, tüm dünyayı bir araya getirerek kaynaştıran bir ağ* oluşturmasıyla kendilerine sosyal açıdan imkanlar sağlayan bir düzenek olarak algıladıkları görülmektedir. Bazı öğretmen adayları ise; bilgisayarın sosyal olarak *insanlara zarar veren bir düşman olduğunu, gereksiz pek çok şeyi barındırdığını, insanın çok zamanını harcadığını hatta Türk erkeklerine ve bir kadına benzeterek sosyal açıdan problemler çıkartan bir anlayışta olduklarını* ifade etmişlerdir. Bilgisayar konusunda yapılan tüm çalışmalarda (Güneyli ve Özkul, 2013; Kaya ve Durmuş, 2009; Vural, Yüksel ve Çoklar, 2008) sosyal boyutun önemli sonuç

kategorilerinden biri olarak belirlendiği görülmektedir. Çünkü özellikle internet ve cep telefonu seçenekleriyle birleştiğinde bilgisayar bireylerin hayatının her anına girmiş bulunmaktadır (Adams ve Timmis, 2006; Barış, 2010; Dursun, 2004; Er, Aksüt, Ateş ve Balaban, 2011; Esgi ve Cevik, 2010; Gök ve Erdoğan, 2010; Şahin ve Baturay, 2013; Şenyuva ve Kaya, 2013). Bu kapsamda bilinçli kullanmanın dışında bilinçsizce kullanımda pek çok zararlar veren ve buna yönelik olarak metaforların geliştirildiği bir konu olarak araştırmalarda yer almaktadır. Bireylerin gerçek sosyal ortamlar yerine sanal sosyal ortamları tercih ettikleri ve bunu da gerçekte sosyal paylaşımında bulunmaları gereken insanlarla eşleştirdikleri belirlenmiştir. Diğer taraftan bilgisayarın bireyleri asosyal hale getirdiğinin bilinmesine rağmen, bireylerin neden hala sosyal paylaşımın yönünde bilgisayarı kullanmayı tercih etme sebepleri de araştırılması gereken farklı bir boyuttur.

"*Duygusal Açıdan*" kategorisinde hem olumlu hem de olumsuz vurgusu olan metaforlar belirtilmiştir. Bu kategoride genelde bilgisayarın bireylere duygusal açıdan olumlu katkılar sağladığının vurgulandığı metaforlar belirtilmiştir. Özellikle bilgisayarın insanları eğlendirme/mutlu etme amaçlı yönüne vurgu yapılarak *eğlence makinesi, sınırsız dünya, eğlence aleti* gibi metaforlar belirtilmiştir. Diğer taraftan bilgisayarın duygusal açıdan *iyi bir arkadaş, anne, kız arkadaş, hayat arkadaşı, dost, sanal dostum* gibi canlı metaforlarla açıklanması önemli bir noktadır. Çünkü bu durum öğretmen adaylarının bilgisayardan duygusal olarak beklentileri olan kişileri vurgulayan kavramlarla benzerlik kurdukları ve bilgisayardan duygusal ihtiyaçlarını karşılama yönünde algılarına vurgular yaptıkları görülmektedir. Diğer taraftan duygusal açıdan olumsuz metaforlar kapsamında ise; bilgisayarı sevmedikleri veya hakkında olumsuz düşüncelere sahip oldukları *bir düşman, zaman çalan bir makine, matematik, ufak bir dünya, kadın* gibi canlı/cansız nesnelere vurgulayan kavramlara benzeterek ifade ettikleri belirlenmiştir. Özellikle *anne* metaforunun pozitif yönde vurgusu olan bir metafor olarak Kaya ve Durmuş (2009)' un araştırmasında da tespit edildiği belirlenmiştir. Ancak öğretmen adaylarının bilgisayardan sosyal ve duygusal açıdan oldukça ciddi beklentiler içinde oldukları yönünde metaforlar belirttikleri görülmektedir. Bu sonuçlar öğretmen adaylarının bilgisayardan hem sosyal hem de duygusal yönde birbirini tamamlar şekilde yoğun beklentileri olduğunu ve kendilerine bir sanal sosyal ortam ve duygusal dünya oluşturma durumunda olduklarını yansıtmaktadır.

Öğretmen adayları "*Hayatı Kolaylaştırması Açısından*" kategorisinde oldukça farklı metaforlar belirtmişlerdir. Bu metaforlar genellikle teknolojik gelişmelerin insan hayatına sağladığı kolaylıklarda etkili olan nesnelere olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda en yüksek frekanslı olan metaforun *cep telefonu* olduğu belirlenirken, *anne* ve *akıl hocası* dışında diğer metaforların cansız metaforlar oldukları tespit edilmiştir. Özellikle insanların bilgisayar başında banka işlerini hallettikleri ve internetten alışveriş yaptıkları günümüzde, öğretmen adaylarının da *para, bankamatik, hayatı elinde tutan bir makine, evimin önündeki Türk Telekom, alışveriş merkezi* gibi metaforları kullandıkları belirlenmiştir. Bu kategoride özellikle bilişim teknolojilerinin gelişmesinde bir lokomotif görevi gören internet aracılığıyla bilgisayarın hayatı kolaylaştırmak

adına desteği vurgulanmıştır ki, bilgisayarın ve internetin günümüz insanının hayatındaki önemi oldukça fazladır (Canbek ve Sağıroğlu, 2007; Kaya ve Durmuş, 2009). Diğer taraftan *uçak, ulaşım aracı, acil bir numara* gibi metaforlar günlük hayata hız kazandıran kavramlar metafor olarak kullanılırken, canlı metaforlardan *anne* metaforunun kullanılması da oldukça dikkat çekicidir. Öğretmen adayı bilgisayarı, annenin her şeyi bilmesi veya çocuğunun her ihtiyacına cevap verebilmesine benzetebilecek kadar önemli bir konumda olarak algılanmaktadır.

"Yaşam İçin Zorunlu İhtiyaç Açısından" kategorisinde oldukça farklı ve özellikle canlı metaforların kullanılarak, bilgisayarın insanın temel fizyolojik ihtiyaçları kadar önemli olan nesnelere ait kavramlara benzetilmesi dikkat çekicidir. Çünkü insanın *su, açlık, ekme, oksijen, temel ihtiyaç* gibi önemli yaşamsal ihtiyaçları bilgisayarla eşdeğer önemlilikte olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan öğretmen adayı bilgisayara hayatında *vücut organlarımdan biri* şeklinde bir metaforla ciddi bir anlam yüklemiştir. Bilgisayarı olmadığına vücut organlarından birini eksik hissedecek kadar hayatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılabilir. Diğer taraftan öğretmen adayı bilgisayarı başka bir teknoloji ürünü araç olan *Hayatı elinde tutan bir makine* kavramını metafor olarak ifade etmiştir. Öğretmen adayı "*Hayatta bilgisayar olmasa hayat durur. Aynen bir solunum cihazı gibi benim için (K2)*" ifadesiyle bilgisayarın hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kategoride öğretmen adaylarının bilgisayarın hayatlarında ne kadar önemli bir yere sahip olduklarını oldukça abartılı ve bireysel tecrübelerine bağlı farklılıklarını ön plana çıkartan metaforlarla ifade ettikleri söylenebilir.

Sonuç olarak; Cook-Sather'in de (2003) ifade ettiği gibi metaforlar, bizlere şaşırtıcı ve doğru şeyleri gösterebilir. Bu araştırma sonunda da öğretmen adaylarının yaşamlarında bilgisayarın hangi açılardan etkili olduğuna, ne anlam ifade ettiğine, bilgisayarın yaşamlarını nasıl kontrol altına aldığına, bilgisayara sosyal-duygusal yönden nasıl bağlandıklarına ve pek çok yönden hem sosyal hem de duygusal açıdan çok anlam yüklediklerine yönelik oldukça şaşırtıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak bilgisayarın teknolojik gelişmelerin ürünü olan bir makine olduğu unutulmayarak bilinçli kullanılması gerektiği bir gerçektir. Araştırma sonuçlarında belirtildiği gibi, öğretmen adaylarının geliştirdikleri toplam 123 metaforun 59'u *Teknik yapısı açısından* bilgisayarın benzetildiği başka kavramlara vurgu yapılırken, *64'ünün ise Alışkanlıklar açısından, Sosyal açıdan, Duygusal açıdan, Hayatı kolaylaştırması açısından ve Hayat için zorunlu ihtiyaçlar açısından* boyutlarında kavramlara vurgu yapılmıştır. Sonuçlar öğretmen adaylarının bilgisayarı teknolojik bir makine olmanın ötesinde hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu noktada elde edilen sonuçlar ışığında farklı araştırmaların birbirini destekler, detaylandırır ve açıklar şekilde yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Öncelikle hem öğretmenlerin hem de öğretmen adaylarının bilgisayarı etkili şekilde kullanabilmeleri yönünde ihtiyaçları belirlenebilir. Katılımcıların bilgisayarı gereksiz yere fazla kullanma nedenlerinin belirlendiği araştırmalar yapılabilir. Diğer taraftan katılımcıların bilgisayara sosyal ve duygusal açıdan aşırı bağlanma sebepleri araştırılabilir. Bu araştırma farklı katılımcı grubuyla, farklı veri toplama

araçlarıyla (görüşmeyle desteklenen) ve özellikle karma model kullanılarak yapılabilir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının bilgisayar kavramıyla ilgili geliştirdikleri metaforlar incelenerek zengin veriler elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının farklı konularda kullandıkları metaforların tespitine yönelik çalışmalar hazırlanabilir.

Kaynakça

- Adams, A. ve Timmis, F. (2006). Students views of integrating web-based learning technology into the nursing curriculum-A descriptive survey. *Nurse Education in Practice*, 6, 2-21.
- Ak, Ş. ve Yenice, N. (2009). Öğretmen adaylarının internet kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. 3th International Computer & Instructional Technologies Symposium 07-09 October 2009, Trabzon, Turkey.
- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji. T. Baş ve U. Akturan (Ed.) içinde, *Nitel araştırma yöntemleri* (ss. 83-98). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Annels, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.
- Armstrong, S.L., Davis, H.S. ve Paulson, E.J. (2011). The subjectivity problem: Improving triangulation approaches in metaphor analysis studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 10 (2), 151-163.
- Arnett, R.C. (1999). Metaphorical guidance: Administration as building and renovation. *Journal of Educational Administration*, 37(1), 80-89.
- Aubusson, P. (2002). Using metaphor to make sense and build theory in qualitative analysis. *The Qualitative Report*, 7(4), 1-14.
- Aydoğdu, E. (2008). İlköğretim okullarındaki öğrenci ve öğretmenlerin sahip oldukları okul algıları ile ideal okul algılarının metaforlar yardımıyla analizi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Bağcı, H. ve Çoklar, A.N. (2010). Roles assigned by prospective teachers to themselves in terms of use of educational technology: A metaphor study. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2 (2010), 4412-4416.
- Balcı, A. (1999). *Metaphorical images of school: School perceptions of students, teachers and parents from four selected schools in Ankara*. Yayımlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.
- Barış, M.A. (2010). The research on the university personnel's usage of computer and internet based applications. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 39-54.
- Bassey, M. (1999). *Case study research in educational settings*. USA: Open University.
- Bilgin, N. (2006). *Content analysis techniques and case studies in social sciences*. Ankara: Siyasal Publication.
- Bogdan, R.C. ve Biklen, S.K. (2007). *Qualitative research for education* (5th ed). Boston: Pearson Education, Inc.
- Canbek, G. ve Sağiroğlu, Ş. (2007). Çocuklar ve gençlerin bilgisayar ve internet güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39.

- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 693-712.
- Cisek, P. (1999) Beyond the computer metaphor: Behaviour as interaction. *Journal of Consciousness Studies*, 6(11-12), 125-42.
- Cook-Sather, A. (2003). Movements of mind: The Matrix, metaphors, and reimaging education. *Teachers College Record*, 105, 946 -977.
- Corbin, J.M. ve Strauss, A.C. (2007). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Coyne, I. (1997). Sampling in qualitative research. Purposeful and theoretical sampling: Merging or clear boundaries? *Journal of Advanced Nursing*, 26 (3), 623-630.
- Creswell, J.W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. California: Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research desing: Choosing among five approaches*. (2nd Press). SAGE Publications.
- Çapan, B.E. (2010). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli öğrencilere yönelik metaforik algıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (12), 140-154.
- Çoklar, A.N. ve Bağcı, H. (2009). Öğretmen adaylarının eğitim teknolojisi kavramına yönelik geliştirmiş olduğu metaforlar. *Journal of Qafqaz University*, 28, 172-184.
- Çoklar, A.N. ve Bağcı, H. (2010). What are the roles of prospective teachers on the educational technology use: A metaphor study. *World Journal on Educational Technology*, 2 (3), 186-195.
- Dinçer, S. (2005). *Bilgisayar ve teknolojileri öğreniminde analogi (benzetme) yönteminin yararları ve yöntemleri*. Akademik Bilişim Konferansı, Gaziantep.
- Dös, İ. (2010). Aday öğretmenlerin müfettişlik kavramına ilişkin metafor algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 607-629.
- Dursun, F. (2004). *Üniversite öğrencilerinin internet kullanma amaçları*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Durukan, Ü.G., Hacıoğlu, Y. ve Dönmez Usta, N. (2016). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmeni adaylarının "teknoloji" algıları. *Journal of Computer and Education Research*, 4 (7), 24-46
- Ekici, G. ve Kurt, H. (2014). Öğretmen adaylarının "AIDS" kavramı konusundaki bilişsel yapıları: Bağımsız kelime ilişkilendirme testi örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (3), 267-306.
- Ekici, G. (2016). Biyoloji öğretmeni adaylarının mikroskop kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: Bir metafor analizi çalışması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 615-636.
- Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K. ve Kyngäs, H. (2014). Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness, *SAGE Open*, 1-10.
- Er, O., Aksüt, M., Ateş, S. ve Balaban, S. (2011). Üniversite tarih ve Türkçe bölümü öğrencilerinin bilişim teknolojilerine yönelik görüşlerinin

- incelenmesi. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları dergisi*, 2 (2). www.et-ad.net adresinden 11.04.2013 tarihinde erişilmiştir.
- Erdemir, E. (2009). *The meanings attributed to computer concept of the fifth grade students: Study of a concept map*. Unpublished Master thesis, Gaziosmanpaşa University, Tokat.
- Erdoğan, T. ve Gök B. (2008). *Sınıf öğretmeni adaylarının teknoloji kavramına ilişkin algılarının metafor çözümlenmesi yoluyla incelenmesi*. 8th International Educational Technology Conference, Turkey, pp:1071-1077.
- Esgü, N. ve Cevik, V. (2010). Images of the internet concept general by primary school students through their paintings. *Contemporary Educational Technology*, 1(3), 221-232.
- Fidan, M. (2014). Öğretmen adaylarının teknoloji ve sosyal ağ kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* . 25 (1) , 483-496.
- Forceville, C. (2002). The identification of target and source in pictorial metaphors. *Journal of Pragmatics*, 34, 1-14.
- Given, L.M. (Ed.) (2008). *The sage encyclopedia of qualitative research methods*. Sage: Thousand Oaks, CA, Vol.2, pp.697-698.
- Gök, B. ve Erdoğan, T. (2010). Investigation of pre-service teachers' perceptions about concept of technology through metaphor analysis. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 9 (2), 145-160.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Guerrero, M.C.M. ve Villamil, O.S. (2002). Metaphorical conceptualizations of ESL teaching and learning. *Language Teaching Research*, 6 (2), 95-120.
- Güneşli, A. ve Özkul, A. (2013). Turkish language and history candidate teachers' use of metaphors in their perception of computer. *Eurasian Journal of Educational Research*, 53/A, 185-204.
- Hill, C.E., Thompson, B.J. ve Williams, E.N. (1997). A guide to conducting consensual qualitative research. *The Counseling Psychologist*, 25, 517-572.
- Hogler, R., Gross, M.A., Hartman, J.L. ve Cunliffe, A.L. (2008). Meaning in organizational communication: Why metaphor is the cake, not the icing. *Management Communication Quarterly*, 21, 393-412.
- Holloway, I. ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Houser, J. (2015). *Nursing research: Reading, using, and creating evidence*. (3rd ed.). Burlington: Jones ve Bartlett Learning.
- Hruschka, D.J., Schwartz, D., St.John, D.C., Picone-Decaro, E., Jenkins, R.A. ve Carey, J.W. (2004). Reliability in coding open-ended data: Lessons learned from HIV behavioral research. *Field Methods*, 16 (3), 307-331.
- <http://www.wordle.net/>
- Inbar, D. (1996). The free educational prison: Metaphors and images. *Educational Research*, 38(1), 77-92
- Johnston, R. (2009). *Salvation or destruction: Metaphors of the internet*. First Monday, 14(4):

- <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2370/2158> adresinden 07.01.2013 tarihinde erişilmiştir.
- Kan, L.C. (1988). On the computer metaphor for learning. *Canadian Journal of Special Education*, 4(1), 3-7.
- Kaya, H.E. (2013). İnternet temelli öğrenimde metaforlar ve modeller. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 170-193.
- Kaya, S. ve Durmuş, A. (2009). *Öğretmen adaylarının internet ve bilgisayar hakkındaki metaforlarının incelenmesi*. 3th International Computer & Instructional Technologies Symposium 07-09 October 2009, Trabzon, Turkey.
- Knight, S.L., Nolan, J., Lloyd, G., Arbaugh, F., Edmondson, J. ve Whitney, A. (2013). Quality teacher education research: How do we know it when we see it? *Journal of Teacher Education*, 64(2), 114-116.
- Kurt, A. ve Özer, Ö. (2013). Metaphorical perceptions of technology: Case of Anadolu University teacher training certificate program. *Eğitimde Kuram ve Uygulama - Journal of Theory and Practice in Education*, 9(2), 94-112.
- Lakoff, G. ve Johnson. M. (2005). *Metaforlar hayat. Anlam ve dil*. (Çev: G.Y. Demir). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Leblebici, D.N. ve Kılıç, M. (2004). *İçerik Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Leavy, A.M., McSorley F.A. ve Bote, L.A. (2007). An examination of what metaphor construction reveals about the evolution of preservice teachers' beliefs about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 23 (2007), 1217-1233.
- Levine, P.M. (2005). *Metaphors and images of classrooms*. (ERIC Document Reproduction Service No: EJ72489).
- Lichtman, M. (2010). *Qualitative research in education*. Los Angeles: Sage Publications, Inc.
- Linn, G.B., Sherman, R. ve Gill, P.B. (2007). Making meaning of educational leadership: The principal ship in metaphor. *NASSP Bulletin*, 91 (2), 161-171.
- Martinez, M.A., Saudela, N. ve Huber, G.L. (2001). Metaphors as blueprints of thinking about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 17, 965-977.
- Mcdermott, P.K. (2003). *Zen and the art systems of analysis: Meditations on computer system development*. Lincoln: Writers Club Press.
- McMillan, J.H. (2000). *Educational research: Fundamentals for the consumer*. New York: Longman.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, S. (1987). Some comments on the utility of metaphors for educational theory and practice. *Educational Theory*, 37, 219-227.

- Nesterova, S. (2011). *Mevlana'nın Mesnevi isimli eserinde metaforik anlatımın metafizik boyutu*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Nikitina, L. ve Furuoka, F. (2008). Measuring metaphors: A factor analysis of students' conceptions of language teachers. *Metaphoric.de*, 15, 161-180.
- Oxford, R.L., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R.Z., Saleh, A. ve Longhini, A. (1998). Clashing metaphors about classroom teachers: Toward a systematic typology for the language teaching field. *System*, 26, 3-50.
- Özcan, A. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin İngilizce öğrenmeye yükledikleri anlamlar: Metaforik bir analiz*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Palmquist, R.A. (2001). Cognitive style and users' metaphors for the web: An exploratory study. *The Journal of Academic Librarianship*, 27 (1), 24-32.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. USA: Sage.
- Peele, H.A. (1983). Computer metaphors: Approaches to computer literacy for educators. *Computer and Education*, 7 (2), 91-99.
- Pishghadam, R. ve Pourali, S. (2011). Metaphorical analysis of Iranian MA Students' beliefs: A qualitative study. *Higher Education Studies*, 1 (1), 27-37.
- Ratcliff, D. (1995). *Validity and reliability in qualitative research*. <http://qualitativeresearch.ratcliffs.net/Validity.pdf> adresinden 06.11.2013 tarihinde erişilmiştir.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Saban, A. (2010). Computer teacher candidates' metaphors about the internet. *Education*, 131 (1), 93-105.
- Senyuva, E. ve Kaya, H. (2013). Metaphors for the internet used by nursing students in Turkey: A qualitative research. *Eurasian Journal of Educational Research*, 50, 87-106.
- Shaw, D.M. ve Mahlios, M. (2011). Literacy Metaphors of Pre-Service Teachers: Do They Change After Instruction? Which Metaphors are Stable? How Do They Connect to Theories? *Journal of Education for Teaching*, 37(1), 77-92.
- Shuell, T.J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102-108.
- Singh, K. (2010). Metaphor as a tool in educational leadership classrooms. *Management in Education*, 24 (3), 127-131.
- Steger, T. (2007). The stories metaphors tell: Metaphors as a tool to decipher tacit aspects in narratives. *Field Methods*, 19 (3), 1-22.
- Soydan, M. (2011). Sinema filmi ile ilgili metaforlar: Öğretim üyelerinin sinema filmi algıları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 9-31.
- Streubert, H.J. ve Carpenter, D.R. (2011). *Qualitative research in nursing*. (5th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams ve Wilkins.

- Şahin, Ş. ve Baturay, M.H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin internet kavramına ilişkin algılarının değerlendirilmesi: Bir metafor analizi çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(1), 177-192.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tsoukas, H. (1991). The missing link: A transformational view of metaphors in organizational science. *The Academy of Management Review*, 16(3), 566-585.
- Vural, L. Yüksel, İ. ve Çoklar, A. N. (2008). *Bilgisayar mühendisliği ile bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi son sınıf öğrencilerinin bilgisayar kavramına ilişkin geliştirdikleri mecazlar*. 8th International Educational Technology Conference (IETC 2008).<http://ietc2008.home.anadolu.edu.tr/ietc2008/114.doc> adresinden 18.07.2009 tarihinde ulaşılmıştır.
- Weber, P.W. (1990). *Basic content analysis*. California: Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Yunusoğlu, M.K. (2006). Turkey Turkish computer metaphors. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 51-60.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımaya Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi*

The Effects of a Web-Based Interactive Psycho- Educational Program and a Traditional Psycho- Educational Program Based on Cognitive- Behavioral Approach upon Children's Cognitive Distortions and Psychological Symptoms

Ahmet BUĞA¹
Gaziantep Üniversitesi
Zeynep HAMAMCI²
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı Bilişsel Davranışçı Yaklaşımaya (BDT) dayalı olarak geliştirilen web tabanlı interaktif ve geleneksel psiko-eğitim programlarının ön ergenlik döneminde bulunan çocukların bilişsel hataları ve psikolojik belirtileri üzerindeki etkisini karşılaştırmaktır. Çalışmaya ortaokul sekizinci sınıfta öğrenim gören 36 öğrenci katılmıştır. Web tabanlı interaktif, geleneksel psiko-eğitim ve kontrol grupları 12'şer öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Aydın (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği (ÇOBHÖ) ve Şahin, Batıgün ve Uğurtaş (2002) tarafından ergen formu hazırlanan Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılmıştır. Araştırmada web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubuna haftada bir modül olmak üzere toplam 10 modülden oluşan çevrim içi bir program uygulanırken, geleneksel psiko-eğitim grubu ise haftada bir oturum olacak şekilde sekiz oturumdan oluşan program uygulanmıştır. Kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmanın bitimini takiben bir hafta sonra son-test, bir ay ve üç ay sonra ise izleme ölçümleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hem web tabanlı interaktif hem de geleneksel psiko-eğitim programlarında yer alan öğrencilerin bilişsel hatalarının uygulama sonrasında azaldığı ve izleme dönemlerinde de devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Web tabanlı interaktif

* Bu araştırma, doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiş olup Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi (BAPYB) tarafından EF.14.01 kodlu Doktora Tezi Araştırma Projesi olarak desteklenmiştir. Bu araştırmanın bir kısmı, 7-9 Ekim 2015 tarihlerinde Mersin Üniversitesi'nde gerçekleştirilen XIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, buga@gantep.edu.tr

² Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, hamamci@gantep.edu.tr

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

programda yer alan öğrencilerim psikolojik belirtilerinin de uygulama sonrasında azaldığı ve izleme dönemlerinde de devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Geleneksel psiko-eğitim programında ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin psikolojik belirtileri açısından uygulama öncesi ve sonrasında herhangi bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Web Tabanlı, İnteraktif, Bilişsel-Davranışçı, Bilişsel Hatalar, Psikolojik Belirtiler

Abstract

The purpose of the present study is to compare the effects of a web-based interactive psycho-educational program and a traditional psycho-educational program based on the cognitive-behavioral approach upon children's cognitive distortions and psychological symptoms. The study group of the research consisted of a total of 36 8th grade middle school students. Of the participants, 12 students participated in the web-based interactive psycho-educational program, 12 students participated in the traditional psycho-educational program, and 12 students were in the control group. Children's Negative Cognitive Distortions Questionnaire (CNCDQ), which was adapted into Turkish by Aydın (2006), and Brief Symptom Inventory (BSI) adapted for adolescents by Şahin, Batıgün and Uğurtaş (2002) were used as data collection tools. The students included in the web-based interactive psycho-educational program participated in an online program which covered 10 modules, one module for each week. The students in the traditional psycho-educational program participated in an 8-week program. The control group did not participate in any programs. A post-test was administered one week after the research was completed, and follow-up measurements were done both one month and three months later. The results of the research indicated that cognitive distortions of children who participated in the web-based interactive psycho-educational program and the traditional psycho-educational program decreased after the intervention, and that the decrease continued in the follow-up periods. Psychological symptoms decreased in the children who participated in the web-based interactive program, and this decrease lasted in follow-up periods. However, there was no statistical difference in psychological symptoms of the children who participated in the traditional psycho-educational program and the control group.

Key words: Web-Based, Interactive, Cognitive-Behavioral, Cognitive Distortions, Psychological Symptoms

Giriş

Önleme çalışmaları ruh sağlığı alanında anahtar bir öneme sahiptir (Korkut, 2004). Bireylerin gelişimi ve ruh sağlığını koruma ve karşılaşılabilecekleri yaşam sorunları ile baş etmelerini kolaylaştıracak önleme çalışmalarında özellikle bireylerin çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olan ergenlik dönemine odaklanması büyük önem taşımaktadır. Çünkü ergenlik dönemi duygusal anlamda birçok değişikliğin bir arada gerçekleştiği ve yoğunluğun olduğu bir dönemdir (Çivilidağ, 2013).

Çocuk ve ergenlerin yaşadıkları sorunlara yönelik olarak yapılan çalışmalara bakıldığında oldukça etkili olan yaklaşımlardan birisi Bilişsel Davranışçı Müdahalelerdir (Butler, Chapman, Forman ve Beck, 2006). Bilişsel davranışçı terapiler 1960'lı yıllarda davranışçı terapi hareketi ve psikolojideki

bilişsel modelin giderek ağırlık kazanması ile birlikte önceleri yetişkinlere odaklı bir yaklaşım olsa da daha sonraları çocuk ve ergen terapisinde de önemli bir yaklaşım haline gelmeye başlamıştır (Türkçapar, Sungur, ve Akdemir, 1995).

Bilişsel davranışçı yaklaşımlar temel olarak; bireylerin yaşadıkları olayları ve yaşantıları nasıl yorumladıkları ve bu yorumlama aşamasında bilişsel süreçte meydana gelen hataları belirleme ve değiştirme ile ilgilienmektedir (Stallard, 2002). Bilişsel davranışçı yaklaşımlara göre hafif düzey iletişim çatışmalarından ciddi ruhsal bozukluklara kadar aracılık eden düşünme biçimleri vardır. Bu düşünme biçimlerini Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi akılcı olmayan inançlar, Bilişsel Terapi ise bilişsel çarpıtmalar olarak isimlendirmektedirler. Her iki kuram da bu düşüncelerin işlevsel olmaması, gerçekliğe uymaması, mantıksız, dogmatik ve kişiye zarar verici özelliklere sahip olduğunu belirtmektedirler (Türküm, 2003).

Bireylerin kişilik gelişiminde çocukluk ve ergenlik döneminin önemi göz önüne alındığında, gerçekçi ve işlevsel olmayan düşünce biçimlerinin yine erken dönemlerde ele alınmasının önemli bir gereklilik olduğu söylenebilir (Çivitçi, 2006). Çocuk ve ergenlere ulaşmak ve önleyici çalışmalar yapmak bakımından ise okulların önemli yerler olduğu söylenebilir. Bilişsel Davranışçı Terapiler doğası gereği eğitici ve danışanın kendisinin terapisti olmasını öğretmeyi amaçlamaktadırlar. Bu bakımdan önemli bir önleyici yaklaşım türü olarak değerlendirilebilirler (Koroğlu, 2009). Bu noktada okullarda yapılacak önleme çalışmalarında bilişsel davranışçı yaklaşımların temel alındığı psiko-eğitimsel çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir.

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri açısından incelendiğinde; okullardaki öğrenci sayılarının çokluğu ve okullarda çalışan psikolojik danışman sayısının yetersizliği, okullardaki rehber öğretmen ve psikolojik danışmanları daha az kaynakla daha çok iş yükünün içerisine itmektir (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006; Güven, 2009; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Ayrıca rehberlik saatlerinin kademeli olarak kaldırıldığı göz önüne alındığında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin okullardaki tüm öğrencilere ulaşılabilirliği ve uygulanabilirliği konusunda rehberlik servisleri yeterli olmayacaktır.

Ayrıca geleneksel psiko-eğitimsel uygulamaların okullarda uygulanması çok da kolay gözükmemektedir. Çünkü okullarda psikolojik danışmanların çalışma odalarının olmaması, araç-gereçlerin yetersizliği, yöneticilerin ve öğretmenlerin yeterli rehberlik anlayışına sahip olmamaları ve hizmetlerin yürütülmesinde psikolojik danışmana destek ve yardım sağlamamaları gibi pek çok sorunun yaşandığı görülmektedir (Savaş ve Hamamcı, 2010). Bu da rehberlik hizmetlerinde yeni ve etkili yöntemlerin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Buradan hareketle okul rehberlik servislerinin bütün çocuk ve gençlere ulaşabilecek, pratik ve etkili olabilecek yolları sağlayabilme gücü olan programlara ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Korkut, 2003). Bu da psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde teknolojinin sunduğu fırsatlardan yararlanarak bireylere ulaşmanın daha kolay ve pratik yollarının aranması gerektiğini göstermektedir.

Bu yüzyılda gerçek anlamıyla teknoloji insan yaşamının her alanını etkilemektedir. Günümüzde insanlar teknoloji sayesinde dünyanın her yerinden

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

birbirleri ile iletişim kurmakta, görüntülü konuşabilmekte, bankacılık işlemlerini yapabilmekte, uzaktan eğitim şeklinde eğitim alabilmekte ve daha birçok alanda teknolojinin sunduğu fırsatlardan yararlanmaktadırlar. Teknolojinin insan yaşamına bu kadar etki etmesinin sebebinin ise insan yaşamını kolaylaştırıcı rolü olduğu söylenebilir. Barak, Klein ve Proudfoot (2009)'a göre teknolojinin çok hızlı bir şekilde insan yaşamının her alanına girmesinin yanı sıra psikolojik yardım hizmetlerinin de büyük oranda teknolojik gelişmelerden yararlandığını ve her geçen gün uzmanların ve terapötik yaklaşımların, internet temelli uygulamaları geleneksel yaklaşımlarının normal bir parçası olarak gördüğünü ve faydalandığı belirtmektedirler.

Yeni teknolojilerin gelişimi aynı zamanda bireylerin psikolojik yardım hizmetlerinden yararlanabilmelerini ve tedavi maliyetleri açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Bilgisayarlar hem uzmanlar hem de danışanlar için interaktif ve ilgi çekici, cazip psiko-eğitimsel içerikler sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bilgisayarlar, bireylerin devam eden semptomlarını izleme ve terapötik ev ödevlerini uygun ve güvenilir bir şekilde yapabilmelerini sağlayacak bir yol sağlamasından dolayı kullanılmaktadır. Bu teknoloji uygulamaları tek başına ya da çeşitli kombinasyonlarla, uzmanlara yüz yüze tedavi yöntemlerini daha verimli ve etkili olarak yürütme şansını sunmaktadır (Cucciare ve Weingardt, 2010).

Bilişsel Davranışçı Terapi gibi etkililiği kanıtlanmış tedavi yöntemlerinin internet üzerinden sunulması tedavi ihtiyacı duyan bireylere ulaşma konusunda kolaylık sağlamaktadır (Andersson ve Cuijpers, 2008). Bilgisayar destekli bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı programlar bireylerin kanıta dayalı psikoterapiden yararlanma şansını arttırmanın yanı sıra danışmanlara daha az zamanla danışanların sorunlarını ortadan kaldırma imkânı sunmasıyla daha çok bireyin uzman bilişsel terapistlerden yararlanabilmelerini sağlamaktadır (Spurgeon ve Wright, 2010).

Uluslararası alanda çocuk ve ergenler ile yapılan çalışmalar incelendiğinde: bilgisayar ve internet destekli programların depresyon (O'Kearney, Gibson, Christensen ve Griffiths, 2006; Stallard, Richardson, Velleman ve Atwood, 2011), kaygı bozuklukları ve fobiler (Khanna ve Kendall, 2010; Spence, Holmes, March ve Lipp 2006;; Spence vd., 2011; Wuthrich vd., 2012; Vigerland vd., 2013), benlik sayısı (O'Kearney vd., 2006; Stallard vd., 2011), kronik yorgunluk şiddeti, fiziksel işlevsellik (Nijhof, Bleijenberg, Uiterwaal, Kimpen ve van de Putte, 2012), otomatik düşünceler ve olumsuz bilişler (Abeles vd., 2009), bilişsel şemalar (Stallard vd., 2011), davranış sorunları (Spence vd., 2006; Vigerland vd., 2013), yükleme tarzları (O'Kearney vd., 2006) ve hiperaktivite (Stallard vd., 2011) olumlu etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'de ise psikolojik danışma ve rehberlik alanında teknolojik uygulamalardan yeterince faydalanılmadığı görülmektedir. Türkiye'de bilgisayar ve internet teknolojilerinden fen bilimleri ve sosyal bilgiler konu alanlarında ise hızlı ve etkili bir şekilde yararlanılırken, rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında birkaç çalışmanın (BILDEMİR ve BILDEMİR-O) (Doğan, 2011) ve E-Rehberlik Danışmanlık Karar Sistemi (Çil, Tokat, Türkan ve Doğan, 2014) dışında neredeyse hiç yararlanılmadığı görülmektedir. Psikolojik danışma ve rehberlik

alanının bu gelişen teknolojilerin dışında kalamayacağı ortadadır (Hamamcı, 2007).

Böylelikle bilgisayar ve internet teknolojilerinin psikolojik danışmanların iş yükünü azaltacağı ve rehberlik hizmetlerinin mesai saatleri ile sınırlanmasını ortadan kaldıracığı söylenebilir. Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin teknoloji ile entegrasyonu sonucunda; rehberlik hizmetleri hakkında bilgi eksikliği, rehberlik servisine ilişkin önyargılar, etiketlenme kaygıları gibi nedenlerden dolayı bu hizmetlerden yararlanamayan öğrencilere ve yararlanmak isteyen birçok öğrenciye ulaşma imkânı sunacaktır. Ayrıca psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin teknolojik yollarla sunulması bireylere evinden ya da internet bağlantısının olduğu herhangi bir yerden bu hizmetlerden yararlanma imkânı sunacaktır. Bu hizmetlerin özellikle yüz yüze danışma konusunda endişe yaşayan öğrenciler açısından olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Nitekim yapılan birçok çalışma internet ya da bilgisayar destekli uygulamaların yüz yüze psikolojik hizmetler kadar etkili olduğunu göstermektedir (Andrews vd., 2010; Khanna ve Kendall, 2010; Kaldo vd., 2008; Kiropoulos vd., 2008; Spence vd., 2006).

Ayrıca ilgili literatür incelendiğinde teknoloji temelli çalışmaların özellikle yetişkinlere yönelik olduğu (Andersson vd., 2006; Andrewes vd., 1996; Andrews, Cuijpers, Craske, McEvoy ve Titov, 2010; Buhrman, Nilsson-Ihrfelt, Jannert, Ström ve Andersson, 2011; Carlbring vd., 2005; Carlbring vd., 2007; Cuijpers, Donker, van Straten, Li ve Andersson, 2010; Perini, Titov ve Andrews, 2008; White, Jones ve McGarry, 2000; Wright vd., 2002; Wright vd., 2005), çocuk ve ergenlere yönelik çalışmaların ise az sayıda olduğu görülmektedir (Richardson, Stallard ve Velleman, 2010). Bu noktada bu çalışmada çocuklara yönelik olarak web tabanlı interaktif bir programın geliştirilmesinin ilgili literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yurtdışında yapılan çalışmaların daha çok kaygı bozuklukları tanısı almış yani özgül sorun odaklı (Khanna ve Kendall, 2010; Spence vd., 2006; Vigerland vd., 2013) olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın ise depresyon ya da kaygı bozuklukları gibi herhangi bir tanı almamış normal popülasyon üzerinde ve önleme temelli olması bakımından önem taşıdığı söylenebilir.

Bu araştırmanın genel amacı bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilen web tabanlı interaktif ve geleneksel psiko-eğitim programlarının ön ergenlik döneminde bulunan çocukların bilişsel hataları ve psikolojik belirtileri üzerindeki etkisini karşılaştırarak incelemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıda yer alan denenceler test edilecektir:

Denence 1. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı, geleneksel psiko-eğitim programı ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin Bilişsel Hatalar Ölçeği'nin son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı fark olacaktır.

Denence 2. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı, geleneksel psiko-eğitim programı ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin Kısa Semptom Envanteri'nin son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı fark olacaktır.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

Denence 3. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına ve geleneksel psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin Bilişsel Hatalar Ölçeği'nin ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümleri arasında anlamlı fark olacaktır.

Denence 4. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına ve geleneksel psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin Kısa Semptom Envanteri'nin ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümleri arasında anlamlı fark olacaktır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma web tabanlı interaktif ve geleneksel psiko-eğitim programlarının ön ergenlik döneminde bulunan çocukların bilişsel hataları ve psikolojik belirtileri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yarı deneysel bir araştırmadır. Araştırmada ön-test, son-test, izleme ölçümlü, deney ve kontrol gruplu 3x4'lük, karışık desen kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2010). Bu desende, birinci faktör bağımsız işlem gruplarını (deney 1, deney 2 ve kontrol) gösterirken, diğer faktör bağımlı değişkene ilişkin farklı koşullardaki tekrarlı ölçümleri (ön-test, son-test ve izleme ölçümleri) göstermektedir. Araştırmanın deseni Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Deseni

Gruplar	Ön-test	İşlem	Son-test	İzleme 1	İzleme 2
Web Tabanlı İnteraktif	ÇOBHÖ KSE	Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE
Geleneksel	ÇOBHÖ KSE	Geleneksel psiko-eğitim programı	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE
Kontrol	ÇOBHÖ KSE	Herhangi bir uygulama yapılmamıştır	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE	ÇOBHÖ KSE

ÇOBHÖ : Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği

KSE : Kısa Semptom Envanteri

Araştırmanın Katılımcıları

Katılımcılar ortaokul sekizinci sınıfa devam eden ve aşağıda belirtilen koşulları karşılayan öğrenciler arasından seçkisiz olarak belirlenmiştir.

- Bilişsel hata ve psikolojik belirti düzeyleri ortalamanın üzerinde olmak.
- Geçmişte psikolojik tedavi görmemiş ya da hâlihazırda görmüyor olmak.
- Çalışmaya katılmaya gönüllü olmak.

- Öğrenci velisinden, çalışmaya katılma iznini almış olmak.

Öncelikle sekizinci sınıfta eğitim gören 170 öğrenciye Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği (ÇOBHÖ) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) uygulanmıştır. Ölçme araçlarının [ÇOBHÖ (\bar{X} =50.035, SS=16.697) ve KSE (\bar{X} =45.188, SS=34.478)] her ikisinden de uygulama yapılan grubun elde ettiği ortalamanın üzerinde puan alan; bilişsel hata ve psikolojik belirti düzeyleri yüksek olan 39 öğrenci belirlenmiştir.

Daha sonra belirlenen 39 öğrenci ile uygulama öncesinde toplantı yapılmıştır. Yapılan toplantıda ilk olarak yapılacak çalışmanın amacı, süreç ve içerik hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir. Yapılan bilgilendirmenin ardından öğrencilerin çalışmaya katılmak konusunda isteklilik durumları sorulmuştur. Tüm öğrenciler çalışmaya katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin geçmişte ya da hâlihazırda psikolojik bir tedavi görüp görmedikleri öğrencilerle yapılan görüşme ve okulun psikolojik danışmanından bilgi alınarak değerlendirilmiştir. Daha sonra çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerin velileri okul psikolojik danışmanı tarafından çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve yazılı izinleri alınmıştır. Tüm velilerden alınan yazılı izinler sonrasında çalışma gruplarının oluşturulması amacıyla öğrenciler kura yöntemi ile seçkisiz olarak deney 1 (web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu), deney 2 (geleneksel psiko-eğitim grubu) ve kontrol gruplarına atanmışlardır.

Araştırmanın başlangıcında her grup 13 öğrenciden oluşturulmuştur. Bununla birlikte deney 1 grubunda ve deney 2 grubunda yer alan birer öğrenci sağlık nedenlerinden dolayı çalışmaya başlayamamışlardır. Birinci izleme ölçümünde kontrol grubunda yer alan bir öğrenci disiplin sorunu nedeniyle okuldan uzaklaştırılmış ve öğrenciye ulaşamamıştır. Bunun sonucunda bir aylık ve üç aylık izleme ölçümleri; deney 1 (N=12: 8 kız-4 erkek) deney 2 (N=12: 8 kız-4 erkek) ve kontrol grubu (N=12: 5 kız-7 erkek) olmak üzere toplam 36 öğrenci tamamlanabilmiştir. Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin yaş aralıkları ise 13-15 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği (ÇOBHÖ)

Leitenberg, Yost ve Carroll-Wilson (1986) tarafından geliştirilen Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği (The Children's Negative Cognitive Errors Questionnaire-CNCEQ) Aydın (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek felaketleştirme, aşırı genelleme, kişiselleştirme ve seçici soyutlama olmak üzere dört bilişsel çarpıtma türünü içeren toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt test 6 madde içermektedir. Her bir madde hipotetik durumlardan oluşmakta ve böyle bir durumla karşılaştığında çocuğun aklından geçebilecek olası hatalı düşünce biçiminin kendisine ne kadar uygun olduğunu işaretlemesi istenmektedir.

Ölçme aracı likert türü bir ölçektir ve maddeler (1=Hiç böyle düşünmem, 2=Biraz benzer düşünürüm, 3=Oldukça benzer düşünürüm, 4=Çok benzer düşünürüm, 5=Tamamen aynı düşünürüm) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten

alınabilecek en yüksek puan 120 en düşük puan ise 24'tür. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin bilişsel hata düzeyinin yüksekliğini ifade etmektedir.

Ölçeğin Türkçeye uyarlanması aşamasında yapılan iç tutarlılık analizi sonucunda alt ölçeklerin güvenilirlik değerleri; seçici soyutlama. 66, felaketleştirme. 73, kişiselleştirme .74 ve aşırı genelleme .77 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı .91 iki yarım test güvenilirliği ise .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğine yönelik olarak yapılan faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan tek bir faktör elde edilmiştir.

Ölçeğin kriter geçerliliğine yönelik yapılan analizlerde ise toplam puan ve her bir bilişsel hata türü ile depresyon, sosyal anksiyete ve sürekli anksiyete ölçeklerinden alınan puanlar arasında $p < .001$ ($n=800$) düzeyinde pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, 2006).

Kısa Semptom Envanteri (KSE) Ergen Formu

Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory) Derogatis (1992) tarafından geliştirilmiş, 53 maddelik kendini değerlendirme türü bir envanterdir. Bu çalışmada kullanılan KSE formu ise Şahin, Batıgün ve Uğurtaş (2002) tarafından Şahin ve Durak (1994)'ın geliştirmiş oldukları ölçeğin daha erken yaş dönemlerinde kullanımına yönelik olarak yapılan ergenler için geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucu elde edilen formudur.

Uygulanan faktör analizi sonucunda benzer şekilde depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite olmak üzere 5 faktör elde edilmiştir. Güvenirlige ilişkin olarak yapılan iç tutarlılık analizine göre envanterin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları .70 ve .88 arasında değişmektedir. Toplam puan üzerinden hesaplanan iç tutarlılık katsayısı ise .94'tür. Envanterin geçerliliğine yönelik olarak ölçüt bağıntılı geçerlik amacıyla Sosyal Karşılaştırma Ölçeği (SKÖ), Beck Depresyon Envanteri (BDE), Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Sürekli Kaygı Formu (SKE) ve Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) kullanılmıştır. Buna göre;

KSE alt boyutları ile Sosyal Karşılaştırma Ölçeği arasında -.14 ile -.42 arasında ve Yaşam Memnuniyeti Ölçeği arasında -.21 ile -.45 arasında negatif yönde ve anlamlı korelasyon değerleri elde edilmiştir. Beck Depresyon Envanteri ile .40 ile .62 arasında ve Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Sürekli Kaygı Formu ile .36 ile .71 arasında pozitif yönde anlamlı korelasyon değerleri elde edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda envanterin ön ergenlik döneminde uygulanabilecek; 5 alt boyuttan (depresyon, anksiyete, olumsuz benlik somatizasyon ve hostilite, ve 3 global indeksten (semptom rahatsızlık indeksi, rahatsızlık ciddiyeti indeksi ve belirti toplam) oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Deneyisel İşlem

Bu çalışmada iki deney grubu bulunmaktadır. Her iki deney grubu da bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı olarak ve tamamıyla benzer içerikte hazırlanmaya çalışılmıştır. Her iki program her ne kadar benzer içerikte

hazırlansa da, geleneksel psiko-eğitim programının bir danışman liderliğinde yürütülmesi, yaşantısal tekniklerin kullanılabilmesi gibi avantajlara sahipken çevrim içi program ise teknolojinin sunduğu görsel ve işitsel modülleri içermesi bakımından avantajlara sahiptir. Sonuç olarak her iki program amaç ve içerik bakımından benzer, işleyiş ve içeriklerin sunulması bakımından farklılıklar taşımaktadır. Web tabanlı programda yer alan öğrenciler haftada bir modül olacak şekilde toplam 10 hafta boyunca bireysel olarak programdan yararlanmışlardır. Öğrencilerden öncelikle www.olumludusunce.com adresinden Olumlu Düşünce Geliştirme Programına (ODGP) kayıt olmaları istenmiştir. Programın giriş sayfasında programın amacı, içeriği ve süreç hakkında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca etik kaygılar açısından gizlilikle ilgili ve programı kendi başlarına yapmalarına yönelik bilgiler de sunulmuştur. Kayıt ve bilgilendirme aşamasından sonra öğrenciler haftanın herhangi bir zaman diliminde çevrim içi erişimin olduğu herhangi bir yerden 10 hafta boyunca programdan yararlanmışlardır. Geleneksel psiko-eğitim programı ise araştırmacı tarafından sekiz hafta boyunca haftada bir gün grup rehberliği şeklinde yürütülmüştür.

Geleneksel Psiko-Eğitim Programı

Araştırmacı tarafından geliştirilen program genel olarak bilişsel davranışçı yaklaşımın ilkeleri göz önüne alınarak geliştirilmiştir. Programın geliştirilme aşamasında, önce bilişsel davranışçı yaklaşım temelinde hazırlanan ve çocuk ve ergenlere yönelik olarak geliştirilen yurtiçi ve yurt dışı deneysel çalışmaların içerikleri incelenmiştir. Çalışma grubunun ergenlik döneminde olduğu da göz önüne alınarak hem programın az sayıda oturumdan oluşmasına hem de oturumların 60 dakikayı geçmeyecek şekilde hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca yine öğrencilerin gelişim dönemi ve hazırlanacak programın web tabanlı interaktif programa da temel oluşturulacağı göz önüne alınarak program içeriğinin öğrenciler açısından eğlenceli olmasına (çizgi film, şarkı sözleri, ısınma oyunları ve etkinliklerin uygulanma biçimi) dikkat edilmiştir.

Tüm bu hususlar doğrultusunda BDT'nin kuramsal temelleri dikkate alınarak sekiz haftalık bir psiko-eğitim programı hazırlanmıştır. Hazırlanan program öncelikle bilişsel davranışçı yaklaşım konusunda çalışmaları olan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanı'nda öğretim üyesi olan üç ayrı uzmana gönderilmiştir. Uzmanların programa ilişkin geribildirimleri dikkate alınarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Daha sonra hazırlanan program deneme amacıyla sekiz hafta boyunca haftada bir oturum olacak şekilde sekizinci sınıfa giden bir grup öğrenci ile uygulanmıştır. Programın deneme uygulaması çalışmaya katılmaya gönüllü olan 16 sekizinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Her oturum öğrencilerin de izni alınarak video ile kaydedilmiştir. Her oturum videosu araştırmacılar tarafından incelenmiştir ve oturum içerikleri ile etkinliklerin işleniş konusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Deneme uygulamasının sonrasında tüm oturumlar tekrar incelenmiş ve programa son şekli verilmiştir.

Programın genel amacı; daha ön ergenlik döneminde olan ve sekizinci sınıfa giden çocukların genel olarak hatalı düşünme biçimlerini yani bilişsel

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımaya Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

hatalarını tanımlarını bunun yerine daha gerçekçi düşünme biçimlerini öğrenmelerini sağlamaktır. Bu çerçevede grup oturumlarında bireylerin olay, duygu, düşünce ve davranış ilişkisini anlayabilmelerini, olumlu ve olumsuz düşünceleri tanımları, hangi düşüncelerin bilişsel hata içerdiğini, bilişsel hata türlerini öğrenmeleri, bilişsel hata türlerini bilişsel davranışçı teknikler ile sorgulamayı ve daha gerçekçi ve işlevsel düşünme becerileri kazanmaları amaçlanmıştır.

Grup oturumlarında ise tüm oturumlar öncelikli olarak grup üyelerinin duygu durum kontrolü ile başlamakta daha sonra bir önceki oturumun özetlenmesi ve verilen ev ödevlerinin değerlendirmesi ile devam etmektedir. Ev ödevleri ile ilgili tartışmadan sonra ise her oturumun gündemi ve amacı grup lideri tarafından üyelere açıklanarak ilgili oturum ele alınmaktadır. Yine her oturum sonrasında ilgili oturumun özetinin grup üyeleri tarafından yapılması istenmekte ve üyelerin duygu düşünce paylaşımından sonra oturum sonlandırılmaktadır.

Web Tabanlı İnteraktif Psiko-Eğitim Programı (Olumlu Düşünce Geliştirme Programı (ODGP):www.olumludusunce.com)

Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programının geliştirilmesi sürecinde ilk olarak programın bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı olarak hazırlanan geleneksel grup psiko-eğitim programına eş değer olması hedeflenmiştir. Bu amaçla geleneksel programın temel hedefleri ve oturum içeriklerinin web tabanlı programa uyarlanmasına karar verilmiştir. Daha sonra yurt dışında yetişkin, çocuk ve ergenlere yönelik olarak geliştirilen çevrim içi ya da bilgisayar destekli bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı teknolojik uygulamalar incelenmiştir.

Olumlu Düşünce Geliştirme Programı (ODGP) ortalama 15-45 dakikada tamamlanabilecek toplam 10 modülden oluşmaktadır. Geleneksel psiko-eğitim programı grup rehberliği şeklinde yürütülürken, ODGP bireysel olarak yararlanılabilecek bir program olarak geliştirilmiştir. Programda bireyler bir modüle yapılması gereken etkinlikleri tamamlamadan bir sonraki modüle geçememektedirler. İlgili modülü başarıyla tamamlayan bireylere araştırmacı tarafından bir sonraki modüle geçiş izni verilmektedir. İlgili modülü yeterli bir biçimde yapamayanlar ise bir sonraki modüle geçememekte ve araştırmacı tarafından verilen geribildirimler doğrultusunda modülü tekrar yapmaları istenmektedir.

Her modüle yapılması gereken etkinlikler bulunmakta ve her modüle ilişkin araştırmacı tarafından geribildirim verilebilmektedir. Öğrenciler programda başarı ile tamamladıkları tüm modülleri istedikleri zaman tekrar görebilme imkânına sahiptirler.

Programda yazılı ve görsel materyaller, flash animasyonlar, çizgi film, sesli materyaller (şarkılar), işaretleme yapılması gereken etkinlikler, yazmaları gereken etkinlikler, hipotetik vaka senaryoları, bilişsel çarpıtma örnekleri içeren ve yine çocukların seslendirdiği senaryoların yer aldığı videolardan yararlanılmıştır. Programda yer alan birtakım etkinliklere program tarafından

otomatik cevap verilmekte iken birtakım etkinliklere araştırmacı tarafından geribildirim verilebilmektedir.

Programın yönetici alanı bulunmakta ve bu alanda araştırmacı her öğrencinin modülü tamamlayıp tamamlayamadığını görebilmekte, tamamlanan modülü inceleyebilmekte ve geribildirim verebilmek amacıyla mesaj gönderebilmekte ve öğrenciden gelen mesajları görebilmektedir.

Web tabanlı programda yer alan öğrenciler haftada bir modül olacak şekilde toplam 10 hafta boyunca programdan yararlanmışlardır. Öğrencilerden öncelikle www.olumludusunce.com adresinden Olumlu Düşünce Geliştirme Programına kayıt olmaları istenmiştir. Programın giriş sayfasında programın amacı, içeriği ve süreç hakkında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca etik kaygılar açısından gizlilikle ilgili ve programı kendi başlarına yapmalarına yönelik bilgiler de sunulmuştur. Kayıt ve bilgilendirme aşamasından sonra öğrenciler haftanın herhangi bir zaman diliminde çevrim içi erişimin olduğu herhangi bir yerden 10 hafta boyunca bireysel olarak programdan yararlanmışlardır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel testleri belirlemek amacıyla deney ve kontrol gruplarının ÇOBHÖ ve KSE'den elde ettikleri değerlerin parametrik testlerin temel varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir.

Parametrik testlerin temel varsayımlarından birisi elde edilen verilerin normal dağılım göstermesidir. Bu varsayımın karşılanıp karşılanmadığını test etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının ÇOBHÖ ve KSE ön-test ölçümlerinden aldıkları puanların her alt grubun Shapiro-Wilks değerleri ve çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının ÇOBHÖ ve KSE'den Elde Edilen Ön-test Puanlarına İlişkin Normallik Testleri

Ölçek	Grup	Mod	Medyan	\bar{x}	SS	Shapiro Wilk	Çarpıklık	Basıklık
	Web Tabanlı İnteraktif	47,0	81,5	84,16	33,72	,146	1,021	,482
KSE	Geleneksel	86,0	86,5	91,33	30,06	,617	,524	-,215
	Kontrol	61,0	78,0	84,16	30,19	,147	,953	,697

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

ÇOBHÖ	Web Tabanlı İnteraktif	51,0	59,5	65,75	15,23	,057	,946	-,253
	Geleneksel	51,0	60,5	63,16	12,11	,024	1,698	3,936
	Kontrol	54,0	67,0	69,58	14,50	,218	,828	,334

ÇOBHÖ : Çocuklar İçin Olumsuz Bilişsel Hatalar Ölçeği

KSE : Kısa Semptom Envanteri

Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğine karar vermek amacıyla grup büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda Shapiro-Wilks testi sonucuna ve çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmaktadır. Shapiro-Wilks testinin anlamlılık değerinin (p) .05'den büyük olması dağılımın normal olduğunu göstermektedir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin ise -1 ve +1 arasında yer alması yine dağılımın normal olduğuna işaret etmektedir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2010). Tablo 2 incelendiğinde ise geleneksel psiko-eğitim grubunun ÇOBHÖ ön-test puanına ilişkin Shapiro-Wilks, çarpıklık ve basıklık değerlerine göre dağılımın normal olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Normal dağılımın diğer göstergelerinden birisi de mod, ortanca ve ortalamaların birbirine eşit olması gerektiğidir (Ferguson ve Takane, 1989: Aktaran: Büyüköztürk vd., 2010). Tablo 2 incelendiğinde her iki ölçme aracından elde edilen değerlere göre deney ve kontrol gruplarının mod, medyan ve ortalama değerlerinin birbirine eşit olmadığı görülmektedir. Ayrıca deneysel çalışmalarda küçük gruplarla çalışılmaktadır. Bu noktada bu araştırmada çalışma gruplarından her bir alt grubun 15'ten daha az kişiden oluşmasından dolayı non-parametrik testlerin kullanılması gerektiği söylenebilir (Büyüköztürk, 2010).

Elde edilen değerler normallikle ilgili sayıtların dolayısıyla parametrik testlerin varsayımlarının karşılanmadığını göstermektedir. Buradan hareketle non-parametrik testlerin kullanılabilmesine karar verilmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının ÇOBHÖ ve KSE'den elde ettikleri ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamalarına göre gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için ikiden fazla bağımsız grup ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılan parametrik testlerden Tek Yönlü Varyans Analizinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Gruplar arasında oluşan farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek için ise non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarının işlem öncesi ve işlem sonrası ÇOBHÖ ve KSE'den elde ettikleri puan ortalamaları arasında yani grup içi (ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2) anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için ise parametrik testlerden İlişkili Örneklemeler İçin Tek Faktörlü ANOVA'nın non-parametrik karşılığı olan Friedman Testi kullanılmıştır. Ölçümler arasındaki farkı ortaya koyabilmek amacıyla da non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır.

Araştırmada tüm analizler için anlamlılık düzeyi ise .05 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın Birinci Denencesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci denencesi aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Denence 1. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı, geleneksel psiko-eğitim programı ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin Bilişsel Hatalar Ölçeği'nin son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı fark olacaktır.

Araştırmanın bu denencesini test etmek amacıyla ön-test, son-test ve izleme testi puanları arasında gruplara göre anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Gruplarının ÇOBHÖ'nin Ön-Test, Son-Test ve İzleme Testlerinden Elde Ettikleri Sıra Ortalamalarına Uygulanan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Ön-Test	Web	12	17,46	2	1,994	,369	-
	Geleneksel	12	16,13				
	Kontrol	12	21,92				
Son-Test	Web	12	11,33	2	17,030	,000	Web-Knt
	Geleneksel	12	15,75				Gel-Knt
	Kontrol	12	28,42				
İzleme 1 Testi	Web	12	10,54	2	13,635	,001	Web-Knt
	Geleneksel	12	18,54				
	Kontrol	12	26,42				
İzleme 2 Testi	Web	12	15,29	2	6,188	,045	Web-Knt
	Geleneksel	12	15,54				Gel-Knt
	Kontrol	12	24,67				

p < .05

Web: Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı

Gel : Geleneksel psiko-eğitim programı

Knt : Kontrol grubu

Tablo 3 incelendiğinde araştırma gruplarının ÇOBHÖ'nin ön-testinden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 1.994, p > .05$). Buna sonuca göre; uygulama

*Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel
Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik
Belirtilerine Etkisi*

öncesinde bilişsel hata düzeyleri bakımından grupların birbirine denk olduğu söylenebilir.

Son-test puanları incelendiğinde; araştırma gruplarının ÇOBHÖ'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 17.03, p<.05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun sıra ortalamasının en düşük olduğu ve bu grubu geleneksel psiko-eğitim grubunun takip ettiği, kontrol grubunun ise en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; hem web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu hem de geleneksel psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile geleneksel psiko-eğitim grubu arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; uygulama sonrasında hem web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda hem de geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

İzleme 1 testi sonuçları incelendiğinde; araştırma gruplarının ÇOBHÖ'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 13.635, p<.05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun sıra ortalamasının en düşük olduğu ve bu grubu geleneksel psiko-eğitim takip ettiği, kontrol grubunun ise en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın sadece web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile geleneksel psiko-eğitim grubu arasında da anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; uygulamanın bitimini takiben yapılan bir aylık izleme döneminde web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinin kontrol grubuna göre hala anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

İzleme 2 testi sonuçları incelendiğinde ise araştırma gruplarının ÇOBHÖ'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 6.188, p<.05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun sıra ortalamasının en düşük olduğu ve bu grubu geleneksel psiko-eğitim takip ettiği, kontrol grubunun ise en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında ve geleneksel psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Web tabanlı interaktif psiko-

eğitim grubu ile geleneksel psiko-eğitim grubu arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; uygulamanın bitimini takiben yapılan üç aylık izleme döneminde hem web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda hem de geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın İkinci Denencesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci denencesi aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Denence 2. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı, geleneksel psiko-eğitim programı ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin Kısa Semptom Envanteri'nin son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı fark olacaktır.

Araştırmanın bu denencesini test etmek amacıyla ön-test, son-test ve izleme testi puanları arasında gruplara göre anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının KSE'nin Ön-Test, Son-Test ve İzleme Testlerinden Elde Ettikleri Sıra Ortalamalarına Uygulanan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Ön-Test	Web	12	17,04	2	,519	,772	-
	Geleneksel	12	20,13				
	Kontrol	12	18,33				
Son-Test	Web	12	12,79	2	8,643	,013	Web-Knt
	Geleneksel	12	17,42				
	Kontrol	12	25,29				
İzleme 1 Testi	Web	12	11,08	2	9,497	,009	Web-Knt
	Geleneksel	12	20,58				Web-Gel
	Kontrol	12	23,83				
İzleme 2 Testi	Web	12	13,04	2	6,074	,048	Web-Gel
	Geleneksel	12	23,63				
	Kontrol	12	18,83				

p < .05

Web: Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı

Gel : Geleneksel psiko-eğitim programı

Knt : Kontrol grubu

Tablo 4 incelendiğinde araştırma gruplarının KSE'nin ön-testinden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = .519, p > .05$). Bu sonuca göre; uygulama öncesinde psikolojik belirti düzeyleri bakımından grupların birbirine denk olduğu söylenebilir.

Son-test sonuçları incelendiğinde; araştırma gruplarının KSE'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 8.643, p < .05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun ortalamasının en düşük olduğu, bu grubu geleneksel psiko-eğitim ile kontrol grubunun takip ettiği görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın web tabanlı interaktif psiko-eğitim ile kontrol grubu arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile geleneksel psiko-eğitim grubu ve geleneksel psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; uygulama sonrasında web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin psikolojik belirti düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

İzleme 1 testi sonuçları incelendiğinde; araştırma gruplarının KSE'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 9.497, p < .05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun sıra ortalamasının en düşük olduğu, bu grubu geleneksel psiko-eğitim takip ettiği ve kontrol grubunun ise en yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile geleneksel psiko-eğitim grubu hem de web tabanlı interaktif psiko-eğitim ile kontrol grubu arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Geleneksel psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; bir aylık izleme döneminde web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin psikolojik belirti düzeylerinin hem geleneksel psiko-eğitim grubu hem de kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

İzleme 2 testi sonuçları incelendiğinde ise araştırma gruplarının KSE'nden elde etmiş oldukları sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=2, n=36)} = 6,074, p < .05$). Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunun ortalamasının en düşük olduğu, bu grubu kontrol grubunun takip ettiği ve geleneksel psiko-eğitim grubunun ise en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın web tabanlı interaktif psiko-eğitim ile geleneksel psiko-eğitim grubu arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında ve geleneksel psiko-eğitim grubu ile kontrol grubu arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; uygulamanın bitimini takiben yapılan üç aylık izleme döneminde web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin

psikolojik belirti düzeylerinin geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın Üçüncü Denencesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü denencesi aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Denence 3. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına ve geleneksel psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin Bilişsel Hatalar Ölçeği'nin ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümleri arasında anlamlı fark olacaktır.

Araştırmanın bu denencesini test etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının ön-test, son-test ve izleme testleri puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Gruplarının ÇOBHÖ'nin Ön-Test, Son-Test ve İzleme Testlerinden Elde Ettikleri Sıra Ortalamalarına Uygulanan Friedman Testi Sonuçları

Grup	Test	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Web	Ön	12	3,71	3	14,436	,002	Ön-Son
	Son	12	2,04				
	İzleme 1	12	2,08				
	İzleme 2	12	2,17				
Geleneksel	Ön	12	3,67	3	19,345	,000	Ön-Son
	Son	12	2,08				
	İzleme 1	12	2,75				
	İzleme 2	12	1,50				
Kontrol	Ön	12	2,79	3	1,068	,785	-
	Son	12	2,54				
	İzleme 1	12	2,38				
	İzleme 2	12	2,29				

p < .05

Tablo 5'te araştırma gruplarının ön-test, son-test ve izleme testlerine ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre:

Web tabanlı interaktif programa katılan öğrencilerin ÇOBHÖ'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 14.436, p < .05$). Yapılan ölçümlerin sıra ortalamaları dikkate alındığında; ön uygulamanın en yüksek olduğu, bu uygulamayı da izleme 2, izleme 1 ve son-test uygulamalarının takip ettiği görülmektedir. Bu farkın hangi ölçümler arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın ön-test ile son-test arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Son-test ile izleme 1, son-test ile izleme 2 ve izleme 1 ile izleme 2 testleri arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

Bu sonuca göre; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinin uygulama öncesine göre anlamlı derecede azaldığı ve bu azalmanın bir aylık ve üç aylık izleme dönemlerinde de devam ettiği belirlenmiştir.

Geleneksel psiko-eğitim grubuna katılan öğrencilerin ÇOBHÖ'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 19.345, p < .05$). Yapılan ölçümlerin sıra ortalamaları dikkate alındığında; ön uygulamanın en yüksek olduğu, bu uygulamayı da izleme 1, son ve izleme 2 uygulamalarının takip ettiği görülmektedir. Bu farkın hangi ölçümler arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın sadece ön-test ile son-test arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Son-test ve izleme 1, son-test ile izleme 2 ve izleme 1 ile izleme 2 testleri arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuca göre; geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinin uygulama öncesine göre anlamlı derecede azaldığı ve bu azalmanın bir aylık ve üç aylık izleme dönemlerinde de devam ettiği belirlenmiştir.

Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ÇOBHÖ'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında ise anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 1.068, p > .05$).

Bu sonuca göre; herhangi bir eğitim almayan öğrencilerin uygulama öncesi, sonrası ve izleme dönemlerinde bilişsel hata düzeylerinin değişmediği belirlenmiştir.

Araştırmanın Dördüncü Denencesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü denencesi aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Denence 4. Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına ve geleneksel psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin Kısa Semptom Envanteri'nin ön-test, son-test, izleme 1 ve izleme 2 ölçümleri arasında anlamlı fark olacaktır.

Araştırmanın bu denencesini test etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının ön-test, son-test ve izleme testleri puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Gruplarının KSE'nin Ön-Test, Son-Test ve İzleme Testlerinden Elde Ettikleri Sıra Ortalamalarına Uygulanan Friedman Testi Sonuçları

Grup	Test	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Web	Ön	12	3,83	3	19,784	,000	Ön-Son
	Son	12	2,46				Son-İzleme 1
	İzleme 1	12	1,71				
	İzleme 2	12	2,00				

Geleneksel	Ön	12	2,96	3	3,333	,343	-
	Son	12	2,38				
	İzleme 1	12	2,04				
	İzleme 2	12	2,63				
Kontrol	Ön	12	2,58	3	5,00	,172	-
	Son	12	3,08				
	İzleme 1	12	2,42				
	İzleme 2	12	1,92				

p < .05

Tablo 6'da araştırma gruplarının ön-test, son-test ve izleme testlerine ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre:

Web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin KSE'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 19.784, p < .05$). Yapılan ölçümlerin sıra ortalamaları dikkate alındığında; ön uygulamanın en yüksek olduğu, bu uygulamayı son, izleme 2 ve izleme 1 uygulamalarının takip ettiği görülmektedir. Bu farkın hangi ölçümler arasında anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla non-parametrik post-hoc testleri yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda; bu farkın ön-test ile son-test arasında ayrıca son-test ile izleme 1 testleri arasında anlamlı olduğu bulunmuştur. Son-test ile izleme 2 ve izleme 1 ile izleme 2 testleri arasında ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre; web tabanlı interaktif psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin psikolojik belirti düzeyleri uygulama sonrasında uygulama öncesine göre anlamlı derecede azalmıştır. Bir aylık izleme döneminde ise öğrencilerin psikolojik belirti düzeylerinde uygulama sonrasına göre anlamlı derecede daha da azalma olduğu ve bu azalmanın üç aylık izleme döneminde devam ettiği belirlenmiştir.

Geleneksel psiko-eğitim grubunun KSE'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 3,333, p > .05$). Bu sonuca göre; geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan öğrencilerin uygulama öncesi, sonrası ve izleme dönemlerinde psikolojik belirti düzeylerinin değişmediği belirlenmiştir.

Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin KSE'nden elde ettikleri ön-test, son-test ve izleme ölçümlerinin sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($\chi^2_{(sd=3, n=48)} = 5.00, p > .05$). Bu sonuca göre; herhangi bir eğitim almayan öğrencilerin uygulama öncesi, sonrası ve izleme dönemlerinde psikolojik belirti düzeylerinin değişmediği belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Web Tabanlı Psiko-Eğitim Programına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Web tabanlı psiko-eğitim programında yer alan öğrencilerin bilişsel hata düzeylerinde uygulama öncesine göre uygulama sonrasında azalma görülmüş ve bu azalmanın izleme dönemlerinde de devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

Ayrıca web tabanlı psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hata düzeylerindeki bu azalmaların, böyle bir eğitim almayan, kontrol grubunda yer alan çocuklara göre anlamlı olup olmadığı incelendiğinde; uygulama sonrasında, bir aylık ve üç aylık izleme dönemlerinde web tabanlı programda yer alan çocukların kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük bilişsel hata düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda web tabanlı interaktif psiko-eğitim programının çocukların bilişsel hata düzeylerini azaltmada etkili bir program olduğu söylenebilir.

Özellikle bu çalışma kapsamında geliştirilen web tabanlı interaktif psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hatalarının azalmasında ve izleme dönemlerinde de bu azalmaların devam etmesinin nedeni olarak programın tamamıyla düşüncelerin duygu ve davranışlar üzerindeki rolü, olumsuz düşünme biçimlerinin belirlenmesi, sorgulanması ve değiştirilmesine yönelik olarak temellendirilmesinden dolayı olduğu söylenebilir. Web tabanlı psiko-eğitim programının çocukların bilişsel hata düzeylerini azaltmada etkili bulunması ilgili literatürde yapılan diğer çalışmaların sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Wuthrich vd., 2012; Makarushka, 2011; Stallard vd., 2011; Abeles vd., 2009).

Web tabanlı psiko-eğitim programında yer alan çocukların psikolojik belirti düzeylerinin ise uygulama öncesine göre uygulama sonrasında azaldığı ve bir aylık izleme döneminde uygulama sonrasına göre anlamlı derecede daha da azaldığı ve üç aylık izleme döneminde bu azalmanın devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Web tabanlı psiko-eğitim programında yer alan çocukların psikolojik belirtilerindeki bu azalmanın kontrol grubunda yer alan çocuklara göre anlamlı olup olmadığı incelendiğinde; uygulama sonrası ve bir aylık izleme döneminde web tabanlı psiko-eğitim programında yer alan çocukların psikolojik belirtilerinin anlamlı derecede daha düşük olduğu sadece üç aylık izleme döneminde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda web tabanlı interaktif psiko-eğitim programının çocukların psikolojik belirtilerini azaltmada kısa dönemde etkili iken uzun dönemde etkili olmadığı söylenebilir. Bilişsel davranışçı terapilerin temel varsayımlarına göre; psikolojik bozuklukların gerçekçi ve işlevsel olmayan düşünceler aracılığıyla oluştuğu ve devam ettiği göz önüne alındığında, bilişsel çarpıtmaların azalması aynı zamanda çocukların uygulama sonrası ve bir aylık izleme döneminde psikolojik belirtilerinin de azalmasını sağlamış olabilir.

Üç aylık izleme döneminde ise web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı ve kontrol grubunda yer alan çocukların psikolojik belirti düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmasa da web tabanlı interaktif psiko-eğitim programında yer alan çocukların psikolojik belirtilerinin kontrol grubunda yer alan çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Nitekim bu araştırma kapsamında araştırmanın kontrolü dışında, bireylerin yaşamında karşılaştıkları önemli yaşam olayları ve yeni stres kaynakları web tabanlı programda yer alan çocukların psikolojik belirti düzeylerindeki azalmanın uzun dönemde devam etmemesinin nedeni olabilir.

Geleneksel Psiko-Eğitim Programına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Geleneksel psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hata düzeylerinde uygulama öncesine göre uygulama sonrasında azalma olduğu ve bu azalmanın izleme dönemlerinde de devam ettiği bulunmuştur.

Ayrıca geleneksel psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hata düzeylerindeki azalmanın kontrol grubunda yer alan çocuklara göre anlamlı olup olmadığı incelendiğinde; geleneksel psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hata düzeylerinin uygulama sonrasında kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür. Bir aylık izleme döneminde ise kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üç aylık izleme döneminde ise bilişsel hata düzeyleri açısından geleneksel psiko-eğitim grubunda yer alan çocukların anlamlı derecede daha düşük puanlara sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda geleneksel psiko-eğitim programının çocukların bilişsel hata düzeylerini azaltmada etkili bir program olduğu söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen geleneksel psiko-eğitim programı, web tabanlı interaktif psiko-eğitim programına paralel olarak, tamamıyla düşüncelerin duygu ve davranışlar üzerindeki rolü, olumsuz düşünme biçimlerinin belirlenmesi, sorgulanması ve değiştirilmesine yönelik olarak temellendirilmesinden dolayı uzun dönemde bilişsel hata düzeylerini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.

İlgili literatür incelendiğinde yapılan diğer çalışmaların sonuçları da bu araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte; geleneksel psiko-eğitim programlarının çocukların bilişsel hata düzeylerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Aydın, 2006; Aydın, Tekinsav-Sütcü ve Sorias, 2010; Altun, 2006; Çivitçi, 2003; Yıkılmaz, 2009).

Geleneksel psiko-eğitim programında yer alan çocukların psikolojik belirti düzeylerinde ise uygulama öncesi, sonrası ve izleme dönemleri puanları açısından anlamlı bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Ayrıca uygulama sonrası ve izleme dönemleri sonuçlarının böyle bir eğitim almayan çocuklara göre de anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Geleneksel psiko-eğitim programında yer alan çocukların bilişsel hata düzeylerindeki azalmanın kuramsal olarak bu grupta yer alan çocukların psikolojik belirti düzeylerinde bir azalmaya yol açması beklense de öğrencilerin yaklaşan TEOG sınavına ilişkin kaygılarının bu sonucu etkilemiş olduğu söylenebilir.

Web Tabanlı Psiko-Eğitim Programı ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Web tabanlı interaktif ve geleneksel psiko-eğitim programları karşılaştırıldığında bilişsel hata düzeylerinde uygulama sonrası ve izleme ölçümlerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Psikolojik belirti düzeyleri açısından değerlendirildiğinde web tabanlı interaktif psiko-eğitim programında yer alan çocukların puanlarının bir aylık ve üç

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

aylık izleme döneminde geleneksel psiko-eğitim grubuna göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür.

Bu noktada web tabanlı psiko-eğitim programının psikolojik belirtiler üzerinde etkili olmasının nedeni çocukların programa istedikleri zaman girebilmeleri, kısa süreli olması, tüm modülleri tamamlamak zorunda olmaları (ev ödevi niteliğindeki etkinlikler dâhil), modül sayısının daha fazla olması, yaptıkları tüm modülleri ve etkinlikleri istedikleri zaman tekrar görebilmeleri, programın yaş grubu açısından ilginç olması, cazibe taşıması ve yüz yüze yaklaşımlara göre danışma kaygısının olmayışı gibi nedenlerden kaynaklanmış olabilir.

Geleneksel psiko-eğitim programında ise oturum sayısının daha az olması, TEOG sınavlarına yönelik olarak okulda yapılan destek derslerinden geri kalma, ev ödevlerinin yapılmayışı, kalem kâğıt etkinliklerinin yaş grubu açısından cazibe taşıması ve yine yaş grubuna has olarak psiko-eğitim grubunda olma ve yüz yüze olmanın oluşturduğu kaygılardan kaynaklanmış olabilir.

İlgili literatür incelendiğinde ise; geleneksel yüz yüze (bireysel ve grup danışması) yöntemler ile teknolojik temelli yöntemler arasında ise anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir (Andersson, 2012; Andersson, Cuijpers, Carlbring, Riper ve Hedman, 2014; Andrews vd., 2010; Khanna ve Kendall, 2010; Kaldo vd., 2008; Kiropoulos vd., 2008; Spence vd., 2011; Spence vd., 2006). Psikolojik belirti düzeyleri açısından ise bilgisayar destekli ve çevrim içi programlar ile geleneksel yüz yüze programların karşılaştırıldığı bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Bu çalışma sonuçlarına göre ise web tabanlı interaktif psiko-eğitim programının geleneksel psiko-eğitim programına göre psikolojik belirtiler açısından daha etkili olduğu söylenebilir.

Öneriler

Bu araştırma kapsamında geliştirilen web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı Millî Eğitim Bakanlığı ile ilgili yasal protokoller sonucunda okulda görev yapan psikolojik danışmanlar tarafından uygulanabilir. İlgili program okulların web sitelerine entegre edilerek öğrenciler tarafından kullanılabilir.

Türkiye’de teknoloji temelli psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarının henüz yeni gelişmekte olduğu göz önüne alındığında bu çalışma kapsamında geliştirilen geleneksel psiko-eğitim programı da okullarda psikolojik danışmanlar ya da ilgili uzmanlar tarafından uygulanabilir.

Bu araştırma kapsamında geliştirilen web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı özellikle ön ergenlik döneminde bulunan çocuklara yönelik olarak geliştirilmiştir. Daha üst yaş gruplarına (ergen, genç ve yetişkin) yönelik olarak benzer bir program geliştirilebilir. Ayrıca web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı bilişsel hataları azaltmaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Çocuklara ya da yetişkinlere yönelik olarak kaygı, kaygı bozuklukları ya da depresyon gibi özgül sorun odaklı programlar geliştirilebilir.

Araştırmanın sınırlılıklarına bakıldığında ise; araştırma kapsamında geliştirilen hem geleneksel psiko-eğitim programı hem de web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı bir terapi yaklaşımı temelinde hazırlanmıştır, bu yüzden uygulayıcıların bu programları uygulamak için bilişsel davranışçı yaklaşım konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerektiği söylenebilir. Ayrıca web tabanlı interaktif psiko-eğitim programı danışman katılımını içermektedir. Bu programı kullanacak danışmanların her modülle ilgili öğrencilere geribildirim vermesi gerekmektedir. Bu da daha fazla öğrenciye ulaşma bakımından bir sınırlılık olarak görülebilir. Bu bağlamda çok daha az uzmanlık ve danışman katılımını içeren web tabanlı psiko-eğitim programları geliştirilebilir.

Kaynaklar

- Abeles, P., Verduyn, C., Robinson, A., Smith, P., Yule, W. & Proudfoot, J. (2009). Computerized CBT for adolescent depression ("Stressbusters") and its initial evaluation through an extended case series. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 37, 151-165.
- Altun, E. (2006). *Akılci duygusal temelli güvenenlik eğitiminin ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akılci olmayan inanç ve güvenenlik düzeylerine etkisi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Andersson, G. (2012). Guided internet treatment for anxiety disorders. As effective as face-to-face therapies?. *Studies in Health Technology and Informatics*, 181, 3-7.
- Andersson, G. & Cuijpers, P. (2008). Pros and cons of online cognitive-behavioural therapy. *The British Journal of Psychiatry*, 193(4), 270-271.
- Andersson, G., Carlbring, P., Holmström, A., Sparthan, E., Furmark, T., Nilsson-Ihrfelt, E., Buhrman, M., & Ekselius, L. (2006). Internet-based self-help with therapist feedback and in vivo group exposure for social phobia: a randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(4), 677-686.
- Andersson, G., Cuijpers, P., Carlbring, P., Riper, H., & Hedman, E. (2014). Guided Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: A systematic review and meta-analysis. *World Psychiatry*, 13, 288-295.
- Andrewes, D.G., O'connor, P., Mulder, C., McLennan, J., Derham, H., Weigall, S. & Say, S., (1996). Computerised psychoeducation for patients with eating disorders. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 30, 492-497.
- Andrews, G., Cuijpers, P., Craske, M. G., McEvoy, P. & Titov, N. (2010). Computer therapy for the anxiety and depressive disorders is effective, acceptable and practical health care: a meta-analysis. *PloS One*, 5(10), 1-6, e13196.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

- Aydın, A. (2006). *Ergenlerde sosyal anksiyete belirtilerini azaltmaya yönelik bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aydın, A., Tekinsav-Sütcü, S. ve Sorias, O. (2010). Ergenlerde sosyal anksiyete belirtilerini azaltmaya yönelik bilişsel-davranışçı bir grup terapisi programının etkililiğinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 25-36.
- Barak, A., Klein, B., & Proudfoot, J.G. (2009). Defining internet-supported therapeutic interventions. *Annals of Behavioral Medicine*, 38(1), 4-17.
- Buhrman, M., Nilsson-Ihrfelt, E., Jannert, M., Ström, L., & Andersson, G. (2011). Guided internet-based cognitive behavioural treatment for chronic back pain reduces pain catastrophizing: A randomized controlled trial. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 43, 500-505.
- Butler, A.C., Chapman, J.E., Forman, E.M. & Beck, A.T. (2006). The empirical status of cognitive-behavioral therapy: a review of meta-analyses. *Clinical Psychology Review*, 26, 17-31.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. 11.Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, ss.7-8.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). *Sosyal bilimler için istatistik*. 5. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara, ss.62-63.
- Carlbring, P., Gunnarsdóttir, M., Hedensjö, L., Andersson, G., Ekselius, L. & Furmark, T. (2007). Treatment of social phobia: Randomised trial of internet-delivered cognitive-behavioural therapy with telephone support. *The British Journal of Psychiatry*, 190, 123-128.
- Carlbring, P., Nilsson-Ihrfelt, E., Waara, J., Kollenstam, C., Buhrman, M., Kaldö, V., Söderberg, M., Ekselius, L., & Andersson, G. (2005). Treatment of panic disorder: Live therapy vs. self-help via the Internet. *Behaviour Research and Therapy*, 43(10), 1321-1333.
- Cucciare, M.A., & Weingardt, K.R. (2010). *Using technology to support evidence-based behavioral health practices a clinician's guide*. In Cucciare, M.A and Weingardt, K.R (Eds.). Routledge Press, New York.
- Cuijpers, P., Donker, T., van Straten, A., Li, J., & Andersson, G. (2010). Is guided self-help as effective as face-to-face psychotherapy for depression and anxiety disorders? A systematic review and meta-analysis of comparative outcome studies. *Psychological Medicine*, 40, 1943-1957.
- Çil, İ., Tokat, M.A., Türkan, Y.S. ve Doğan, N. (2014). Temel eğitim kurumlarında e-rehberlik ve danışmanlık karar destek sistemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 34-56.
- Çivilidağ, A. (2013). *Gelişim Süreci Odağında Ergenlik Psikolojisi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Çivitci, A. (2003). *Akılca duygusal eğitimin ilköğretim öğrencilerinin mantıkdışı inanç, sürekli kaygı ve mantıklı karar verme düzeylerine etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Çivitçi, A. (2006). Ergenler için mantıkdışı inançlar ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25), 69-80.
- Derogatis, L.R. (1992). The brief symptom inventory (BSI): Administration, scoring and procedures. Manual II. Baltimore: *Clinical Psychometric Research*.
- Doğ̃an, H. (2011). Ağ̃ bağlantılı sınıf rehberliğı uygulamasının ilköğ̃retim 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişim düzeylerine etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1077-1098.
- Ferguson, G.A., & Takane, Y. (1989). Statistical analysis in psychology and education. McGraw Hill Publication, New York, Sixth Edition.
- Güven, M. (2009). Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerinin okul rehberlik hizmetleri ve denetimiyle ilgili görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 171-179.
- Hamamcı, Z. (2007). Online psikolojik danışma (e-terapi). *Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik: Meslekleşme sürecinde ilerlemeler*. Özyürek, R., Korkut-Owen, F. Owen, D.W. (Ed.). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.230.
- Hatunoğ̃lu, A. ve Hatunoğ̃lu, Y. (2006). Okullarda verilen rehberlik hizmetlerinin problem alanları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 333-338.
- Kaldo, V., Levin, S., Widarsson, J., Buhman, M., Larsen, H.C., & Andersson, G. (2008). Internet versus group cognitive-behavioral treatment of distress associated with tinnitus: a randomized controlled trial. *Behavior Therapy*, 39, 348-359.
- Khanna, M.S., & Kendall, P.C. (2010). Computer-assisted cognitive behavioral therapy for child anxiety: results of a randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(5), 737-745.
- Kiropoulos, L.A., Klein, B., Austin, D.W., Gilson, K., Pier, C., Mitchell, J., & Ciechomski, L. (2008). Is internet-based CBT for panic disorder and agoraphobia as effective as face-to-face CBT?, *Journal of Anxiety Disorders*, 22(8), 1273-1284.
- Korkut, F. (2003). Okullarda önleyici rehberlik hizmetleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(20), 27-40.
- Korkut, F. (2004). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Köroğ̃lu, E. (2009). *Bilişsel-Davranışçı Psikoterapiler: Temel Kavramlar, Temel Yaklaşımlar*. HYB Yayıncılık, Ankara.
- Leitenberg, H., Yost L.W., & Carroll-Wilson, M. (1986). Negative cognitive errors in children: Questionnaire development, normative data, and comparisons between with and without self-reported symptoms of depression, low self-esteem, and evaluation anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 54(4), 528-536.
- Makarushka, M.M. (2011). *Efficacy of an internet-based intervention targeted to adolescents with subthreshold depression*. Doctoral dissertation, Department of Special Education and Clinical Sciences and the Graduate School of the University of Oregon, Oregon.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi

- Nijhof, S.L., Bleijenberg, G., Uiterwaal, C.S., Kimpen, J. L., & van de Putte, E.M. (2012). Effectiveness of internet-based cognitive behavioural treatment for adolescents with chronic fatigue syndrome (FITNET): A randomised controlled trial. *The Lancet*, 379(9824), 1412-1418.
- O'Kearney, R., Gibson, M., Christensen, H., & Griffiths, K.M. (2006). Effects of a cognitive-behavioural internet program on depression, vulnerability to depression and stigma in adolescent males: a school-based controlled trial. *Cognitive Behaviour Therapy*, 35(1), 43-54.
- Perini, S., Titov, N., & Andrews, G. (2008). The climate sadness program: An open trial of internet-based treatment for depression. *E-Journal of Applied Psychology*, 4(2), 18-24.
- Richardson, T., Stallard, P., & Velleman, S. (2010). Computerised cognitive behavioural therapy for the prevention and treatment of depression and anxiety in children and adolescents: a systematic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 13(3), 275-290.
- Savaş, A.C. ve Hamamcı, Z. (2010). Okullarda rehberlik hizmetlerinin internet üzerinden yürütülmesine ilişkin veli, öğrenci ve psikolojik danışmanların görüşlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 147-158.
- Spence, S.H., Donovan, C.L., March, S., Gamble, A., Anderson, R.E., Prosser, S., & Kenardy, J. (2011). A randomized controlled trial of online versus clinic-based CBT for adolescent anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 79(5), 629-642.
- Spence, S.H., Holmes, J.M., March, S., & Lipp, O.V. (2006). The feasibility and outcome of clinic plus internet delivery of cognitive-behavior therapy for childhood anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(3), 614-621.
- Spurgeon, J.A., & Wright, J.H. (2010). Computer-assisted cognitive-behavioral therapy. *Current Psychiatry Reports*, 12(6), 547-552.
- Stallard, P. (2002). *Think Good-Feel Good: A Cognitive Behaviour Therapy Workbook for Children and Young People*. John Wiley an Sons Ltd, England.
- Stallard, P., Richardson, T., Velleman, S., & Attwood, M. (2011). Computerized CBT (Think, Feel, Do) for depression and anxiety in children and adolescents: outcomes and feedback from a pilot randomized controlled trial. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 39(03), 273-284.
- Şahin, N.H. ve Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Şahin, N.H., Batıgün, A.D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 125-135.
- Tuzgöl-Dost, M. ve Keklik, İ. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 389-407.

- Türkçapar, M.H., Sungur, M.Z.ve Akdemir, A. (1995). Çocuk ve ergenlerde bilişsel terapiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(2), 93-100.
- Türküm, A.S. (2003). Akılcı olmayan inanç ölçeğinin geliştirilmesi ve kısaltma çalışmaları. *Türk psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(19), 41-47.
- Vigerland, S., Thulin, U., Ljótsson, B., Svirsky, L., Öst, L.G., Lindefors, N., Andersson, G., & Serlachius, E. (2013). Internet-delivered CBT for children with specific phobia: a pilot study. *Cognitive Behaviour Therapy*, 42(4), 303-314.
- White, J., Jones, R., & McGarry, E. (2000). Cognitive behavioural computer therapy for the anxiety disorders: A pilot study. *Journal of Mental Health*, 9(5), 505-516.
- Wright, J.H., Wright, A.S., Albano, A.M., Basco, M R., Goldsmith, L.J., Raffield, T., & Otto, M.W. (2005). Computer-assisted cognitive therapy for depression: Maintaining efficacy while reducing therapist time. *American Journal of Psychiatry*, 162, 1158-1164.
- Wright, J.H., Wright, A.S., Salmon, P., Beck, A.T., Kuykendall, J., Goldsmith, L.J., & Zickel, M.B. (2002). Development and initial testing of a multimedia program for computer-assisted cognitive therapy. *American Journal of Psychotherapy*, 56(1), 76-86.
- Wuthrich, V.M., Rapee, R.M., Cunningham, M.J., Lyneham, H.J., Hudson, J.L., & Schniering, C.A. (2012). A randomised controlled trial of the Cool Teens CD-ROM computerized program for adolescent anxiety. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 51(3), 261-270.
- Yıkılmaz, M. (2009). *Akılcı duygusal eğitim programının lise öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ve problem çözme beceri algıları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi*

Assessment of Peer Mediation Process from Conflicting Students' Point of Views

Fulya TÜRK¹

Gaziantep Üniversitesi

Abbas TÜRNÜKLÜ²

Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, bir lisede uygulanan akran arabuluculuğu çatışan öğrencilerin bakış açısından değerlendirmek ve akran arabuluculuk sürecine ilişkin onların bakış açılarını incelemektir. Bu araştırma Denizli’de bir lisede yürütülmüştür. On oturumluk akran arabuluculuk eğitiminin ardından, akran arabulucular, akranlarının gerçek çatışmalarında onlara arabuluculuk yapmışlardır. Araştırma kapsamında en az bir kez arabuluculuk deneyimi yaşamış 41 öğrenci (28 kız, 13 erkek) ile çatışan taraf olarak görüşülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin gözünden arabuluculuk sürecinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çatışan taraflara sekiz adet soru sorulmuştur. Görüşmeler sonucunda elde edilen sözel veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çatışan tarafların akran arabuluculuğa ilişkin görüş ve deneyimleri incelendiğinde bu süreçten memnun kaldıkları, doyum elde ettikleri, çatışma yaşadıkları arkadaşlarıyla yapıcı ve barışçıl yollarla sorunlarını çözerek eskisi gibi veya eskisinden daha iyi arkadaşlıkları olduğu görülmektedir. Tüm bu sonuçlar da akran arabuluculuğun öğrenci çatışmalarını yapıcı olarak çözmede etkili bir yöntem olduğu ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Akran arabuluculuk, çatışma çözme, çatışan taraf, arabuluculuk süreci, lise öğrencileri.

*Bu araştırma birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında yürüttüğü “Akran Arabuluculuk Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Arabuluculuk Becerilerine Etkisinin İncelenmesi” adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Bu araştırma 8-11 Eylül 2013 tarihleri arasında İstanbul’ da düzenlenen XII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi- IAC 2013 Dünya Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi’nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, PDR ABD., E-mail: fulyaturk@gantep.edu.tr

²Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,Psikoloji Bölümü,E-mail: abbasturnuklu@deu.edu.tr

*Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arbuluculuk Sürecinin
Değerlendirilmesi*

Abstract

The purpose of this study was to analyze peer mediation process that was applied in a high school on conflicting students' point of views. This research was carried out in a high school in Denizli. After ten sessions of training in peer mediation, peer mediators mediated peers' real conflicts. In the research, 41 students (28 girls, 13 boys) who got help at least once were interviewed as a party to the conflict. Through semi-structured interviews with conflicting students, the mediation process has been evaluated through the point of views of students. Eight questions were asked about the conflicting parties. Verbal data obtained from interviews were analyzed using the content analysis. When conflicting students' opinions and experiences about peer mediation were analyzed, it is seen that they were satisfied regarding the process, they have resolved their conflicts in a constructive and peaceful way, their friendship has been continuing as before. All of these results also indicate that peer mediation is an effective method of resolving student conflicts constructively.

Keywords: Peer mediation, conflict resolution, conflicting part, mediation process, high school students

Okullarda yaşanan şiddet ve anlaşmazlıkların büyük çoğunluğu öğrenciler arası çatışmaların yıkıcı yönetimine dayanmaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında; okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve psikolojik danışmanların liselerde öğrenci çatışmalarında öğrencilerin şiddeti bir çatışma çözme yolu olarak sıklıkla kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Uz Baş (2009) tarafından yapılan şiddet ve saldırganlığa ilişkin psikolojik danışmanların görüşlerine dayanan araştırmada, psikolojik danışmanlar liselerde akran ilişkilerinin ve şiddetin sorunlara neden olduğunu aktarmaktadırlar. Açıkça görülmektedir ki, liselerde şiddet ve etkileri okul ortamını ve iklimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türnüklü ve Şahin (2002) tarafından yapılan ve okullarda karşılaşılan çatışma türlerini saptadıkları çalışmada, öğretmen görüşlerine dayanarak ilköğretim yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin yaşadıkları çatışmalar şöyle sınıflandırılmıştır: Birbirlerine hakaret etme, küfür etme, öğrencilerin birbirleriyle kavga etmeleri, birbirlerine lakap takmaları, birbirini çekememezlik ve kıskançlık, öğrencilerin birbirlerini şikâyet etmeleri, birbirlerine el-kol şakaları yapmaları, arkadaşlarının eşyalarını izinsiz kullanmaları, arkadaşlarıyla alay etmeleri, kız ve erkek öğrenciler arasında çıkan çatışmalar, derslerde ilgiyi dağıtma çalışmaları ve yer paylaşımıdır. Öğrenciler arasında yaşanan çatışmaların türleri çeşitlilik göstermektedir. Yaşanan çatışmalar kimi zaman yapıcı ve barışçıl yollarla çözüle de genellikle olumsuz, yıkıcı ve şiddet içeren yollarla da çözülebilmektedir.

Okulda yaşanan şiddet olaylarının azaltılmasında ve önlenmesinde sıklıkla kullanılan öğrencilere yönelik uygulamalardan biri *akran arbuluculuktur*. Akran arbuluculuk, arbulucu olarak bilinen tarafsız ve üçüncü bir kişinin iki ya da daha fazla kişinin çatışmalarını müzakere etmede onlara yardım ettiği yapılandırılmış bir süreçtir (Johnson ve Johnson, 1995). Bu süreçte akran arbuluculuk eğitimi almış bir akran arbulucu çatışma yaşayan tarafların birbirlerini dinlemelerine ve anlamalarına yardım eder. Akran arbuluculuk çatışma yaşayan kişilerin sorunlarını müzakere edebilmelerini kolaylaştıran bir

süreçtir (Johnson ve Johnson, 1995). Çatışan tarafların kendilerini, isteklerini, duygularını ifade etme imkânı sağlar, ortak ve yapıcı çözüm seçenekleri üretmelerine yardım eder, her iki taraf için de adil, eşit ve barışçıl bir sonuca varmalarına olanak sağlar. Sistemli ve yapılandırılmış bir süreç olan akran arabuluculuk, öğrencilerin şiddete başvurmadan da sorunlarını ve çatışmalarını çözebilmelerini sağlar.

Akran arabuluculuk modeli, öğrencilere kendi davranışlarını yönetme ve yönlendirme şansı verirken bir yandan da geleneksel disiplin yaklaşımının olası olumsuz etkilerini bertaraf etmektedir. Yetişkin merkezli disiplin yaklaşımında öğrencilerin yaşadıkları çatışmalar, kazan-kaybet veya kaybet-kaybet biçiminde sonuçlanmaktadır. Öğrencilerin kendilerini ifade edemedikleri bu otoriter tutum, onların okula bağlılığın azalmasına ve okulu güvensiz olarak algılamalarına neden olmaktadır (Hart ve Gunty, 1997). Olumsuz bir okul iklimi öğrencilerin hem akademik hem de sosyal-duygusal gelişimini olumsuz biçimde etkilemektedir.

Akran arabuluculuk modelinin önemli amaçlarından biri, öğrencilere yaşam becerileri kazandırmasıdır. Bu yaşam becerileri arasında dil becerileri, etkili iletişim becerileri, öfke yönetimi ve empati becerileridir (Türnüklü, Kaçmaz, İkiz ve Balci, 2009). Ayrıca akran arabuluculuk modeli, öğrencilerin problem çözme ve liderlik becerilerinin gelişmesine, özsaygı düzeylerinin artmasına katkı sağlamaktadır (Lane ve McWhirter, 1992). Bunlara ek olarak, akran arabuluculuk becerilerine sahip öğrenciler akran baskısı ve şiddet karşısında daha az kırılabilirler (Lane-Garon, 2000). Ayrıca başka öğrencilere yardım etme davranışı onların prososyal davranışlarının artmasında etkili olmaktadır (Jones, 2004). Tüm bu yaşam becerilerinin yanı sıra akran arabuluculuk becerileri, öğrencilerin ileriki yaşamlarında da kullanabilecekleri beceriler olduğundan kişilerarası ilişkilerini yönetmede, başarılı ve yapıcı ilişkiler kurmalarında etkili becerilerdir (Johnson ve Johnson, 2004).

Okullarda davranış sorunlarına ilişkin kullanılan yaklaşımlarda genellikle yetişkin odaklı ve cezalandırıcı bir yaklaşım benimsendiğinde öğrenciler hem doğru davranışı kazanamamakta (Daunic, Smith, Rowand, Landry ve Miller, 2000) hem de yaptıkları olumsuz davranışın sorumluluğunu almakta güçlük çekmektedirler. Çünkü bir yetişkinin müdahalesi ile öğrencilerin kişiler arası çatışmaları çözülmeye çalışıldığında öğrenciler bu süreçte yeterince dahil olamamaktadırlar. Dolayısıyla sorunun bir parçası gibi görünürken çözümün bir parçası olarak kabul edilmemektedirler. Bu da onların kendilerine dayatılan çözümde sorumluluk almalarını engellemektedir. Bu durum da öğrencinin kişisel sorumluluk almasını ve kendini düzenleme becerilerini geliştirmesini güçleştirmektedir (Türnüklü, Kaçmaz, İkiz ve Balci, 2009). Oysa ki akran arabuluculuk modelinde öğrenciler, sorunlarının çözümünde ve yönetilmesinde kendileri aktif rol oynadıkları için davranışlarının sorumluluğunu alma olasılıkları artmaktadır. Ayrıca bir yetişkin müdahalesine gerek kalmadan çatışmalarını yapıcı ve barışçıl yollarla yönetebilmektedirler.

Akran arabuluculuk literatürü incelendiğinde geniş kapsamlı birkaç farklı tür ve kademedeki eğitim kurumlarında yürütülen araştırmalarla akran

arabuluculuğun etkilerinin incelendiği görülmektedir. Öğrencilerin farklı yaş ve gelişim düzeylerinde olduğu bu araştırmalarda akran arabuluculuk eğitiminin etkisi çeşitli değişkenlerle test edilmiştir. İlk olarak, Araki (1990) okullarda anlaşmazlık çözümü projesini gerçekleştirerek geniş kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Bir ilkokul, bir ortaokul ve bir lisede yürütülen çalışmada vaka analizi modeli kullanılmıştır. Araştırma verileri üç yöntemle elde edilmiştir. Bu yöntemler anketler, görüşmeler, arabuluculuk sonuçlarıdır. Öğrenciler 20 saatlik bir akran arabuluculuk eğitimi almışlardır. Üç yıllık bir süreçte gerçekleştirilen araştırmanın önemli sonuçlarından biri okulda akran arabuluculuk sürecinin yapılmasında arabuluculukta uzman bir kişinin olmasının gerekliliğini vurgulamasıdır. Öğrenciler ve okul personeli akran arabuluculuğun öğrenci çatışmalarını çözmede etkili bir yol olduğunu ifade etmişlerdir.

Bir başka geniş kapsamlı araştırmada Lindsay (1998) devlet okullarında çatışma çözme ve akran arabuluculuk eğitim programlarının etkisini değerlendirdiği çalışmasını 17 okulda yürütmüştür. 6 ilkokul, 6 ortaokul ve 5 lisede yapılan çalışmada 14 okulda akran arabuluculuk programı varken, 3 okulda herhangi bir akran arabuluculuk programı yoktur. 14 okulun tüm öğretmen ve idarecilerine eğitim verilmiştir. Daha sonra ise akran arabulucu öğrenciler seçilerek eğitim verilmiştir. Araştırmacı 17 okuldan, okul idaresi ve öğretmenlerle akran arabuluculuk programının etkisini değerlendirmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Toplam 423 personelle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca görüşmelerinin yanı sıra anket ile de programın etkisi değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde çoğu personele göre akran arabuluculuk modeli öğrenci çatışmalarıyla baş etmek için alternatif bir yol olduğu için okul genelinin disiplininde etkilidir. Katılımcıların % 38'i okulda kavgaların azaldığını ifade etmişlerdir. Okul personeli ve öğretmenlere göre; öğrenciler davranışlarının sorumluluklarını almada olumlu değişimler yaşamışlardır. Bunun yanında iletişim becerilerinde de gelişme olduğunu ifade etmişlerdir. Yine benzer bir araştırmada Johnson ve Johnson (2001) iki ülke, 8 farklı okul ve 17 araştırmanın sonuçlarına ilişkin genel değerlendirme yaptıkları çalışmada akran arabuluculuk eğitim programlarının değerlendirmelerini de yapmışlardır. Araştırmaya katılan öğrenciler anasınıfından dokuzuncu sınıfa kadar değişmektedir. Araştırmada eğitim programı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Öğrencilerin için Yapıcı Barışın Öğretilmesi (Teaching Students To Be Peace makers) adlı eğitim programı kullanılmıştır. Eğitim saatleri 9 ile 15 arasında değişmektedir. Araştırmalarda veriler gözlem, görüşme, çatışma rapor formları, çatışma senaryoları, rol oynama ve gerçek öğrenci çatışmaları yoluyla toplanmıştır. Çatışma kaynakları incelendiğinde çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Şehirde yer alan ilkokullarda çatışma kaynakları daha çok fiziksel ve sözel şiddet iken, kırsal bölgelerde yer alan ilkokullarda çatışma nedenini kaynakların kullanımı ve sahiplikten kaynaklandığı görülmektedir. Tüm araştırmalarda ortak nokta akran arabuluculuk eğitimi alan öğrencilerin bu eğitimi almayan öğrencilere göre uzlaşmayı ve yapıcı çatışma çözme yollarını daha fazla kullandıkları görülmektedir. Uzun soluklu ve geniş kapsamlı araştırmalar incelendiğinde akran arabuluculuğun öğrenci çatışmalarının yapıcı yollarla çözmede etkili bir yol olduğu görülmektedir. Ancak bu araştırmalar daha

çok akran arabulucu öğrencilerin ve okul idaresinin görüşlerine ve değerlendirmelerine ve akran arabuluculuk formlarına dayandığı görülmektedir. Bu sürecin önemli bir parçası olan, sürecin başarılı olmasında önemli bir role sahip olan çatışan tarafların görüş ve değerlendirmelerine daha az yer verildiği görülmektedir.

Akran arabuluculuk literatürü incelendiğinde sonuç ve süreç yönelimli araştırmalara yer verildiği görülmektedir. Buna göre akran arabuluculuk araştırmalarında ya akran arabuluculuk eğitiminin öğrenciler üzerindeki etkisi çeşitli değişkenler açısından (çatışma çözme, empati, saldırganlık, öfke, özsayı, öz düzenlenme becerileri gibi) incelenmektedir ya da bir başka bakış açısıyla süreç yönelimli olarak akran arabuluculuk sürecinin etkileri araştırılmaktadır. Böylece akran arabuluculuk sürecinin gerçek öğrenci çatışmaları üzerindeki etkileri araştırılmaktadır (Sweeney ve Carruthers, 1996). Akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin sürece ilişkin görüşleri, tutumları, memnuniyet düzeyleri okulda akran arabuluculuğun bir model olarak kabul edilip edilmemesini de etkileyeceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, bir lisede uygulanan akran arabuluculuk sürecini, *çatışan öğrencilerin bakış açısından* değerlendirmek ve akran arabuluculuk sürecine ilişkin onların bakış açılarını incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Çatışan öğrenciler anlaşmazlıklarını arabuluculuk masasına nasıl taşımaktadırlar?
2. Çatışan öğrencilerin arabuluculuk basamaklarını uygularken yaşadıkları deneyimler nelerdir?
3. Çatışan öğrenciler akran arabuluculuktan ne tür yararlar elde etmektedirler?
4. Çatışan öğrencilerin gözünden arabuluculuk ne anlam ifade etmektedir?
 - 4.a. Arabuluculuk senin için ne anlam ifade ediyor?
 - 4.b. Akran arabulucunun çatışmanı çözümlendeki etkisi nedir?
 - 4.c. Bir arkadaşınla çatışma yaşadığında tekrar akran arabulucusuna başvurur musun? Neden?
 - 4.d. Arabuluculuğu diğer arkadaşlarına önermeyi düşünür müsün? Neden?
 - 4.e. Arabuluculuktan sonra çatışma yaşadığın arkadaşlarınla ilişkilerinde nasıl değişim oldu?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir modeldir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Bu araştırma Denizli ili merkezinde bir lisede yürütülmüştür. Bu lisede yürütülen akran arabuluculuk çalışmaları kapsamında en az bir kez akran

*Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin
Değerlendirilmesi*

arabulucuya başvurmuş öğrenciler belirlenmiştir. Bu öğrenciler ile görüşme yapılarak yaşadıkları deneyim ilişkin görüş ve değerlendirmelerinin alınacağı ifade edilmiştir. Tüm öğrenciler bu sürece dahil olmayı kabul etmişlerdir. Birden fazla kez arabuluculuğa başvuran öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında 41 öğrenci (28 kız, 13 erkek) ile çatışan taraf olarak görüşülmüştür. Araştırma grubunda çatışan taraf olarak yer alan öğrencilerin sayıları ve cinsiyetleri Tablo 1’te verilmiştir.

Tablo 1 <i>Çalışma Grubunun Özellikleri ve Cinsiyete Göre Dağılımı</i>		
Cinsiyet	Çatışan Taraf	
	Sayı	%
Kız	28	68.2
Erkek	13	31.7
Toplam	41	100.0

Çatışan Taraflar İçin Görüşme Formu

Bu araştırmada veriler görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu geliştirilirken öncelikle alan yazın taranarak, var olan görüşme formları incelenmiştir. Daha sonra görüşme formu oluşturulmuştur. Çatışan taraflara sekiz adet soru sorulmuştur. Ancak, bunun yanında çatışan taraflardan akran arabuluculuk sürecine ilişkin daha derin ve ayrıntılı bilgiler almak için ayrıntılı sorulara yer verilmiştir. Görüşme formunun oluşturulmasının ardından, aynı lisede okuyan ve arabuluculuk sürecini bilen üç öğrenciyle görüşme yapılarak soruların anlaşılabilirlik düzeyi incelenmiştir. Bu ön deneme çalışmasının ardından arabuluculuk yardımı alan öğrencilerle okulun psikolojik danışma ve rehberlik servisinde görüşülmüştür. Görüşmeler yaklaşık 25 dakika sürmüştür.

İşlem

Araştırmanın yapıldığı lisede dokuzuncu sınıfta okuyan 27 öğrenci akran arabuluculuk eğitimi almışlardır. Bu eğitim çerçevesinde öğrencilere çatışmanın doğasının anlaşılması, iletişim becerileri, öfke yönetimi becerileri, müzakere ve arabuluculuk becerileri öğretilmiştir. 10 oturumluk akran arabuluculuk eğitiminin ardından, akran arabulucular, akranlarının gerçek çatışmalarında onlara arabuluculuk yapmaya başlamışlardır. Ancak akran arabuluculuk yapmadan önce arkadaşlarına arabuluculuğu tanıtıcı bir çalışma yapmışlardır. Öğrenciler bu noktada serbest bırakılmıştır. İstedikleri gibi bir çalışma yapabilecekleri ifade edilmiştir. Araştırmacı bizzat her sınıftaki bilgilendirme çalışmalarına katılmıştır. Öğrencilerden bazıları sunu hazırlamayı uygun görürken, bazıları drama yöntemiyle arabuluculuğu anlatmayı tercih etmiştir. Bilgilendirme çalışmalarının ardından arabuluculuk yapabilmeleri için okulda uygun bir oda hazırlanmıştır ve akran arabulucular akranlarının gerçek çatışmalarında arabuluculuk yapmaya başlamışlardır. Bu süreçte akran arabuluculuk yardımı almak için başvuran öğrenciler belirlenmiş ve akran arabuluculuk sürecinden sonra 41 öğrenciyle

görüşülerek akran arabuluculuğa ilişkin deneyim, fikir ve algılarını paylaşmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada akran arabuluculuk uygulamalarının gerçek öğrenci çatışmalarını çözmede etkili bir yöntem olup olmadığını test etmek amacıyla nitel veri toplama aracı olarak çatışan taraflar için görüşme formu kullanılmıştır. Çatışan tarafların arabuluculuk sürecine ilişkin görüş ve düşüncelerini içeren bu görüşmeler deşifre edilmiştir. İçerik analizinde öncelikle görüşmeler deşifre edilmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar kategorilere ayrılmıştır. Bu işlemin ardından daha genel kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra ise öğrenci yanıtları tekrar okunarak kategorilere göre kodlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Elde edilen sonuçlar, cinsiyetlere göre karşılaştırmalı olarak hem frekans ve yüzde olarak hem de bizzat öğrenci söylemlerinden doğrudan örnekler verilerek tablolar halinde sunulmuştur. Görüşme sorularına verilen yanıtlar araştırmacı tarafından bir hafta arayla iki defa kodlanmış ve her iki kodlamanın güvenilirliği % 94.80 olarak bulunmuştur (Keeves ve Sowden, 1994; Miles ve Huberman, 1994; Türnüklü, 2000).

Bulgular

Akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin akran arabuluculuğa ilişkin görüş, düşünce ve algılarını belirlemek için onlara, arabuluculuğa başvurma biçimleri, arabuluculuk basamaklarının uygulamasına ilişkin deneyimleri, arabuluculuğun çatışan taraflar için anlamı, arabuluculuğun yararları, çatışma çözme sürecinde arabulucunun rolü, tekrar yardım alma konusundaki kararı, arkadaşlarına akran arabuluculuğu önerme durumu ve son olarak akran arabuluculuktan sonra çatışma yaşadığı arkadaşıyla/arkadaşlarıyla ilişkisi sorulmuştur.

Soru-1: Çatışan öğrenciler anlaşmazlıklarını arabuluculuk masasına nasıl taşımaktadırlar?

Tablo 2'de görüldüğü gibi çatışan öğrencilerin arabuluculuğa başvurma kararları dört ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlar, "*psikolojik danışmanın yönlendirmesi*", "*arabulucuların yönlendirmesi*", "*bir arkadaşın yönlendirmesi*" ve son olarak "*çatışan tarafların bireysel kararlarıdır*."

Tablo 2'de çatışan tarafların arabuluculuğa başvurma kararları ve kanallarına ilişkin görüşler sunulmuştur.

Tablo 2

Çatışan Tarafların Arabuluculuğa Başvuru Kararları

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Psikolojik danışmanın yönlendirm	5	18	1	8	<i>Rehber öğretmen (okul psikolojik danışmanı) yardım etti./ Rehber öğretmenim (okul psikolojik</i>

*Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin
Değerlendirilmesi*

esi					<i>danışmanı) sayesinde karar verdim./ Rehber öğretmenimiz (okul psikolojik danışmanı) yönlendirdi.</i>
2. Arabulucuların yönlendirme esi	10	36	3	23	<i>Kavga ederken yanımızda arabulucu arkadaşım vardı. O teklif etti./ Arabulucu geldi söyledi yardımcı olabilirim diye./ Arabulucu geldi olayı çözelim dedi.</i>
3. Bir arkadaşın yönlendirme esi	7	25	2	15	<i>Arkadaşım aracılığıyla karar verdik, o önerdi./Arkadaşım söyledi./Arkadaşlarım aracılığıyla karar verdim.</i>
4. Çatışan Tarafların Bireysel Kararları	6	21	7	54	<i>Arkadaşım ile aramdaki sorunun çözülmesi için arabulucuya başvurudum./ İlk önce arkadaşım ile kendim konuşmaya çalıştım. Sonra halledemeyeceğimizi düşünerek arabulucuya gitmeye karar verdik.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Tablodan anlaşılacağı üzere arabuluculuğa başvurma kararları arabulucunun yönlendirmesi ve çatışan tarafların bireysel kararları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arabulucuların yönlendirmesiyle başvuranlarda kız çatışan tarafların oranı % 36 iken, erkek çatışan tarafların oranı % 18'dir. Tabloda görüldüğü üzere erkek öğrenciler en çok kendi bireysel kararları (% 54) ile arabuluculuğa başvurmuşlardır. Kız öğrencilerin arabuluculuğa başvurma kanalı daha çok bir arkadaşın yönlendirmesi (% 25) ile olmuştur. Buna ek olarak beş kız, bir erkek olmak üzere altı öğrenci de psikolojik danışmanın yönlendirmesi ile arabuluculuğa başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Çatışan tarafların arabuluculuk sürecine dahil olma durumları çeşitli kanalların yönlendirmesiyle olmaktadır. Kız çatışan taraflar daha çok bir başkasının yönlendirmesiyle akran arabuluculuk yardımı almaya karar verirken, erkek çatışan taraflar akran arabulucu yardımı almaya kendileri karar vermişlerdir.

Soru-2: Çatışan öğrenciler arabuluculuk basamaklarını uygularken yaşadıkları deneyimler nelerdir?

Bu araştırmada arabuluculuk basamakları beş basamaklı bir süreç olarak yapılandırılmıştır. Her bir basamak aşağıda verilmiştir.

- Çatışan öğrencilerin isteklerini ve nedenlerini ifade ederken yaşadıkları deneyimler
- Çatışan öğrencilerin duygularını ve nedenlerini ifade ederken yaşadıkları deneyimler
- Karşı tarafın isteklerini, duygularını ve bunların nedenlerini anlamaya çalışırken yaşanan deneyimler:
- Çatışan öğrenciler anlaşmaya ulaşmak için çözüm seçenekleri üretirken yaşadıkları deneyimler:
- Uzlaşma

Arabuluculuğun her bir basamağında çatışan öğrencilerin yaşadıkları deneyimler aşağıda verilmiştir. Tablo 3'te çatışan tarafların arabuluculuk oturumunda isteklerini ve nedenlerini ifade ederken deneyimleri sunulmuştur.

Tablo 3

Çatışan Tarafların İsteklerini ve Nedenlerini İfade Etmeye İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. İsteklerini ifade etmede zorlanma	7	25	1	8	<i>Biraz sıkıntı yaşadım ilk defa arabuluculuk yaptığım için ama arkadaşım yardımcı oldu./ Aslında zorlandım. Çünkü iki kişi karşısında nasıl anlatacağım diye. Sonra da açıldık beraber.</i>
2. Rahatça isteklerimi ifade ettim.	16	57	11	84	<i>Bir samimiyet ortamı yaşadım. Daha rahat yani başka bir ortamda söyleyemeyeceğim sözleri söyledim orada./ İsteklerimi ifade ederken zaten arabulucu arkadaşım. Gayet rahat ifade ettim.</i>
3. Üzgün ve/veya kızgındım.	5	18	1	8	<i>Üzüldüm, çünkü kavga ettik yakın arkadaşım. /Üzüldüm arkadaşım. böyle bir çatışma yaşadığım için. Sonuçta yüz yüze baktığımız bir kişi. /Sinirliydim ve üzgündüm. Dilim tutulmuş gibiydi.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Tablo 3'te görüldüğü gibi, arabuluculuğun birinci basamağı olan isteklerini ve nedenlerini ifade etmeye ilişkin çatışan tarafların deneyimleri üç kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "isteklerini ifade etmekte zorlanma",

*Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin
Değerlendirilmesi*

"rahatça isteklerini ifade etme" ve "üzgün veya kızgın olmadır". Çatışan taraflardan kız öğrencilerin % 57'si, erkek öğrencilerin ise % 84'ü arabuluculuğun birinci basamağı olan isteklerini ve nedenlerini söylemede kendilerini rahatça ifade ettiklerini aktarmışlardır. İsteklerini ifade etmekte zorlanan öğrencilerin oranı kızlarda % 25, erkek öğrencilerde ise % 8'dir. Bu öğrenciler de daha çok "ilk defa arabuluculuk sürecine dahil olmanın getirdiği rahatsızlık durumu" olduğunu aktarmışlardır. Bunun yanında beş kız, bir erkek olmak üzere altı öğrenci isteklerini ifade ederken üzgün veya kızgın olduklarını ifade etmişlerdir. Çatışan tarafların gözünde akran arabuluculuğun birinci basamağının oldukça başarılı biçimde uygulandığı söylenebilir.

Tablo 4'te çatışan tarafların arabuluculuk oturumunda duygularını ve nedenlerini ifade ederken deneyimleri sunulmuştur.

Tablo 4
Çatışan Tarafların Duygularını ve Nedenlerini İfade Etmeye İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Duygularımı rahatça ifade ettim.	8	29	8		<i>İçtenlik yaşadım. Bir sıkıntı hissetmedim. Rahatça söyledim duygularımı./ Sorun yaşamadım. Direkt duygularımı aktardım karşı tarafa.</i>
2. Dürüstçe ifade ettim.	3	11	-	-	<i>Kendimi dürüstçe ifade ettiğimi düşünüyorum o kadar./Gayet dürüst olmaya çalıştım hani konu neyse aynısını ve hissettiklerimi söyledim.</i>
3. Duygularımı ifade ederken zorlandım.	6	21	1	8	<i>O anki psikolojik durumumu anlatırken zorlandım biraz./ Zorlandım ama hoştu yani./ Biraz zorlandım. Arkadaşımın beni anlamamasından korktum.</i>
4. Haklı/haksız olduğunu hissetme.	4	14	1	8	<i>O anı yaşamış gibi oldum. Arkadaşımın gözlerine bakınca hangimizin daha haklı olduğuna kendi kafamda karar verdim./ Ona hak verdim gerçekten. Benim haksız olduğumu da ifade ettim.</i>

5. Üzüntü, sinirlilik, pişmanlık hissetme.	6	21	1	8	<i>O anki duygularımı anlatamam hani insan bir kötü oluyor./ Üzüldüm ve sinirlendim./ Duygularımı ifade ederken pişmanlık yaşadım arkadaşşıma. Ben ona kırgındım, o da bana kırgındı.</i>
6. Duygularını ifade etmekten çekinme.	1	4	2	15	<i>Duygularımı ifade ederken ilk başta çekindim./ Biraz sıkıldım ama sonra her şeyi söyledim. / Ben biraz utangacım ama yine de anlattım duygularımı.</i>
TOPLAM	28	100	13	%100	

Tablo 4'te görüldüğü gibi, çatışan tarafların arabuluculuğun ikinci basamağı olan duygularını ve nedenlerini ifade etmeye ilişkin deneyimleri altı kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "duygularını rahatça ifade etme", "dürüstçe ifade etme", "duygularını ifade ederken zorlanma", "haklı/haksız olduğunu hissetme", "üzüntü, sinirlilik, pişmanlık hissetme" ve son olarak "duygularını ifade etmekten çekinmedir".

Çatışan öğrencilerin duygularını ve nedenlerini ifade etmeye ilişkin deneyimleri incelendiğinde, duygularını rahatça ifade etme oranının kızlarda % 29, erkeklerde ise % 61 olduğu görülmektedir. Bunun yanında kız öğrencilerde duygularını ifade etmekte zorlanma ve üzüntü, sinirlilik ve pişmanlık hissetmenin oranı % 21'dir. Erkek öğrencilerin % 15'i duygularını ifade etmekten çekindiklerini vurgulamışlardır. Buna ek olarak dört kız, bir erkek olmak üzere beş öğrenci duygularını ifade ederken haklı/haksız olduklarını hissettiklerini aktarmışlardır. Kız öğrencilerin % 11'i duygularını ve nedenlerini dürüstçe ifade ettiklerini bildirmişlerdir. Duygularını ifade etmeye yönelik kategori incelendiğinde çatışan tarafların duygularını ifade etmede farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Erkek çatışan öğrenciler, duygularını rahatça ifade ettiklerini söylerken, kız çatışan öğrenciler farklı duyguları birarada hissetmişlerdir. Çatışan öğrencilerin bir çatışma durumundan sonra, ilk kez karşılaştıkları bir ortamda duygularını ifade edebilmelerinin ya da kendilerine yönelik farkındalıklar kazanmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, çatışan tarafların arabuluculuğun üçüncü basamağı olan karşı tarafın istek ve duygularını anlamaya ilişkin deneyimleri üç kategoride sınıflanmaktadır. Bu kategoriler; "haklı/haksız olduğuna karar verme", "gerçekten arkadaşının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma" ve "karşı tarafı anlamakta güçlük çekmedir".

Tablo 5'te çatışan tarafların karşı tarafla empati yaparken yaşadıklarına ilişkin deneyimleri sunulmuştur.

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

Tablo 5

Çatışan Tarafların Arkadaşlarının İsteklerini ve Duygularını Anlamaya İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Haklı/haksız olduğuna karar verme.	13	47	7	54	<i>Onun da benim hakkında beklentilerini düşündüm. Onun da haklı olduğunu anladım./ Biraz da kendimin hatalı olduğunu düşündüm. /Kendim ona nasıl haksızlıklar ettiğimi, nasıl şeyler yaptığımı anladım.</i>
2. Gerçekten arkadaşının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma	11	39	6	46	<i>Empati kurdum. Gerçekten hissettim./ Benim daha nelere dikkat edebileceğimi göz önüne alarak onu iyi bir şekilde anladığımı düşünüyorum./ Onu gerçekten anlamaya çalıştım.</i>
3. Karşı tarafı anlamakta güçlük çekme.	4	14	-	-	<i>Empati kurmaya çalıştım ama tabii kendi düşüncelerim de olduğu için biraz zorlandım./Biraz zorlandım. Çünkü arkadaşımı hep haksız görmüştüm./ O anda anlamıyordum. Çünkü kendi doğrularım doğruydu benim için.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Çatışma yaşayan erkek öğrencilerin empati basamağına ilişkin deneyimleri incelendiğinde yanıtların iki kategoride toplandığı görülmektedir. Erkek öğrencilerin % 54'ü empati basamağında kendisinin haklı veya haksız olduğunu hissettiğini ifade etmiştir. Bunun yanında erkek öğrencilerin % 46'sı ise, gerçekten karşı tarafın bakış açısını, istek ve duygularını anlamaya çalıştığını vurgulamıştır. Kız öğrenciler ise empati basamağında haklı/haksız olduğunu hissetme kategorisi % 47, gerçekten arkadaşının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma kategorisi % 39 oranında yer almaktadır. Buna karşın kızların % 14'ü karşı tarafı anlamakta zorlandığını ifade etmişlerdir.

Çatışan öğrencilerin empati basamağına ilişkin deneyimleri incelendiğinde empatinin amacını, çatışma çözme sürecindeki yeri ve önemini yansıttıkları ifade edilebilir. Bir çatışma durumunda empati sürecinin başarılı olması çok önemli olduğundan bu konuda başarı sağlandığı söylenebilir. Özellikle gerçekten ve isteyerek karşı tarafı anlama çabasının yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolunda etkisi düşünülürse çatışan tarafların yaklaşık yarısının bunu başarabilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, çatışan tarafların arabuluculuğun dördüncü basamağı olan anlaşmaya ulaşmak için çözüm seçenekleri üretme basamağındaki deneyimleri dört kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; "çözüm seçenekleri üretirken güçlük çekme", "ortak çözüme ulaşmaya çalışma", "kolay çözüm üretme" ve son olarak da "arabulucuların önerilerini değerlendirmedir".

Tablo 6'da çatışan tarafların anlaşmaya ulaşmak için çözüm seçenekleri üretirken deneyimleri sunulmuştur.

Tablo 6

Çatışan Tarafların Çözüm Seçenekleri Üretmeye İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Çözüm seçenekleri üretirken güçlük çekme.	6	21	-	-	<i>Biraz zorlandım. Onun da benim hakkında beklentilerini düşündüm. Onun da haklı olduğunu anladım./ Biraz da kendimin hatalı olduğunu düşündüm. Karar veremedim çözüm seçeneklerine.</i>
2. Ortak çözüme ulaşmaya çalışma	10	36	7	54	<i>Empati kurdum. Gerçekten hissettim./ Benim daha nelere dikkat edebileceğimi göz önüne alarak onu iyi bir şekilde anladığımı düşünüyorum./ Onu gerçekten anlamaya çalıştım.</i>
3. Kolay çözüm üretme	10	36	4	31	<i>Kolaydı o kadar zorlanmadık, çünkü birbirimizle barışmak istiyorduk zaten. /Sorunumuzu her açıdan değerlendirdim. Daha sonra çözüme ulaşmaya çalıştım.</i>

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

4. Arabulucunun önerilerini değerlendirme	2	7	2	15	<i>Çözüm seçeneklerini arabulucu önerdi. Biz de tabi doğru olanı kabul ettik. / Ben bir çözüm önerdim. İkimize de ortak gelmeyince o önerdi. Arabulucumuz da ikimizin arasında bir şey önerdi .</i>
TOPLAM	28	%100	13	100	

Çatışan öğrencilerden erkeklerin % 54'ü, kızların ise %36'sı ortak bir çözüme ulaşmak için çaba harcadıklarını vurgulamışlardır. Buna ek olarak kolay çözüm üretme kategorisinin oranı kız öğrencilerde % 36, erkek öğrencilerde ise % 31'dir. Buna karşın altı kız öğrenci çözüm seçenekleri üretirken zorluk yaşadıklarını aktarmışlardır. Çözüm üretme basamağına ilişkin deneyimler son olarak arabulucunun yönlendirmelerine göre değerlendirme yapanların oranı kızlarda % 7, erkeklerde ise % 15'tir. Tüm bu veriler ışığında çatışan öğrencilerin çözüm üretme konusunda başarı sağladıkları, ortak çözüme ulaşmaya çalıştıkları ifade edilebilir.

Tablo 7'de çatışan tarafların çözüm seçeneklerinde uzlaşmaya ilişkin görüşleri sunulmuştur.

Tablo 7
Çözüm Seçeneklerinde Uzlaşmaya İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Çözüm seçeneklerinde uzlaşma.	28	100	13	100	<i>Evet, gayet iyi uzlaştık.</i>
TOPLAM	28	100	13	%100	

Tablo 7'de görüldüğü gibi, tüm çatışan öğrenciler (% 100) çözüm seçeneklerinde uzlaşma sağladıklarını aktarmışlardır. Buna göre tüm öğrencilerin yapıcı yollarda uzlaşabildikleri ve akran arabuluculuğun amacına ulaştığı ifade edilebilir.

Soru-3: Çatışan öğrencilerin gözünden arabuluculuk ne anlam ifade etmektedir?

Tablo 8'da ifade edildiği gibi, çatışan tarafların arabuluculuktan ne tür yararlar sağladığına ilişkin yararları altı kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "arkadaşımınla aram daha iyi oldu", "arkadaşımı daha iyi anladım", "sorunumuzu barışçıl biçimde çözdük", "iletişim kurabilmeyi/empati yapabilmeyi başardım", "olayların büyümesini engelledi" ve son olarak da "kendi olumsuz davranışlarımı fark ettim" biçiminde sınıflandırılmıştır.

Tablo 8'da çatışan tarafların arabuluculuktan sağladıkları yararlar sunulmuştur.

Tablo 8					
<i>Çatışan Tarafların Arabuluculuğun Yararına İlişkin Görüşleri</i>					
Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Arkadaşım ile aram daha iyi oldu.	3	11	3	23	<i>Arkadaşım ile biz hiç konuşmuyorduk. Bayağı kavga etmiştik. Şimdi konuşuyoruz./ Arkadaşımı kaybetmemiş oldum. Bu arabuluculuk sayesinde arkadaşlığımız daha samimileşti.</i>
2. Arkadaşımı daha iyi anladım.	4	14	-	-	<i>İkimizin de birbirimizi daha iyi anlamamıza neden oldu./ Arkadaşımı daha iyi anladım./ Karşımdaki kişiyi daha iyi anlamamı sağladı.</i>
3. Sorunumuzu barışçıl biçimde çözdük.	11	39	5	38	<i>Gayet samimi, dürüst ve karşılıklı olarak sorunumuz hallettik. / Eskisi gibi olduk arkadaşım ile./ Arkadaşım ile aram düzeldi. Arkadaşlığımız devam ediyor.</i>
4. İletişim kurabilmeyi/empati yapabilmeyi başardım.	4	14	1	8	<i>Karşımdaki ile empati kurmayı öğrendim./ Arkadaşımın benimle ortak ve karşı noktalarını buldum. Sonra onunla daha çok iletişim kurabildim.</i>
5. Olayların büyümesini engelledi.	1	4	2	15	<i>Mesela arkadaşım ile aram daha da kötü olabilirdi ama artık iyiyiz./ Arkadaşım ile küs kalmadım. Olaylar da büyümedi./ Olay daha fazla uzamadı, yani kısa sürede bitti.</i>
6. Kendi olumsuz davranışlarımı fark ettim.	5	18	2	15	<i>Sadece dikkatli olmam gerektiğini fark ettim./ Sinirlerime hâkim oldum. Kendimi başkalarının yerine koyabildim./ Hatalarımı daha kolay görebildim.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

Çatışan öğrencilerin arabuluculuktan sağladıkları yararlarla ilişkin görüşleri incelendiğinde kız öğrencilerin % 38, erkek öğrencilerin % 39'u arabuluculuk sayesinde sorunlarını barışçıl biçimde çözdüklerini aktarmışlardır. Erkek öğrencilerin % 23'ü arabuluculuk sayesinde arkadaşlarıyla arasının daha iyi olduğunu vurgulamışlardır. Buna ek olarak, kız öğrencilerin % 14'ü arabuluculukla arkadaşlarını daha iyi anladıklarını aktarmışlardır. Erkek öğrencilerin % 15'i, kız öğrencilerin ise % 4'ü arabuluculuğun olayların büyümesini engellemesinin yararlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bir diğer kategori olan iletişim kurmayı/empati yapabilmeyi başarmayı arabuluculuğun yararı olarak gören öğrencilerin oranı kız öğrencilerde % 14, erkeklerde ise % 8'dir. Arabuluculuğu kendi olumsuz davranışları fark etmesine yardımcı olarak görenlerin oranı ise kızlarda % 18, erkeklerde %15'tir.

Akran arabuluculuktan sağlanan yararlar kategorisinde iki noktanın dikkat çektiği görülmektedir. Çatışan öğrenciler öncelikle akran arabuluculuğun birincil amaçlarını vurgulamışlardır (Sorunun barışçıl çözümü, arkadaşını daha iyi anlama, arkadaşla ilişkinin daha iyi olması). Bunun yanında, akran arabuluculuğun kendilerine katkılarını aktarmışlardır. Kendilerindeki olumlu ve yapıcı değişimi ifade etmişlerdir (Daha iyi iletişim kurma ve empati yapabilmek, olumsuz davranışlarını fark etme). Öğrencilerin kendilerine ilişkin yeni ve önemli bilgiler elde ettikleri görülmektedir. Akran arabuluculuğun yararı olarak vurgulanan bir diğer nokta olayların büyümesini engellemenin de çok önemli olduğudur. Çünkü akran arabuluculuğunun önleyicilik tarafını ifade eden bu durum öğrenciler tarafından başarıyla fark edilmiştir. Tüm bu sonuçlar ışığında, çatışan tarafların gözünden akran arabuluculuğun doğru biçimde anlaşıldığı ve onların arabuluculuğu etkili biçimde uyguladıkları söylenebilir.

Tablo 9'de çatışan taraflara göre arabuluculuğun kendileri için anlamına ilişkin görüşleri sunulmuştur. Tablo 9'de belirtildiği gibi, çatışan tarafların arabuluculuğun kendileri için ne anlam ifade ettiğine ilişkin görüşleri altı kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolu", "arkadaşlarla arayı düzeltme", "etkili iletişim becerileri", "kendini ve sorunlarını rahat ifade etme yolu", "olumsuz anlam" ve son olarak "haklı/haksız ayırt etmedir".

Tablo 9

Çatışan Tarafların Arabuluculuğun Anlamına İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolu	11	39	6	46	<i>Bir çatışma olduğunda güzel bir şekilde barışmamızı ve sorunlarımızı çözmemizi sağlamak./ Çatışmayı en barışçıl şekilde çözme./ Barışçıl yollarda uzlaşma./ Barış</i>
2. Arkadaşlarla arayı düzeltme	6	21	5	38	<i>Arabuluculuk benim için arkadaşlarımla arayı düzeltiyor</i>

çok iyi bir şey. / Tartışan iki arkadaşın arasını onlara karışmadan sadece fikir vererek düzeltmek.

3. Etkili iletişim becerileri	5	18	-	-	<i>Arabuluculuk benim için insanlarla iletişimimi düzeltiyor. / Birbirini dinlemekte güçlük çeken insanların daha rahat iletişim kurmasını sağlıyor.</i>
4. Kendini ve sorunlarını rahat ifade etme yolu	2	7	2	15	<i>Kavgaya ettiğim arkadaşlarımla konuşmadıklarımı arabuluculuk sayesinde daha rahat ifade edebiliyoruz./ Çatışma yaşayan iki tarafın sorunlarını daha netçe öğrenip yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırıp düzeltmek.</i>
5. Olumsuz anlam	2	7	-	-	<i>Arabuluculuk benim için hiçbir anlam ifade etmiyor./ Bence arabuluculuk çok gereksiz. Sorunun çözemeyen insanların başvurduğu bir yer. İnsan kendi sorunun çözemiyorsa başkası nasıl çözsün.</i>
6. Haklı/haksızı ayırt etme	2	7	-	-	<i>Arabuluculuk haklıyı haksızı ayırt ediyor.</i>
TOPLAM	28	100	13	%	100

Çatışan tarafların arabuluculuğa yükledikleri anlama ilişkin görüşleri incelendiğinde yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolu kategorisinin erkek öğrencilerde % 46, kız öğrencilerde ise % 39 oranında yer aldığı görülmektedir. Buna ek olarak, arabuluculuğu arkadaşlarla arayı düzeltme yolu olarak gören öğrencilerin oranı kızlarda % 21, erkeklerde ise % 38'dir. Kız öğrencilerin % 18'i arabuluculuğu etkili iletişim becerileri olarak görmektedirler. Bunun yanında erkek öğrencilerin %15'i arabuluculuğun kendini ve sorunlarını rahat ifade etme yolu olduğunu vurgulamışlardır. Kızların % 7'si arabuluculuğun haklı/haksızı ayırt etme yolu olduğunu ifade etmişlerdir. Son olarak arabuluculuğun kendileri için olumsuz olduğunu vurgulayanların oranı kız öğrencilerde % 72'dir.

Çatışan öğrencilerin gözünden akran arabuluculuğun anlamı incelendiğinde % 84 oranında olumlu ve yapıcı ifadelerle yer verdikleri görülmektedir. İki öğrenci olumsuz anlamı vurgularken, iki öğrenci haklı ve haksızı ayırt etme olarak görüp akran arabuluculuğunun anlamı dışında

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

yüklemelerde bulunmuştur. Çatışan öğrencilerin gözünden akran arabuluculuğun yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolu, arkadaşlarla arayı düzeltme yolu, etkili iletişim kurma yolu ve son olarak kendini ve sorunlarını rahatça ifade etme yolu olarak görülmesi son derece önemlidir. Bu durumda akran arabuluculuğunun kişilerarası çatışmaları çözmede etkili bir yol olduğu söylenebilir.

Çatışan öğrencilerin akran arabulucunun rolüne ilişkin görüşleri Tablo 10'da sunulmuştur. Tablo 10'da görüldüğü gibi, çatışan tarafların çatışma çözme sürecinde arabulucunun rolüne ilişkin görüşleri üç kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "birbirimizi dinlememizi ve anlamamızı sağladı", "sorularıyla bizi yönlendirdi" ve "uzlaşmamızı sağladı" olarak sınıflanmaktadır.

Tablo 10

Çatışan Tarafların Akran Arabulucunun Rolüne İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Birbirimizi dinlememizi ve anlamamızı sağladı.	10	36	1	8	<i>Arabulucu iletişim kuruyor. Kıs olduğumuz için biz fazla rahat olamıyoruz. / Çok yüksek oldu. Hani o olmasa belki birbirimizi dinlemezdik./ Empati kurmamı sağladı ve beni sakinleştirdi.</i>
2. Sorularıyla bizi yönlendirdi.	10	36	1	8	<i>Sorular sorarak hem karşı tarafın hem de kendi suçumuzu görmemizi sağladı./ Yapabileceğim ve yapamayacağım şeyleri söyledi. Ona göre davranıyorum artık./Bize sorular sorarak sorunumuzu daha rahat görmemizi sağladı.</i>
3. Uzlaşmamızı sağladı.	8	28	11	84	<i>Bizi birbirimize daha çok bağladı diyebilirim./ O olmasa zaten biz barışamayacaktık büyük ihtimalle. Onun sayesinde barıştık yani./ Etkili oldu. Arabuluculukla sorunumuzu çözdük.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Çatışan erkek öğrencilerin % 84'ü çatışma sürecinde arabulucunun rolünü uzlaşmayı sağlayan kişi olarak görmektedirler. Kız öğrencilerde bu kategorinin oranı ise % 28'dir. Tarafların birbirini dinlemesini ve anlamasını sağlama, yani iletişim becerilerini güçlendirme alt kategorisinin oranı kız öğrencilerde % 36, erkek öğrencilerde ise % 8'dir. Arabulucunun yönlendirme ve rehberlik etme rolünü vurgulayan kategorinin oranı ise kız öğrencilerde % 36, erkek öğrencilerde % 8'dir. Bu kategoride yer alan her üç kategori de çatışan taraflar açısından akran arabulucunun rolünün doğru biçimde anlaşıldığını göstermektedir.

Çatışan öğrencilerin tekrar başvurma nedenlerine ilişkin görüşleri Tablo 11'de verilmiştir. Tablo 11'de görüldüğü gibi, çatışan tarafların tümü tekrar akran arabulucuya başvurabileceklerini ifade etmişlerdir. Başvurma nedenleri ise dört kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "yararını görme", "iyi iletişim kurmayı sağlama", "üçüncü bir tarafın sorunun çözülmesinde etkili olması" ve son olarak "arkadaşlarıyla küs kalmak istememidir".

Tablo 11

Çatışan Tarafların Tekrar Arabulucuya Başvurma Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Çünkü yararını gördüm.	8	29	5	39	<i>Çünkü başvurduğumda sonuç elde ettim./ Yardımcı oluyor uzlaşmamızı sağlamak için./ Arkadaşlarımla uzlaşmamızda büyük faydası oldu. Tekrar gelirim yani.</i>
2. Çünkü iyi iletişim kurmamızı sağlıyor.	11	39	-	-	<i>Çünkü birbirimizi daha iyi dinlememizi sağladı./ Aramızdaki iletişim daha kolay oluyor./ Çünkü empati kurmamı ve karşımdaki kişinin ne düşündüğünü daha rahat anlamamı sağlıyor.</i>
3. Üçüncü bir taraf olması sorunun çözümünde etkili.	7	25	6	46	<i>Çünkü bir arkadaşımın gerçekten barışmak istersem onunla konuşup arayı bulacağını tahmin ederim./ Çünkü olayı en iyi tarafsız şekilde baktığı için hangimizin olayı nasıl çözdüğünü o toparlatabiliyor./ Çünkü</i>

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

					<i>teke tek sorunların çözülmesi zor biraz. Ama bir araya gelip ortak bir çözüm bulmak en mantıklısı.</i>
4. Arkadaşım ile küssal kalmak istemem.	2	7	2	15	<i>Çünkü arkadaşım ile aramdaki sorunun sürekli sürmesi istemem./ Çünkü o arkadaşımı kaybetmek istemem. / Çünkü daha olumlu şeyler oluyor. Arkadaşımızla küssal kalmıyoruz.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Erkek öğrencilerin % 46'sı bir çatışma yaşarlarsa tekrar akran arabulucuya başvurabileceklerini, çünkü üçüncü bir tarafın sorunun çözülmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında, erkek öğrencilerin % 39'u yararını gördükleri için tekrar başvurabileceklerini vurgulamışlardır. Kız çatışan tarafların en çok üzerinde durdukları kategori % 39 ile akran arabuluculuğun iyi iletişim kurmayı sağlamasıdır. Yine kız öğrenciler % 25 oranında üçüncü tarafın sorun çözmedeki etkisini vurgulamışlardır. 2 kız ve 2 erkek toplam 4 öğrenci arkadaşlarıyla küssal kalmak istemedikleri için bir çatışma yaşadıklarında tekrar akran arabulucuya başvurabileceklerini ifade etmişlerdir.

Çatışan öğrencilerin hepsinin bir çatışma durumunda tekrar akran arabulucuya başvuracaklarını ifade etmeleri nedeniyle akran arabuluculuğun amacına uygun olarak başarıyla uygulandığı ifade edilebilir. Buna ek olarak, çatışan öğrenciler tarafından iletişimi güçlendirme, arkadaşla küssal kalmama ve tarafsız üçüncü kişinin sorunu çözmedeki etkisi vurgulanmıştır. Tüm bu sonuçlar, çatışan öğrencilerin gözünden akran arabuluculuğun doğru bir amaca ve olumlu bir bakışa sahip olduğu ifade edilebilir.

Çatışan öğrencilerin arabuluculuğu diğer arkadaşlarına önermeye ilişkin görüşleri Tablo 12 de verilmiştir. Tablo 12'de görüldüğü gibi, çatışan tarafların arkadaşlarına arabuluculuğu önerme nedenleri beş kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "*kimsenin küssal kalmasını/kavga etmesini istememe*", "*kendisine yarar sağladığı için arkadaşlarının da faydalanmasını isteme*", "*çatışmayı barışçıl yollarla çözdüğü için gelmelerini isteme*", "*daha iyi bir iletişim kurmaları için isteme*" ve "*olayların büyümesini engellediği için istemedir*".

Tablo 12

Çatışan Tarafların Arabuluculuğu Arkadaşlarına Önerme Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
-------------	---	---	---	---	--------------------

1. Kimsenin küs kalmasını/kavga etmesini istemem.	9	33	2	15	<i>Yararlı sonuçta kimsenin küs kalmasını istemem./ onların da aralarındaki sorunların sürekli sürmesini istemem./ iki kişi arasında kavga olsun istemem.</i>
2. Bana faydalı olduğu için onların da faydalanmasını isterim.	6	21	4	31	<i>Onlara da anlatırım çok faydalı olduğunu ve onların da gelmesini isterim.</i>
3. Barışçıl yollarla çözdüğü için gelmelerini isterim.	7	25	5	39	<i>Çünkü başka arkadaşlarının da sıkıntı yaşamadan barışabilmelerini isterim./ Daha dürüst ve daha samimi şekilde sorunlarının çözüleceğini düşünüyorum. /</i>
4. Daha iyi bir iletişim kurmaları için isterim.	6	21	-	-	<i>Çünkü onların kötü düşünmemelerini, arkadaşlarının da onları anlayabilmesini, yanlış düşüncelere kapılmamalarını, empati kurmaları isterim. / İnsanların iletişimini güçlendiriyor.</i>
5. Sorunun büyümesini engellediği için isterim.	-	-	2	15	<i>Çünkü herkes olayları büyütmeden kendi arasında halledebilir. / En azında bir çatışmada bir karara varmaları daha fazla ileri gitmemeleri için.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Çatışan tarafların arkadaşlarına arabuluculuğu önerme nedenleri incelendiğinde erkek öğrencilerin % 39'u, kız öğrencilerin % 25'i arkadaşlarının çatışmalarını yapıcı yollarla çözmelerini istedikleri için önerdiklerini vurgulamışlardır. Buna ek olarak, kimsenin küs kalmasını/kavga etmesini istememe nedeniyle arabuluculuğu önerme kategorisinin oranı kız öğrencilerde % 33, erkek öğrencilerde ise % 15'tir. Çatışan tarafların arabuluculuktan fayda görmeleri nedeniyle diğer arkadaşlarının faydalanabileceğini düşünenlerin oranı kız öğrencilerde % 21, erkek öğrencilerde ise % 31'dir. Bunun yanında, altı kız öğrenci arkadaşlarının daha iyi bir iletişim sağlayabilmeleri için arabuluculuğu önerdiklerini ifade etmişlerdir. İki erkek öğrenci ise, arabuluculuğu olayların büyümesini engellemesi sebebiyle önerdiklerini aktarmışlardır. Çatışan öğrencilerin arkadaşlarına akran arabuluculuğu önerme nedenleri beş alt

Çatışan Öğrencilerin Bakış Açısından Akran Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

kategoriden oluşmaktadır. Her bir alt kategorinin akran arabuluculuğun önemli bir yanını vurgulaması nedeniyle çatışma çözme sürecinde etkili bir yöntem olduğu ifade edilebilir.

Çatışan öğrencilerin arabuluculuktan sonra çatışma yaşanan arkadaşlarla ilişkilerinde gerçekleşen değişime ilişkin görüşleri Tablo 13'te sunulmuştur. Tablo 13'te görüldüğü gibi, çatışan tarafların arabuluculuk sonrası çatışma yaşadıkları arkadaşlarıyla ilişkilerindeki değişikliklere ilişkin görüşleri dört kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; "eskisi gibi olma", "daha iyi bir arkadaşlığın olması", "iletişimin güçlenmesi" ve son olarak da "eskisi gibi samimi olmama ama kavga da etmemedir".

Tablo 13

Çatışan Tarafların Arkadaşlık İlişkilerinde Yaşadıkları Değişime İlişkin Görüşleri

Kategoriler	K	%	E	%	Öğrenci Söylemleri
1. Eskisi gibi olduk.	7	25	3	23	<i>Eskiye döndük diyebilirim. İlk yani kavga etmeden önceki halimize./ Yine eskisi gibi arkadaşlığımız devam etti./ Yani okula ilk başladığımızda nasılsak yine öyle olduk.</i>
2. Daha iyi bir arkadaşlığımız oldu.	8	28.5	6	46	<i>Daha samimi olduk. Sorunlarımızı daha iyi çözdük./ Çok iyi arkadaş olduk onlarla. Zaten öyleydi ama daha da iyi olduk.</i>
3. İletişimimiz güçlendi.	8	28.5	3	23	<i>Ondan sonra işte empati kurmaya başladım. Çatışmaya sadece kendi tarafımdan değil, onun tarafından da bakıyorum./ Tartışma yerine birbirimizi dinleyerek daha çabuk birbirimizi anlayabileceğimizi anladık.</i>
4. Eskisi gibi samimi değiliz. Ama kavga da etmiyoruz.	5	18	1	8	<i>Eskisi kadar samimi olmasak da bir bakıma iyiyiz. Birbirimizin yüzüne bakmamaktansa selamlaşıyoruz./ Daha az çatışma yaşıyoruz ve kavga etmedik.</i>
TOPLAM	28	100	13	100	

Çatışan tarafların arabuluculuktan sonra arkadaşlık ilişkilerinde değişime ilişkin görüşleri incelendiğinde erkeklerin % 46'sı, kızların ise % 28.5'u arkadaşlarıyla daha iyi arkadaşlıklarının olduğunu ve daha samimi olduklarını aktarmışlardır. Arabuluculuktan sonra eskisi gibi arkadaşlıkları devam edenlerin oranı kız öğrencilerde % 25, erkek öğrencilerde ise % 23'tür. Arabuluculuktan sonra arkadaşlarıyla iletişimlerinin güçlendiğini düşünen çatışan tarafların oranı erkek öğrencilerde % 23, kız öğrencilerde ise % 28.5'tur. Bir diğer kategori olan arabuluculuktan sonra arkadaşlıklarının eskisi gibi samimi olmamakla birlikte, kavga da etmediklerini ifade edenlerin oranı kız öğrencilerde % 18, erkek öğrencilerde ise % 8'dir. Akran arabuluculuk sonrası çatışan öğrencilerin çatıştıkları arkadaşlarıyla ilişkilerin yönünü gösteren bu soru aynı zamanda akran arabuluculuğunun sonuçlarını da ortaya koyabilmesi adına önemlidir. Çatışan öğrencilerin % 86'sı çatıştıkları arkadaşlarıyla ilişkilerin olumlu yönde ilerlediğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin % 26'sı ise çatıştıkları arkadaşları ile kavga etmediklerini ve daha mesafeli bir ilişki içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Akran arabuluculuk tüm çatışan tarafların ilişkilerini olumsuz durumdan olumlu veya durağan duruma taşıma nedeniyle önemlidir.

Arkadaşlarıyla kişilerarası çatışmalar yaşayan 41 öğrencinin akran arabuluculuk deneyimine ilişkin verdiği bilgiler ışığında; çatışan öğrencilerin akran arabuluculuk sürecinden olumlu yönde faydalandıkları, arkadaşlarıyla ilişkilerinin iyi düzeye geldiği, iletişim ve empati becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı, yaşanan çatışmanın şiddet gibi zararlı sonuçlara neden olmadığı ve akran arabuluculuk sürecinin önleyici bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Sonuç olarak, çatışan taraflarla yapılan görüşmeler incelendiğinde, kız çatışan taraflar arabuluculuğa en çok arabulucuların yönlendirmesiyle başvururken, erkek arabulucular kendi kararlarıyla başvurmuşlardır. Çatışan tarafların arabuluculuk basamaklarına ilişkin deneyimlerine bakıldığında hem kız hem de erkek çatışan taraflar isteklerini ve nedenlerini rahatça ifade edebildiklerini aktarmışlardır. Yine ikinci basamakta olan duygularını ve nedenlerini ifade etmede hem kız hem de erkek çatışan taraflar rahatça ifade edebildiklerini vurgulamışlardır. Empati basamağında hem kız hem de erkek taraflar kendilerinin haklı veya haksız olduklarını hissettiklerini ifade etmişlerdir. Hem kız hem de erkek öğrenciler ortak bir çözüm bulmak için çaba harcadıklarını ifade etmişlerdir. Tüm taraflar çözüm seçeneklerinde uzlaştıklarını aktarmışlardır.

Çatışan taraflara arabuluculuğun kendileri için anlamı sorulduğunda, yapıcı ve barışçıl bir çatışma çözme yolu olduğunu vurgulamışlardır. Çatışan öğrencilerin arabuluculuktan sağladığı yararlar ise büyük oranda arabuluculuk sayesinde sorunlarını barışçıl biçimde çözebilmeleridir. Çatışan öğrencilerin gözünden arabulucunun rolü uzlaşmayı sağlayan kişi, iletişim becerilerini güçlendiren kişi, yönlendiren ve rehberlik eden kişi olarak algılandığı göze çarpmaktadır. Akran arabuluculuk sürecinden memnun olmayı belirleyen önemli bir soru olan tekrar arabuluculuğa başvurmaya tüm çatışan taraflar evet yanıtı vermişlerdir. Bu da süreçten doyum sağladıklarını göstermektedir. Tekrar akran arabuluculuğa başvurma nedenleri ise; üçüncü bir tarafın sorunun çözülmesinde etkili olması ve iyi iletişim kurmayı sağlamasıdır. Bir diğer soru da tüm çatışan

taraf lar akran arabuluculuk sürecini başka arkadaşlarına önerebileceklerini ifade etmişlerdir.

Çatışan tarafların arabuluculuktan sonra arkadaşlık ilişkilerinde değişime ilişkin görüşleri incelendiğinde, çatışan tarafların arkadaşlarıyla daha iyi arkadaşlıklarının olduğunu ve daha samimi olduklarını aktarmışlardır. Ayrıca arabuluculuktan sonra eskisi gibi arkadaşlıkları devam edenlerin oranı ve arabuluculuktan sonra arkadaşlarıyla iletişimlerinin güçlendiğini düşünen çatışan tarafların oranı oldukça yüksektir.

Tartışma

Çatışan tarafların akran arabuluculuğa ilişkin görüş ve deneyimleri incelendiğinde, bu süreçten memnun kaldıkları, doyum elde ettikleri, çatışma yaşadıkları arkadaşlarıyla yapıcı ve barışçıl yollarla sorunlarını çözerek eskisi gibi veya eskisinden daha iyi arkadaşlıkları olduğu görülmektedir. Tüm bu sonuçlar da akran arabuluculuğun öğrenci çatışmalarını yapıcı olarak çözmede etkili bir yöntem olduğu sonucunu desteklemektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, çatışan tarafların deneyim, görüş, duygu ve düşüncelerine yer veren araştırmalar olduğu görülmektedir. Terry ve Gerber (1997) yaptıkları çalışmada, bir lisede uygulanan akran arabuluculuk programını değerlendirmişlerdir ve değerlendirmede akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin görüşlerine de yer vermişlerdir. Buna göre arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu arabuluculuk sürecinin yararlı veya çok yararlı olduğunu vurgulamışlardır. Yine öğrencilerin birçoğu tekrar arabuluculuğa başvurmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bir başka soruda akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin yaklaşık yarısı bu süreci arkadaşlarına tavsiye edebileceklerini vurgulamışlardır.

Cantrell, Parks-Savage ve Mark (2007) yaptıkları çalışmada 68 çatışan tarafın akran arabuluculuğa ilişkin algılarını incelemişlerdir. Bu araştırmaya göre çatışan tarafların tamamı akran arabuluculuğun etkili olduğunu, kendileri ve diğer arkadaşları için faydalı olduğunu vurgulamışlardır. Yurt içinde yapılan bir başka çalışmada Güloğlu (2011), bir lisede beş yıldır uygulanan akran arabuluculuk sürecinin değerlendirmesini çatışan tarafların gözünden de incelemiştir. Bu araştırmaya göre öğrenciler çatışmalarını akran arabuluculuk yoluyla yapıcı biçimde çözmeyi tercih ettikleri, büyük çoğunluğu akran arabuluculuk sonrası arkadaşlarıyla ilişkilerinin eskisi gibi hatta eskisinden daha iyi olduğunu vurgulamışlardır.

Kiago (2009) yaptığı çalışmada, bir lisede uygulanan akran arabuluculuk programının etkisini değerlendirmiş ve araştırmada farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmaya göre akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin yaklaşık yarısı anlaşmanın etkili olmadığını, yaklaşık dörtte biri ise tekrar arabuluculuğa başvurmayacaklarını ifade etmişlerdir.

İlgili literatür incelendiğinde; akran arabuluculuk yardımı alan öğrencilerin bu süreçten memnun oldukları, yapıcı ve barışçıl çatışma çözme yolu

olarak akran arabuluculuğu kullanabileceklerini vurgulamışlardır. Bu sonuçlar da araştırmada elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Akran arabuluculuk sürecinin etkisinin incelenmesinde yardım alanların bakış açısının değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Lise öğrencileri yaşadıkları bir kişiler arası çatışmada akran arabuluculuğa başvurmaları durumunda yardım alan kişiler olarak sürece ilişkin bakış açıları değerlendirildiğinde akran arabuluculuk sürecini doğru algıladıkları, sorun ve çatışmalarını çözmek için yapıcı ve barışçıl bir yol olarak gördükleri göze çarpmaktadır. Yardım alan öğrenciler yani çatışan taraflar akran arabuluculuğa ilişkin herhangi bir eğitim almadıkları halde sürece ilişkin değerlendirmelerinin akran arabuluculuğun özünü anlattığı görülmektedir. Bunun yanı sıra sorunlarını çözebilmelerinde kendilerine katkı sağladığı da ifade edilebilir. Araştırma kapsamında yürütülen çalışmanın yanı sıra akran arabuluculuk sürecinin daha etkili yürütülebilmesi adına okulun tümünü kapsayan, öğrencilerin farkındalıklarını arttıracak bir temel eğitimin önemli olduğu düşünülmektedir. Böylece akran arabuluculuk sürecine daha hazır halde dahil olabileceklerdir. Bunun yanı sıra bu araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin yanı sıra farklı veri toplama teknikleri de (anket, çatışan taraflarının ilişki ve iletişimlerinin takibinin yapılması, arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi ve gözlem yapılması gibi) kullanılabilir.

Kaynakça

- Araki, T.C. (1990). Dispute management in the schools. *Mediation Quartely*, 8(1), 51-62.
- Cantrell, R., Parks-Savage, A., and Mark, R. (2007). Reducing levels of elementary school violence with peer mediation. *Professional School Counseling*.10(5).
- Daunic, A. P., Smith, S. W., Robinson, T. R., Miller, M. D., Landry, K. L. (2000). School-wide conflict resolution and peer mediation programs: Experiences in three middle schools. *Intervention in School & Clinic*, 36 (2), 94-100.
- Güloğlu, F. (2011). *Çatışan öğrenciler ile arabulucu öğrencilerin akran arabuluculuk uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hart, J., and Gunty, M. (1997). The impact of a peer mediation program on an elementary school environment. *Peace and Change*, 22(1), 76-92.
- Johnson, W.D., and Johnson, T.R. (1995). *Teaching students to be peacemakers*. Edina, MN: Interaction Book Co.
- Johnson, W.D., and Johnson, R. (2001). Teaching students to be peacemakers: A meta-analysis. Research Reports. The Annual Meeting of the American Educational Research Association. (Seattle WA. 10-14 April 2001)
- Johnson, W.D., and Johnson, R. (2004). Implementing the "teaching students to be peacemakers program". *Theory into Practice*, 43(1), 68-79.

Jones, S.T. (2004). Conflict resolution education: The field, the findings and the future. *Conflict Resolution Quarterly*, 22 (1-2), 13-15.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel

Kiago W. H. (2009). *Exploring the impact of the organization of a peer mediation program on conflict resolution and school climate in an urban high school*. Doctoral dissertation, Cambridge College. Retrieved form <http://search.proquest.com/docview/305085382?accountid=10527>

Lane, P. S., and McWhirter, J. J. (1992). A peer mediation model: Conflict resolution for elementary and middle school children. *Elementary School Guidance & Counseling*, (27), 15-24.

Lane-Garon, S.P. (2000). Practicing peace: The impact of a school-based conflict resolution program on elementary students. *Peace and Change*, 25(4), 467-482.

Lindsay, P. (1998). Conflict resolution and peer mediation in public schools: What works? *Mediation Quarterly*, 16,(1), 85-99.

Sweeney, B., and Carruthers, W. L. (1996). Conflict resolution: an examination of the research literature and a model for program evaluation. *School Counselor*, 44(1), 5-14.

Terry, B.L., and Gerber, S. (1997). *An evaluation of peer mediation program*. Research Report .Eastern Washington University.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24, 543-559.

Türnüklü, A., ve Şahin, İ. (2002). İlköğretim okullarında öğrenci çatışmaları ve öğretmenlerin bu çatışmalarla başa çıkma stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 30, 283- 302.

Türnüklü , A., ve Kaçmaz, T., İkiz, E., Balcı, F.(2009). *Liselerde öğrenci şiddetinin önlenmesi anlaşmazlık çözümü, müzakere ve akran arbuluculuk eğitim programı*. Ankara Maya Akademi.

UzBaş, A. (2009). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 90-110.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's *Death On The Nile*: A Postcolonial Reading

Agatha Christie'nin *Nil'de Ölüm* Başlıklı Romanında Doğu ve Doğulunun Batılı İmgeleri: Postkolonyal Bir Okuma

Mevlüde ZENGİN¹

*Sie können sich nicht vertreten,
sie müssen vertreten werden.*

Karl Marx, *Der 18te Brumaire des
Louis Napoleon*

Abstract

This paper attempts to read Agatha Christie's *Death on the Nile* (1937), a Hercule Poirot detective novel from a postcolonial stand in general but in particular it seeks traces of Orientalism in it. Expertly plotted and set in Egypt, an exotic background, *Death on the Nile* is analyzed in this study, through Edward W. Said's critique of Orientalism, to detect the novel's projection of the Orient and oriental. Orientalism is defined by Edward Said in his groundbreaking book *Orientalism* (1978) as a scholarly discipline involving the negative portrayal of the East and eastern people, values and culture by westerners and as western construction of the Orient in occidental discourse through western perspective. Composed of two sections the essay begins with a brief introduction to postcolonial criticism and the critique of Orientalism. Next *Death on the Nile* is analyzed in the light of the criticism of Orientalism in the second section. The projection of the Orient and oriental people, places, values, concepts and so forth detected in the novel are presented in two subsections of this part. The study concludes that *Death on the Nile* being a detective novel has an orientalist quality when it comes to the reflection of the Orient and oriental though Christie does not foreground this quality of the novel. Another conclusion reached at the end of this study is that for Christie, the Queen of detective fiction has been considered to be a best-selling novelist of all time, her novel, *Death on the Nile* with its orientalist attitude to the East and easterner, must have contributed to the construction of a negative and false image of the Orient in western mind and discourse.

Key Words: *Death on the Nile*, Agatha Christie, Edward Said, Orientalism, Western Image of the Orient, the Projection of the Orient

¹ Asst. Prof., Cumhuriyet University, Faculty of Letters, The Department of English Language and Literature, e-mail: mzengin@cumhuriyet.edu.tr

Özet

Bu çalışma Agatha Christie'nin bir Hercule Poirot dedektif romanı olan *Nil'de Ölüm* (1937) başlıklı eserini genelde postkolonyal eleştiri doğrultusunda okumayı hedeflerken öde romandaki oryantalist izleri araştırmaktadır. Çalışmada ustaca kurgulanan ve egzotik arka plan olarak Mısır'ı alan *Nil'de Ölüm*, Edward W. Said'in Oryantalizm eleştirisi bağlamında romandaki Doğu ve doğuya ait imgeleri yansıtırma biçimini belirlemek üzere analiz edilecektir. Oryantalizm, Edward Said'in çığır açan kitabı *Orientalism'de* (*Oryantalizm/Şarkiyatçılık*) Doğu ve doğu insanının, değerlerinin ve kültürünün olumsuz bir tasvirini içeren bir çalışma alanı olarak tanımlanır. Said'e göre Doğu Batının kendi perspektifi ile batı söylemlerindeki üretimidir. İki bölümden oluşan bu makale postkolonyal eleştiri ve dünyayı Batı ve Doğu olarak ikiye ayıran Avrupa merkezci bir görüş olan Oryantalizmin eleştirisine kısa bir giriş ile başlamaktadır. Daha sonra ikinci bölümde *Nil'de Ölüm* Oryantalizm eleştirisi ışığında analiz edilmektedir. Bu bölümün iki alt bölümünde Doğu ve Doğu insanı, Doğuya ait yerler, değerler, kavramlar vb.nin romandaki yansımaları çalışılmaktadır. Çalışma bir dedektif romanı *Nil'de Ölüm* başlıklı eserin Doğu ve doğuluğu yansıtırma söz konusu olduğunda, Christie'nin romanın bu özelliklerini ön plana çıkarmamasına rağmen oryantalist bir tavır sergilediği görüşüyle son bulmaktadır. Çalışmada ortaya konan diğer bir sonuç ise dedektif romanının kraliçesi Christie'nin tüm zamanların en çok satan romancısı olmasından dolayı romanı *Nil'de Ölüm*'ün doğu ve doğuluğu karşı oryantalist tavrıyla, Batılı zihinlerde ve söylemlerde negatif ve yanlış bir Doğu imgesi oluşturmaya katkıda bulunmuş olduğudur.

Anahtar Sözcükler: *Nil'de Ölüm*, Agatha Christie, Oryantalizm, Edward Said, Batının Doğu İmgesi, Doğunun Yansıması

Introduction

This paper argues that Agatha Christie's *Death on the Nile* (1937), a Hercule Poirot detective novel offers an analysis from a postcolonial perspective because it includes traces of Orientalism. So the essential purpose of this study is to analyze *Death on the Nile* by means of Edward W. Said's critique of Orientalism and to detect the novel's projection of the Orient and oriental. Orientalism is defined by Edward Said in his groundbreaking book *Orientalism* (1978) as a scholarly discipline involving the negative and false portrayal of the East and Eastern people, values and culture by westerners and as western construction of the Orient in occidental discourse through western perspective. Therefore, the Orient is a discursive production of the West. Said also argues that the West constructed the East as an antithesis of the West, as the "Other". The study will first introduce the postcolonial criticism and Said's view of and critique of Orientalism, a Eurocentric belief which divided the world as the Occident and the Orient. For Said this was an artificial and imaginary division that caused and strengthened the superiority of the European over the non-European. Said's attacks on western perspective employed in western discourses reflecting the Orient and oriental values will be touched upon in the first part of the study as well. Then *Death on the Nile* will be dealt with to indicate how Christie portrayed the Orient and oriental in the novel. The second part of the study has been organized in two sections. In the first subdivision, Christie's depiction of Egypt as an oriental place is studied, and in the second her portrayal of the oriental, including people, values, insights and concepts is

presented. The study will conclude that bearing in mind that Christie is considered coming third in the rank of the world's authors whose books were and have been published most-widely behind Shakespeare's works and the *Bible*, her novel *Death on the Nile* must have contributed to the construction of a negative and false image of the Orient and oriental in western mind and discourse. However, it is questionable whether Christie made this contribution consciously or unconsciously, in other words, on purpose or not because we cannot claim that to draw a negative image of the Orient and oriental was the writer's first aim in writing detective fiction and in her putting the oriental images in her novels whose setting is at least oriental. Shortly, the argument about the reason for Christie's orientalist attitude in her novel is out of the scope of this study and therefore, in the context of this study, my explanation about the reason for her orientalist approach toward the East and easterner cannot go beyond a prediction and deduction that she must have had prejudices and strong opinions about the East and easterners.

Postcolonialism and Orientalism

In the field of literary disciplines postcolonial theory and criticism concerning with the decentralization of western culture and its values devotes much effort to the critique of the ideologies of colonial domination such as Eurocentrism and it is mostly based on the theories of such theoreticians as Aimé Césaire, Frantz Fanon, Edward Said, Albert Memmi and Homi Bhabha. But it is no purpose of this part to go into details of the theories formed by them; but rather give a synoptic view of postcolonial theory and its line with the critique of Orientalism to serve a general introduction to this paper. What collects these thinkers, authors and critics under the umbrella word postcolonialism is their attack on the dominance of western ideologies, the supremacy of western values, western modes of thought, western perceptions of the world, western division of the world into two as the East and West and westerners' imposing their own culture, language, religion and other values constituted by their western perspective on the eastern world and people. The mentioned theorists' rejections of the superiority of European countries and America over the Eastern world, of the global impact of European colonialism and the imperialistic deeds of both European countries and America have also been very influential on the postcolonial thought. Postcolonial studies also examining the impact of colonialism and imperialism on the nations colonized and formerly colonized delineate the colonial power and hegemony to which native people have been exposed and thus actually create an awareness of what the colonial man has done to the colonized throughout centuries and how the Western world has exploited the Eastern world in every respect. The negative effects of colonization on both the colonizer and the colonized, one of the most bitter examples to which is, for instance, the dehumanization of man, have also been rendered in works whether be literary or non-literary, whether in fiction or non-fiction and written either in the colonial period, if not many, and during the decolonization process. By means of numberless works written in the postcolonial period in the wake of decolonization one can observe that one of

the essential aims of postcolonial literature is to react against or write back to the works appreciating and legitimizing the acts of colonialism and imperialism by means of either transforming, distorting or deconstructing these works and resisting the ideologies pervasive in them and pervaded by them. Postcolonial texts not only foreground the cultural conflict but also put into question the connection between the colonizer and the colonized, in other words, between the central and peripheral or the European 'Self' and the racial 'Other'. Broadly speaking, the purpose of postcolonial criticism is to "describe the mechanisms of colonial power, to recover excluded or marginalized 'subaltern' voices, and to theorize the complexities of colonial and postcolonial identity, national belonging, and globalization" (Leitch, 2001, p. 25). Postcolonial literary criticism focuses mainly on the literatures produced in the historical and cultural contexts of colonial domination of the western powers most notably in Africa, Asia, and the Caribbean. One of the significant aims of the postcolonial theory is to analyze the literatures of both colonized and once colonized countries in order to explore "the complex interactions and antagonisms between native, indigenous, "precolonial" cultures and the imperial cultures imposed on them" (Leitch, 2001, p. 26).

One of the fundamental issues in postcolonial criticism concerns the representation of the East and eastern people by the West and through western perception in the western discourses about the East and the easterner. It was Edward W. Said (1935-2003) who problematized the objectivity of western representation of the Orient and oriental arguing that westerners having normative ideas on the Orient and its people constructed the image of an oriental world and people by means of their discourses. This image, for Said, did not match with the reality because it was imaginative and false. Orientalism is defined and attacked by Said in his groundbreaking book *Orientalism* first published in 1978. However, the animosity towards Orientalism and orientalists has some basics other than the one provided by Said. The first one is "L'orientalisme en crise," ("Orientalism in Crisis") written by Anouar Abdel-Malek and published first in *Diogené* in 1963. Abdel-Malek (1924-2012) is an influential Egyptian author and thinker known to be the first critic of Orientalism and for his devotion to pan-Arabism. In his essay, first published in French, Abdel-Malek (2000) critically examines western attitudes towards the study of non-western societies. He also claims that immediately after the World War II, both the resurgence of the people of Asia, Africa and Latin America and also the victories gained by a range of national liberation movements paved the way for a new approach to the problem of understanding the Orient and oriental. Dealing with the Arab world and Egypt in particular, China and Southeast India, his study has a political vision on the deeds of orientalists, which Abdel-Malek calls the "traditional orientalism". The traditional orientalists, in Abdel-Malek's (2000) view, "was formed by an amalgam of university dons, businessmen, military men, colonial officials, missionaries, publicists and adventurers, whose only objective was to gather intelligence information in the area to be occupied, to penetrate consciousness of the people in order to better assure its enslavement

to the European power" (p. 49). Therefore they served the imperialistic desires of the European countries. The general conception of the Orient and oriental is revealed in his work as in the following: "[Orientalists] consider the Orient and Orientals as an 'object of study, stamped with an otherness – as all that is different, whether it be 'subject' or 'object' – but of a constitutive otherness, of an essentialist character" (Abdel-Malek, 2000, p. 50). At the end of his work, Abdel-Malek concludes that Orientalism has a lack of objectivity and therefore it is far from being a scientific research. As a result, it can be said that Abdel-Malek's assault on Orientalism sprang from his idea that Orientalism is itself an imperialistic deed. It complies with the general conviction that Orientalism was an instrument of imperialism which was designed to secure the colonization and enslavement of the Third-World countries.

The second critique of Orientalism before that of Said was provided by Abdul Latif Tibawi (1910-1981), a Palestinian historian and educationalist. It is "Critique of English-Speaking Orientalists". In his work Tibawi (2016) presents a historical analysis of the orientalist attitudes of the West toward the Islamic world and draws attention to the deep-seated hostility toward Islam and Arab nationalism of the Christian world. According to Tibawi (2016), Christian missionaries developing fixed, prejudiced ideas about Islam formed a close alliance with the orientalist academicians and the result was western domination on the Islamic nations and a cultural subordination of Muslims by Christians (pp. 5-9).

It is apparent that these two works explored Orientalism and provided the former critiques of Orientalism well before Said's seminal work *Orientalism*. Nevertheless, not until the publication of Said's book did these works and arguments involved in them receive attention in broader circles. So *Orientalism*, though Aram Veiser (2010) defines it, as an "epochal tome" (p. 83), is an epoch-making work. After the publication of Said's book "the study of race in relation to literature and culture widened enormously" (Bertens, 2002, p. 112). Owing to his *Orientalism*, "it has been often accepted as fact that Edward Said initiated the discourse of post-colonialism" (Ashcroft et. al. 2002, p. 198).

Said (1989) distinguishes between the three meanings of Orientalism. Firstly, it refers to a body of academic studies concerning the Orient and oriental peoples, cultures, languages, values and so on by means of teaching, writing about and researching them. "*Oriental Studies*" or "*area studies*" are used synonymously today to refer to this designation of Orientalism. Secondly, it refers to a style of thought based upon the idea of diversity between the Orient and the Occident. Thus, for Said, "a very large mass of writers, among whom are poets, novelists, philosophers, political theorists, economists, and imperial administrators, have accepted the basic distinction between the East and West as the starting point for elaborate theories, epics, novels, social, descriptions, and political accounts concerning the Orient, its people, customs, "mind," destiny, and so on (pp. 2-3). According to Said, orientalist distinction of the

world as the West and the East is totally superficial and produced by the West and it exists only in the imaginative geography; it is also an unjust hierarchical dualism. Lastly, Orientalism suggests "[t]he corporate institution for dealing with the Orient – dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it, settling it, ruling over it: in short, Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient" (Said, 1979, p. 3). So Said recognizes Orientalism as a long-established western deed relied on the standardization of the western values i.e. the delineation of the western values as objective ones; and in effect, this view constitutes the point of departure for the whole critique of Orientalism. While the first definition of Orientalism is referring to the cultural and political relations between European and non-European world, the second and third definitions are not so innocent. They are of significance in the sense that they suggest the prejudiced stereotypical views of the Orient and oriental constructed by western scholars, authors, anthropologists, sociologists and philologists. These attitudes, for Said, are always normative, prejudiced, deceitful, Eurocentric, negative and even antagonistic and inherently criminal. The critiques directed to Orientalism were due to its qualities revealed in these two designations of the term. This study will also take these meanings of the term as essential in the analysis of Christie's novel. In Said's "Orientalism Reconsidered" we are given a definition of Orientalism similar to those given in *Orientalism*. Emphasizing the superficiality and constructed nature of the division Said (1985) wrote:

the ideological, suppositions, images and fantasies about a currently important and politically urgent region of the world called the Orient. The relatively common denominator between these three aspects of Orientalism is the line separating Occident from Orient and this, I have argued, is less a fact of nature than it is a fact of human production, which I have called imaginative geography. This is, however, neither to say that the division between Orient and Occident is unchanging nor is it to say that it is simply fictional (p. 90).

Said, in *Orientalism*, without making a distinction between the literary and non-literary texts, argues that texts dealing with the Orient and oriental share similar qualities and have affinities in two respects: intent and effect. Drawing on Foucault's works and his theory of power and knowledge in particular, Said uses the term discourse and claims that the Orientalist discourses are those about the East and easterner written from the vantage point of the westerner. So it is discourse through which the Orient and oriental are repeatedly imagined, created, represented, shaped and imposed. Said (1979) states:

My contention is that without examining Orientalism as discourse one cannot possibly understand the enormously systematic discipline by which European culture was able to manage—even to produce—the Orient

politically, sociologically, militarily, ideologically, scientifically, and imaginatively during the post-Enlightenment period (p. 3).

Said believes that a full understanding and analysis of the politics of Western ethnocentrism must begin with the question of representation as formulated by Foucault. In his *Archeology of Knowledge* (2002), Foucault scrutinizing the history of knowledge and making a strong relation between language and power asserts that knowledge is gained through a discursive process in which discourses are produced by power. As Bill Ashcroft and Hussein Kadhim (2001) note, "[t]he discursive construction of 'Africa' and 'the African' is a profound demonstration of the link between knowledge and power, and reaches even more deeply into the imagination of the West than does the Orient" (p. xiv). According to Foucault's view, what we know actually is provided by means of the discursive formation of knowledge; that is, a discourse is generated by other discourses residing in a network of discourses. It is because of this reason that any author cannot produce a text authoritatively and subjectively and that his text has and will always have the traces of all other texts. Moreover, it is also impossible for us to know the past/history objectively because the knowledge of the past comes through the present by means of discourses, which have actually been governed by various discourses remote from our own time. As we view the past through discourses, we can never possess a thorough objective knowledge of history. Foucault (2002) asserts that a discourse "is constituted by a group of sequences of signs" and defines discourse as "a group of statements that belong to a single system of formation". Thus, he continues, "[we] shall be able to speak of clinical discourse, economic discourse, the discourse of natural history, psychiatric discourse" (Foucault, 2002, pp. 70-71). Robert Young (1990) makes a clear connection between Foucault's "discursive practice" and Said's taking Orientalism as a discursive formation:

Foucault, [...] contended that knowledge is constructed according to a discursive field which creates a representation of the object of knowledge, its constitution and its limits; any writer has to conform to this in order to communicate, to be understood, to remain 'in the true', and thus to be accepted. Said shows how this also works for the European constructions of knowledge about other cultures. *Orientalism* argues that a complex set of representations was fabricated which for the West effectively became 'the Orient' and determined its understanding of it, as well as providing the basis for its subsequent self-appointed imperialist rule. Disclosing a closely interrelated web of writings that stretch from literary, historical, scholarly accounts to political, military, and imperial administrative ones, Said suggests that the former produced the Orient for the eventual appropriation by the latter.

As this might indicate, what *Orientalism* demonstrates above all is the deep complicity of academic forms of knowledge with institutions of power (p. 166).

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

The Orient-Occident dichotomy, in Said's view, is central to Orientalism and artificial and the Orient a construct of the discourse of Orientalism. Said (1985) puts the case as such: "In so far as it was a science of incorporation and inclusion by virtue of which the Orient was constituted and then introduced into Europe, Orientalism was a scientific movement whose analogue in the world of empirical politics was the Orient's colonial accumulation and acquisition by Europe. The Orient was therefore not Europe's interlocutor, but its silent Other" (p. 93). *Orientalism* focuses mainly on the idea that over the past two centuries the West represented the Orient and oriental, not only in its literature but also in other kinds of texts such as historical and colonial documents, travelogues, official reports, political tracts, journalistic texts and the like. Therefore, European representations of the Orient constantly constructed the East and eastern culture and values as "irrational feminine Other opposed to the rational masculine West" (Harris, 2010, p. 194). In Said's view (2009), the Orient was also feminized as passive, exotic, sexually alluring, submissive, (pp. 182, 206, 220), "silent and supine" (p. 138) while the West was masculinized as dominant, rational and self-controlled, penetrating and possessing the East as traveller. (Here an analogy may be drawn between the ways of marginalization and subjugation of the East by western thought and woman by the patriarchy: Irrationality/stupidity has been attached to the oriental people; likewise, irrationality has always been attached to woman. Rationality has always been directly related with the European and masculinity.) Said also argues in *Orientalism* that Orientalism both served and was engendered by the process of imperialism by means of creating a textual and virtual reality of the Orient and oriental. Therefore, Orientalism became a device in imperialism to legitimize western hegemony on the colonized countries and their people with its consistent implication that the West was more civilized and powerful than the East so the West has a civilizing mission, and imperialism was a process of civilization of the non-western countries.

Though Said (1979) takes the end phase of the 18th century as a wake of Orientalism and "a very roughly defined starting point" (p. 3) for Orientalism due to his assertions that "Western hegemony over the Orient during the period from the end of the eighteenth century" (p. 7) and that the Orient "was not academically conquered for Orientalism until, during the later eighteenth century" (p. 51), Himmet Umunç (2013), in one of his essays, points out that the connections between the East and the West actually dates back to the ages earlier than the 18th century: "Looked through a historical perspective, the East, for the Westerners, became the embodiment of fantastic perceptions and cultural oppositions. Yet, Turkey has been recognized as a concrete geographical place of this image after the settlement of Turks in Anatolia and during the period of the Ottoman Empire in particular" (p. 298). This may be attributable to Anatolia's geographical location. Anatolia may be considered to be a bridge between the East and the West. Western people who wished to go further in the Orient had to encounter first the Turkish world. Thus with its exoticism and mystery, the Turkish world was the first to attract the attention of

the Western world, and Turkish people and culture represent the first Eastern people and culture which the European people encountered long before the 18th century. Along with this simple explanation, there are, of course, many complex historical analyses of the encounter between the West and Turks.²

Meanwhile, Said's taking the end phase of the eighteenth century as the time which saw the intensification of Orientalism by means of its various shapes that pervaded in those times should not be understood as a lack in Said's *Orientalism*. Said was well aware of the fact that the relation between the East and West dates back even to the time of Homer. He claims that a westerner is aware of the fact that "one [a westerner] belongs to a power with definite interests in the Orient, and more important, that one belongs to a part of the earth with a definite history of involvement in the Orient almost since the time of Homer" (p. 11). He also writes that

as early as Aeschylus's play *The Persians* the Orient is transformed from a very far distant and often threatening Otherness into figures that are relatively familiar (in Aeschylus's case, grieving Asiatic women). The dramatic immediacy of representation in *The Persians* obscures the fact that the audience is watching a highly artificial enactment of what a non-Oriental has made into a symbol for the whole Orient (Said, 1979, p. 21).

Orientalism is also full of references to, for instance, Euripides (p. 57), "Homer, Alexander, Caesar, Plato, Solon, and Pythagoras" (p. 85) and many other classical, medieval and Renaissance writers with their orientalist attitudes along with "Chaucer, Mandeville, Shakespeare" by whom the term 'Oriental' was canonized (p. 31) (here Said also alludes to Dryden, Pope and Byron but they have been excluded from the quote because they do not belong to the period before the 18th century). But why does Said allude to the oriental deeds of the authors who lived before the 18th century on one hand and on the other, exclude taking the eighteenth century as the wake of Orientalism? Due to the methodological problems, Said had to find out a starting point for his study and

² For further information, see Thierry Hentsch's *Hayali Doğu: Batı'nın Akdeniz'li Doğu'ya Politik Bakışı*. (Aysel Bora, Trans.). (İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 1996). Throughout this comprehensive book, which was originally written in French as *L'Orient Imaginaire* and translated in English as *Imagining the Middle East*, Hentsch presents the outcomes of his subtle inquiries about the western perception of the East and the eastern as well as the historical, political, economic, cultural and social reasons of the false and negative image of the East in western perception and discourses by means of a historical outlook and meticulous analyses of a range of orientalist works. He shares with Said the idea that the East is a concept which has been imagined and fictionalized by the West. Hentsch gives information about the encounter between the West and the Turks and also reveals, in many parts of his book, the orientalist attitudes of the West towards Turks seen throughout history.

delimit his scope. The act of beginning, for Said (1979) "necessarily involves an act of delimitation by which something is cut out of a great mass of material, separated from the mass, and made to stand for" (p. 16). The following explanation also gives us the answer:

It has seemed to me foolish to attempt an encyclopedic narrative history of Orientalism, first of all because if my guiding principle was to be "the European idea of the Orient" there would be virtually no limit to the material I would have had to deal with; second, because the narrative model itself did not suit my descriptive and political interests; third, [...] there already exist encyclopedic works on certain aspects of the European-Oriental encounter (Said, 1979, p. 16).

While defining his book Said (1979) draws its framework, being conscious of the richness of Orientalist discourse in the western world: "Yet even though it includes an ample selection of writers, this book is still far from a complete history or general account of Orientalism" (p. 24). It is obvious that Said deliberately excluded, from his work, the Orientalism taking place before the 18th century and comprising the encounter between the West and East, and the first encounter between westerners and Turks. Another reason may be because Said wanted to focus on less the historical context than the analyses of the narratives including Orientalist approach written after 1770. Said (1979) writes: "The difference between representations of the Orient before the last third of the eighteenth century and those after it (that is, those belonging to what I call modern Orientalism) is that the range of representation expanded enormously in the later period" (p. 22).

Said defends the idea that the orientalists especially the 19th century orientalists played a decisive part in the formation of the negative images of the Orient. At the core of Said's *Orientalism* lies the idea that Orientalism was built around a distinction between the East and West³ and it manufactured the Orient, which paved the way for a constant and static definition of the Orient and oriental and the recognition of them as timeless and essential entities; thus Orientalism has acted as a basis for European ethnocentrism and European justification of colonialism and imperialism. "Dichotomizing the world into an East/West, We/They contrast, Orientalism then produced an essentialized, static Other, allowing Orientalist scholars to speak with paternalistic ease of 'The

³ Hentsch marks the Hellenistic times as the wake of the division between the West (represented by the Greeks) and the East (represented by Persians) because with the rise of the Greek and Roman culture the West had found its own roots in history. Thus, the West would put its own base on a solid historical foundation at a time when there was not Europe, and the division between The East and West was based on the differences between them. However, the criterion taken to make such a division was the perspective of the westerner. *Hayali Doğu*. (İstanbul: Metis Yayıncılık, 1996), pp. 22-27.

Arab', 'The Oriental Mind' (Pennycook, 1998, p. 163). What Said attacks is the discursive formation of Orientalism based on a manufactured difference between the East and West – a difference misrecognized as essential and timeless. As it has been stated in the part of the study presenting Said's theories on Orientalism, Europe's creating oppositions in which western values are presented as objective and normative is the starting point for the critique of Orientalism in general. Said also directs his assaults on the Orientalists' confirmation of the supremacy of European modes of thought and their identity resulting in the justification of the colonialist intervention in each Eastern part of the world.

In *Orientalism*, Said explored how the Orient and orientals were constructed by means of both factual descriptions as in the case of journalistic texts and travelogues and imaginative representations such as novels. *Death on the Nile*⁴ may be explored to find out the traces of Orientalist attitude toward non-European world and people. From now on the study will deal with the detection of the novel's projection of the Orient and the oriental.

The Representation of the Orient and Oriental in *Death on the Nile*

The eastern world and people have always been an area of investigation for western people especially during the period of high imperialism covering the late years of the 19th century. Likewise they have always attracted the attention of western authors and thus become subject matters in their writings. Agatha Christie (1890-1976), the detective fiction novelist employed the eastern world as setting and eastern people as characters, if not the major characters, in some of her novels. Though Christie's novels and short stories offer little character analysis, detailed description and no life philosophy, hardly any reader of the English novel is unfamiliar with Christie's novels due to their intriguing plots and inviting the reader's inference to solve the mystery. As Christie (2010) herself notes, most of her books can be described as "light-hearted" thrillers and "frivolous books" (pp. 251, 267, 306). However, she is the Queen of classic detective fiction and a prolific writer with her 70 detective and mystery novels and thrillers as well as 149 short stories and more than a dozen of plays (Kelleghan, 2001, p. 155). In *Death on the Nile* most of the action takes place aboard the SS *Karnak*, a cruise ship steaming between the First and Second Cataracts of the Nile and stopping at the sites of archeological significance.

⁴ Christie, Agatha.. *Death on the Nile*. Retrieved October 15, 2015 from <https://kohledeyes.files.wordpress.com/2016/01/death-on-the-nile-by-agatha-christie.pdf> (All the subsequent references to the novel will be to this e-book and only page numbers will be given in parentheses following the quotations in the main text.)

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

The action in *Death on the Nile* may be summarized as in the following: Linnet Ridgeway, a rich American heiress living in London and Jacqueline de Bellefort are close friends. Linnet with the aim of giving a job to Jacqueline's fiancé, Simon Doyle, who is handsome but penurious, is introduced to him. He needs a job to earn his living and be able to marry Jacqueline, whose financial condition is not good, either. Linnet not only steals Jackie's fiancé but marries him. The couple decide to spend their honeymoon in Egypt. Jackie, to take revenge from Linnet and Simon, starts showing up at all the places including the cruise ship where the newlyweds are present and thus makes them harassed. Hercule Poirot and all other characters that are introduced to the reader in the exposition part of the novel appear on the cruise ship on the Nile, too. Poirot is vacationing in Egypt and the others are having an excursion. One night during the trip, Jackie shoots Simon in the leg with her own pistol upon the discussion between them – a so-called discussion as the reader will learn later on. A murder also occurs on the same night: Linnet Doyle is shot in her hand there is a letter 'J' scripted on the mirror in her cabin seeming to have been written with Linnet's blood by herself. Accompanied by one of his older friends, Colonel Race, Poirot takes on the case. Poirot is sure that the murder has not been committed by Jackie as she is given, by the doctor, the drug that has made her sleep and as she has been taken care of by Miss Robson's nurse, Miss Bowers in her own cabin all night. While Poirot and Race are investigating who the murderer may be, two other murders are committed. Both Linnet's maid Louis Bourgeot and one of the passengers, Mrs. Otterbourne are killed. The detective, just in the nick of time, reveals who the murderer and his accomplice are. Simon and Jackie's plot on Linnet comes out. The excursion ends and justice triumphs over the evil, in this case greediness, once again.

Expertly plotted and set in an exotic background in the former British colony of Egypt⁵, *Death on the Nile* offers a postcolonial analysis from the perspective of Edward Said's critique of Orientalism. In this study, Western

⁵ Egypt was a British colony between the years 1882-1956. After the Egyptian Revolution of 1952, with the withdrawal of British forces from Egyptian troops, and in accordance with the Anglo-Egyptian Agreement in 1954, the occupation of Egypt by British forces ended gradually. Thus Egypt declared independence in 1956. For further information about the colonization of Egypt by Britain see Eve M. Troutt Powell. *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain, and the Mastery of the Sudan*. (Berkeley: University of California Press, 2003). See also David M. Dixon "Some Egyptological Sidelights on the Egyptian War of 1882" in *Views of Ancient Egypt since Napoleon Bonaparte: Imperialism, Colonialism and Modern Appropriations*. Ed. David Jeffreys. (London: Institute of Archeology, 2003). pp. 87-94. For the information of the beginning of British occupation of Egypt, and of British intervention in affairs of state of Egypt, see in the same book Fekri A. Hassan "Imperialist Appropriations of Egyptian Obelisk" for the Suez crisis that ended the British occupation in Egypt though "Britain and France, in alliance with Israel, invaded Egypt to re-establish control and take possession of the Suez Canal". p. 64.

image of the Orient and oriental in *Death on the Nile* has been studied under two headings:

Western Image of the Orient in *Death on the Nile*

Orientalist attitudes are directly related with the colonial desire of the European people and this desire has sometimes been expressed as a duty, responsibility or mission of the civilized and has sometimes been reflected as a right owing to the assumption that the West is more civilized, advanced and modern than the East. The colonial desire is based on the diversity between the East and West. Christie's recognition of The East and West as the world's separate parts having opposing qualities shows her orientalist attitude in the novel. While she is reflecting the West as civilized, she portrays the East as uncivilized. The Orient's backwardness is stressed by Dr. Bessner, who advises to take Simon Doyle shot in his leg to the civilization where he can be cured properly. Finding the cruise ship on the Nile primitive, the doctor says: "We will get him to civilization and there we will have an X-ray and proper treatment" (p. 92). A steamer cannot, of course, be expected to serve as a well-equipped hospital but the choice of word "civilization" is worth noting here in terms of its reference to the western world.

Rosalie Otterbourne, the drunken writer of pornographic novels, defines Egypt as a place having a bad effect on her: "There's something about this country that makes me feel wicked. It brings to the surface all the things that are boiling inside one. Everything's so unfair – so unjust" (p. 49). For Mrs. Otterbourne it is the Oriental world that arises in one the negative perhaps dangerous feelings. This is the stereotyped image of the East as degenerate. For this reason she makes a connection between the murder of Linnet Doyle's maid Louise Bourget and the suspect, Fleetwood:

"The crime passionnel!" she exclaimed. "The primitive instinct-to kill! So closely allied to the sex instinct. That girl, Jacqueline, half Latin, hot-blooded, obeying the deepest instincts of her being, stealing forth, revolver in hand-" [...]

"Her husband, then," said Mrs. Otterbourne, rallying from the blow. "The blood lust and the sex instinct-a sexual crime. There are many well-known instances."

"Mr. Doyle was shot through the leg and he was quite unable to move- he bone was fractured," explained Colonel Race.

"He spent the night with Dr. Bessner." Mrs. Otterbourne was even more disappointed [...]

"Yes. Naturally. It's so clear psychologically. Repression! The repressed virgin! Maddened by the sight of these two – a young husband and wife passionately in love with each other. Of course it was her! She's just the type-sexually unattractive, innately respectable. (pp. 106-107)

According to Said (1979), orientalists produced the Orient as an object of fascination and exoticism, which results in the Orient's becoming an object of study in the hands of the European. The East was delineated as a fascinating exotic place in the discourses produced by westerners. This approach to the Orient is perhaps the oldest and the most clichéd one. Exoticism seems, for the non-European people, to be both an appealing quality of the East and also its differentiating quality when compared to the West. The reflection of the East as fantastic and exotic existed in the Greek and Roman historical documents written in the 1st century B.C. and went on in the European discourses in the Middle Ages. That is why, it is a "traditional exoticism" and "perdurable exoticism" (pp. 26, 92). As Umunç (2013) also points out, this portrayal was accompanied by the negative reflection of the East, which "is described as the symbol of moral degeneration stemming from debauchery" (p. 299). Therefore, ambivalence aroused in the depiction of the Orient and oriental in western discourses. On one hand, some discourses embedded with the oriental romanticism and fantasies appeared, on the other prejudiced, solipsistic discourses othering the Orient and Oriental in an antagonistic vision were begun to be produced (Umunç, 2013, p. 313). *Death on the Nile* presents exoticism of the Orient from time to time through its characters despite its negative approach to the Orient. There is an exotic trip which forms the basis for the novel. It is known that Christie had many travels to the Middle East with her archeologist husband Max Mallowan for the archeological expeditions. Christie's biographer Charles Osborne (1937) notes that "Christie's interest in the Middle East as a locale for her novels was not confined to those parts where she and Max Mallowan had been engaged in archaeological endeavours" (p. 449). They had also travelled in Egypt, both ancient and modern, for pleasure. *Death on the Nile* is a novel written after such expeditions. Nonetheless, her reflecting Egypt as exotic, romantic and fascinating place might be thought to have emerged from the clichéd Orient. For example, Egypt becomes a fascinating and romantic place for the newlywed couple to spend their honeymoon and Hercule Poirot prefers to enjoy a vacation aboard the SS *Karnak*, steaming between the First and Second Cataracts of the Nile, with stops at sites of archaeological significance. Likewise for the American old lady Miss Van Schuyler, who is very rich and visited some places in Europe such as Paris, Egypt is among the interesting places which one must see. For Mrs. Allerton and her son Tim, Egypt is so expensive and far away from Europe that one cannot go there easily, it is still attractive for Mrs. Allerton, who wishes to see the "lazy golden sands" and "go up the Nile" (p.16).

A similar mindset can be noticed in Christie's reflection of the oriental history and culture. In the following scene, those looking at the great statues on the face of the mountain seem to be affected by their grandness and beauty, which can be considered a positive attitude. Yet, it is a stereotypical and Western constructed attitude because the characters are observed to be impressed by them on one hand, on the other they prefer to attach their

personal feelings with the figures rather than trying to understand their real meanings in Egyptian history:

On the Monday morning various expressions of delight and appreciation were heard on the deck of the Karnak. The steamer was moored to the bank and a few hundred yards away, the morning sun just striking it, was a great temple carved out of the face of the rock. Four colossal figures, hewn out of the cliff, look out eternally over the Nile and face the rising sun.

Cornelia Robson said incoherently: "Oh, Monsieur Poirot, isn't it wonderful? I mean they're so big and so peaceful-and looking at them makes one feel that one's so small and – and rather like an insect – and that nothing matters very much really, does it?"

Mr. Fanthorp, who was standing nearby, murmured, "Very impressive." "Grand, isn't it?" said Simon Doyle, strolling up. He went on confidentially to Poirot: "You know, I'm not much of a fellow for temples and sight-seeing and all that, but a place like this sort of gets you, if you know what I mean. Those old Pharaohs must have been wonderful fellows." (p. 62)

In the following excerpt, a mode of exoticization of the Orient akin to the one in the previous extract has been employed by Christie:

Silence fell on the three of them [Hercule Poirot, Rosalie Otterbourne and her daughter]. They looked down to the shining black rocks in the Nile. There was something fantastic about them in the moonlight. They were like vast prehistoric monsters lying half out of the water. A little breeze came up suddenly and as suddenly died away. There was a feeling in the air of hush-of expectancy (p. 28).

Egypt, by the author of obscene novels, Mrs. Otterbourne, is associated with sexuality and thus it is the source of inspiration for her novels. She explains Poirot that the purpose of her coming to Egypt is to provide "local colour" and subject matters for her new novel:

"I don't mind telling you, Monsieur Poirot, I am partly here for local colour. *Snow on the Desert's Face* – that is the title of my new book. Powerful – suggestive. Snow-on the desert-melted in the first flaming breath of passion." [...] "One must be strong," went on Mrs. Otterbourne, wagging the turban emphatically. "Strong meat – that is what my books are – all important. Libraries banned - no matter! I speak the truth. Sex-ah! Monsieur Poirot - why is everyone so afraid of sex? The pivot of the universe! (p. 26)

This association may be thought to have stemmed from the erotic imagery of the East due to Harem and belly dance, which have been well-worn images of the Orient. The novelist's claim to be taking the Nile cruise for local colour for

her future novel can also be regarded as the westerner's exploitation of the exotic East for his own benefits.

Egypt is defined as an outpost of Empire while the narrator introduces Colonel Race, a friend of Hercules Poirot: "He was usually to be found in one of the outposts of Empire where trouble was brewing" (p. 69). The idea given here is that Egypt as a colony of the mother country becomes a trouble for England as the other colonies are. Yet it is a place which should be under the European control and domination, which is embodied, in this context, by Colonel Race. This expression of Christie's narrator is an exact confirmation of the orientalist's supposition that eastern people should be under the control of western domination because they are primitive, barbaric and in a state of chaos, and etc., and therefore they need an order restorer.

Death on the Nile contains references to not only oriental place, environment but also the oriental objects. For instance, Poirot considering that Simon and Linnet are a wealthy couple asks Simon why they did not engage their own "private dahabiyeh", (p. 62) ("also known as "dahabeeah/dahabeeyah/dahabiah") – "a houseboat used on the Nile" (http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/dahabeah#dahabeah_1). In another instance Christie refers to "brightly painted scarlet basket chairs outside the Cataract Hotel at Assuan" (p. 19). Mrs. Allerton and her son Tim are sitting on these chairs. The chairs are reflected as they are in an inconvenient colour and situation. The steamer SS *Karnak* is also a cruise ship that was peculiar to the Orient and could be seen very often on the Nile in those times.

As a conclusion, if we bear in mind that in 1937, "the Nile was as exotic to the majority of Christie readers as Mars is to her current audience: very few travelled abroad for holidays, if, in fact, they took holidays at all" (Curran, 2009, p. 136), we can argue that *Death on the Nile*, with its reflection of Egypt in terms of its exoticism, fantasy and eccentricity along with its diversity from the West, must have formed this image of the Orient in the western mind and reinforced the diversity between the Orient and Occident.

Western Image of the Oriental People and Values in *Death on the Nile*

What takes one's attention in *Death on the Nile* with respect to the image of the oriental people is their stereotypical representation. People of the Orient were employed as background characters in the novel. By means of this type of representation of the oriental people, the author puts the western people in the centre and the eastern on the periphery. People of the Orient are always portrayed in an unfavourable way as well. They are depicted either as servants, porters (p. 49), boatmen (pp. 44, 48), donkey boys (pp. 21, 55) or as waiters (pp. 27, 122), steward (pp. 52, 82, 86, 95, 99, 115, 123, 124, 125, 127, 132, 148, 157, 158, 160) (on many pages more than once), stewardess (pp. 132, 133, 171, 174, 175, 176) (on some pages more than once), dragomans (pp. 56, 63)

and beggars (pp. 64-65). The reference to the orchestra in *Chez Ma Tante*, where Poirot frequently eats his dinner, is interesting in the sense that it is an indication of stereotypical depiction of the non-white people. "The Negro orchestra broke into an ecstasy of strange discordant noises. London danced" (p. 25). This kind of employment of the native characters, i.e. the employment of them as stock characters in the novel gives one the idea that natives constitute only the labor force in the world of westerners.

In the formation of the negative images of the oriental people, the diversity between the oriental people and westerners is of great significance because on the whole this diversity accomplishes a constitutive role in the formation of collective identities. Differences between easterners and westerners are accentuated by Christie in her novel, and therefore her discourse is orientalist in the sense that she based her mode of defining her characters on the deep-seated diversity between easterners and westerners. Thus the novel naturalizes this diversity and also strengthens the negative image of the oriental people.

As in many other oriental discourses, in Christie's novel it is recognized that the 'Other' (the oriental people) is perceived by the 'Self' (the European) as radically different from the 'Self' and inherently having negative inferior qualities. The 'Other' is always dissimilar and opposite of the 'Self'. Whenever Christie attributes a negative image to an oriental character, the opposite of this image is found in a European character. From many instances in the novel, Poirot's being put in charge of the case may be given as an example. While Poirot is drawn as a wise European image to investigate the case, the captain of the steamer, even without asking any question to anybody, draws back. (The scene will be referred in detail later on in the relevant part.) The novel always gives the reader the sense that non-western characters are always inferior to western characters. The other point concerning Christie's use of the 'Self' and 'Other' dichotomy is that the 'Other' becomes an object of defining the 'Self' in Christie's hands. Stressing the Other's otherness, Christie actually defines the 'Self'. Thus *Death on the Nile* can be claimed to participate in the naturalization process of the dichotomy between the self and the Other and to reinforce the inferiority and otherness of the easterner.

One of the most important features of Orientalism was Europeans' defining themselves by defining the orientals. As Said (1979) puts it in the part, "The Scope of Orientalism" in *Orientalism*, generalizing takes a great part in such identifications. When the non-western people are defined as, to name, irrational and backward, the Europeans automatically became rational and civilized. Said (1979) emphasizes that "the Orient has helped to define Europe (or the West) as its contrasting image, idea, personality, experience" (p. 2). It is apparent that the identifications of both westerners and easterners rely on the binary oppositions, the favourable elements of which are always attached to the West to make it superior to the East, and the unfavourable parts of which are

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

always attributed to the East only to make it inferior. Said regards this opposition or the dialectic between the self and other as crucial to European self-conception. Loomba (1998) also points out that

If colonized people are irrational, Europeans are rational; if the former is barbaric, sensual and lazy, Europe is civilization itself, with its sexual appetites under control and its dominant ethic that of hard work; if the Orient as static, Europe can be seen as developing and marching ahead; the Orient has to be feminine so that Europe can be masculine (p. 47).

The westerner's defining his own self through othering the easterner poses "epistemological and ontological" problems in Said's term (1979, p. 2). While the West via its own western view is identifying the oriental as the negative 'Other' of the West, it defines itself by means of using the opposites between them, and therefore an epistemological problem arises: the knowledge about the oriental is achieved by means of the western criteria and perspective, which become the means of identification of and understanding the oriental. An ontological problem also arises in the West's defining the East and eastern because the West regards the East as an existence that always lives in the past so it is backward rather than modern and civilized and also dependent on the West. Therefore, the eastern identity which is peculiar to it has always been recognized through the eyes of the westerner and eventually it has come to disappear.

In the scene in which Simon is shot by Jackie, an orientalist attitude of the writer's to the Eastern people is observed. Simon, upon hearing someone approaching, in order to cope with the situation, tells Fanthorp "to say it's all right – an accident – something. There mustn't be a scandal over this." In the following part, Christie's choice of words that are used to refer to both the European (represented by Fanthorp here) and non-European (represented by the steward in this context) is evidence enough to reveal her orientalist attitude: "Fanthorp nodded *in quick comprehension*. He wheeled round to the door where *a startled Nubian face* showed. He said: "All right all right! Just fun!" *The black face* looked doubtful, *puzzled*, then *reassured*. *The teeth showed in a wide grin*. *The boy nodded and went off*" (p. 78). (Emphasis is mine).

Likewise, the depiction of donkey boys, bead sellers and shopkeepers in the novel is noteworthy in the sense that it is the proof of Christie's attributing negative and unfavorable references to the Oriental people. The narrator describes vendors as in the following: "They came out from the shade of the gardens onto a dusty stretch of road bordered by the river. Five watchful bead sellers, two vendors of postcards, three sellers of plaster scarabs, a couple of donkey boys and some detached but hopeful infantile riff-raff closed in upon them" (p. 21). They are reflected with their lack of English, which is a sign of Westerners' recognition of themselves as superior to the Eastern people.

"You want beads, sir? Very good, sir. Very cheap."

"Lady, you want scarab? Look-great queen-very lucky."

"You look, sir-real lapis. Very good, very cheap ..."

"You want ride donkey, sir? This very good donkey. This donkey Whisky and Soda, sir. ..."

"You want to go granite quarries, sir? This very good donkey. Other donkey very bad, sir, that donkey fall down ..."

"You want postcard-very cheap-very nice ..."

"Look, lady ... Only ten piastres-very ivory ."

"This very good fly whisk-this all amber."

"You go out in boat, sir? I got very good boat, sir."

"You ride back to hotel, lady? This first class donkey. [...] The infantile riff-raff ran alongside murmuring plaintively: "Bakshish? Bakshish? Hip hip hurrah-very good, very nice ..." [...] Poirot and Rosalie only ran the gauntlet of the shops-suave, persuasive accents here ... "You visit my shop today, sir?" "You want that ivory crocodile, sir?" "You not been in my shop yet, sir? I show you very beautiful things." (p. 21)

In another scene, Mrs. Allerton is seen being reflected as a westerner trying to get rid of the native children and finding their eyes and noses disgusting. This is clearly a racist attitude toward them:

"Good-morning," she said. "I suppose it would be quite impossible to get rid of some of these awful children." A group of small black figures surrounded her, all grinning and posturing and holding out imploring hands as they lisped "Bakshish" at intervals, hopefully. "I thought they'd get tired of me," said Mrs. Allerton sadly. "They've been watching me for over two hours now-and they close in on me little by little; and then I yell 'Imshi' and brandish my sunshade at them and they scatter for a minute or two. And then they come back and stare and stare, and their eyes are simply disgusting, and so are their noses, and I don't believe I really like children-not unless they're more or less washed and have the rudiments of manners." (p. 55)

As the foregoing excerpt portrays, the native is made the racial Other by westerners even if they are not adults but children. The character here can be observed to be discounting and objectifying the natives. This is also a textual construction of the Oriental Other by the author.

In the following part of the novel there is another degradation of the native people. Their children are reflected as beggars, who even created a game and a song from their act of begging:

They [Linnet and Simon] came out of the temple into the sunshine with the sand yellow and warm about their feet. Linnet began to laugh. At their feet in a row, presenting a momentarily gruesome appearance as

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

though sawn from their bodies, were the heads of half a dozen Nubian boys. The eyes rolled, the heads moved rhythmically from side to side, the lips chanted a new invocation: "Hip, hip hurray! Hip, hip, hurray! Very good, very nice. Thank you very much."

"How absurd! How do they do it? Are they really buried very deep?"

Simon

produced some small change.

"Very good, very nice, very expensive," he mimicked.

Two small boys in charge of the "show" picked up the coins neatly. (pp. 64-65)

In the description of the oriental people Christie employed animal imagery as well. This is another way of the author's marginalizing the people of the Orient in the novel. For example, the crowd of sellers around Hercule Poirot and Rosalie is defined as "human clusters of flies". Christie extends the metaphor and states that "[t]heir gaily coloured rags trailed picturesquely, and the flies lay in clusters on their eyelids. They were the most persistent. The others fell back and launched a fresh attack on the next comer" (p. 21).

Poirot and Rosalie's way of getting rid of the vendors also imply the idea that they both see the oriental people as simple and stupid: "Hercule Poirot made vague gestures to rid himself of this human cluster of flies. Rosalie stalked through them like a sleep walker. "It's best to pretend to be deaf and blind", she remarked" (p. 21). It is obvious that orientals are essentially portrayed in the novel as simple, stupid and uncivilized. They are also depicted as people in need of the western people's taking pity on them as well as their help and money. Thus the scene reinforces the opposition between the peripheral and central positions of the eastern and western respectively.

The stupidity of the oriental people is accompanied with their disunity in work in another part of the novel. According to the Western people the natives are such simple creatures that they act in a disorganized way, which implies the idea of their being lax. Because they work in an unplanned way, the train is late and there is a collision of the baggage loaded and unloaded: "The train from Cairo and Luxor was about twenty minutes late. However, it arrived at last, and the usual scenes of wild activity occurred. Native porters taking suitcases out of the train collided with other porters putting them in" (p. 49). Besides, the working boys become an object of ridicule for Jacqueline de Bellefort. "She laughed and mimicked the parrot cry of the donkeyboys" (p. 55).

As mentioned previously, in *Orientalism* Said exposes the ways in which the European constructed the Orient. The very first way of forming the Orient is westerners' terming the East, in opposition to the West, as an 'Other'. The 'Other' has constantly and ostensibly been defined as an observer who has the qualities opposing to those of Westerners. The 'Other' is dishonest, lazy, dirty, uncivilized, degenerate, lecherous, perverse and silent in contrast with the

European who is honest, industrious, civilized, moral, sexually restrained, intelligent, sophisticated and so on. Creating an 'Other', the European actually fortified his own identity, which is, for Said, the essential function of Orientalism. Thus, the 'Other' is always objectified, and it operates as the West's "contrasting, image, idea, personality [and] experience (Said, 1979, pp. 1-2). In *Death on the Nile*, similar adjectives such as dishonest, furious, revengeful are always attached to the oriental people. This approach to the oriental people may be considered to be an extension of the clichés pervaded by the previous discourses which contributed to the collective consciousness of the westerners to consider non-European as different from westerners and label them with the negative qualities that are exactly opposed to those attached to themselves. This is a production of their western mind and perspective via their western criteria. To elaborate this argument, an example to such discourses which endorse the views that the oriental is the 'Other' of the westerner and that the oriental can only be defined by the negative qualities – the qualities opposing to ones used in the identification of westerners – can be given. It is a travelogue written by Jean Thévenot, in which he describes Egyptians. Thévenot wrote that Egyptians generally have dark complexion, they are very bad, very vile, treacherous, despicable, cowardly, lazy, two-faced and grossly pederast. They are also bandits and so stingy a people as to kill men for Medina. As a result, they can commit every evil act (as cited in Hentsch, 1996, p. 119). This is just an example which, in Said's own words, 'orientalizes' the oriental people.

Christie attributes some negative qualities to not only the sellers but also the guide giving the western tourists some information about the relics in Egypt. The disinterestedness of the western tourists toward the guide serves as a sign of the construction of the image of the oriental people through literary discourses. The narrator in *Death on the Nile* says:

She [Cornelia Robson] prattled on until the dragoman in charge called a halt and began to intone: "This temple was dedicated to Egyptian God Amun and the Sun God RE- Harakhte-whose symbol was hawk's head ..." It droned on. Dr. Bessner, Baedeker in hand, mumbled to himself in German. He preferred the written word (p. 56).

The guide's manner of speaking is dull, not as clear and refined as that of a Westerner. Perhaps because of this reason Cornelia wishes Dr. Bessner to be there when she is inside the temple of Abu Simbel. Chatting with Mr. Ferguson, Cornelia says: "That's a cute kind of castle there that I never noticed before. I wish Dr. Bessner was here, he'd tell me what it was" (p. 71). Dr. Bessner's having no personal involvement with the words of the dragoman in the foregoing part of the novel recurs through Signor Richetti's disinterestedness toward and disdain of the dragoman's remarks:

They [the tourists and the guide] came to a halt. The guide proceeded to instruct them on the subject of the temple built by the great Rameses.

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

The four colossi of Rameses himself, one pair on each side of the entrance, hewn out of the living rock, looked down on the little straggling party of tourists. Signor Richetti [...] was busy examining the reliefs of Negro and Syrian captives on the bases of the colossi on either side of the entrance. When the party entered the temple, a sense of dimness and peace came over them. The still vividly coloured reliefs on some of the inner walls were pointed out, but the party tended to break up into groups. Dr. Bessner read sonorously in German from a Baedeker, pausing every now and then to translate for the benefit of Cornelia, who walked in a docile manner beside him (pp. 63-64).

The scene is an exact sign of orientalism, suggesting that the oriental guide is a constant nuisance in the eyes of the westerners, and that westerners see themselves as knowing and expressing the Orient better than the Orient itself. If the Egyptian guide's act of instruction is taken as a symbol of the oriental people's expressing themselves, it can be argued that Christie making her characters not listen to the guide rather prefer their own discourses about the Orient interrupts the process of representation of the Orient by the oriental people. Christie, in a sense, does not permit the eastern people to express themselves by means of silencing them and presenting them as incapable of representing themselves. This point has been problematized in Said's *Orientalism*. The representation of the Oriental people by themselves is one of the key arguments that Said presents in his book. Even the first epigraph of the book has been taken from Karl Marx and it reads: "They cannot represent themselves; they must be represented". It is obvious that Said used it sarcastically to criticize the tendency of the orientalists' making the oriental people silent.

In Christie's novel, the negative qualities are attached to the oriental people as well as to the westerners living and working in the Orient, and this can be seen very clearly in the case of Fleetwood. This point could have been discussed in the previous part dealing with the effects of the oriental space on people but it has been preferred to be specified in this part because it is also related with the negative aspects associated with the oriental people. Fleetwood's story constitutes one of the subplots in the novel. He is delineated as an untrustworthy, dishonest man because he works and lives in Egypt. Actually his nationality is not given but the reader may infer that he is European from his English name and the information that he has been in Egypt to earn his living. Yet because of the negative effects of the Orient, he is told to have bad qualities similar to those of the oriental people. His story unfolds throughout the novel as such: One of Linnet's maids, Marie intends to marry a man who has a job in Egypt but via Linnet's inquiry about him, which was held so that Marie could have further information about the man she would marry, the man turns out to be already married with three children (p. 3). Eventually the marriage does not come to fruition. We are told that Marie broke their relation off when she discovered that he was a married man (p. 99). It is Louise Bourget who

informs Poirot and Race about the whole story of Fleetwood, who is also one of the mechanics on the boat:

"[Linnet] made inquiries and she discovered that this Fleetwood already he had a wife – a wife of colour you understand, a wife of this country. She had gone back to her own people, but he was still married to her, you understand. And so Madame she told all this to Marie, and Marie she was very unhappy and she would not see Fleetwood any more. And this Fleetwood, he was infuriated and when he found out that this Madame Doyle had formerly been Mademoiselle Linnet Ridgeway he tells me that he would like to kill her! Her interference ruined his life, he said." (p. 94)

Later on in the novel Fleetwood appears as a primary suspect in Linnet Doyle's murder and he is questioned by Poirot and Race. They think that Fleetwood has developed a feeling of revenge on Linnet because of the breaking off his relation with Marie. It is apparent that Christie drew her character, who has affinities with eastern people owing to his leading a life in Egypt, by means of a stereotyped image. He is represented in terms of vengefulness – a trait assigned to the oriental people. Fleetwood is accused of being a bigamist, too. Fleetwood explains the case in another way: "It wasn't like that. I married one of the locals out there. It didn't answer. She went back to her people. I've not seen her for half a dozen years" (p. 99). Upon learning that he is a suspect Fleetwood rebukes the detective and his friend:

Yes, I'll say it, I did have a grudge against the lady, and I felt bitter about it when I saw her on this boat, all dressed up in pearls and diamonds and lording it all over the place, with never a thought that she'd broken up a man's life for him! I felt bitter all right, but if you think I'm a dirty murderer – if you think I went and shot her with a gun, well, that's a damned lie! I never touched her. And that's God's truth." (p. 99)

What matters here is that the western characters in the novel see Fleetwood, just because he is a man living and working in Egypt and he is married to a local woman, as a man who tends to have negative qualities such as dishonesty, deceitfulness, vengefulness, bigamy that are all attributed to the eastern people; therefore, he is believed to be prone to kill Linnet Doyle.

Christie's making a westerner (Belgian detective Poirot) an authority to inquire the murders despite the presence of a captain on the ship may be considered to have been derived from her orientalist attitude. The view of the oriental as unwise, as opposite to the western sense of intelligence, is a well known stereotype and one that occurs in *Death on the Nile*. It is true that *Death on the Nile* is technically a detective and crime novel and there must be a detective there to solve the case(s). Nevertheless, both the captain's submitting Poirot to the crimes and the unquestionable ease by which Poirot is made the sole authority as soon as the first murder is committed are noteworthy. The

captain not knowing what to do when Louis Bourget finds Linnet dead comes to Race, who then comes to Poirot. Race tells Poirot: "You're the man in charge. I'll take my orders from you. You say what's to be done" (p. 86). So it is possible to argue that Poirot's being automatically given the responsibility of investigating the murders and finding the murderer(s) without anybody's interference depends on the prejudices about the western and oriental people: People of the Occident are wise, intelligent, clever and they have a quick and analytical mind to solve problems unlike the people of the Orient. This proves Christie's unfavourable representation of easterners.

In *Death on the Nile* another orientalist attitude can be observed when an oriental and Islamic value, Mohammed, the prophet of Muslims is made an object of ridicule. Christie probably having no truth about Mohammed's life (because Christie did not have any interest – if not a special one – in Mohammed and religious doctrines in Islam at any time during her life as we infer from her biography and autobiography) and having just prejudices about him employed a (so-called) ridiculous expression in her novel. When Rosalie Otterbourne complains about her novelist mother's interest in sex, she makes a resemblance between her mother and Mohammed with respect to lechery. Rosalie seems to be ashamed of her mother. Referring to her full name, she tells Hercule Poirot of her mother's interest in sex: "Look at –at some people's mothers – and look at mine. There is no God but Sex, and Salome Otterbourne is its Prophet" (p. 49). Mohammed is ridiculed here in two ways: One is coming from the orientalist's deep-seated beliefs about and misrepresentation of Mohammed. Tibawi (2016), looking at the history of the orientalist attacks on Islam and Mohammed, points out that the fights against Islam date back to the time of the Byzantina Empire. He has the idea that the Byzantine polemicists "were in due course even surpassed by their medieval European successors in cultivating hatred and prejudice through the dissemination of abusive and false accounts. Thus to them Islam was "the work of the devil," the Quran "a tissue of absurdities" and Muhammad "a false prophet," "an impostor" or "antichrist." The Muslims were some sort of brutes with hardly any human qualities" (p. 6). Tibawi (2016) also presents what Mohammed, who "laid false claims to be the bearer of a divine message" (p. 17), means to Muslims:

Perhaps the most significant matter in which the rules of the game are often disregarded is the conception which most Orientalists entertain of the role of Muhammad as a messenger of God and the nature of the message, enshrined in the Quran, which he was commanded to convey. To the community of Islam, Muhammad is the last of God's messengers to mankind sent to confirm and complete earlier messages conveyed through former prophets. To the community the Quran is the Speech of God, eternal and uncreated, transmitted to Muhammad, at intervals, through the agency of the angel Jibril. Not only the message itself but also the call to preach it is of divine origin (Tibawi, 2016, pp. 15-16).

Tibawi in another writing of his, "A Second Critique of English-Speaking Orientalists" concentrates his attention on the works produced by a number of orientalist authors attacking Islam in the present. He directs his assaults on the orientalists (whose names are not directly mentioned) denigrating Islam and Muslims' prophet Mohammed considering that they do not recognize Mohammed as prophet but rather Christ as God's prophet and even as the son of God (Tibawi, 2000, p.148). Tibawi (2000) points out that the orientalist missionaries did not consider Islam as an individual religion but rather an offspring of Judaism and Christianity, and they took Mohammed as "subject to Jewish and Christian influences" (p.149). By doing this, they tried to make Islam an ineffectual belief.

Hentsch marks the 11th century as the beginning of the attacks on Islam. It is the time in which the Catholic Church produced the discourses about Mohammed, contradicting his being the last prophet and approving his being a false prophet (Hentsch, 1996, p. 61). In Hentsch's (1996) view, the primary point of departure of those attacking Islam was that Islamic doctrines seemed to be derived from both Judaism and Christianity, in other words, these three religions shared almost the same teachings and Mohammed was therefore considered to be a pervert, an imposter and a charlatan (p. 62). Hentsch (1996) also argues that these and similar non-objective beliefs about Mohammed was pervaded by the Christian Church's lavish slanders about him during the 13th century (p. 74).

The second stereotypical image of Mohammed, which is reflected in Christie's expression, is that he is lecherous as well as perverted. This charge against Mohammed, as stated by Hentsch (1996), is a general tendency adopted by many orientalists including Peter Bayle. Bayle, (1826) in his *Historical and Critical Dictionary*, writes that in Islam a man is given a right to marry more than one wife. Mohammed himself "had already married nine wives, and then espoused a tenth, which he took from his servant, who murmured at it", which, of course, caused a scandal (p. 252). It is apparent that Mohammed was supposed to be sexually perverted because he was polygynist and he was also accused of having incest. This was attributed to his marrying his stepson's wife, Zeynep; but theoretically there is, in effect, no blood relation between them. Besides it is told that "this marriage had a social dimension" (Sarıçam et al., 2011, p. 83). Mohammed married Zeynep to discard the adopted idea that it was banned and it was a sin in Islam to marry one's his/her own stepdaughter/stepson. It is also believed that his marriage with Zeynep came as a complete revelation to Mohammed (Yıldız et al., 1989, p. 318). Apart from this, it is known that in Islam polygyny is not obligatory rather it is advisable and acceptable on conditions that a man's wife is chronically ill (in such a case it is better to marry twice than to leave or divorce the ill wife for the sake of social security of her), she is infertile (in such a case the man may wish to have children) or a man is in danger of committing adultery because of his over sexuality; and more importantly, one man can be permitted to marry more than

once (this is limited to four in Islam) if he would be able to behave all of his wives really equally, which is actually impossible. In the relevant verses in the *Koran*, such a responsibility is attested to be improbable (Yıldız et al., 1989, p. 324). (It should also be noted in parentheses that in contrast with polygyny, polyandry, one woman's having multiple husbands, is not let in Islam.) Demircan (2003) claims the idea that in Arab and Muslim societies in the past during the Pre-Islamic Era in particular "there were social, political, cultural, economical [sic] [economic], psychological and geographical reasons" for practicing polygyny. Among them were the desire to have more sons, to resolve conflicts among tribes between the opponents of Islam, to improve political and social relationships between tribes and to assure women for a social security (p. 9). Muslims and their prophet Mohammed are known to have been monogamous during the phase of Mecca but after the Hegira, they became polygynist due to the facts that; 1. Women in Mecca who converted into Islam were young but poverty-stricken so they could not marry easily due to the rarity of Muslim men, and 2. Owing to the wars' breaking into during the phase of Medina, many women's husbands died so the women had to marry for financial reasons (Demircan, 2003, p.18).

As can be seen from both the orientalist considerations of and the past rhetoric on Islam and critiques on orientalists' attitude toward Islam, Mohammed has been recognized by a range of orientalists as an imposter due to their west-based ideas. Perhaps it would not be wrong to think that as a westerner Agatha Christie was aware of such polemics upon Islam projecting Mohammed as a false prophet, and therefore her attitude toward Mohammed as reflected in her novel may be an indirect result of polemical writings.

Conclusion

In summary, Agatha Christie seems to have adopted an orientalist attitude in her novel *Death on the Nile* when it comes to the reflection of the Orient and oriental although the novel does not seem to be putting forth its orientalist quality because in effect, this quality is disguised by its characteristics as a detective and crime novel. Though the novel was written through some impressions of the novelist's real life after the archeological travels to the Middle East, Christie seems to have written her novel by means of prejudices about the East and eastern people. So she produced, by her cultural bias, a discourse about the Orient making the oriental people the 'Other', focusing upon the dissimilarities between the East and West, between the easterner and westerner. By means of this study, it has been observed that throughout the novel, the author could not have helped using the clichés about the Orient as the 'Other' of West (because she reflects Egypt as different from Europe and as an exotic, fantastic and attractive place which the European people may enjoy during their excursion), the oriental people as the 'Other' of the European (because they are delineated by means of totally contrasting qualities – Christie reflects her European characters and values positively despite their defects; on

the contrary, easterners are always drawn with negative qualities), the oriental concepts and values including their religion and religious values are always devalued and degraded in the novel. The paper also argues that *Death on the Nile* is an orientalist discourse because it both includes stereotypical delineations of the East and easterners and represents the western characters as central, the eastern characters as peripheral. The novel's presenting Egyptians as flunkies and Europeans and Americans as rich emerges from its orientalist quality. An explicit white superiority over easterners is so pervaded in the novel that the voice of eastern people is effaced. Through a close reading of the novel, it has been observed that Christie created the image of the East, eastern and easterner through her western perspective and she took western values as criteria in her way of judging, reflecting and evaluating them. Briefly, Christie seems to have relied on the stereotypical binary divisions between the East and West as well as the constructed and well-worn diversity between the eastern and western in the depiction of the Orient and oriental in her novel.

Bearing in mind firstly that the detective fiction has always been a popular genre and secondly that Agatha Christie's books, especially her novels have sold over a billion copies in English and another billion in 100 foreign languages throughout the world and that she is the most widely published and read author of all time and in any language, outsold only by the *Bible* and Shakespeare's work (Campbell, 2005, p. 18), it is not difficult to guess that her oriental novel, *Death on the Nile*, which has been attempted to be analyzed with respect to its western representations of the Orient and oriental in this study, must have contributed to form a negative and false image of the Orient in the westerners' mind and thus reinforcing this image in the western world, it has taken part in the orientalist discourses of the West.

As the reader might notice, the representation of the western characters in the novel has not been included in this study. However, the essay offers a study on Christie's projection of European characters to provide a contrastive analysis between the reflections of western and eastern characters in *Death on the Nile*, which has been thought to help to support the argument of this study from another direction. Due to the limited length of this study, it may be an area of investigation for another study.

Bibliography

- Abdel-Malek, A. (2000). Orientalism in Crisis. In Alexander Lyon Macfie (Ed.), *Orientalism: A Reader*. (pp. 47-56). New York: New York UP.
- Ashcroft, B. & Kadhim, H. (2001). Introduction. In Ashcroft, B. & Kadhim, H. (Eds.). *Edward Said and the Post-Colonial*. (pp. ix-xv). Huntington & NY: Nova Science Publishers, Inc.
- Ashcroft, B., et al. (2002). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial literatures*. USA: Routledge.
- Bertens, H. (2002). *Literary Theory: The Basics*. NY: Taylor & Francis.
- Campbell, M. (2005). *Agatha Christie*. Great Britain: Cox & Wyman, Reading.
- Christie, A. (2010). *Agatha Christie: An Autobiography*. Great Britain: Collins.
- Curran, J. (2009). *Agatha Christie's Secret Notebooks: Fifty Years of Mysteries in the Making*. UK. Harper Collins Publishers.
- Demircan, A. (2003). Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik. *İSTEM*. 1/2, 9-32.
- Dixon, D. M. (2003). Some Egyptological Sidelights on the Egyptian War of 1882. In David Jeffreys (Ed.). *Views of Ancient Egypt since Napoleon Bonaparte: Imperialism, Colonialism and Modern Appropriations*. (pp. 87-94). London: Institute of Archeology.
- Foucault, M. (2002). *The Archeology of Knowledge*. NY: Routledge.
- Harris, J. G. (2010). *Shakespeare and Literary Theory*. USA: Oxford University Press, Inc.
- Hassan, F. A. (2003). Imperialist Appropriations of Egyptian Obelisk. In David Jeffreys (Ed.). *Views of Ancient Egypt since Napoleon Bonaparte: Imperialism, Colonialism and Modern Appropriations*. (pp. 19-68). London: Institute of Archeology.
- Hentsch, T. (1996). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdeniz'li Doğu'ya Politik Bakışı*. (Aysel Bora, Trans.). İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd.
- Kelleghan, F. (Ed.). (2001). *100 Masters of Mystery and Detective Fiction*. (Volume I). Pasadena, California: Salem Press, Inc.

Leitch, V. B. et al. (Eds.) (2001). *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. London: W. W. Norton and Company.

Loomba, A. (1998). *Colonialism/Postcolonialism*. Great Britain: Clays Ltd.

Osborne, C. (2001). Charles Osborne on *Death on the Nile*. Poirot 1937. In Agatha Christie. *Death on the Nile*. (pp. 449-454). Great Britain. Harper Collins Ltd.

Pennycook, A. (1998). *English and the Discourses of Colonialism*. London: Taylor and Francis Group.

Powell, E. M. T. (2003). *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain, and the Mastery of the Sudan*. Berkeley: University of California Press.

Said, E. W. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.

Said, E. W. (1985) Orientalism Reconsidered. *Cultural Critique*. No. 1 (Autumn, 1985). 89-107, University of Minnesota Press.

Sarıçam, İ. et al. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tibawi, A. L. (2000). A Second Critique of English-Speaking Orientalists. In Alexander Lyon Macfie (Ed.), *Orientalism: A Reader*. (pp. 145-171). New York: New York UP.

Umunç, H. (2013). Doğu ve Ötekilik: İngiliz Seyahatnamelerinde Türk Kimliği (Lady Montagu ve Richard Chandler). *Bilig*, 66 (Yaz), 297-314.

Yıldız, H. D. et al. (1989). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları.

Young, R. J. C. (1990). *White Mythologies: Writing History and the West*. London: Taylor & Francis.

Veese, H. Aram. (2010). *Edward Said: The Charisma of Criticism*. New York: Routledge.

Internet Sources

Bayle, P. (1826). Mohametanism. In *An Historical and Critical Dictionary*. (Vol. II., 246-264). London: Hunt & Clark. Retrieved from <https://archive.org/stream/anhistoricaland02baylgoog#page/n8/mode/2up>

Western Image Of The Orient And Oriental In Agatha Christie's Death On The Nile: A Postcolonial Reading

Christie, A. (2015). *Death on the Nile*. Retrieved from <https://kohledeyes.files.wordpress.com/2016/01/death-on-the-nile-by-agatha-christie.pdf>

dahabeeah/dahabeeyah/dahabiah. Retrieved from http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/dahabeeah#dahabeeah_1

Tibawi, A. L. English-Speaking Orientalists: A Critique of Their Approach to Islam and Arab Nationalism. Retrieved from http://www.muslimlibrary.com/dl/books/English/English_Speaking_Orientalists.pdf

Psychoanalytical Outlook for Orwell's *Coming Up for Air*, *Animal Farm* and *Nineteen Eighty-Four**

Orwell'in *Coming Up for Air*, *Animal Farm* ve *Nineteen Eighty-Four* adlı Eserlerine Psiko-Analitik Bakış

Zennure KÖSEMAN¹
İnönü Üniversitesi

Abstract

This article highlights a psychoanalytical approach while assessing how world wars cause mental and psychological disorders in human beings in respect to George Orwell's *Coming up for Air* (1939), *Animal Farm* (1945) and *Nineteen Eighty-Four* (1949). Rising global risks result in different forms of tension in financial, economic, and social respects. The atmosphere of perpetual crisis is influential on human psychology and personal values in worsening socio-economic circumstances. The role of psychoanalysis in literary criticism cannot be disregarded because of the rising global risks' influence on human beings. The chaos of World Wars is the reason for Orwell to portray an apocalyptic analysis in his fictional works. Orwell's aforementioned three novels in question here reveal a dark undertone of war and conflicts and manifest Orwell's tendency to portray individuals having anxiety, uncertainty, meaninglessness, alienation, and isolation in the modern world. Moreover, Orwell indirectly depicts that such psychological tensions end up rebellious activities of human beings in his novels.

Key Words: George Orwell, Global Risks, World Wars, Pre-Cold War Period, Human Psychology

Özet

Bu makalenin amacı, George Orwell'in romanlarında küresel tehditleri psikoanalitik eleştirel bağlamda yarattığı zihinsel ve psikolojik sorunları *Coming up for Air* (1939), *Animal Farm* (1945) ve *Nineteen Eighty-Four* (1949) adlı romanlarda değerlendirmek olacaktır. Artan küresel krizler, finansal, ekonomik, ve sosyal açıdan farklı gerilimlere sebep olmaktadır. Oluşan global gerilimlerin bozulan sosyo-ekonomik düzende insan psikolojisine ve değerlerine olumsuz yönde etki yaptığı görülmektedir. Global risklerin insanlar üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, edebi eleştiride psikoanalizin rolü gözardı edilemez. Orwell'in eserlerinde apokaliptik değerlendirmeler yapılmasının sebebi gelişen dünya savaşlarıdır. Orwell'in belirtilen üç romanı, modern dünyada artan çekişmeler ve savaşlardan dolayı oluşan karamsar havayı ve çekişmeleri ortaya koymaktadır. Orwell eserlerinde, modern dünyada insanların yaşadığı endişe, belirsizlik, anlamsızlık, yabancılaşma, yalnızlaşma ve uzaklaşma gibi ruhsal bozuklukları sergilemektedir. Buna ek olarak, Orwell romanlarında dolaylı olarak, insanların yaşadığı

* This article is the extended version of the article presented in *Turgut Özal International Conference on Economics and Politics-1: Global Crises and Economic Governance*. 15-16 April, 2010, Inonu University, Malatya, Turkey.

¹ Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-mail: zennurekoseman@yahoo.com.tr

Psychoanalytical Outlook for Orwell's Coming Up for Air, Animal Farm and Nineteen Eighty-Four

psikolojik gerilimlerden dolayı sisteme karşı tutum ve davranışlar sergilediğini anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: George Orwell, Global Tehlikeler, Dünya Savaşları, Soğuk Savaş Öncesi Dönem, İnsan Psikolojisi

They were born after 1914 and are therefore incapable of happiness.

--Bertrand Russell

When individuals are dissatisfied with their situations, they become distressed suffering mental and emotional disorders. Bertrand Russell underlines the significance of this psychological emptiness in his famous wording while pointing at the incapability of happiness after 1914. The aim of this article is to analyze George Orwell's achievement in making a prophetic psychoanalytical evaluation of the ways in which human beings suffer the consequences of rising global risks in his literary masterpieces of *Coming up for Air* (1939), *Animal Farm* (1945) and *Nineteen Eighty-Four* (1949). As a prolific writer who produced many novels, articles, essays, and short stories such as "Why I Write?", "Looking Back on the Spanish Civil War", "Politics and the English Language", "Lear, Tolstoy, and the Fool", "Literature and Totalitarianism", "Shooting an Elephant" and "Reflection on Gandhi." George Orwell has a wide world perspective of awareness to interpret and parody world incidents in an ironic and critical point of view.

As a self-conscious social critic, George Orwell is one of the most prominent novelists in the English literary canon in the late 1940s through his social, economic, and political ideas and becomes one of the major literary milestones in the Cold War era and after. The fall of Communism in Eastern Europe and the dissolution of the Soviet Union between 1989 and 1991 changed the nature of the world in terms of the crisis lived before. In his literary works, Orwell deals with societies constructed on a denial of freedom and liberty (Evans 1987: 253). He tries to show how individuals become depressed psychologically due to inadequate living conditions. Orwell's fictional masterpieces should be reassessed in this context because they portray the consequences of sudden political and social changes of the pre- and post-Cold War period on human psychology and personal values. In his literary work, George Orwell satirically focuses on the problem of individuals who abuse power in a globalizing world.

Whereas many critics discuss Orwell in a Marxist context in order to reflect his satire on Russian Communism that terminate the revolutionary dynamics, this study will follow a psychoanalytical perspective (Frye 1987: 10-11). Orwell implies that in individuals there is a search for freedom and liberty behind the oppressed living conditions. The outbreak of bloody wars, the increase of inequality and poverty in social and economic life, and the emergence of a new class of captains of industry encourage Orwell to criticize how big changes influence individuals psychologically because of their growing awareness of the respective threats. Orwell becomes a socially sensitive writer

of the financial, economic, and political matters. What Orwell pinpoints is that the real threat to England comes from Cosmopolitanism and globalization that are much more influential on people's inner lives (Parrinder 2006: 292). He focuses on how great events affect individuals psychologically and reflects his approach in his rebellious characters in his novels. In almost all of them, Orwell substantially portrays characters in an anxious state of escape and rebellion in their social, economic, and political living circumstances.

Derived from Sigmund Freud and Carl Gustav Jung, psychoanalytical criticism deals with the (interest on the) constitution of psychic structures in the text. Focusing on the subject studies of feminism, patriarchal psychic and cultural structures, psychoanalysis also centers on some other themes and motifs such as "desire and loss, delay and repetition or doubling, forms of prohibition, lack, sexual sublimation or repression". (Wolfreys 2006: 146-147). It reflects how human beings feel alienated and isolated in their living conditions in which they are dominated by repressive agents that force them to fall into a state of anxiety, meaninglessness, alienation, isolation and starnement. Psychoanalytical analysis offers a theory of mind and a theory of emotional depth (Jackson 2000: 1). Psychic criticism applies some of the techniques of psychoanalysis which intends to heal mental disorders that originate from fears and conflicts. George Orwell, focusing on mental disorders in sudden global changes, reflects how individuals do become distressed, and he portrays (their) affluence through(out) individual revolutionary activities because of being destructed by the war tensions. Orwell depicts global wars' becoming a problem for all humanity and is in a problem-solving attitude of ending wars.

Freud substantially works on the notion of three models of the psyche as the *id*, the *ego* and the *superego* corresponding to the three levels of a person; on conscious and the unconscious, i.e., he interprets how traumatic events full of fears and conflicts occurring behind the control of individuals affect them subconsciously. Although Freud's ideals are mainly concerned with the aspects of sexuality, they also deal with instincts, fears and repression (Barry 2009: 92-93). This article puts forward that Orwell's texts also depict how global threats are disastrous for human beings to become anxious of the continuity of their lives. They become rebellious individuals because of the fears and repression they experience in the historical and social circumstances:

Freud has a mechanistic and determinist model of mind as a whole. Though not of consciousness by itself. Consciousness, for Freud, is not self-determining. And the unconscious part of the mind does not wholly determine the conscious part. They interact. Our mental life is determined by the interplay of unconscious and conscious elements. The mind is a deterministic system (Jackson 2000: 34).

Thus, the implication is on how they correlate with each other and how matters influence conscious decisions. In Freud's terminology, real events or desires are transformed into dream images according to how people conceive them in their

minds and how they reflect them in their feelings. In the condition of sleep, the force of repression is relaxed and the individuals have the freedom of dreams since there is no immediate likelihood of unconscious impulse of dangerous cases. This implies that dreams are the representation of the fulfillment of repressed wishes. Freud calls them the royal road to the unconscious where individuals also reflect their feelings throughout their attitudes and feelings (Wright 1984: 18; Jackson 2000: 62-63). People sometimes experience states of alienation, isolation, estrangement, and meaninglessness as given in Freud's explanation of the reasons for the emergence of dreams. In George Orwell's novels, most fictional characters rebel "against the system". And in the end they experience repression and depression in their environment. It is out of their control like the dreams Freud analyzes. Psychological disorders depend on how individuals interpret sudden historical and social changes in their living circumstances. Global events create influential controversial images on mental states and this signifies that psychoanalytical interpretations are mainly open to discussion in literary texts:

Freudian interpretation, then, has always been of considerable interest to literary criticism. The basic reason, again, is that the unconscious, like the poem, or novel, or play, cannot speak directly and explicitly but does so through images, symbols, emblems, and metaphors. Literature, too, is not involved in making direct explicit statements about life, but in showing and expressing experience through imagery, symbolism, metaphor and so on. . . . in consequence psychoanalytic interpretation of literature [is] often controversial (Barry 2009: 98).

Like the controversial images and symbols, the fictional characters in Orwell's novels express themselves by means of various revolutionary activities. Freud's follower, Carl Gustav Jung, considers the mind as a centre of conflicting forces that begins in childhood and follows a progressive course throughout the individual's life. If grown up in between the great world tensions, individuals, then, reflect their inner repressed worlds throughout their collective attitudes and behaviours. His human personality theory revolves around a self as the true centre of the psyche which forms the "totality of all psychic processes, conscious as well as unconscious." The unconscious state in which the individual experiences in the course of living circumstances is common to all men, it is "collective unconscious" (Wright 1984: 69-70). Orwell applies this Jungian outlook to his novels and makes the psychological disorders in the collective unconscious visible while demonstrating how his major fictional characters become rebellious in their living conditions because of being repressed as in the changing global events.

In Freud's theory of the unconscious and Jung's "collective unconscious," pessimistic imagery is significant to be dealt with, and Orwell's literary texts basically revolve around this (literary) outlook. This is the reason why it is necessary to study Orwell's novels in the context of psychoanalysis. The general

historical and political context of England in the 1930s, a decade of political upheaval, was a period of conflicts that became influential on individual mental states. The Great War of 1914-1918 and the subsequent depression had influenced public confidence in the old ruling class. In Europe, two opposing political philosophies, Communism and Fascism, challenged the old representative governments and capitalist economies. The spread of Communist and Socialist movements in Europe had influenced many writers, such as George Orwell who criticizes his social environment in his works in order to obtain a classless peaceful society. The Spanish Civil War of 1936-1939 and World War II both were much greatly influenced by these two contradictory ideologies.

In such a political atmosphere, Orwell claims that radical political changes are necessary to end poverty and unemployment and to create equality and security. For Orwell, democratic socialism, workers' ownership of their production and a state-planned economy are essential to acquire a state of equality, wealth, and security (Meyers 1987: 1-2) His struggle to create counter activities against the socio-economic conflicts indicates his detest of the threats of wars. Orwell's rhetoric of political persuasion lies in his self questioning and his personal experiences. His writings are responses to the immediate issues of his age. In his 1946 essay, 'Why I Write', he expresses 'Every line of serious work that I have written since 1936 has been written, directly or indirectly, against totalitarianism and for democratic socialism . . .' (Filloy 1998: 47). This implies that he makes political writing as an art to deal with.

George Orwell takes into account the problem of being human in the modern world surrounded by the concurrent risks of world wars. Orwell's generation was the first which was influenced by the public and political realities of two world wars, of dictators, concentration camps, mass unemployment, and poverty. The existence of all those general risks was influential on Orwell's writing tendency to be concerned about the evils of class orientation, oppressive life styles, and poor living circumstances (Hynes 1971: 2-6). Orwell primarily focuses on the meaning of responsibility to indicate the reasons for the emergence of poverty and inequality in the modern world and reflects how individuals suffer from unequal living circumstances. He basically reveals a vein of nostalgia for leading a simple and happy life despite the current public and political problems, as, for instance he is in a pessimist mood of losing the innocence of a happy simple life in such a chaotic living circumstance because of world threats. While writing about the influence of world threats on human beings, Orwell emphasizes the necessity of pursuing simple and peaceful living on earth. He is in nostalgia for pursuing a calm life in his works centered on the idea of approaching apocalypse. Orwell has an intelligent appraisal of being a social critic of the social, political and economic circumstances.

Orwell approaches his novels in the sense of being a philosopher of human nature and human conditions. He discovers various ways to express political ideas and messages in his fictional works as in the fable of *Animal Farm*

and dystopian satire of *Nineteen Eighty-Four*. In almost all his novels, Orwell depicts men who are in a state of alienation from social life because of the existence of various socio-economic and political issues. Global war risks of the 1930s and onwards are a means for expressing how men feel isolated and alienated in the middle of historical and social changes. He implies that such mental states are a result of psychoanalytical evaluations of great world events. *Coming Up for Air*, which was Orwell's first attempt to comment on the political situation in a novel published before World War II, alerts readers about rising external threats of war (Meyers 1991: 17). This implies that he warns all humanity about an approaching apocalyptic future full of technological dangers.

This novel reflects upon how sudden global changes influence human beings psychologically in their lives. George Bowling, the main character, is in a state of estrangement from old England of his childhood. His childhood memories form most of the arguments of the novel and play the role of displaying the contradictions existing between past and present. Thus, he is subconsciously influenced by his past memories and thinks about them in his own present situations. Derived from his crucial political experience in Spain and its consequences, Orwell depicts Bowling as a protagonist who has suffered a loss, disappointment and disenchantment (Williams 1991: 48-49). Thus, the main characters in his novels are the psychologically corrupted individuals who even lost their previous memoirs. They are basically in a nostalgia of their previous living environments. Moreover, they can be accepted as the mentally destructed individuals who are in lack of communication with their surroundings because of their alienation and isolation. To illustrate, George Bowling's mental state reflects how he is repressed by his past and how he exposes it in his feelings. Written in the first person point of view, Orwell depicts Bowling as a man of forty-five who reveals his life while making a trip back to his boyhood home. In his profound, terrifying and wholly fascinating novel, Orwell indicates that Bowling is in a state of nostalgia hoping to go back and recapture his past glories. *Coming Up for Air* offers an apocalyptic vision that destroys a nostalgic dream of a once lovely childhood. The main character, Bowling, is in a state of prophetic mood that predicts the end of the world and raises feelings that cause individuals to despair of their idealized childhood memories, as Orwell depicts a destructive future and a nostalgic past in his fictional narrative (Meyers 1987: 87). The emphasis is on the opposition existing between past and present in a frightful mess. He lives in his memories and this implies how Bowling is psychoanalytically under the influence of his feelings and emotions.

Coming Up for Air has two substantial themes dealing with the chaotic structure of the modern world. The first is a lament about the decay of pastoral Edwardian England and a complaint against the machine-civilization that has replaced it and the second is a warning against the approaching wars, the destructiveness of the battles, and the dangers looming behind the activities of different regimes active in Great Britain. This indicates that Orwell felt the fear

of the approaching war which would cause the destruction of social values, feelings, and emotions. The figure of Bowling implies that he and his wife Hilda are the depressed and overweight stereotypes of the whole community. As a common man of his class and type, Bowling is coming up for air in order to rise up and refuse the cruelty and ugliness of war and the destructiveness of some modern developments such as the nuclear weapons (Meyers 1991: 89-92). He compensates his repressed feelings by his rebelliousness. This revolutionary activity is a sign for his reaction against the disastrous affects of the military equipments, i.e., he rebels against military authorities. His need for a simple and peaceful life is the reason for his riot, i.e. his attempt to come up for air. Bowling states in *Coming Up For Air*, "Stop firing that machine-gun! Stop chasing whatever you're chasing! Calm down, get your breath back, let a bit of peace seep into your bones." (Orwell 1984: 165). He implies that nuclear powers should be prevented in order to let all humanity live in peace in the world. Thus, Orwell primarily reflects the theme of the decay in the expanding modern world. George Orwell emphasizes that there should be independence of thought left alone by the repressive governments on earth. He expresses the emergence of global crisis of wars in a key passage in this fictional work:

War! I started thinking about it again. It's coming soon, that's certain. But who's afraid of war? That's to say, who's afraid of the bombs and the machine-guns? 'You are', you say. Yes, I am, and so's anybody who's ever seen them. But it isn't the war that matters, it's the after-war. . . . The coloured shirts, the barbed wire, the rubber truncheons. The secret cells where the electric light burns night and day, and the detectives watching you while you sleep. And the processions and the posters with enormous faces It's all going to happen. (1984: 149)

Rising public and political risks engage Bowling's mind and draw him into assessing a desperate construction of the modern world and a nightmare lying behind the wars. The existence of the anxiety concerning an apocalyptic world emphasizes how Bowling evaluates himself to be enclosed by the dangerous powers of bombs and guns. Bowling expresses how all humanity is in a state of hopelessness, meaninglessness, and alienation because of war threats. Bowling comes up for an air of peace in the world in order to end all troubles in life.

Similarly in *Animal Farm*, George Orwell emphasizes a pessimistic outlook towards rising global risks on political grounds just before the beginning of the Cold War period. John Newsinger explains that Orwell's *Animal Farm* was mainly a book of a powerful assault on Russian Communism from a Trotskyist position in the comic form of an animal fable (1988: 116). Orwell again manifests how all human beings are affected by governmental rules and orders in this fictional work of fable. Orwell depicts a revolutionary generation being disturbed by socio-economic changes and political issues. His reference to world events manifests that George Orwell is a well-respected author in the genre of political journalism. Orwell manifests how individuals are disturbed because of their living environment and portrays them as being repressed, depressed and, thus,

rebellious in this fictional work. How they are disturbed in their inner worlds is the main point Orwell deals with. The novel closes with the farm animals being crushed and the pigs and their neighbours becoming reconciled, signifying that they all resembled each other. Orwell expresses how the animals are disturbed by the social changes in *Animal Farm* as:

Twelve voices were shouting in anger, and they were all alike. No question, now, what had happened to the faces of the pigs. The creatures looked from pig to man, and from man to pig, and from pig to man again, but already it was impossible to say which was which (1988: 120).

Orwell's use of animals is a means of criticizing the changing living circumstances and events in the Stalin era before World War II. In *Animal Farm*, George Orwell has a humorous writing style in which the characters are considered animals to satirize Russian Regime of the time. These animals represent the people of the Soviet Union—and basically all people living on earth—and they are formed in a society which pursue the ideal of equality. It was written to "help bring about a revival of the socialist movement free from Communist influence" (Newsinger 1999: 117). *Animal Farm* addresses to the emergence of disorder in social life with regard to a decay of personal values such as rising indifference, ignorance, and greediness among human beings. The decay in the personal values is due to the rising materialistic globalizing of a world full of chaos. Orwell's *Animal Farm* is a satiric portrait of a dystopian society giving emphasis to the emergence of world threats like wars, terrorist attacks, and other disorders in the modern world (Meyers 1991: 103). Being disturbed by the oppressive cruel masters, the animals set up a revolutionary government in which each animal stands for a figure or a type. In George Orwell's *Animal Farm*, there is an allegorical farm which represents the communist regime in the world. Reading and writing pigs represent Bolshevik intellectuals who intend to dominate the vast Soviet bureaucracy. Napoleon is Stalin whereas Snowball is Trotsky and Squealer the propogandists of the regime (Meyers. 1991: 105). By emphasizing his satirical approach upon dictatorship, Orwell informs his readers about a revolution that went wrong and became an anchor for the rising threats of global risks. Thus, individuals living in an oppressive despotic regime are called upon to stand up for their rights and to protect the world against the rising global crisis in this fictional work. In a psychoanalytical perspective, Orwell narrates how the animals—the stereotypes of individuals— become disturbed of their repressed living environment, and he depicts them as rebellious beings because of the tensions they have experienced in their unconscious psychological states.

Appealing to adolescents, the conventional short fable of Orwell's *Animal Farm* manifests how human nature becomes much more defensive against social and historical matters through holding revolutionary activities (Baldick 1996: 155). Orwell reflects several individuals' defensive standing in his novels and continues this reactive structure during the Cold War era. To illustrate, Orwell

writes about the Seven Commandments of Animalism in which animals point out their rules of living in social order in *Animal Farm*: "All animals are equal, but some animals are more equal than others" (1988: 114). Giving insight into the Russian Revolution of 1917, this famous rule of Seven Commandments parodies the doomsday of a predicated change by the Bolsheviks. The dictum of Animalism, in fact, is a reference to the beginning of a better life by means of reflecting Clover's expressive thoughts of their past and present:

If she could have spoken her thoughts, it would have been to say that this was not what they had aimed at when they had set themselves years ago to work for the overthrow of the human race. These scenes of terror and slaughter were not what they had looked forward to on that night when old Major first stirred them to rebellion. If she herself had had any picture of the future, it had been of a society of animals set free from hunger and the whip, all equal, each working according to his capacity, the strong protecting the weak. (1988: 75-76)

In this quotation, Orwell emphasizes the necessity for the end of all graceless and evil activities of the great powers on earth. Clover's thoughts are a call for peace and security in the age of the global crisis. Because Clover and most of the other animals think that "they had come to a time when no one dared speak his mind, when fierce, growling dogs roamed everywhere, and when you had to watch your comrades torn to pieces after confessing to shocking crimes" (1988: 76). Thus, what they need is to express their thoughts, wishes and needs. By the Seven Commandments of Animalism, Orwell points out that the rules are supposed to maintain order for peace within *Animal Farm*. Here, Animalism is an allegorical mirror of the Soviet Union, particularly before and after the World Wars, as well as the evolution of the views of Russian revolutionaries and government's attitude towards practicing them. By portraying corrupt leadership as a flaw in revolution, this novel also displays how (potential) ignorance and indifference occurred during a revolution in the modern world. Although there is a political message most of the time here, it should not be forgotten that animals are reflected as psychologically depressed and oppressed from these political cases.

Orwell becomes much more critical about socio-economic and political issues in *Nineteen Eighty-Four*, and he shows how people become fearful and depressed of the great sudden changes in the world. This reflects how Orwell is concerned about the influence of the global changes on the inner lives of human beings. Orwell points out his aim behind writing this novel as "I do not believe that the kind of society I describe necessarily *will* arrive, but I believe (allowing of course for the fact that the book is a satire) that something resembling it *could* arrive" (*Collected Letters* IV 1968: 502). By being satirical, Orwell emphasizes the existence of fear behind the rising risk of perpetual wars that end up with poverty, death, and corruption in social order. This indicates that Orwell strikes a prophetic note on the future of the world in *Nineteen*

*Psychoanalytical Outlook for Orwell's Coming Up for Air, Animal Farm and
Nineteen Eighty-Four*

Eighty-Four. Winston Smith, the main character in this masterpiece, is a lonely, guilty, and lustful person who is obsessed with the past. The name "Winston Smith," suggests that the name can stand for the real name Winston Churchill and Smith for any ordinary man. Such a political and common reference would represent how George Orwell evaluates his present living conditions in terms of political settings. Obsession of the previous events again manifests a psychoanalytical assessment and signifies repression and fears in psychological orientation. Such global threats draw Winston Smith to be in a state of isolation, loneliness, and estrangement from himself, and the outer world because of considering meaninglessness in his living circumstances. Smith represents all humanity of that time by rendering visible their concurrent mental disorders.

Alistar Davies expounds that rising global risks originate from the expanding powers of Britain, Europe and America in the world in *Nineteen Eighty-Four* (2000: 104). Davies indicates that in Orwell's *Nineteen Eighty-Four*, Britain is seen as America's partner in its Cold War engagement in Europe (2000: 104). In *Nineteen Eighty-Four*, they are basically remarked as the great powers, Oceania, Eurasia, and Eastasia, each perpetually at war with one another. Such an interaction ends up the emergence of new public and political matters in the modern world. The emphasis is on how the Cold War happened to become a big threat in the global world. Orwell depicts the underlying tragedy behind the dangers of a globalizing world: "You are rotting away. . . . you are falling to pieces. What are you? A bag of filth. Now turn round and look into that mirror. Do you see that thing faces you? That is the last man. If you are human, that is humanity. Now put your clothes on again" (Orwell 2000: 246). Orwell implies that the loss of humanity generates from the rising global risks, becoming a threat to all human beings. In order to prevent this corruption, Orwell conveys that the individuals' rebellion against this horrible risk is inevitable and that individuals must do away with the isolation of their rebellion (Kubal 135). This signifies that individuals fall into a state of alienation and isolation because of the dangers of the modern world. The existence of such dangers is emphasized at the end of the novel in a satirical and warning thematic treatment when O'Brien calls Smith in an apocalyptic tone "the last man" in order to make visible the destruction of human spirit.

In a Letter in 1947, George Orwell writes to F. J. Warburg, the original English Publisher of *Nineteen Eighty-Four*, to express what the novel is mainly about:

This is a novel about the future – that is, it is in a sense a fantasy, but in the form of a naturalistic novel. That is what makes it a difficult job – of course as a book of anticipations it would be comparatively simple to write. (*Collected Essays IV* 1968: 329-30)

Animal Farm and *Nineteen Eighty-Four* are the two novels that depict the social, economic, and political circumstances of superpowers on earth. In *Nineteen*

Eighty-Four, Orwell produces a naturalistic novel in which rising complex structures are pointed out in the era of global risks of economic, social, and political crisis. Besides being a novel of a pace-maker in the era of global dangers, *Nineteen Eighty-Four* underlines boundless despair and depressions in human psychology as a response to the changing social and political matters (Deutscher 39). Orwell projects a nightmare formed of displacement of humanity by politics that have caused hatred for the kind of public claims which destroy the possibilities and opportunities of individuals (Howe 44). In a psychoanalytical context, hatred is the outcome of chaos in politics and the public claims of the time. In this novel, Orwell provides an apocalyptic vision of the world in which there is a denial of human integrity and human values as a result of the traumatic events individuals do experience in life. He also emphasizes the existence of such problems through giving the predominance to following three themes in this masterpiece.

The first is the division of the world among three military superpowers possessing the new damaging atomic weapons in an era of perpetual war. In *Nineteen Eighty Four*, George Orwell reflects the consequences of absolute totalitarianism on human consciousness and the loss of integrity in life. The second is about different policies followed by each state, which resulted in some social classes developed beyond capitalism and socialism. And the third is the control of societies through repression and torture as well as "thought control" in totalitarian societies (Williams 1991: 99). While concentrating on the issue of global risks, George Orwell mainly considers western capitalism to be the reason for most problems on earth and the reason for the emergence of different political orientations. In *Animal Farm*, he remarks how a materialistic society based on money becomes corrupted via a dictum in Seven Commandments of Animalism: "No animal is ever to touch money" (12). In his warning about money in a prophetic way, Orwell manifests how it corrupts all human beings' moral values and their psychological states, and how it causes them to become materialists in the modern world. He demonstrates such an outlook in his review of Borkenau's *The Communist International*, in which he expresses how individuals turn out to be much more revolutionary by the rise of secular values in economic and social lives because they are repressed. Again, he gives proof of a psychoanalytical outlook by portraying individuals how they are disturbed by their living environment in their unconscious state:

If the problems of western capitalism are to be solved, it will have to be through a third alternative, a movement which is genuinely revolutionary, i.e. willing to make drastic changes and to use violence if necessary, but which does not lose touch, as Communism and Fascism have done, with the essential values of democracy. Such a thing is by no means unthinkable. The germs of such a movement exist in numerous countries, and they are capable of growing. (*Collected Essays I* 1968: 350)

Orwell emphasizes how revolutionary activities become a counter activity in the existence of unequal circumstances due to poverty, unemployment, and injustice in their social circumstances. Orwell had three different forms of revolutionary activities as a response to contradictory issues current in social, economic, and political life. Raymond Williams indicates that in such a period of rising global risks before and after World War II, Orwell becomes a socialist in the thirties, a revolutionist in the forties, and a radical somewhere in between. In the 1930s, George Orwell had an idiosyncratic brand of socialism and produced his documentary work, *The Road to Wigan Pier* (Newsinger 1999: 21). Williams explains Orwell in different periods: an anti-imperialist of the early thirties, a revolutionary socialist and a radical essayist of the late thirties and forties. In *The Lion and the Unicorn*, George Orwell depicts his revolutionary patriotism, celebrating Englishness and socialism. Since there exists some contradictions in each period, Williams defines Orwell as a man who depicts various mental psychological states of isolation, disappointment, and estrangement behind his socialist talks (1991: 186). This indicates that Williams supports the argument of this article underlying how global problems becomes dangerous for the psychology of human beings.

To sum up, following psychoanalytical critical perspective, George Orwell's novels, essays, and documentaries strongly influence contemporary literature and thought because of conveying an evaluation of collapse in human psychology. Most of his literary works point out the existence of perpetual evils which cause hypocrisy and collusion in society. As a man of letters, he offers intellectual opportunities for reading due to his depicting public and historical events of his time in ironic and critical overtones. His literary works serve as documentary sources which record and interpret the politics and social changes. His novels make visible the corruption of social order that generates from war crisis and socio-economic problems. Orwell warns all humanity to be careful about the approaching apocalypse of great world wars since he believes that all humanity, as he emphasizes in his masterpieces, is living the advent of it. Thus, for Orwell, the threat of the imminent global crisis would account for the production of several literary works. He refers to the global crisis as a threat to all humanity and, thus, introduces the anxieties of globalization. The influences of global crisis on human psychological health are much more significant than the other outcomes in literary horizons in the first half of the twentieth century and also in later periods while other intellectuals substantially associate it with economic events and processes at the macro- and micro-level of human communities. Finally, since sudden global changes end up in mental distress, anxiety, socio-economic stress, and uncertainty, they are also held responsible for many individuals' requirement for an escape from their social living circumstances. Finally, such kind of mental disorders cause individuals to commit some crimes and perform some other rebellious activities as in Orwell's fictional works.

Works Cited

- Baldick, Chris. (1996). *Criticism and Literary Theory: 1890 to the Present*. London: Pearson Education.
- Barry, Peter. (2009). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. III. Ed. Manchester: Manchester University Press.
- Davies, Alistair and Alan Sinfield, (Eds.). (2000). *British Culture of the Postwar; An Introduction to Literature and Society, 1945-1999*. London: Routledge.
- Deutscher, Isaac. (no date given). "1984-The Mysticism of Cruelty" *Twentieth Century Interpretations of 1984: A Collection of Critical Essays*. Samuel Hynes. (Ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Evans, Robert O. (1987). "The Nouvean Roman, Russian Dystopias, and Anthony Burgess." *British Novelists since 1900*. Ed., Jack I. Biles, New York: AMS Press. pp. 253-267.
- Frye, Northrop. (1987). "Orwell and Marxism," *George Orwell*. Ed. Harold Bloom. New York: Chelsea House Publishers. pp. 9-13.
- Filloy, Richard. (1998). "Orwell's Political Persuasion: A Rhetoric of Personality." *New Casebooks: George Orwell*. Hampshire: MacMillan.
- Howe, Irving. (no date given). "1984: History as Nightmare." *Twentieth Century Interpretations of 1984: A Collection of Critical Essays*. Samuel Hynes. (Ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Hynes, Samuel. (1971). "Introduction." *Twentieth Century Interpretations of 1984: A Collection of Critical Essays*. Samuel Hynes. (Ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Jackson, Leonard. (2000). *Literature, Psychoanalysis and the New Sciences of Mind*. Essex: Pearson Education.
- Kubal, David L. (1972). *Outside the Whale: George Orwell's Art and Politics*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Meyers, Jeffrey. (1987). "Orwell's Apocalypse: *Coming Up for Air*," *George Orwell*. Ed. Harold Bloom. New York: Chelsea House Publishers.
- Meyers, Valerie. (1991). *Macmillan Modern Novelists: George Orwell*. London: Macmillan Education.
- Newsinger, John. (1999). *Orwell's Politics*. London: MacMillian Press.
- Orwell, George. (1968). *Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 4 Vols. Ed. Sonia Orwell and Ian Angus. London.
- (1984). *Coming Up for Air*. (1939). Middlesex: Penguin Books.
- (1988). *Animal Farm*. (1945). London: Penguin Books.
- (2000). *Nineteen Eighty-Four*. (1949). London: Penguin Books.

*Psychoanalytical Outlook for Orwell's Coming Up for Air, Animal Farm and
Nineteen Eighty-Four*

- Parrinder, Patrick. (2006). *Nation and Novel: The English Novel from its Origins to the Present Day*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, Raymond. (1991). *Orwell*. Ed. Frank Kermode. Fontana Modern Masters. London: Fontana Press.
- Wolfeys, Julian. (2006). *Key Concepts in Literary Theory*. II Ed. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wright, Elizabeth. (1984). *Psychoanalytic Criticism: Theory in Practice*. London: Methuen.

Tatar Mitolojisinde İyeler

The Familier Spirits in Tatar Mythology

Rasilya KARİMOVA¹
Kocaeli Üniversitesi

Özet

Kazan Tatarlarının hayatında ve halk edebiyatında Tatar mitolojisinin özel ve önemli bir yeri vardır. Tatar mitolojisi ile ilgili unsurlar değişik başlıklar altında incelenebilecek çok renkli, zengin ve çeşitli bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada, zengin Tatar mitolojisi ve Tatar halk inanışları içinde önemli bir yer tutan iyeler (koruyucu ruhlar) konusu ele alınmaktadır.

Günümüz Kazan Tatarlarının günlük hayatlarında iyeler olarak Su Dedesi, Su İyesi, Su Anası (Su Kızı), Su Atası; Çeşme İyesi, Dağ İyesi, Ev İyesi, Ahır İyesi, Munça (Hamam/Sauna) İyesi, Orman İyesi, Cami İyesi ve benzeri gibi muhtelif iyeler vardır. Tarihî gelişim ve modernleşme her ne kadar bu iyelere olan inancı biraz zayıflatmış olsa bile günümüzde de Tatar halkı arasında bunların varlığına inanılmaya devam edilmektedir. Başta Tatarların millî şairi Abdullah Tukay olmak üzere, diğer şair, yazar ve sanatçıların ele alıp sanat yolu ile de işledikleri iyeler bu şekilde varlıklarını daha güçlü bir şekilde devam ettirmekte ve yeni nesillere aktarılmaktadır.

Kutsal ruhlar olan iyeler doğa ile yakın ilişki içindedir. İyeler, insan-doğa ilişkilerinin düzenlenerek karşılıklı saygı içinde devam ettirilmesine destek olma, olumlu davranışları destekleyip olumsuz davranışları ise değişik şekillerde cezalandırma gibi türlü özelliklere sahiptir.

Bu çalışmada Kazan Tatarlarının halk inanışları ile ilgili belli başlı iyeler ele alınmış, bu iyelerle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazan Tatarları, mitoloji, efsane, halk inançları, iyeler (koruyucu ruhlar)

Abstract

Tatar's mythology is important and special for Kazan Tatars' life and folk literature. Tatar mythology has colorful, rich and various patterns. In this study, it is dealt with the important subjects which is significant for Tatars' mythology and beliefs in Tatars'.

In daily life of modern Kazan Tatars there are some familiar spirits such as *Su Dedesi*, *Su İyesi*, *Su Anası (Su Kızı)*, *Su Atası*; *Çeşme İyesi*, *Dağ İyesi*, *Ev İyesi*, *Ahır İyesi*, *Munça (Hamam/Sauna) İyesi*, *Orman İyesi*, *Cami İyesi* etc. Although historical developments and modernity weakened the belief of the proprietors, Tatars are going on on believing them. As the principle poet of Tatars Abdullah Tukay, other poet, author and artists should take it into consideration and handle these proprietors, by this way they will survive more strongly and be turned over to new generations.

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi. el-mek: rasilya@bk.ru

Proprietors, which are holy spirits are in a good relation with nature. Proprietors have features like organising people-nature relationship and sustain it in a respectful way, supporting good habits and punishing bad habits.

In this study, some proprietors which are related to Kazan Tatars public beliefs are taken into consideration and some informations about there proprietors are used.

Key Words: Kazan Tatars, mythology, legend, folk beliefs, proprietors (familiar spirits)

Tatarlar

Oldukça eski bir tarihî geçmişe sahip olan Tatar halkının ataları VI. asrın başında İdil-Ural Bölgesine göç eden Bulgar Türkleridir. Şimdiki İdil-Ural Tatarları Suvar, Sibir, kısmen Hunlar ve İdil Bulgarları ile XII. asırda Türkistan'dan gelerek bu bölgeye yerleşen Kıpçak Türklerinin torunlarıdır. Bulgar Türkleri VI. asırda İdil-Ural bölgesine yerleşmeye başlamış ve VII. asırda bu bölge tümüyle bir Türk yurdu hâline gelmiştir (Fäxrédinov, 1996:27-56).

Tarihte Kazan Tatarları ile ilgili siyasî yapıları İdil-Bulgar Devleti, Altın Ordu Devleti, Kazan Hanlığı ve hem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde hem de SSCB'nin yıkılması sonrası kurulan Rusya Federasyonu içinde yer alan Tataristan Özerk Cumhuriyeti şeklinde sıralamak mümkündür.

Mitoloji

Mitoloji, mit bilimi anlamına gelir (Seyidoğlu, 1995:9). Fatix Urmançé (2002:35), mitolojiyi, değişik halkların mitlerini inceleyen bir bilim dalı veya belli bir milletin mitlerinin toplamı şeklinde tanımlar. Tatar Télénéj Anlatmalı Süzlégé'nde (Abdullin, 1979:397) mitoloji, mitlerin toplu şekli, mitler sistemi; mitleri inceleyen bilim olarak tanımlanır. Birbirine zıt olan rasyonel ve irrasyonel başlangıçların ortak noktası olan mitoloji, diyalektik yönden içeriği ve yapısı ile farklı bir mahiyete sahiptir (Bakirov, 2014:45).

Mitler, ilkel insanın dünyanın ne zaman, niçin ve nasıl var olduğu gibi önemli sorulara cevap araması sonucu ortaya çıkmıştır. İlkel insanın dünyayı anlamaya çalışması onun tecrübelerine ve gözlemlerine dayanır. Bilim, felsefe, siyaset ve sanatın temelini de mitoloji oluşturmaktadır (Däwlätşin, 2009:7).

Dinler ruhsal dünyaya açılan kapılardır. Ancak Dünya'ya insan formunda doğan varlığın geldiği dünya ile irtibatını unutmamasını sağlayan sadece dinler değildir. Dinlerle birlikte Felsefe ve Mitoloji de üçlü bütünü (Din, Felsefe, Mitoloji) oluşturan diğer unsurlardır (Candan, 2015:273).

İnsan düşüncesinin gelişmesini çeşitli gelişme evrelerine ayıran Max Müller, insan düşüncesi ile dilinin tematik dönem, diyalektik dönem, mitolojik dönem ve popüler dönem olmak üzere dört evreden geçtiğini belirtir. Buna göre mitler, insanlık tarihinin gelişme çizgisinde daha geç dönemlerde oluşmuşlardır (Çobanoğlu, 2005:102). Ancak, gelişim aşaması yönü ile ortaya çıkışları geç dönemlere denk gelse de mitolojinin ve dolayısı ile mitlerin insanoğlunun hayatı üzerindeki etkisi çok güçlü olmuştur.

Halk İnançları

Halk inanışlarının kaynağı hiç şüphesiz halkın tarihî geçmişi, kültürü, yaşadığı coğrafya/çevre ile doğrudan ilgilidir. Bu inanışlar milletin kimliğini belirleyen önemli unsurlardandır. Günümüz Tatar halk inanışları animist ve totemist dönemler ile Şamanizm inancının etkilerini de içinde barındırmaktadır.

Halk bilimi ve halk edebiyatı ürünleri sözlü kültür ortamında oluşturulur ve aktarımı da yine sözlü iletişim ortamında yapılır. Bundan dolayı bu ürünlerin en temel kaynağı sözlü kaynaklardır (Artun, 2014:12). Orta Çağ'da bitki ve çiçekler hakkında her türlü bilgiyi derleyen araştırmacılardan Erasmus'a, Vicesimus Knox'a ve daha sonrakilere kadar tüm okuyazarlar, sözlü gelenekten kaynaklanan deyişleri kâğıda dökmüş; ancak bunların çoğu sözlü gelenekten değil yazılı kaynaklardan beslenmişlerdir. Değişen zaman ile birlikte ortaya çıkan Romantizm akımını 'romantik' yapan özelliği, geçmişe ve halk kültürüne duyulan ilgidir (Ong, 2003:29).

Modernizm anlayışı ile Batı dünyası Orta Çağ'da yaşadığı din/kilise eksenli hayata nokta koyup yeni bir başlangıç, bir yeniden doğuş hareketi başlatmış ve hayat tarzı, dünya algısı ile ilgili hemen her şeyini değiştirmiştir. Koçakoğlu (2012:16), âdeta zincirlerinden boşalan Avrupa, bütün kutsallarını ayakları altına alarak yeni mabedine sığınır, der ve bu mabedin bilim olduğunu ifade ederek Batı medeniyetinin doğuşuna giden bu yolun bilim endeksliliğini dile getirir.

Batı ve onunla neredeyse eş anlamlı olan modernizm, kilise ve Hıristiyanlıkla mücadele ederken kendine göre bilimsel olmayan her şeyi inkâr yoluna gitmiştir. Elbette zaman içinde bu anlayıştan hem diğer dinler hem de her türlü halk inançları etkilenmiştir. Diğer milletler ile mukayese edildiği zaman Tatarlar için durum, Sovyetler Birliği dönemindeki baskıcı ve asimilasyoncu anlayışın belirgin etkisi ile, iki kat daha ağır olmuştur. Ancak, bütün bu olumsuzluklara rağmen Tatar mitolojisi, Tatar halk inançları canlı şekilde günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Erman Artun'un (2013:93) ifadesi ile insanlar, en erken süreçlerden itibaren yaşamlarında tutunacak, güvenecek gizli bir varlık aramışlardır. Bu arayışlar ve inançlar, gökyüzündeki yıldızlar, ay, güneş, fırtına, gece, gündüz, ağaçlar, nehirler gibi bütün tabiat olgularından korkulan ya da çekinilen varlık ve olaylardan ilham almıştır.

Tatar halk edebiyatı içinde mühim bir yeri olan Tatar mitolojisi ile ilgili unsurlar değişik başlıklar altında incelenebilecek çok renkli, zengin ve çeşitli bir yapıya sahiptir. Bu yapı içinde iyelerin (koruyucu ruhların) farklı ve özel bir yeri vardır. Eski Türklerin Atalar Kültü'ne gösterdikleri saygı zaman içinde Koruyucu Ruh kavramını ortaya çıkarmıştır (Çandan, 2015:31). Koruyucu ruhlar yönünden çok zengin bir inanış sistemine sahip olan Tatarların günlük hayatlarında bugün de karşımıza Çeşme İyesi, Su Anası (Su Kızı), Su Atası, Su İyesi, Ev İyesi, Ahır İyesi, Munça (Hamam/Sauna) İyesi, Orman İyesi, Dağ İyesi, Biçura ve benzeri muhtelif iyeler (koruyucu ruhlar) çıkmaktadır. Her ne kadar modern hayatın bir neticesi olarak bu iyelere olan inanç bir miktar zayıflamış olsa bile günümüzde de Tatar halkı arasında bunların varlığına inanılmaya devam edilmektedir. Tatarların şair ve yazarlarının, bilhassa da Tatarların millî şairi Abdullah Tukay'ın, eserleri aracılığı ile bu inanışların yeni nesillere aktarılmaya devam edildiğini söylemek mümkündür.

Her dil için olduğu gibi Tatarca için de bir zenginlik olan diyalektler, Tatarların manevî mirasının bir parçası, göstergesidir. Onlar; edebî dilin kökleri, dayanağı, direği olarak kabul edilmektedir. Tatar diyalektlerinde, mitolojik şahıs adları epeyce büyük bir tematik grup teşkil ederler. Tatarların kadim ataları mitolojik şahısların, çeşitli manevî varlıkların evde, evin müstemilatında ve bunların dışında tabiatda da yaşadıklarına inanmışlardır. Mitolojik şahısların adları da çoğu kez buna bağlı olacak biçimde doğmuştur (Bayazitova, 2011:84).

Tatar halk inanışında yer alan iyeler genel olarak olumlu, iyi varlıklar olarak kabul edilmektedir. Ancak bunların paralelleri olan olumsuz ruhların, ak iyelerin karşısı olarak kara iyelerin, varlığı da söz konusudur. Ayrıca, insanların iyelerle ilgili olarak her zaman dikkatli olmaları, onlara hürmet etmeleri, onların haklarına saygı göstermeleri gerektiği gibi inanışlar da halk arasında yaygındır.

Kutsal ruhlar olan iyeler doğa ile yakın ilişki içindedirler. Tatarlar arasında, derin saygı duydukları bu iyelerle birlikte yaşadıklarına dair bir inanç vardır. Onların hakkına saygı göstermek, yaşadıkları mekânlara hürmet etmek, hak ettikleri şeyleri onlara vermek/adamak halk inanışına göre son derece önemli ve gereklidir. Zaten aksi bir durumda onların halk ile aralarının açılacağına ve halka karşı olumsuz davranışlar sergileyebileceklerine de inanılmaktadır.

Tatar Mitolojisinde İyeler

Su Altında Yaşayan İyeler

Her toplumun hayatında olduğu gibi Tatarların hayatında da mitlerin, efsanelerin, halk inanışlarının son derece mühim bir yeri vardır. Boratav (2014:120), efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü inanış konusudurlar büyük bir bölüğüyle, der ve onları saçma, akıl dışı diye küçümsemenin, zararlıdır diye aforoz etmenin yersiz bir davranış olduğunu belirtir. Efsaneler gibi mitlerin de millet hayatında çok özel ve önemli bir yeri vardır. Erich Fromm (2014:189), tıpkı rüyalar gibi mitlerin de zaman ve mekân içerisinde gelişen bir tarihçeye sahip olduklarını belirtir. Ona göre mitler ya bilim öncesi ve saf dünya görüşünün sanatsal özelliğe sahip bir ürünü olarak görülebilir ya da mitlerin özünde gerçek bir olayın yattığı ve bunun sanatsal bir biçimde işlenmiş olduğu, böylelikle de zamanımıza kadar aktarıldığı düşünülebilir.

Tatar halk efsanelerinde ve rivayetlerinde Su İyeleri hakkında çok geniş ve zengin malûmatlar vardır. Genel olarak efsane ve rivayetlerde Su Dedesi, Su İyesi, Su Anası (Su Kızı), Su Atası adları geçmektedir. Galimcan Gıylmanov (1996:127), Su Dedesi'nin daha eski kaynaklarda da ele alındığını ve Su Anası'nın onun karısı; Su İyesi'nin ise onların oğlu olarak farz edildiğini belirtir. Fakat bu üç iye ile ilgili olarak günümüze ait efsane ve rivayetlerde fark olmadığını belirtmek gerekir, çünkü su ile ilgili iyeler sadece Su Anası adıyla geçmektedir.

Gennadiy Pospelov (2014:62), ilk insanların doğaya tümüyle bağımlı durumda bulduklarını, doğa görüngülerinin gücünü, boyutlarını ve önemlerini kendi fantezilerinde yücelttiklerini, yani onları bilinçsizce tipikleştirdiklerini ifade eder. Böyle yüceltilmiş tasarımlar ve bunlara uyan imgeler, belli bir fantezi düzeyinin göstergesi idiler. Örneğin antropomorfizm (insanbiçimcilik, insandan

başka şeyleri de insan biçimlerinde tasarlama), o zamanki düşünüşün tipik bir çizgisi idi. Tatar halk inanışlarındaki iyelerin de karakteristik özelliklerinden biri hepsinin insan suretinde olmalarıdır.

Su Dedesi

Suda yaşayan güçlü ve korkunç iyelerden biri olan Su Dedesi'nin çok ihtiyar bir dede şeklinde olduğuna inanılır (Urmançé, 2005:60). Tatar halkının inanışına göre bu iyeye ait olan yer "Su Padişahlığı" olarak adlandırılır. Göller, sulak alanlar ve bataklıklar ona ait yerler olarak kabul edilir. Su Dedesi'nin göl, bataklık veya nehirlerin kenarında yaşadığına; fakat hiçbir zaman kıyılara çıkmayıp insanlara görünmediğine inanılır. Aynı zamanda kendisini rahatsız eden de sevmez ve bu yüzden de sulu yerlerin derinlerine girenleri, kendisini rahatsız ettikleri için cezalandırıp suyun dibine doğru çekermiş. Bundan dolayı suya batıp boğulan kişiler için eskiden, Su Dedesi almış, denilirmiş.

Halk inanışına göre, tabiatın bir parçası olan göllere, çeşmelere, nehirlere tüküren, genel olarak sulu yerleri kirleten, rencide eden kişilere Su Dedesi anında tepkisini gösterir. Böyle durumlarda güneşli güzel havalarda bile aniden göllerde, nehirlerde fırtına çıkar. Su Dedesi suyu dalgalandırıp havaya fırlatır ve bu şekilde su bentlerini, su değirmenlerini yerle bir eder. Bunlarla da bitmez Su Dedesi'nin kızgınlığı, insanların başına hastalık da açar. Halk dilinde Su Hastalığı olarak adlandırılan bu hastalık, insan vücudunda sulu kabarcıklar şeklinde ortaya çıkar. Eğer bir kişi böyle bir hastalığa yakalanırsa, bu kişi kim olursa olsun, onun suyu kirlettiği, rencide ettiği, yani Su Dedesi'ni kızdırdığı için böyle bir musibete uğradığı şeklinde yorumlanır içine düştüğü bu durum.

Galimcan Gıylmanov (1996:128), eski devirlerdeki insanların bu hastalıktan kurtulmak amacı ile yaptıkları bazı tedavi usulleri hakkında bilgi verip Su Dedesi tarafından böyle bir hastalığa maruz bırakılan kişilerin bu hastalıktan kurtulabilmek için bir avuç yarmayı tuzla karıştırarak çeşmeye, nehirlere veya göllere attıklarını, bazılarının ise bu yarmayı bir beze sarıp suya akıttıklarını ve bu esnada da "Nereden geldi isen oraya git, bu rahatsızlığı da alıp sahibine götür!" diye dualar ettiklerini belirtir.

Su İyesi

Sularla ilgili bir başka iye ise Su İyesi olarak adlandırılır. O, Su Dedesi'nden son derece farklı, genç ve tecrübesiz bir zattır. İnanışa göre, muhtemelen bu özelliklerinden dolayı, sık sık sulu yerlerde fırtınalar çıkartır. Güzel havalarda sebepsiz yere insanların suda boğulmasına sebep olur, hayvanları suyun dibine doğru çeker. Gıylmanov (1996:129), eskiden kalan bilgilere göre Su İyesi'nin değirmenlere de zarar verdiğine inanıldığını belirtir. Su İyesi'nin dikkat çeken bir yönü de huyunu anlamanın hiç mümkün olmamasıdır, yani onun ne yapacağı, bunu ne zaman ve nasıl yapacağı hiç belli olmaz. Kimi zaman güneşli ve rüzgârsız bir havada aniden bir fırtına çıkartır ve aynı hızla onu sonlandırır. Eskiler, Su İyesi'nin böyle huysuz bir varlık olmasını eşini kıskanmasına bağlarlar. Yani karısı olan Su İyesi'ni, Su Kızı kılığına girmiş olan Su Dedesi'nden kıskanır ve bundan dolayı kavga gürültü çıkarırmış.

Bu bilgilerden hareketle Su İyesi'nin cinsiyetinin erkek olduğu anlaşılmaktadır; fakat o, efsanelerde uzun saçlı bir kadın olarak tarif edilmekte ve gece yarısı, insanların göl veya nehirlerin yanına gelemeyeceği bir vakitte, kıyıya çıkarak saçlarını taradığı anlatılmakta, buna inanılmaktadır. Kim olursa olsun, geceleyin sulu yerlere yaklaştığında öksürüyormuş gibi yapıp bir ses çıkartmalı, Su İyesi aniden korkmasın diye önceden onu uyarmalıdır.

Ural Tatarlarının inançlarına göre Su İyesi sarı saçlı, beyaz tenlidir. Halk inancına göre biri suya batıp ölecek olursa Su İyesi korkunç sesler çıkararak bağıır; suya batan biri olduğu zaman da göl veya nehirlerin üstlerini dalgalandırarak bir uğultu çıkartır (Bayazitova, 2002:351). Bu inanış günümüzde de geçerlidir.

Su İyesi'ni Su Anası'ndan ayırma konusunda G.Gıylmanov (1996:130), ilgi çekici bir örnek verir ve görülen iyenin Su İyesi mi yoksa Su Anası mı olduğunu anlamak için onların kaşlarına bakılması gerektiğini belirtir. Buna göre; geniş, gür, güzel kaşlara sahipse Su Anası; kaşı yoksa Su İyesi'dir görülen iye.

Halk inancına göre Su İyeleri de insanlara hastalık verebilir. Bu hastalık, aynı Su Dedesi'nin verdiği hastalığa benzer bir hastalık olup vücutta beliren sulu kabarcıklar şeklinde görülür. Böyle bir hastalığa yakalanan insan tez zamanda Su İyesi'nden af dilemeli, duruma uygun bir ritüel yapmalıdır. Gıylmanov (1996:130), Tatar Mifları adlı çalışmasında bu ritüeli, "Böyle bir hastalığa yakalandığı zaman o insanın bir avuç tuz ve un karışımını alıp onu son defa suda yüzdüğü yere serpmesi gerekir. Hiç olmazsa tuz ve un karışımının vücudun sulu kabarcıklar çıkan yerlerine bez yardımıyla sarılması gerekir. Bunları yaparken de üç kere, 'Nereden geldi isen oraya git, sahibine götür!' denmesi şarttır." şeklinde ifade eder.

Su Anası (Su Kızı)

Su Anası veya kimi zaman adlandırıldığı şekliyle Su Kızı, görünüş itibariyle bir insana benzer. Gıylmanov (1996:131), Su Anası'nın şeklinin büyük gövdeli, gür, siyah saçlarının yere kadar uzun; başının büyük ve uzun; gözlerinin kara, iri, pörtlek; teninin ise kırmızıya yakın olduğunu belirtir. Su Anası'nın göğüsleri geniş ve öne doğru çıkıktır. Kaşlarının ise olmadığına inanılır. Bundan dolayı Tatarlar arasında kaşı seyrek olan kişiler için "Su Anası" ifadesi kullanılmaktadır (Xäyrullin, 1999:22).

Su Anası da aynı Su İyesi gibi gecenin bir vaktinde saçlarını tarar. İnanışa göre insanlar onu da rahatsız etmemeli, korkutmamalıdır. Çünkü o, korkunç zatlardan sayılmaktadır. Bundan dolayı sulu yerlere yaklaşan kimse önceden seslenmeli, geldiğini ona belli etmelidir. Eğer Su Anası'nı uyarmadan sulu yerlere yaklaşırsa o, altın tarağını bırakıp hemen suda kaybolur. Ama onun altın tarağını alan birisi olursa, tarağını geri almak için en kısa sürede gelip tarağını alan kişiyi bulur.

Su altında yaşayan Su Anası sadece saçlarını taramak için su kenarına çıkar ve oraya çıktığı zaman da karşılaştığı delikanlılar ve çocuklar ile irtibat kurarmış (Urmançé, 2005:60).

Su Anası, çocukların kanı ile beslenir, yüzmeye gelen çocukların kanlarını emerek onları öldürürmüş. Ayrıca kendisine çocuk veren insanları sever; erkekleri ise yanına çağırıp onları ağırlamaktan hoşlanırmış (Xäyrullin, 1999:22).

Su Anası ile bazı Tatar Halk masallarında da karşılaşmaktayız. Bu iye, Tatar edebiyatında da geniş şekilde yer almıştır. Tatar halkının meşhur şairi Abdullah Tukay'ın (Özkan, 1994:446-447; Xisamov ve Möxämmätšin, 2006:134-136), "Su Anası" adlı şiiri bu iye hakkında olup şiirde Su Anası'nın tarağını çalan delikanlıyı bulduğu anlatılmaktadır. Şair, şiirin sonunu iyi şekilde bitirir, yani tarağı çalan oğlanın annesi durumu anlayıp kapılarına gelen Su Anası'na tarağını vererek onun verebileceği cezadan ve zarardan oğlunu kurtarır. Çünkü Su Anası da diğer bazı iyeler gibi kendisine zarar verenleri cezalandırır. Hatta Galimcan Gıylmanov (1996:131), Su Tanrısı tarafından Su Anası'na insan kılığına girebilme, insanların fikir ve düşüncelerini duyup bilme yeteneği verilmiş olduğundan da bahseder.

Su Anası korkunç bir varlık olarak kabul edildiği için eskiden yaramazlık yapan çocukların onun adı ile korkutulduğu bilinmektedir. Su Anası'nın zararından korunmak için genç kızların, yeni gelin gelenlerin ve hamile kadınların sulu yerlere yaklaşmasına izin verilmez. Göl, nehir veya çeşme yanına gitmeleri gerekirse o insanın bu muhite geldiğini orada bulunan iyelere ifade etmek için seslenmesi gerektiğine inanılır. Ayrıca, akşama doğru çocukların suda yüzmemesi gerektiğine inanılır. İnanışa göre Su Anası, çocukları su altına çekermiş. Bununla da yetinmeyip hamile kadınların karnındaki bebekleri de çekip almış. Çocukların Su Anası tarafından alınması, suya batan çocuğun cesedinin nehir veya gölün öbür kıyısında bulunması veya battığı yer ile bağlantısı olmayan başka bir yerde bulunması gibi hususlar halk arasında yaygın şekilde anlatılır. Dahası, Su Anası insanlardan kendine kurbanlar da istemiş (Gıylmanov, 1996:131).

Su Atası

Tatarlar arasında yaygın olan halk inanışları ve anlatıları Su Atası'nın ihtiyar bir erkeğe benzediğini göstermektedir. Su Atası ile ilgili farklı bir durum söz konusudur. Diğer su iyelerinden farklı olarak onu çoğunlukla kışın görmek mümkündür. Gıylmanov (1996:132), Su Atası'nı, sakın bir zamanda nehir kenarına gelen insanların gördüğü, kışın balık avlamak için buz üstünde açılan delik yanında uzun sakalını ağaç tarakla tarayıp oturan ihtiyar, şeklinde tarif eder. Su Atası durduk yere insanlara zarar vermez, fakat kendisini rahatsız edenleri ve üzenleri hemen cezalandırır, kendisine doğru çekip almış. Bundan dolayı kışın nehir veya göl üstünde buzu tekmeleyip Su Atası'nın gazabına uğramaktan sakınmak gerektiğine inanılır.

Su Atası buz üstünde yapılan delikten yukarı çıktığında bu deliğe aniden buz kapatılır ve Su Atası'nın suya inme yolu kesilirse, buz üstünde öteye beriye yürümeye başlar. Şayet kış gecelerinde nehirlerin veya göllerin kenarına gelmeniz gerekirse oralarda "şırrr şırrr" gibi sesler duyarsınız. Kışın göl veya nehirde çamaşır durularsanız çamaşır, leğen veya kovanızı orada bırakmamalısınız, eğer bırakırsanız Su Atası onları etrafa saçacak, dağıtacaktır. Tatar halk inanışında önemli bir yeri olan Su Atası ile ilgili olarak Tatarlar arasında mitler, efsaneler, rivayetler az değildir.

İ.Nadirov (1987:146), eski inançlara dayanarak, su altı iyelerinin insanlar ile irtibata girmekten kaçındıklarını, ancak değerli taşlar ve mercanlar ile süslü zengin padişahlıklarına sahip çıkarak huzur içinde yaşadıklarını belirtir.

Yer Üstünde Yaşayan İyeler

Çeşme İyesi

Çeşme İyesi de aslında su ile ilgili olan iyelerden biridir. Fakat onun diğer su iyelerinden farklı tarafı iyi ve kutsal olmasındadır. Çeşme İyesi her zaman insanlara yardıma hazır durumda ve şefkatli bir ana şeklinde tarif edilir. Gıylmanov, Tatar Mifları (1996:135) adlı eserinde Çeşme İyesi'ni, Muhabbet/Aşk/Sevgi İyesi olarak da adlandırır.

Bu iye halk dilinde değişik sıfatlarla anlatılır. Eskiden beri birbirini seven gençler genellikle çeşme civarında buluşur, sırlarını paylaşır ve en saf duygularını orada birbirlerine açarak söz verirlermiş. Bu gelenek Tatarlar arasında yirmi otuz yıl öncesine kadar canlı şekilde yaşamakta idi. Âşıkların verdikleri sözleri tutmamaları halinde eskiler, "Çeşme İyesi bunun böyle olmasını istemiştir.", diye söylerlerdi.

Günümüzde de, sık olmasa bile, eskiden kalan bu inançlarla karşılaşmaktadır. Mesela Tataristan'ın başkenti Kazan'ın merkezindeki Kaban Gölü kıyısında birbirlerine söz veren, ancak evlenip müşterek bir hayat kuramayan âşıklar hakkında anlatılan efsaneler vardır.

İnanışa göre evlenip muratlarına eren çiftler her zaman Çeşme İyesi'ne teşekkür ederek her sene buraya gelip çeşmeyi temizler, çeşmenin oluşunu düzeltir, bazen dilekler dileyip suya iplikler atarak onları yüzdürür veya çeşmenin oluşuna renkli kurdeleler asarlar. Bu âdetler günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. Fakat evli çiftler değil, genellikle sevip de ayrılmış olan ve ikinci şansını arayan gençler dilek dileyerek suya iplikler bırakıp onları yüzdürür, aynı zamanda çeşme etrafında büyüyen ağaçlara renkli kurdeleler asarlar. Günümüzde yaşayan bu geleneğe göre suya bırakılan ipliğin renginin beyaz olması şarttır. Çünkü her inanç sahibi geleceğinin bembeyaz ve çeşme suyu gibi saf olmasını istemekte ve ipliğin rengi de sembolik anlamda bunu ifade etmektedir.

Günümüz yazarlarının roman veya öykülerinde çeşmeler hakkındaki bu geleneklerle ilgili anlatılara rastlanmakta; şairlerin şiirlerinde de çeşmelere çok önem verildiği görülmektedir. "Vücutun o kadar güzel, her tarafın gelişli/Hangi köyün sularından içtin sen?" gibi sözleri içeren Tatar halk türkülerinin varlığı da suya verilen önemi ve Tatarların hayatında ve Tatar romantizminde suyun yerini göstermektedir. "Väg'dä (Söz verme)" (Xäyrullin vd, 1999:89) adlı Tatar halk şarkısındaki, "Gün doğarken soğuk çeşme yanında/Karşılaştık biz sevgilimle bir daha." şeklindeki sözler de bunu göstermektedir. Eskiden birbirini seven genç kız ve delikanlılar burada birbirlerine söz verir, gençler gurbete veya askere gittiğinde de sevdikleri kızlarla çeşme başında son defa görüşür ve vedalaşırlarmış. Buradaki buluşmanın maksadı ne olursa olsun, her durumda bekleme ve bir gün kavuşma hususunda birbirlerine söz verirlermiş. Su ve çeşmelerle ilgili inançlar halk türküleri vasıtası ile Tatar edebiyatında da geniş bir şekilde yer almıştır.

Çeşme İyesi'nin kadın şeklinde olduğuna inanılır. Hiç kimse tarafından görülmediği zamanlarda o, güzel bir kadın suretine girip su kenarında dinlenmeyi sever. İnsan suretine girmesi sonucu çevresine uyum sağlıyor olması anlaşılabilir bir husustur, çünkü insan psikolojisi üzerinde yaşadığı yerin de etkisi vardır. İnsanların suyun civarına yaklaştığını hissettiği zaman, Ural-Batır Destanı gibi anlatılarda karşımıza çıkan 'don değiştirme' uygulamasının benzeri burada da vuku bulur, Çeşme İyesi bülbüle veya söğüt ağacına dönüşür. Bu gibi hususlardan dolayı halk arasında, su kenarında kuş avlamak veya ağaç kesmek hoş karşılanmaz; bunları yapan kişilerin elinin kuruyacağı, neslinin kesileceği, bir damla suya hasret kalarak öleceği şeklinde inançlar vardır (Gıylmanov, 1996:139).

Tatarlar arasında bazı çeşmeler kutsal olarak kabul edilmekte, bu çeşmelerden alınan suyun her türlü hastalığa iyi geldiğine, bir nevi şifa olduğuna inanılmaktadır. Bazen kutsal çeşmelerin suyu zemzem suyu ile de kıyaslanmaktadır. Mesela Tataristan'da hanlıklar devrinden kalan çeşmeler hakkında halk arasında bu tür inanışlar günümüzde de canlı şekilde yaşamakta, insanlar bu çeşmeleri günümüzde de ziyaret etmektedir. Dileklerinin kabul olunmasını isteyen kişilerce bu tür yerlere bozuk paralar atılmaktadır. Roma'daki aşk çeşmesi ile buradaki mütevazı çeşme arasında halk inancı yönünden hiçbir fark olmadığını, bu tür inançların insanlığın ortak değerlerinden biri olduğunu belirtmekte yarar vardır, diye düşünüyoruz.

Eskiden uzun süre yağmur yağmadığı zaman yağmur çağırma ayinleri -bir çeşit yağmur duası- de çeşmelerin yanında yapılmıştır. Bununla ilgili olarak Gıylmanov (1996:138-139), önce büyükler saflar oluşturarak çeşme etrafına otururlar, dua ederler ve çömelip sıra ile çeşmenin suyundan içerler, suyu yüzlerine ve göğüslerine sürerler, der. İnanışa göre, böyle yapıldığı zaman Çeşme İyesi kişilerin dileklerini Göğe/Tanrı'ya iletir, yer için ve insanlar için yağmur talep etmiş. Bu ritüel uygulandıktan sonra yağmur yağarsa insanlar yine çeşme yanına gelip ona, Çeşme İyesi'ne, teşekkür edip Tanrı'ya da dua ederlermiş.

Kazan-Tatar Türkçesinde çeşme ile eş anlamlı bir kelime daha vardır: кизләү (kizläw). Bu kelimeyi Türkiye Türkçesindeki "göze" kelimesi gibi düşünmek mümkündür. "Evliya kizläwləri (Evliya çeşmeleri)", Tataristan'ın hemen hemen her şehrinde ve her köyünde vardır. Halk tarafından kutsiyet atfedilen bu çeşmelerin yanında insanlar kurban keserler. Gıylmanov'un (1996:137) belirttiğine göre bir defa kutsal kişilerin çeşmesine gelip hayır dağıtan, kurban kesen ve ibadet eden kişi bunu devamlı yapmalıdır, aksi halde bu insanın hayatı alt üst olabilir, hatta bu kişi için ölüm tehlikesi bile söz konusu olabilir.

Çeşme İyesi, Tanrı kızıdır ve dağın kucağında yaşar. Bu kutsal ruh yer altı, yer üstü ve gök dünyasını birleştiren ilahî bir köprü vazifesini gören ruh olarak kabul edilmelidir.

Çeşme suyunun halk inançları yönünden önemli bir özelliği daha vardır. Bu su ile fal da açılabilir. Çeşme suyu ile fal açma uygulamalarına doksanlı yıllara kadar rastlanmaktaydı. Bunun için sabahleyin daha çeşme başına kimse gitmeden su getirilir ve temiz bir bardağa konulup içine bir altın yüzük atılırdı.

Bu suda fal baktıran kişinin müstakbel eşinin yüzünü görebileceği inancı yatmaktadır.

Dağ İyesi

Tatarlarda çeşmeler ile ilgili birçok efsane, rivayet ve mitlere rastlanır. Çeşmelerin su kaynağı dağ olduğu için, tüm çeşmelerin atası olarak Dağ İyesi kabul edilir. Gıylnamov (1996:138-140), bu mitleri bir araya topladığımız zaman suyun başı çeşme, bu çeşmenin atası Dağ İyesi, anası dağ koynundaki su, çocuğu nehir, torunları deniz ve deryadır, şeklinde bir mitin ortaya çıktığını belirtir.

Dağ İyesi, "Korık" diye de adlandırılır. Eski Türkçede "korık" kelimesi "dağ ağzı" anlamına gelmekte idi. Ayrıca Sümerlerin "kur" kelimesini "dağ", "dağ ili" anlamında kullandıklarından ve Dağ İlinin İyesi'ni bu kelime ile karşıladıklarından söz edilir. Gıylmanov (1996:116-117), Etrüsklerdeki "haru" sözünün Türkçe "korık" sözüne yakın oluşuna da vurgu yapar; eski Türk ve Fin-Ugor kabilelerinin dillerinde "korık" sözünün "Yer İyesi" veya "Dağ İyesi"ni anlattığını belirtir.

Günümüzde halk arasında Dağ İyesi ile ilgili inançların yok denilebilecek kadar az olduğunu söylemek mümkündür. Ancak pek eski rivayetler yardımı ile Dağ İyesi hakkında bilgi edinilebilir. Türk mitolojisinde Dağ İyesi hakkındaki mitlerin azlığının, bu iyenin adının ve varlığının zayıflamasının sebebi olarak Fars mitolojisinden geçen devlerin onun yerini almış olması gösterilebilir. Devler, yer altı dünyasının olduğu gibi dağların da sahibi olarak kabul edilirler (Gıylmanov, 1996:118). Hint-İran kökenli "dev" sözcüğü, Türk aktarımlarında da, Fransız masallarının insan yiyen devi Ogre ve yine Fransız aktarımlarındaki Gigant'a karşılık gelen iki farklı doğaüstü yaratığa eş değer kullanılan bir terimdir (Boratav, 2012:62).

Ev İyesi

Ev İyesi (Tatarlar arasında Ev Annesi, Ev Babası, Dede, Yurt Ninesi, Yurt Dedesi gibi birçok adı vardır) hakkında da Tatarlar arasında pek çok mit bulunmaktadır. Kişiler onlarla devamlı 'karşılaşmakta' ve bundan dolayı da bu iyeler bu kişilerin hayatlarının merkezinde kendilerine ait bir yer bulmaktadır. Bu iyeler ile ilgili inanışlar günümüzde de halk arasında yaygın ve canlıdır. Yediden yetmişe her Tatar, Ev İyesi hakkında bir şeyler mutlaka bilir, lakin bu bilmiş her ferdin kendine göredir. Herkese farklı şekillerde görünmesine rağmen Ev İyesi'nin herkes için ortak özellikleri de vardır. O, yaşlı birini hatırlatan, uzun beyaz saçlı, insan boyundan küçük bir boya sahip bir varlık olarak tasvir edilir. Ayrıca, genellikle beyaz bir giysi ile gezen Ev İyesi'nin beli de biraz kamburdur. Ev İyesi, Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) tarafından "Kırsut" olarak adlandırılmaktadır (Bayazitova, 1995:132).

Ev İyesi'nin yerin altında/evin bodrum katında yaşadığına inanılır. Ev İyesi gün içinde yerinden çıkmaz. Halk arasındaki inanca göre Ev İyesi sadece ev sahipleri uykuya daldıktan sonra ortaya çıkar ve insanlara yardım için bir şeyler yapar. Mesela yün eğirir, sobaya odun doldurur, küçük çocuk ağlarsa onu sakinleştirir vb. gibi. Ayrıca, eve kaza bela gelecek olursa bir şekilde ev sakinlerini bundan haberdar eder. Gece yarısı ev sahiplerinin başına istenmeyen

bir şey gelecek olursa, bir belaya maruz kalacak olurlarsa, evdekilerden birini ayağından çekip uyandırır. Bazen de ev sahiplerini uyandırıp onları bu menfi durumdan haberdar etmek için değişik sesler çıkarır. Çocuk doğurma özelliğine de sahip olduğu kabul edilen Ev İyesi ile ilgili olarak Tatarların yaşadıkları bazı bölgelerdeki inanışlara göre ev sahibi erkek vefat ettikten sonra Ev İyesi'nin de öldüğüne inanılır (Bayazitova, 1995:131).

Ev İyesi ile ilgili halk inanışı günümüzde de halk arasında yaşamaya devam etmektedir. Bazı kimseler geceleri sanki evde biri yürüyormuş gibi bir hisse kapıldıklarını belirtmekte ve bunun Ev İyesi olduğuna inanmaktadırlar. Kimileri ise giysilerinin veya çamaşırlarının bıraktıkları yerde olmadığını, aradıkları zaman eşyalarını bıraktıkları yerde değil de evin başka bir köşesinde bulduklarını belirtmekte ve bu durumu Ev İyesi ile ilişkilendirmektedirler.

Ev İyesi'nin insanlara yardım etmesi yanında onun kişilere görünüş şekilleri de farklı farklı yorumlanmaktadır. Bilhassa yaşlılar arasındaki inanca göre Ev İyesi'ni un elerken gören insanların maddî durumu iyileşir. Eğer Ev İyesi'ne pabuç yaparken rastlanırsa, bu, ev sahiplerinin yoksullaşacağı şeklinde yorumlanır. Bu husus ile ilgili bir başka inanca göre Ev İyesi evdekilerden kimi severse sadece ona görünür.

Ural Tatarlarında, Ev İyesi için kurban kesilmesi gerektiği inancı vardır. Halk inanışına göre Ev İyesi'nin kendisi insanlara görünerek kurban talebinde bulunur. Yine inanışa göre, eğer kurban kesilmezse ev sahiplerinin başına bir bela gelir, huzurları kaçar, evde kavga olur, türlü türlü rahatsız edici sesler duyulmaya başlanır. İnanışa göre, kurbanlık olarak seçilecek hayvanın yünlü bir hayvan olması gerekir. Bu sebeple Ev İyesi için genellikle koyun kurban edilir (Bayazitova, 2002:355).

Eski devirlerde, Ev İyesi'ne iyi davranmak gerektiği ile ilgili husus küçük yaşta itibaren çocuklara anlatılmış. Bu geleneğin günümüz Tatar ailelerinde de kısmen devam et(tiril)mekte olduğunu söylemek mümkündür. Mesela eve girmeden önce Ev İyesi'ne selam verme âdeti hâlâ vardır. Yeni eve taşınan bazı kişilerce Ev İyesi de yeni eve götürülür. Bunun için bir çift terlik alınıp akşamdan eski evde bırakılır ve ertesi gün, "Ev İyesi, terliklerini giy, yeni evimize gidiyoruz!" diye ona seslenilir ve evde bırakılan terlikler alınıp yeni eve götürülür. Bazı yerlerde ev sahipleri yeni eve taşındıklarında Ev İyesi büyük bir fırçaya, bazı yerlerde ise oklavaya veya elbisenin eteğine oturtularak yeni eve götürülür (Bayazitova, 1996: 122-125, 133).

Tatar halk inanışlarına göre ev sahipleri Ev İyesi ile iyi geçinmeli, onunla münasebetlerini iyi tutmalı ve ona iyi davranmalıdır. Aksi halde, halk inanışına göre, Ev İyesi'nin öfkelenerek onlara kötülük yapma ihtimali söz konusu olabilir.

Ahır İyesi

Her toplumda olduğu gibi Tatarlar için de evcil hayvanların çok büyük bir önemi ve değeri vardır. Evcil hayvanların Tatar halkının hayatındaki önemli rolleri dolayısı ile halk inanışlarında bu hayvanların yaşadığı yerlerle, yani ahırlarla, ilgili olarak da iyeler var edilmiştir, denilebilir diye düşünüyoruz.

Ahır İyesi, hayvanların yaşadığı ahırda bulunan iyedir. Onun görevi, bulunduğu ahırdaki hayvanları korumaktır. Ahır İyesi'nin ahırda çok sevdiği bir

hayvanının olduğuna inanılır. Bununla ilgili olarak halk arasında memorat tarzı pek çok anlatı mevcuttur.

Ahır İyesi'nin insanlara değişik şekillerde fayda getirdiğine inanılır. Halk inancına göre, ahırdaki hayvanlardan biri yavruladığı zaman Ahır İyesi bu hayvana yardım eder ve bu haberi bir şekilde ev sahibine iletir. Günümüzde de sığırı, koyunu veya atı yavruladığı zamanlarda insanların, "Atın/sığırın/koyunun yavruluyor!" gibi sesler duydukları; böyle bir doğum hadisesi gece yarısına denk gelirse Ahır İyesi'nin gelip ev sahibinin penceresini tıklayıp onu uyandırarak bu durumdan haberdar ettiği şeklinde bir inanç vardır. Gıylmanov (1996:217), Ahır İyesi hakkında dikkat çekici bir hususa değinir. Tatarların yaşadığı bazı yerlerdeki ilginç inançlara göre Ahır İyesi keçi ile köpeğe dokunmaz, onları rahatsız etmez. Gıylmanov'a göre bu inanç Slavyan halkların mitolojisindeki inançlarla benzerdir.

Ahır İyesi'nin insan şeklinde olduğuna inanılır, ancak o bazen insanlara bir hayvan olarak da görünebilir. Fakat her iki durumda da onu sadece geceleri ve uzaktan görmek mümkündür.

Farklı bölgelerde yaşayan Tatarlar arasında Ahır İyesi ile ilgili farklı adlandırmalar söz konusudur. Sibir Tatarları'ndaki Mal İyesi veya Cenki (Zenki) Baba, Ahır İyesi'ne yakın olan iyelerdendir (Urmançé, 2005:60). Ural Tatarlarında da Ahır İyesi, Zenki Baba olarak adlandırılmaktadır. Halk arasında onun hayvanları ve ahırları koruduğuna inanılır. Onun ruhu için ayetler okunması ve hayvanlar sağ olsun diye sadaka verilmesi gerektiğine de inanılır (Bayazitova, 2002:353-354).

Tatar halk inancına göre Ahır İyesi'ni öfkelenlendirmekten uzak durulmalıdır. Eğer o kızdırılırsa ev sahibine hastalık bulaşır veya ev sahibinin hayvanları ölür. Bu iye ile ev sahiplerinin arası iyi olmalıdır. Ev sahipleri, Ahır İyesi'nin rızasını alabilmek için sadaka verip dua ederler.

Munça (Hamam/Sauna) İyesi

Bu iyenin küçük boylu ihtiyar bir varlık şeklinde olduğuna inanılır. Ancak, insanlar bu iye cinler ve perilerle karıştırıyorlar. Bu iye de kendini rahatsız etmediği sürece insanlara zarar vermez ve bu yönü ile cinlerden, perilerden ayrılır. Halk inancına göre ikindi ile akşam arasında insanlar munçaya girmemelidir. Güneş batmak üzere iken, yani ikindi ile akşam vakti arasında, Munça İyesi'nin kendisi yıkanır ve bu vakitte rahatsız edilmemesi gerekir. Ayrıca, normal vakitlerde de insanlar munçaya girerlerken hafifçe öksürerek oraya girdiklerini Munça İyesi'ne haber vermelidirler.

Günümüzde Tatarlar arasında hamamlardaki leğenlerde kalan temiz suyu kullanmanın yasak olduğu şeklinde bir inanç vardır. Bunun görünen iki sebebi vardır. İlki, kalan su ile Munça İyesi yıkanabilir; ikincisi ise, bu suya cinlerin veya perilerin tükürmüş olabileceği düşüncesidir. Munçaya giren insanlar genellikle bu suyu döker, bazen ise besmele çekerek veya bu suya dualar okuyarak yıkanır. Yine de insanlar hamamdaki leğende veya kovada açık şekilde su bırakmamaya özen gösterirler.

Gıylmanov'a (1996:224) göre munçada yıkanılırken Munça İyesi insanları rahatsız etmez. Yine de burada bu iyelerin varlığını anlamak mümkündür. Onlar sanki yanımızda su dökünüp yıkıyorlarmış gibi sesler çıkartır veya soba ile

duvar arasındaki boşluktan küçük küçük taşlar atar, lifi çeker, bazen de tam yüz sabunlandığı anda su kovasının yerini değiştirir veya leğendeki suyun tamamını yere dökerler. Halk inanışına göre Munça İyesi'nin varlığını kanıtlayan bir başka husus da bu iyelerin munçadaki leğene vurarak ses çıkartmalarıdır.

Günümüzde Tatarlar arasında varlığını devam ettirmekte olan bir halk inanışına göre genç kızların ve kadınların yalnız başlarına munçaya girmeleri doğru kabul edilmez. Ayrıca, munçada yıkanmanın geç saatlere bırakılması da doğru sayılmaz.

Munça İyeleri ile ilgili olarak halk arasında yaşayan bir inanca göre onlar da kendi aralarında evlenip aile kurmakta ve çocuk sahibi olmaktadır.

Orman İyesi

Tatarlardaki Orman İyesi, eski mitlerdeki Orman Tanrısı'na benzer bir iyedir. Tatar halkının muhayyilesindeki Orman İyesi genellikle yaşlı bir adam şeklinde tasvir edilir. Onun görevi ormanları, ormandaki tüm canlıları korumak olarak tarif edilir. İnsanlara hiçbir zararı olmayan Orman İyesi'nin onlara yardım etmeyi seven bir iye olduğuna inanılır. Mesela ormanda yolunu kaybedenlere yol gösterir, fakat kendi mülkü olan ormanlara zarar verenleri ise hemen cezalandırır.

Orman İyesi ile genellikle Tatar halk masallarında karşılaşılır. Yazarların ve şairlerin eserlerinde Orman İyeleri ile ilgili hususların kaleme alındığı görülür. Tatar halkı tarafından ormanda yaşayan varlıklar arasında Şüräli (bir çeşit dev) adı ile bilinen bir varlık olduğuna da inanılmaktadır. Şüräli, meşhur Tatar şairi Abdullah Tukay tarafından kaleme alınan bir peomanın da konusu olmuş ve halk arasında, bilhassa çocuklar ve dolayısı ile yeni nesiller arasında, daha da yaygınlaşmıştır. Abdullah Tukay (Xisamov ve Möxämmätşin, 2006:39-40; Özkan, 1994:281), Şüräli'yi şöyle tasvir etmiştir:

"Korkunç, çirkin, acaba nasıl bir varlıktır bu!
Burnu eğri büğrü, kıvrımlıdır, tıpkı tırmık gibi;
Çarpık çurpuktur elleri, ayakları dal budak gibi.
Işıl ışıl ışıldar, çukura kaçmış gözleri,
Ödün patlar, değil gece, görsen gündüzleri.
Çırlıçılak, incecik, ancak insana benzer kendisi;
Alnında vardır, orta parmak uzunluğunda boynuzu.
Eğri değildir parmakları, dümdüzdür,
Çirkin parmakları, yarım arşından uzundur."

Şüräli, ormana gelen insanları rahat bırakmaz; onları gıdıklayarak, kurbanlarını öldürür.

Tatarların mitolojik inançları ile ilgili bir araştırmasında Çulpan Zaripova-Çetin (2007:9), Şüräli hakkında ilgi çekici malûmatlar verir ve onun koltuk altlarında delikler olduğunu, bu deliklerden onun bütün iç organlarının gözüktüğünü belirtir. Şüräli, koltuk altlarında yer alan deliklere ağaç budağı saplanması halinde öleceği korkusu sebebiyle hiçbir zaman kollarını havaya kaldırmazmış.

Şüräli, vücut yapısı itibarı ile insana benzer, fakat insanlardan farklı olarak onun vücudunun tamamı kıllarla kaplıdır. Halk inançlarında Şüräli, türlü sesler

çıkarak insanları aldatıp kendine çeken, at binmeyi seven, biraz ahmak görünüşlü, alnında boynuzu olan, parmakları uzun bir varlık olarak tasvir edilir. Şüräliler hem erkek hem de dişi olurlar ve ormanda ailece veya sürüler halinde yaşarlar. Dişi Şürälilerin memelerinin çuval kadar olduğuna inanılır. Öyle ki ana Şüräliler memelerini omuzlarından arkaya doğru atarak gezerler (Şämsi, 1997:244-245). Udmurtiya ve Kirov Tatarları arasındaki inançlara göre Şüräli'nin kendisi uzun boylu, memeleri de büyük ve uzun olur. Memelerini omuzlarından arkaya doğru atarak yürüyen bu varlıklar Udmurtiya ve Kirov Tatarları tarafından Orman Anası olarak adlandırılır. Orman Anası'nın yılanları emzirerek beslediğine de inanılır (Bayazitova, 2006:159).

Şüräliler biraz eğilerek yürür ve insan gibi konuşurlar. Onların insan dilini kullanması insanları harap eder. Öyle ki Şüräliler ormanda kendileri için yardım, imdat talep eden bir ses çıkartarak insanları yollarından alıkoyup ormanın en karanlık köşelerine çeker ve -daha önce de belirtildiği gibi- gıdıklayarak öldürürlermiş.

Fatix Urmançé (2005:59), Şüräli'nin birçok yönden Orman İyesi ile benzer tarafları olduğunu, ona benzediğini belirtir ve onun da bir "Orman İyesi" olarak adlandırılması gerektiğini ifade eder.

Görüldüğü gibi Şüräli son derece eğlenceli ve hoş bir Orman İyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Tatarların millî şairi Abdullah Tukay (Gabdulla Tukay, 1886-1913)'in Şüräli ile ilgili poeması halkın muhayyilesini derinden etkilemiştir. Ayrıca, Tukay'ın Şüräli tasviri Tatar sanat âlemine de derinlemesine etki etmiş; resim, heykel, bale gibi alanlarda onun tasvirlerinden doğan Şüräli tipleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Halk inancı ve geleneğin Tukay'ın şiirleri vasıtası ile sanatla birleşmesi Şüräli/ler ile ilgili inancı yeni nesillere taşımış ve kültür aktarımı konusunda bir nevi köprü olmuştur.

Tatar masallarında ayrıca insanlara kötülük eden "Ubır/Ubırlı Karçık" ve "Calmavız" da yer alır. Ubırlı Karçık, Kara Orman'da yaşar ve orada karşılaştığı kişilere kötülük eder (Gültekin, 2013: 366-367).

Cami İyesi

Cami İyesi ile ilgili olarak halk arasında çeşitli anlatılar vardır. Bu muhayyel varlık halk arasında Cami İyesi veya Cami Cini diye adlandırılır. Yukarıda anlatılan diğer bazı iyeler gibi bu iyenin de insanlara zararının dokunmadığına inanılır. Bu iye ile karşılaşan insanlar onun beyaz elbiseli bir ihtiyar olduğundan bahsederler. Cami İyesi de kişilere yardım etmeyi sever, bazen ise insanların terliklerini saklayarak veya seccadelerini çekerek onlarla şakalaşır.

Halk arasında anlatılagelen bilgilere göre, yirminci yüzyılın otuzlu yıllarında Bolşeviklerin kararı ile Tatar köylerinde camilerin minareleri yıkılır. Minaresi yıkılmış olan camilerin içinde bazen ağlayan insan seslerini, bazen de birilerinin koşuşma seslerini duyanlar olurmuş. Ayrıca, cami eşyalarının öteye beriye dağıtılması gibi durumlarla da karşılaşılırmış. Minaresi yıkılmış olan camiler daha sonra okula, anaokuluna, çoğunlukla da kültür merkezlerine dönüştürülmüş ve ibadethane olma işlevlerine son verilmiştir. O vakitler soba ile ısıtılan birer okula dönüştürülen camilerde çalışan kişilerin şahit olduklarını iddia ettikleri kesilecek odunların hazır olduğu, sobanın doldurulmuş veya yakılmış olduğu, camilerden

dönüştürülen bu okullarda çalışan kişilerin geceleri çocukların seslerini duydukları gibi memorat tarzı anlatılar vardır.

Kültür merkezine dönüştürülmüş olan camilerde de bazen okula dönüştürülen camilerdekilere benzer olaylar olmuştur. Halk arasında dolaşan anlatılara göre camiden kültür merkezine dönüştürülen bu yerlerde duyulan ağlama sesleri hiç kesilmeden devam edip gidermiş. Bu anlatılarda, camilerin bir kültür/eğlence merkezine dönüştürülmesine duyulan tepkinin dile getirildiğini görmek mümkündür.

Halk inanışına göre diğer iyeler gibi Cami İyesi de kendi huzurunu bozanları cezalandırarak onlara hastalıklar verir, ayrıca beddua da edermiş.

Sonuç

Dinlerin doğuşundan önceki dönemlerde veya ilkel dinlerin var olduğu devirlerde oluşturulan inançlar ve bu inançlarla ilgili kavram ve varlıklar, diğer milletlerde olduğu gibi Tatarlar arasında da İslam dini kabul edildikten sonraki dönemde de yaşamaya devam etmiş, halen de varlığını devam ettirmektedir. Ancak, hem İslam dininin hem de modern hayatın etkisi sonucu bu kavram ve inançların halk nezdindeki inanılabilirlik dereceleri zayıflamış, bazıları ise bütünüyle unutulup gitmiştir.

Tatar halkının İslamiyet öncesi hayatları ile ilgili olan halk inançlarının İslam dini kabul edildikten sonra kılık değiştirip İslamî bir şekle bürünerek varlıklarını devam ettirmeleri dikkat çekici bir husustur. Burada, İslamiyet'i kabul eden Tatar halkının eski inançlarından kopmayıp onları da kendileri ile birlikte bu yeni dine taşıyarak Müslümanlaştırdıklarını görülmektedir. Buna benzer pek çok farklı hususun Müslüman Tatarlar ve diğer Türk soylu halklar arasında var olduğu da bilinmektedir.

Tatar halk inançları arasında yer alan önemli unsurlardan biri olan iyeler ile ilgili inançların günümüzde de Tatar halkı arasında canlı bir şekilde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. İyelerin, Su Anası hariç, kendilerine zarar verilmediği takdirde onların da insanlara hiçbir şekilde dokunmadığı, zarar vermediği şeklinde büyük çoğunluğunda ortak olan bir paydanın varlığı görülmüştür. Çünkü bu iyeler koruyucu olma özelliğine sahiptir; yani hepsinin ortak özelliği, kendilerine ait mülke zarar gelmesine mani olmak ve bu şekilde sorumluluk alanlarını muhafaza ederek doğadaki düzenin dengesinin devamını sağlamaktır.

Çalışmada görüldüğü üzere bu iyeler her zaman olmasa da çoğu zaman insanlara yardımcı olan varlıklardır. Aynı zamanda onların yaptıkları bu iyilikler için bir karşılık beledikleri ve bunu istedikleri de görülmektedir. Lakin bu karşılığın onlardan daha çok insanların faydasına olan şeyleri içerdiği de görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, iyelerin talep ettikleri karşılık doğadaki mutad dengenin bozulmaması ile ilgili olup her daim insanların faydasıdır. İyi huylu iyelerin öfkelenedikleri zaman insanları cezalandırmaları, onlara hastalıklar vermeleri kendi durumları ile bir tezat teşkil ediyormuş gibi görünse de bu durum onların tabiattaki ve umum insanlık âlemindeki dengeyi koruma çabaları ve gayeleri ile ilgilidir.

Kaynakça

ABDULLİN, İ.A., G.X.Axuncanov, S.B.Vaxitova vd. (1979). Tatar Télénęñ Anlatmalı Süzlégé. Kazan: Tatarstan Kitap Năşriyatı.

ARTUN, Erman (2013). Türk Halkbilimi. Adana: Karahan Kitabevi.

ARTUN, Erman (2014). Türk Halk Edebiyatına Giriş. Adana: Karahan Kitabevi.

ÄXMÄTOVA-URMANÇÉ, Flora, Rafis Korban (2006). Gabdulla Tukay – Şürälé. Kazan: Tatarstan Kitap Năşriyatı.

BAKİROV, Marsel' (2014). Drevnetürkskaya Poeziya. Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatel'stvo.

BAYAZİTOVA, F.S. (2011). "Abdullah Tukay'ın Eserlerinde Ve Mahalli Ağızlarda Mitolojik Şahıslar ('Su Anası' İzinden)". (Aktaran: Seher MEMİŞ). Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.32, s.83-90.

BAYAZİTOVA, Flera (2006). Nokrat Söyläşé. Ruxi Miras: Gailä-könkürés Häm Yola Terminologiyäsé. Kazan: "Dom Peçati" Năşriyatı.

BAYAZİTOVA, Flera (2002). Urta Ural (Sverdlovsk Ölkäsé) Tatarları. Kazan: Fikér.

BAYAZİTOVA, F. (1995). Tatar Xalkınıñ Băyräm Häm Könkürés Yoları. Kazan: Tatarstan Kitap Năşriyatı.

BORATAV, Pertev Naili (2014). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

BORATAV, Pertev Naili (2012). Türk Mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

CANDAN, Ergun (2015). Türklerin Kültür Kökenleri. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

ÇETİN-ZARİPOVA, Çulpan (2007). "Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler Ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)." Bilig Dergisi, S.43, s.1-32.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2005). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

DÄWLÄTŞİN, Gamircan (2009). Borın-Borın Zamanda... Mif Din Sängat'. Kazan: Tatarstan Kitap Năşriyatı.

FÄXRÉTDİNOV, R.G. (1996). Tatar Xalkı Häm Tatarstan Tariyxı. Kazan: "Măgarif Năşriyatı".

FROMM, Erich (2014). *Rüyalar, Masallar, Mitler* (Çev. A.Aritan, K.H.Ökten). İstanbul: Say Yayınları.

GIYLMANOV, Galimcan (1996). *Tatar Mifları I*. Kazan: Tatarstan Kitap Nəşriyatı.

GÜLTEKİN, Mustafa (2013). *Kazan Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)*. Ankara: AKM Yayınları.

KOÇAKOĞLU, Bedia (2012). *Anlamsızlığın Anlamı Postmodernizm*. Ankara: Hece Yayınları.

NADİROV, İ. (1987). "Süz Sängaténəş Başı – Xalığ İcatında." Şu kitapta: Haz. Ymär Daher. *Tatarica. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy*, s.145-157.

ÖZKAN, Fatma (1994). *Abdullah Tukay'ın Şiirleri (İnceleme-Metin-Aktarma)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

POSPELOV, Gennadiy (2014). *Edebiyat Bilimi* (Çev. Yılmaz Onay). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

SEYİDOĞLU, Bilge (1999). *Mitoloji*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.

URMANÇÉ, Fatix (2002). *Tatar Xalığ İcatı*. Kazan: Mägarif Nəşriyatı.

XÄYRULLİN, İ.K., R.M.Miñnullin, R.S.Möxämmädiyev, X.Ş.Mäxmutov, M.X.Väliyev (1999). *Süz İcendä Xikmät Bar*. Kazan: Mägarif Nəşriyatı.

XİSAMOV, Nurmöxämmät, Zöfär Möxämmätşin (2006). *Gabdulla Tukay (Saylanma Eserler) I Tom*. Kazan: Tatarstan Kitap Nəşriyatı.

ŞÄMSİ, Soltan (1997). *Yıllar İzé: Xikäyälär, Piyesa, Publitsistika*. Kazan: Tatarstan Kitap Nəşriyatı.

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

Marmara Denizi Güney Kıyılarında Kıyı Çizgisi ve Kıyı Alanda Meydana Gelen Zamansal Değişim Analizi

SümeYra KURT¹

Abstract

Owing to the fact that determining the temporal change at the coastline is highly significant in maintaining sustainable coastal development plans, this study focuses on the temporal coastline change in the south coasts of the Marmara Sea, which is one of the seas where coastal use and change are the most obvious. Therefore, old and new coastlines have been determined by using Landsat TM images with 30m resolution from the years 1984, 2003 and 2011 as well as colorful orthophotographs of the year 2008 with 0,45 cm resolution. Geometrical confirmation of satellite images were effectuated by using software and techniques of Erdas Imagine 10 and ArcGis 10 and then the coastal analyses from the obtained coastlines and land examinations have been conducted. According to the result of the study, an area of 5,76 km² have been filled between Çanakkale-Çardak and Yalova within 27 years of time between the years 1984 and 2011. The study also reached a conclusion that mining sand was effectuated in an area of 1,15 km² and thus the coast was pulled back. The line that was 521 km in 1984 reached 560 km in 2011. The most obvious coastal change was seen to be in the coasts of Yalova, Gemlik, Mudanya and Bandırma. The coastal bend, located in Lapseki, Gönen, Karacabey and in the south of Kapıdağ Peninsula, still remains to be a natural coastline. Even though irregular settlements in the coastal areas of cities cut off people's contact with the sea, the solution of filling the coasts was found for the purpose of recreating green spaces in the interest of the public. However, the coastal areas, which have sensitive ecological features, face with pressures of tourism and urban-based developments due to these landfills in the coasts. Therefore, coastal landfills in the southern coasts of the Marmara Sea gradually destroy the natural coastal spaces and the coastline also lost its original appearance.

The population growth and pressures on using the land in the coastal areas have always continued and will continue in the future. Hence, it is essential have new regulations and sustainable permanent plans for long term uses in the future.

Key Words: Coastline Change, Coast Area Change, Marmara Sea, Remote Sensing (RS), Geographic Information Systems (GIS).

¹ Dr., e-mail: sumeyrakurt@hotmail.com

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

Özet

Kıyı çizgisinde zamana bağlı değişiminin belirlenmesi sürdürülebilir kıyı gelişim planlarının yapılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada kıyı kullanım ve değişiminin en belirgin olarak yaşandığı denizlerimizden birisi olan Marmara Denizi'nin güney kıyılarında zamana bağlı kıyı çizgisi değişimi belirlenmiştir. Bu amaçla 1984, 2003 ve 2011 yıllarına ait 30 m çözünürlüklü Landsat TM uydu görüntüleri ile 2008 yılı 0,45 cm çözünürlüklü renkli ortofotolar kullanılarak eski ve yeni kıyı çizgileri tespit edilmiştir. Erdas Imagine 10 ve ArcGIS 10 yazılım ve teknikleri kullanılarak uydu görüntülerinin geometrik doğrulaması yapılmış ve daha sonra elde edilen kıyı çizgilerinden ve arazi incelemelerinden kıyı değişimi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda 1984 ve 2011 yılları arasında geçen 27 yıllık sürede Çanakkale-Çardak ile Yalova arasında 5,76 km²'lik alan doldurulurken, 1,15 km² alandan da kum alınarak kıyının geriletildiği tespit edilmiştir. 1984 yılında 521 km olan çizgisi de 2011 yılında 560 km'ye ulaşmıştır. Sahada en belirgin kıyı değişiminin Yalova, Gemlik, Mudanya ve Bandırma kıyılarında olduğu görülmüştür. Lapseki, Gelibolu, Gönen, Karacabey ve Kapıdağ Yarımadası'nın kuzeyinde kıyı şeridi doğal kıyı olma özelliğini korumaktadır. Kıyı alanlarındaki düzensiz yerleşim, deniz ile insanların temasının kesilmesine neden olduğundan, kıyılarda kamu yararına yeşil alanların tekrar oluşturulması amacıyla kıyıya dolgu yapılması çözümü bulunmuştur. Ancak, kıyılara yapılan dolgular, hassas ekolojik özellikli kıyı alanlarının turizm ve kentsel kaynaklı gelişmelerin baskısı ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Marmara Denizi güney kıyılarında kıyı dolgu alanları ile yavaş yavaş doğal kıyı mekânı yok edilerek, kıyı çizgisi de aslı görünümünü kaybetmiştir. Bu nedenle Marmara Denizi güney kıyılarında kıyı dolgu alanları ile yavaş yavaş doğal kıyı mekânı yok edilerek, kıyı çizgisi de aslı görünümünü kaybetmiştir.

Görünen o ki kıyı alanlarında nüfus artışı ve kullanıma yönelik baskılar, sadece geçmişte ve günümüzde değil, aynı zamanda gelecekte de devam edecektir. Bu nedenle kıyı alanlarının gelecekte uzun süreli kullanımlar için sürdürülebilir ve kalıcı planlama ve yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıyıçizgisi Değişimi, Kıyı Alanı Değişimi, Marmara Denizi, Uzaktan Algılama (UA), Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS).

Introduction

Coastal regions, defined as transition zones (Finkl, 2004; Boak et al., 2005) are the most populous places of the world due to their industry, commerce, fishing, economic development and ecological characteristics (Anfuso et al., 2013). Today, more than about 50 % of the world's population lives within the section covering 200 kilometers of the coastline because of their favorable features. For example, approximately 53 % of the population in the United States and 86 % of the Australian population reside along the coast (Cardille et al., 2003; Crowel et al., 2007; Scarfe et al., 2009). This increase of population in the coastal regions continues with each passing day particularly in the coasts of North America, Southeast Asia, India and South America. The coastal population in the United States is expected to reach 166 million in 2015 (Klemas, 2009; Anilkumar, 2010). Studies have demonstrated that a similar situation can also be seen in Europe. 200 million people, out of almost 680 million in Europe, continue to live within the coastal zone of 50 km (Duru,

2001). The population in the coastal regions is expected to increase about 75% in 2025 (Crowel et al., 2007; Scarfe et al., 2009).

This excessive population growth and settlement in the coastal regions causes the emergence of irreparable and difficult environmental problems such as the destruction of nature, inadequate infrastructure and transportation system, excessive and improper use of resources, unconscious land and water use and the destruction of green areas (Özdemir, 2004). Improperly studied engineering structures be built near lakes, land reclamation and changes in the ecological balance that will happen due to urban, agricultural and industrial waste disposal have led to deterioration in the balance and morphological structures of these areas (Saïdi et al., 2010; Saïdi et al., 2012). Natural recreation resources, which are open to the public, continue to diminish with each passing day since other problems, such as noise and environmental pollution, brought by urban life due to technological developments, have turned people towards common areas in the coastal regions (Alonso and Cabrera, 2008).

The population growth in coastal regions and economic pressures did not only continue in the past or still continue in the present, but will also continue in the future. Therefore, there is a need for sustainable and permanent planning and new regulations for the long-term recreational use of coastal areas in the future (Brommer and Bochev, 2009). The problem is attempted to be resolved in Turkey by developing solutions like filling the coasts for recreational uses except for transportation purposes. The most obvious example of this can be seen in the coasts of İstanbul on the north of Marmara Sea. İstanbul, one of the most significant metropolitan cities of the world with its cultural and historical values, and especially its coasts in Bosphorus are under intense pressure of settlement due to excessive population growth (Demirci et al., 2009). As a result of this, the inhabitants of İstanbul are deprived of coastal and marine use for recreational purposes. Coasts were filled by İstanbul Metropolitan Municipality through many arrangements in the period after 1984 in order to let the public benefit from coasts as much as needed and the recreational uses were strived to be ensured in the acquired areas. An area of 1687 km was filled and organized between 1987 and 2007 for this purpose (Kurt et al., 2010).

There are 28 provinces with coastal lines in Turkey, a country encircled by seas on three sides. The total population of these provinces, which was 41.847821 people in 2013, constituted 54.5 % of the country's population which is 76.667864. 22.076466 people live in the coastal provinces (Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Yalova, Kocaeli, İstanbul and Tekirdağ) of the Sea of Marmara which also includes the research area (TSI, 2014). However, coasts have faced with serious destruction particularly in recent years by planning practices that were made without taking the natural features into consideration and their natural appearances as well as coastal lines have been altered. Therefore, it is necessary to carry out works that are aimed at protecting these natural resources (Doğaner, 1992, Doğaner, 2001; İrtem and Karaman, 2004, Sayıstay, 2006; Sesli et al., 2007; Akova, 2009; Özşahin and Ekinci, 2012) that were

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

damaged due to rapid population growth and settlement connected industrialization and can not be renewed, to approach problems through farsighted perspective, to make accurate and sustainable planning and to implement necessary solutions in place and on time. The fillings made in coasts are needed to be identified in order to make a sustainable planning for the coastal regions of the Sea of Marmara. However, the amount of these fillings made in the coasts and for what purposes they were used can be determined by means of the analysis carried out through appropriate and correct methods. Today, Geographic Information Systems (GIS) and Remote Sensing (RS) methods are widely used for making these determinations. At the same time, Remote Sensing method is one of the most efficient methods used in coastal changes (Vinodkumar et al., 1998; Zhu, 2001, Kostiuk, 2002; Demirci et al., 2009).

There have been many studies on the Marmara Sea Doğaner, 1992, Doğaner, 2001; İrtem and Karaman, 2004, Sayıstay, 2006; Sesli et al., 2007; Akova, 2009; Saıdi et al., 2010; Özşahin and Ekinci, 2012). In this study, identifying old and new coastallines in the southern coasts of the Sea of Marmara and fillings made in a period of 27 years was aimed by using Principal Component Analysis, one of the Remote Sensing (RS) methods. Landsat satellite imagery with the resolution of 30 m for 1984, 2003 and 2011 and color orthophotos of 2008 with resolution of 0,45 cm. The areas with filling and changes that occurred in coasts due to coastal erosion and sand mining were identified as a result of the study by determining temporal change in coastallines. Therefore, this study is significant base for future studies to be conducted on the planning of a sustainable coastal use in the Sea of Marmara.

Study Area

According to the Geographic Coordinate System, the research area, which lies between 26° 09' 49"-30° 22' 40" eastern longitude and 40° 00' 00" - 41° 18' 45" northern latitudes and extends through a coastal area of 500 km, encompasses H17, H18, H19, H20, H21, H22, G19, G21, and G22 sheets in the topographic map of Turkey with 1/100000 scale (Figure 1). The area starts from Çanakkale-Çardak in southwest of the Marmara Sea and extends until Yalova-Kocaeli provincial border in the east. The study was conducted in the coasts of Çanakkale, Balıkesir, Bursa and Yalova with a population of 426.181 (TSI, 2014), situated in the southern shores of the Marmara Sea.

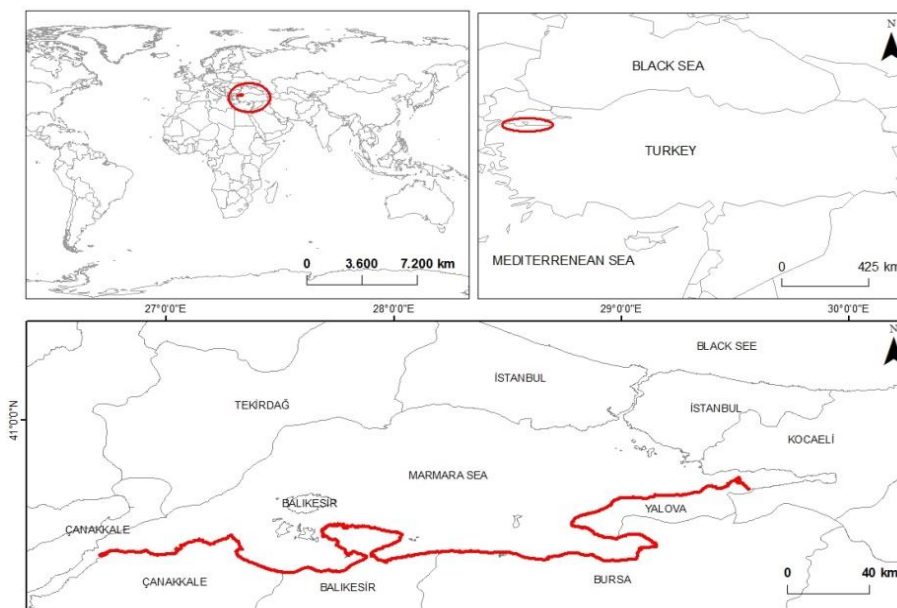

Figure 1: Location Map of the Study Area.

Materials and Methods

Landsat (TM) satellite imagery, obtained from USGS Global Visualization Viewer (GloVis) for discovering the coastal lines and comparing the change in an accurate way, constituted the main data source of the study. Non-cloud images belonging to different months were preferred for preventing the change perception error brought by the seasonal variations. These images, which have been analyzed in total of 3 periods since 1984, have spatial resolution of 30 m (Table 1; Figure 2). The display processing analyses of these images were carried out by using Remote Sensing and Geographic Information Systems technologies. Information on changes occurred in the coast due to fieldwork and the active use of coastline were collected.

Satellite images are widely used in determining many environmental problems today by converting them into numerical or visual images. In display systems, at what level the environmental problems of the past and the present have been can be calculated in a detailed manner by satellite images that were subjected to the enrichment and classification processes (Gazioğlu, 1997). GIS and Remote Sensing techniques, together with satellite images are widely used today in determining environmental problems that occur in coasts and changes in land covers since coastal areas are places where population and urbanization are very intensive (Cardille and Foley, 2003). Some of the Remote Sensing techniques are Digital photogrammetry, the Principal Component Analysis (PCA), Normalized Difference Vegetation Index (NDVI), Classification, Tasseled Cap (TC) transformation method (Genç et.al., 2010).

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

Table 1: Features of Satellite Images used in the Study.

Satellite	Perception Date	Resolution (m)	Number of Band
Landsat – 5 TM	1984 - TM	30	7
Landsat – 5 TM	2003 - TM	30	7
Landsat – 5 TM	2011 - TM	30	7

The data obtained from satellites make a major contribution to the study of the earth. The software, which was used because they both brought great impetus to data processing and helped in the storage of a large volume of data, had also proved to be significant in the realization of this contribution (Maktav, 1993). Therefore, all the data obtained in the study were evaluated by Erdas Imagine 10 software program which is a remote sensing software and then, they were also analyzed in GIS ArcGIS 10 software program.

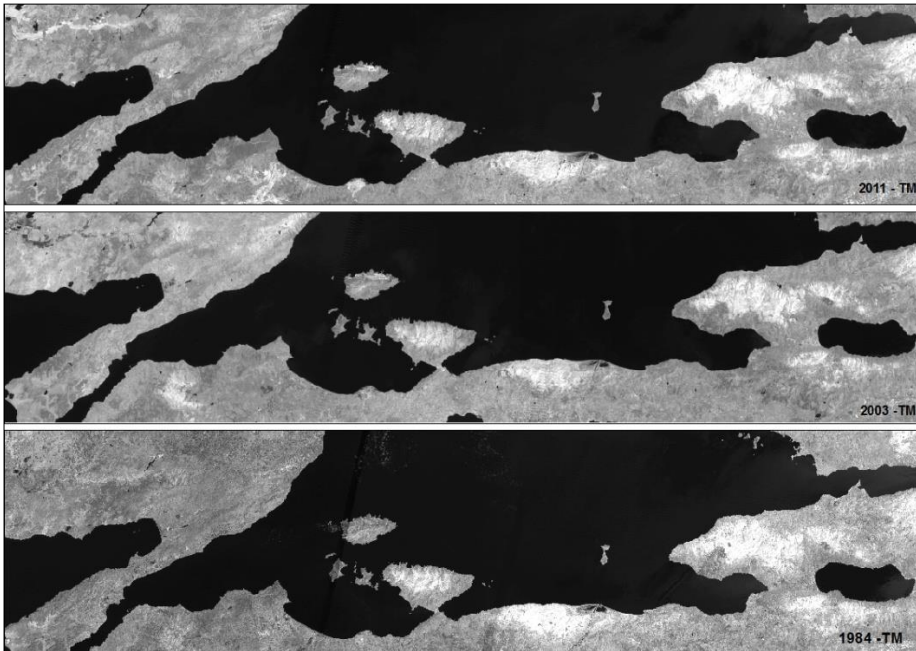

Figure 2: Landsat Satellite Image Used in the Study (Band 4).

Principal Component Analysis (PCA) technique was used due to its capacity to distinguish the difference between land and water in the determination of coastal line of the selected years. PCA is a technique used for the creation of new image after removing the relationship between multispectral images and reducing images in several bands into the desired number of bands (Munyati, 2004, Mausel, 2004; Almutairi and Warner, 2010). This technique is important because it gathers a significant part of the data in multispectral bands

into the channels of first component and reduces the correlation between image bands. Principal Component Analysis (PCA) is a method preferred in the reduction of the number of bands prior to image compression, image enhancement, change detection and classification (Loughlin, 1991; Akça and Doğan, 2002; Alparslan et al., 2004; Munyati, 2004). Thematic maps (TM), produced as a result, have been transferred to the environment of Geographic Information Systems through the conversion of raster data into vector data. Coastal lines have been revealed as a result of the analyses carried out by the newly-obtained images.

Results And Discussion

The north and northeast coasts (İstanbul and Kocaeli) of the Marmara Sea, which are under intensive industrial and population pressures, have been confronted with an enormous change by being negatively affected due to improper development practices and intensive use. In order to prevent this, new areas were added to these areas by performing coastal fillings with the Reconstruction Act passed in 1984 and coastal areas have been tried to be expanded (KK; 1984; Gülez, 1997; Gülkal, 2004; Dede et al., 2004; Kurt et al., 2011; Döker, 2012; Kurt, 2012). Approximately an area of 3 km² was acquired from the sea through filling as a result of the work covering the period of 1963-2005. Coastline was changed by filling an area of 906 hectares between 1987 and 2007 (Döker, 2006; Kurt et al., 2010).

Other areas, where change in coastline can be seen as a result of similar land uses although at a lesser extent than the northern coasts, are the southern coasts of the Marmara Sea. They have been opened for intensive use in many places due to improper development practices and this caused the occurrence of coastal changes. A temporal change has taken place along the coastline starting from Çanakkale-Çardak and continuing until Yalova-Kocaeli provincial border due to filling operations. It was observed when looking at satellite images of 1984 and 2008 that coastline trailed the present coastal road in many places, but the original coastline was changed especially in the shorelines of city centers by landfills as seen in the images of next period, namely 2003 and 2011 (Photo 1; Figure 3).

The coasts of Yalova Province are one of the areas where the change in coastline can clearly be seen and which is located on the east of the research area between 39-40 northern latitudes and 29-61 eastern longitudes. Yalova, which has an area of 847 km² and a coastline of 126 km in length, is a coastal settlement inhabited by 220.122 people (TSI, 2014).

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

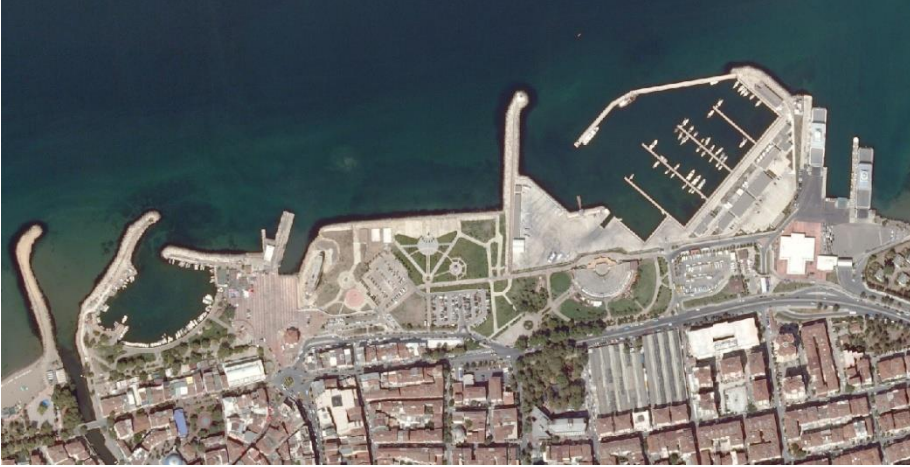

Photo 1: Coastal Filling Area of Yalova City Center (Orthophoto Image of 2008).

The landfills in the coasts of Yalova were being made between 1984 and 2003 and, on the other hand, they also continued and were completed between 2003-2011 when comparing the results obtained from Landsat satellite data of the years 1984-2003-2011 (Figure 3). An area of 0.4 km² between the years 1984 and 2003, and 1.94 km² between the years 2003 and 2011 were acquired from the sea due to landfills. As a result of this, the coastline, which was 116 km in 1984, has reached to 126 km in 2011 (Tables 2 and 3). The reason why the most prominent change in coastline was observed between the years of 2003 and 2011 was because Yalova had become a province in 1994 and settlements in coastal regions, roads, touristic and industrial organizations have continued to increase as a result of the immigration the province attracted (Özdemir and Bahadır, 2008; Kurt and Haybat, 2014). During this period, fishing port, marina, ferry dock and green spaces were built in an area of 11 hectares according to the filling plans made with the aim of building a shipyard (Boat Berth, Construction, Maintenance and Repair) in the area between Topçular Pier-Tavşanlı District and Hersek Cape and approved by Ministry of Public Housing as well as several other sub-scale development plans accepted in 2005 (7069). An area of approximately 362.000 km² was filled only in the coasts of central district of Yalova province between 1984-2011 according to 1:1000 scale Development Plans of Housing and Urbanization Directorate of Yalova Municipality (Erdem, 2014).

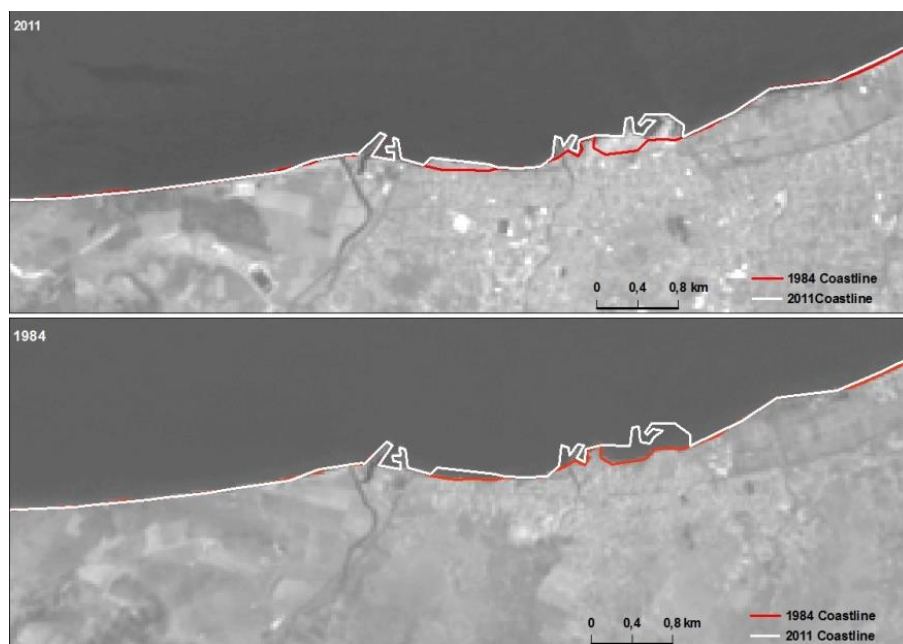

Figure 3: Coastline Evolution in Yalova Coast During the Period 1984 - 2011.

Table 2: Coastal Change (1984-2003)

City	Filling Area (km ²)	Beach (km ²)	Excavation (km ²)	Coastal Length (km) (1984)	Coastal Length (km) (2003)	Coastal Length (km) (2011)
Çanakkale	0,42	0,86	0,05	110	110	117
Balıkesir	0,57	0,03	0,21	183	186	193
Bursa	0,68	0,37	0,21	112	120	124
Yalova	0,4	0,02	0,005	116	119	126
Total	2,07	1,28	0,475	521	535	560

Table 3: Coastal Change (2003-2011).

City	Filling Area (km ²)	Beach (km ²)	Excavation (km ²)	Coastal Length (km) (1984)	Coastal Length (km) (2003)	Coastal Length (km) (2011)
Çanakkale	0,44	0,27	0,02	110	110	117
Balıkesir	0,68	0,26	0,01	183	186	193
Bursa	0,63	1,57	0,012	112	120	124
Yalova	1,94	0,03	0,008	116	119	126
Total	3,69	2,13	0,05	521	535	560

The coastal usage in filled areas has been utilized as transportation, shopping and recreation (Photo 2). The road, built in the meeting place of the

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

filling area and land, provides service for vehicle traffic. Recreation areas, pedestrian walkways, bike paths, sports fields and children's playgrounds extending parallel to the coast can be found between highway and new coastline. However, these areas are under great risks due to both ground conditions and their proximity to the fault line (Alpat, 1999; Şahin and Tari, 2000; YÜksel et al., 2000; Tercer, 2005).

Photo 2: Orthophoto Image of the Filling Area on the West of Yalova and Coastline of 1984.

Today, a coastline of approximately 5 km, which covers agricultural, touristic and residential areas in Altınova (Tavşanlı) region of Yalova Province, is planned to be made a ship-building yard after having been filled. Within the scope of the project, an area of 4.5 km in length and 300 meters in width, which remains on the sea-side of the coastline in the Civil Administration borders of Altınova district, is planned to be allocated for establishing ship-building yards, and social facilities and industrial areas in the background after being filled and ground filling operations were completed in 2008 (Figure 4). However, the area should be utilized for solution purposes due to environmental issues, pollution, agricultural activities, touristic and earthquake risks as well as ground problems when considering the long-term negative effects of improper use in coastal areas (Alpar, 2005; Yalman, 2012; Report of Yalova Governorship, 2014).

One of the coastal areas in Yalova province, where landfills were carried out although less than northern coasts, is the coast of Armutlu district in the south. The coastline and coastal appearance have changed as a result of the housing activities and filling operations that become a current issue in coastal regions of Armutlu which has the characteristics of a coastal settlement that meets with the holiday needs of metropolitan cities especially İstanbul due to its natural features and geographical location.

One of the areas seen the change of the coastal line and the coastal area of Hersek Delta. Hersek Delta protruding into the Gulf of Izmit where the intensive usage of coastal and changes of coast in regions of Turkey. Eastern of Hersek Delta has as well as for the long term development of the natural morphodynamic of the delta that have occurred over the last 10 years within the process of the humanities, where the changes originated in the area.

The coasts of Çınarcık, Çiftlikköy, Altınova and Central district are seen to be at risk when considering 86.7 % of total population (183.639 people) in Yalova live in the coastline (Kurt ve Haybat, 2014). Damages in 12 % of the housing (9474 units) and 10 % of the businesses (726 units) after the Marmara Earthquake of August 171.999 as well as the loss of 3000 lives during the earthquake also confirm this situation (Yüksel et al., 2000; Şahin and Tari, 2000; JICA, 2004; Alparslan et al., 2004; Bulut and Aktar, 2007; Özdemir and Bahadır, 2008; Alarslan, 2011). This region is expected to face significant risks in the next earthquake that will occur within the Sea of Marmara due to factors such as liquefaction, subsidence, and deformation of soft alluvial clay layer in the coastal structures and port management built on the landfills located within the domain of the (Yüksel et al., 2000; Yılmaz, 2005).

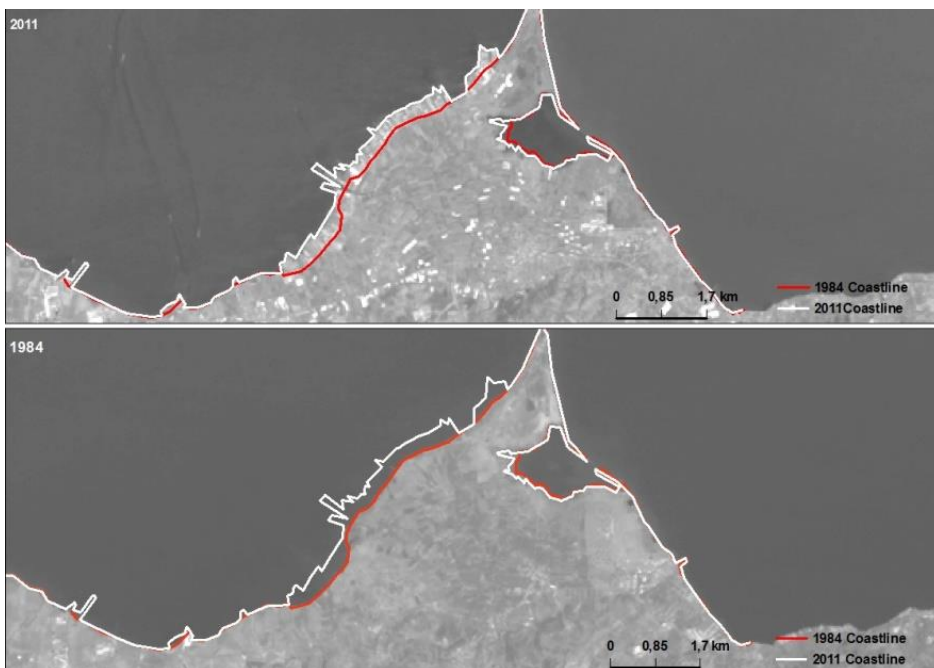

Figure 4: Coastline Evolution in Altınova Coast during the Period 1984 - 2011.

The coastline is seen to change with the coast filling operations in Gemlik and Mudanya districts of Bursa in the coasts of the Marmara Sea when satellite images of the years 1984, 2003, and 2011 as well as the coastlines

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

obtained from these were analyzed (Figure 5). An area of 0.68 km² between the years 1984 and 2003, and 1.31 km² between the years 2003 and 2011 were acquired from the sea due to landfills (Tables 2 and 3). Landfills were being made in an area of 4000 m² with the length of 1200 m and widths ranging between 20 and 50 m² according to the data from of Science Affairs Directorate of Gemlik Municipality. The greening and landscaping work on the filled grounds still continue (Gemlik Municipality, 2014). The coastline, which was 112 km in 1984, has reached 124 km in 2011 with the effect of the landfills (Table 4).

Table 4: Coastal Change (1984-2011).

City	Filling Area (km ²)	Beach (km ²)	Excevation (km ²)	Coastal Length (km) (1984)	Coastal Length (km) (2003)	Coastal Length (km) (2011)
Çanakkale	0,86	1,13	0,7	110	110	117
Balıkesir	1,25	0,29	0,22	183	186	193
Bursa	1,31	1,94	0,22	112	120	124
Yalova	2,34	0,05	0,01	116	119	126
Total	5,76	3,41	1,15	521	535	560

It was observed in the results obtained from its image in 1984 that the coastline, between Gemlik-Mudanya, continued throughout the existing coastal road, but the primary coastline changed in the images belonging to a later period of 2003 and 2011 due to the completed areas of coastal fillings. These landfills serve today as harbor, transportation, shopping and recreational areas. Seabus dock and passgenger terminal can be found on the Güzelyalı coast of the landfill. This dock carries passengers between İstanbul and Yenikapı (Photos 3 and 4). The main road, which partly passes through the acquired land from the sea and partly on the old coast, serves the heavy vehicular traffic in the joining area of the landfills between Gemlik-Mudanya and the land.

Photo 3: Güzelyalı Seabus Dock where Passage to İstanbul is Provided (2013).

Photo 4: Recreational Filled Area on the Coast of Gemlik (2013).

The length of coastline in Gemlik district, whose coasts are largely filled, is approximately 44 km. Gemlik district, like other port cities on the coasts of Southern Marmara, has been one of the cities which were greatly influenced by port cities such as Bergama, Efes, Milet and Bodrum, in terms of transportation at about 2600 years ago and it still continues to maintain its importance today as an area for sea trade together with 4359 sailors registered in the Port Authority. The length and depth of the Municipality Pier, which was built on the coast for import-export activities, are 125 m and 6 m respectively. Gemlik Pier was left for transportation services with the launch of Gemport Port which was built in 1992 as the first private port in Turkey. Other ports, built on the filled ground in the area, are Borusan and Roda Ports (Kamış, 1993; Yalman, 2012; Baki, 2013; Figure 5).

The place, in which the filling operations are the least in the coasts of Bursa at the Marmara Sea, is the district of Karacabey. The filled ground cannot be found in this region except small pier and fishing shelter. However, the coastline was seen to change due to sand removal for construction purposes from the mouth of Kocasu (Kocaçay) river (Figure 6). Sand was confirmed to be extracted from an area of 0.21 km² between the years 1984 and 2003 and from that of 0.22 km² between the years 2003 and 2011 in this area (Tables 2, 3, 4). The illegal sand extraction from one of the four areas with international significance and natural reserve features in the coasts of Northwest Anatolia has disrupted the formation of weir and narrowed the connection between weir gates and the sea (Sayılı et al., 1997; Kazancı et al., 1999).

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

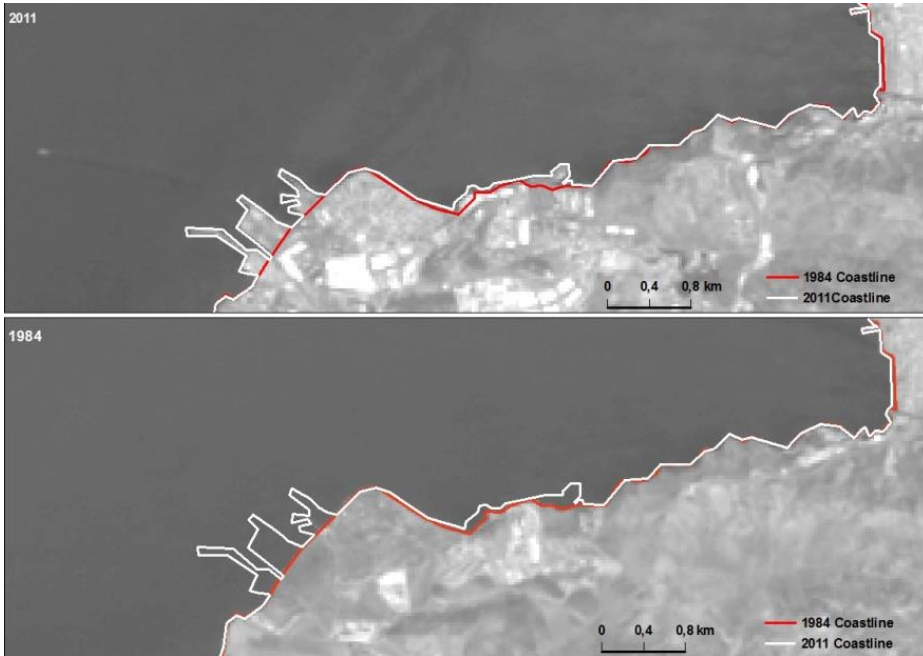

Figure 5: Coastline Evolution in Gemlik Coast during the Period 1984 – 2011.

It is worth-noting when satellite data from the years 1984 and 2011 were analyzed that the coastline is apparent in the coasts of Balıkesir at the Marmara Sea especially in the residential areas found in the Gulf of Bandırma and Erdek. The factors, which caused the coastline change in this region, are coast filling operations carried out in the coasts of Bandırma and Erdek districts and sand extractions from the shores of Gönen Stream. The coastline was changed for the purpose of port, pier, road and recreation by filling an area of 0.57 km² between the years 1984 and 2003, that of 0.68 km² between the years 2003 and 2011 and an area of 1.25 km² between the years 1984 and 2011 in total. As a result of this, the coastline, which was 183 km in 1984, has reached to 193 km in 2011 (Tables 2, 3, 4).

Bandırma, which is Balıkesir's gateway to the Marmara Sea, is the district where the coastline change can be monitored most apparently. The district, which is established in the southern coast of the gulf in 31 km in length with the same name, is one of the busiest areas of the South Marmara with its surface area of 690 km² and population of 143.171 people (TSI, 2014). The coastline of 1984 in the coastal band of Bandırma district passes at some places from the residential housings and in front of cliffs yet in other places according to the results obtained from the data and coastline of 1984. However, the coastline changed with landfills and these structures took cliffs within the coasts (Photo 5).

Photo 5: Coastal Landfills that Serve to the People of Bandırma as a Walking Area (2013).

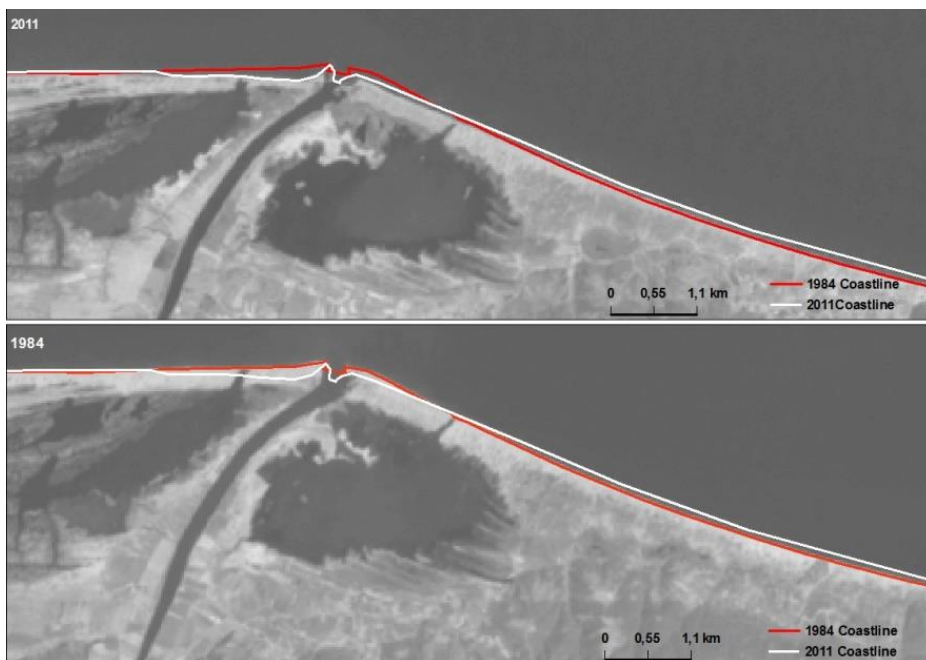

Figure 6: Coastline Evolution in Kocaçay Coast during the Period 1984 - 2011.

Pedestrian excursion and recreational areas, which are located in the area extending from Bandırma Yacht Port to Ferry Terminal and which are built on landfills, also cause change in coastline. Other proofs of historical coastline change are Haydar Çavus Mosque and historical structures located on the coastline of Bandırma coast in 1930. These structures, together with Bandırma Fortress and walls, remained inside with the construction of Bandırma Port and Ferry dock (Photo 6). The coastal change in this region during the construction of Badırma Port was also reflected in the satellite images of 1984-2003. These

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

coastal arrangements also continued in these years when looking at the Landsat data obtained in the years of 2003-2011.

Photo 6: Bandirma Coast in 1930 (on the left) and today (on the right).

Today, various environmental arrangements have been made on the filled area which is situated between IDO Terminal and old pier after preparing a plan that includes touristic and social facilities, recreation and relaxation areas as well as sports facilities (Figure 7). The construction of fishing shelter and environmental arrangements on Levend coast, through a project pursued in 1995 by General Directorate of Railways, Ports and Airports Construction, also confirm that these filling operations still continues (Baykal and Büyükgüllü, 1996; Demir et al., 2000). However, the structures, built on the filled area, are at greatest risk since Bandirma is located on the first degree seismic belt.

Figure 7: Bandirma Coastal Band Project.

Source:http://www.gmka.org.tr/uploads/downloads/dosya/bandirma_ilcesi_bilgi_notu.pdf

Being the most developed district of South Marmara in terms of tourism located on the western coasts of Kapıdağ Peninsula, Erdek district has long beaches (6 km) that start from the coasts of Edincik and extend until Çuğra in addition to landfills built on the coasts of city center for recreation and port purposes. The presence of large trade wharf apiece in Greek sea was mentioned in accordance with the information about Erdek obtained from the travels of Evliya Çelebi in 1659. It was suggested about the physical characteristics of Erdek that city had a busy pier on the coast of the sea, its southern coasts were

hilly and its slopes were covered with vineyards throughout (Çelik, 2012; Kurt and Ekinci, 2014).

It was observed when analyzing the satellite data and orthophoto images that there was no change in the coastlines of the northern areas except Erdek and Bandırma Bays of Kapıdağ Peninsula. No landfills or coastal arrangements were seen in this region except a small pier and fishing shelter.

Gönen district, which has a coastline of 26 km located on the coast of Balıkesir in the Sea of Marmara, is an area where no landfills can be seen. However, the coastline, especially in the mouth of the river and its surroundings, was seen to change due to sand extraction for construction purposes from an area of 0.22 km² in the shores of Gönen stream between 1984 and 2011 (Figure 8).

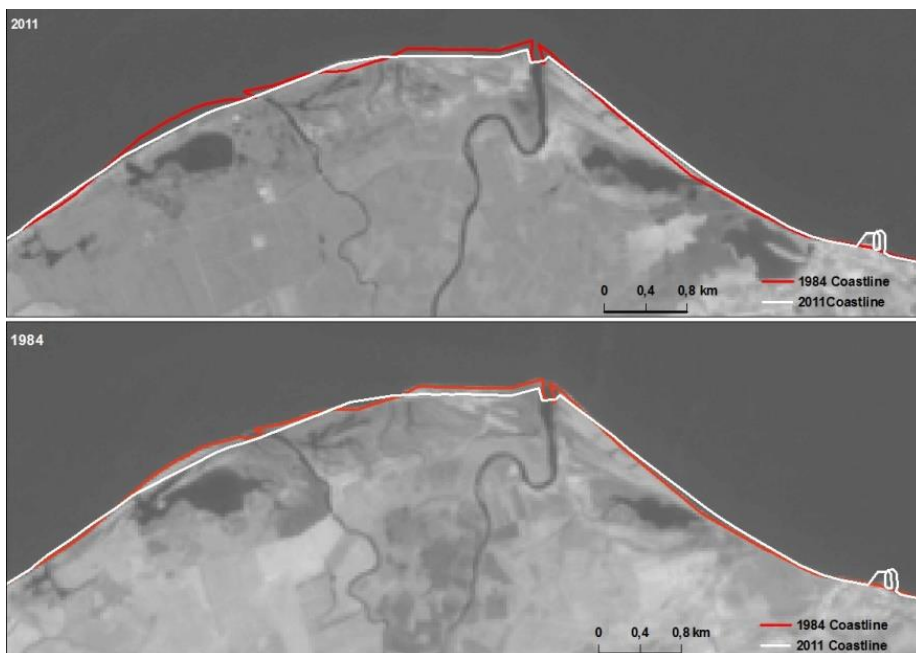

Figure 8: Coastline evolution in Gönen Coast during the period 1984 - 2011.

The coastline change between Çanakkale-Çardak and Balıkesir-Gönen also emerges before us when the satellite data of 1984-2003-2011 were analyzed. The factors that cause the coastline change in this region are the landfills made for the purpose of pier in Lapseki and Biga districts. An area of 0.42 km² was filled according to the satellite data belonging to 1984 and 2003. A total area of 0.82 km² was filled due to new arrangements until 2011 and thus the coastline was changed (Figure 9; Tables 2, 3, and 4). While the length of coastline (Çardak-Gönen) in the research area of Canakkale province, which was

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

established in an area of 9737 km² on Gelibolu and Biga Peninsula, was 110 km in 1984 as a result of these works, it reached 117 km in 2011 (Table 4).

No major change was observed in the coastline between Çardak and Gönen since coastal filling and arrangement operations in the coasts of Çanakkale's research area at Marmara Sea were only in port, pier and fishing shelters. The primary changes in coastline are in the shores of provincial center. The coastline and natural appearance in this region were changed with the construction of yacht marinas and freight and passenger transportation ports, as well as landfills and arrangements for the recreational purposes. For example, Çanakkale Yacht marina, one of the latest arrangements made in the coast, was designed to be built on the filled area of approximately 17852 m² and on the area of 7667 m² in the land (Gülver ve Batmaz, 2011).

The coasts of Lapseki and Biga districts mostly consist of holiday resorts for touristic purposes. The arrangements, which were made in Dalyan and Çardak Beaches in the West, Şevketiye Holiday Resort, Güreçaltı, Adatepe and Suluca and throughout the coasts of Kemikalan and Kangırlı, meet the needs of both the locals and the tourists. Çardak Sand Sets, Azmak Laguna Lake, Çardak Natural Protected Area, Bayramdere Archaeological Site and Dalyan Archaeological sites are also other important areas (Veznikli et al., 2007; Akdemir et al., 2008). Biga district, which has the longest coasts of Çanakkale province, covers 10.65 % of total coastal length of Çanakkale with the length of 71.6 km (Strategic Plan, 2013). The coastline was changed by filling an area of 044 km² in district shores for the purpose of building pier.

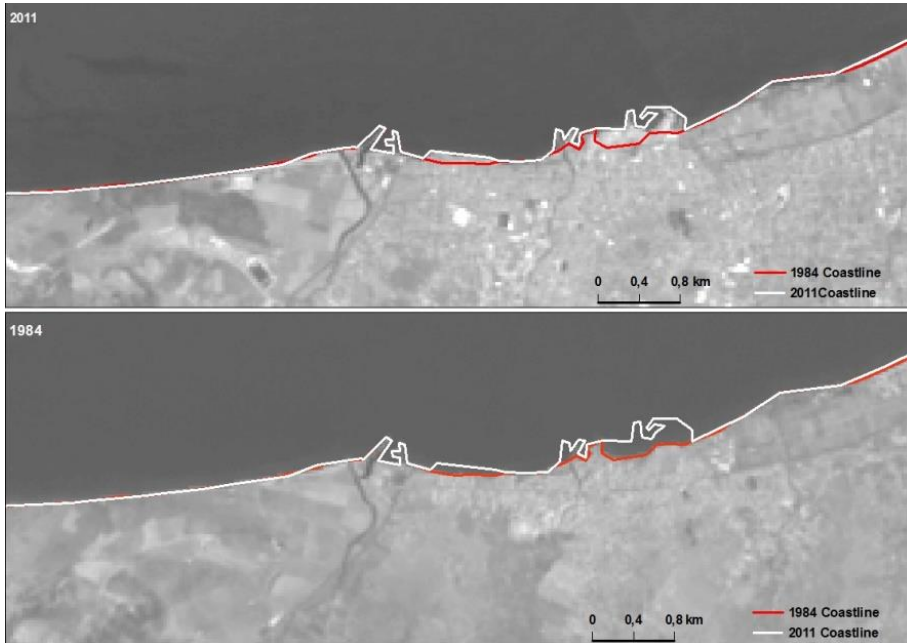

Figure 9: Coastline evolution in Degirmencik (Biga) Coast during the period 1984 – 2011.

There is a sand and gravel accumulation in the shape of fish hook with the length of 4.3 km in an area of 15-45 km in width located on the coast of Çardak towards Dardanelles (Figure 10). A lagoon and lake of 400-800 m in width and 4 km in length were formed behind this set due to accumulation of gravel and sand in 2.5 km southwest carried by Bayramdere, which is 5 km in the east of Çardak, to the Marmara Sea. It has been declared as a natural protected area in order to prevent the deterioration of natural landscape by extracting sand from the coasts of the area with its rare reeds and grasses (Atabey, 1998).

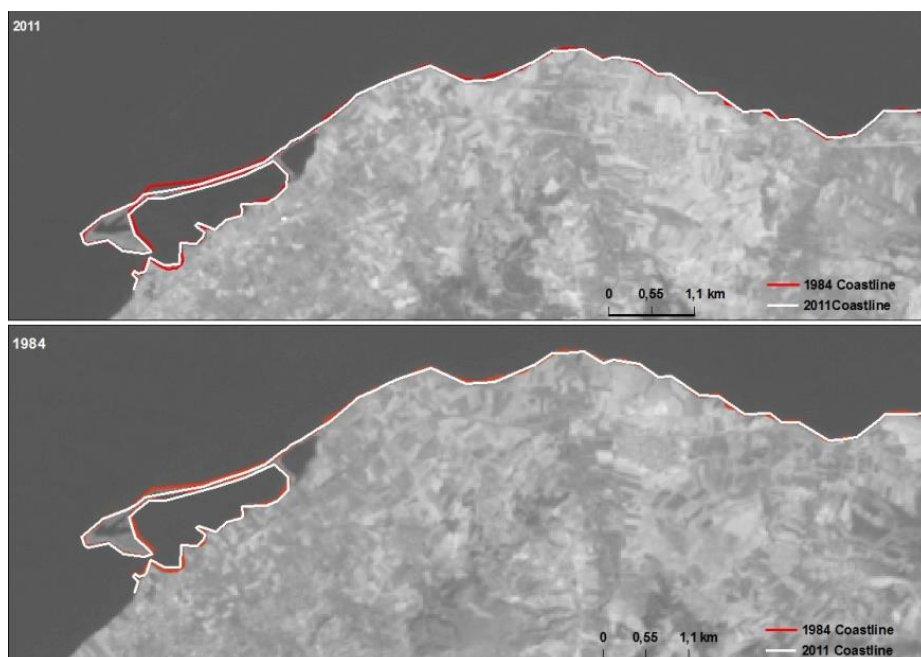

Figure 10: Coastline Evolution in Çardak Coast During the Period 1984 - 2011.

Conclusion

The change in the southern coasts of the Marmara Sea was determined by using backdated temporal satellite data (Landsat satellite data of 1984-2003-2011) in this study conducted using Remote Sensing and Geographic Information Systems methods. As a result of the analysis from these data, the coastal length between Çardak-Yalova, which was 521 km in 1984, was identified to be 560 km in 2011 when looking at the southern coasts of the Marmara Sea. An area of approximately 5.76 km² was acquired from the sea through landfilling. In this study, the most obvious coastal change was seen to be in the coasts of Yalova, Gemlik, Mudanya and Bandırma. The coastal bend,

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

located in Lapseki, Gelibolu, Gönen, Karacabey and in the south of Kapıdağ Peninsula, still remains to be a natural coastline.

Coastal landfills are generally used as recreation, transportation, accommodation and shopping areas. The landfills for recreational purposes comprise of usages such as pedestrian and bicycle paths, tea gardens, children's playgrounds and recreation and picnic areas. Units of sea transportation and coastal road located just behind the coast attract attention in the areas allocated for the use of transportation.

Even though irregular settlements in the coastal areas of cities cut off people's contact with the sea, the solution of filling the coasts was found for the purpose of recreating green spaces in the interest of the public. However, the coastal areas, which have sensitive ecological features, face with pressures of tourism and urban-based developments due to these landfills in the coasts. Therefore, coastal landfills in the southern coasts of the Marmara Sea gradually destroy the natural coastal spaces and the coastline also lost its original appearance. Since no study was found on the prevention of coastline change in the research area, this increases the possibility for the continuation of coastline changes in the future. However, the coasts are one of the areas to conduct studies on the preservation of the natural environment.

Other issues that draw attention in the research area are the existence of active faults in the Marmara Sea and its surroundings and damages to the buildings in Yalova in the Gölcük-centered earthquake in 1999. This case reveals a great risk in landfills. The coastal areas will suffer greatly due to waves to be occurred in the coast as a result of the earthquake. Although how much was the risk for landfills that will come up as a result of seismicity not known before the earthquake of 1999, this risk is needs to be considered for current landfills. Settlements and housing should be shifted from the coastal areas to inner lands due to the risk of earthquake.

Preserving ecological balance and providing sustainability of natural environment should be aimed while making coastal landfills and by preventing housing in the coasts.

It is necessary to carry out actions intended to preserve these non-renewable natural resources that are damaged due to rapid population growth and housing associated with industrialization, to approach problems with an insightful perspective, to make accurate planning, and to implement necessary solution suggestion in place and on time.

References

- Akça, D., Doğan, S. (2002). The Principal Components Transformation on Digital Images, *Map Journal*, (129): 1-15.
- Akdemir, A., Demircan, O., Yılmaz, S., Takaoğlu, T., Ildırır, M. (2008). Lapseki with Economic, Cultural and Social Value, *Lapseki Value Symposium*, 27-28 August 2008, Çanakkale, Onsekiz Mart University Publications, (81): 23.
- Akova, B.S. (2009). *Population in Eastern Mediterranean Coast*, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Alarslan, E. (2011). Disaster Mitigation Through GIS Technology-Application of Gis Tools to Yalova, A Case Study, GI4DM Workshop, <http://www.isprs.org/proceedings/2011/Gi4DM/CDDATA/index.html>
- Almutairi, A., Warner, T. A. (2010). Change Detection Accuracy and Image Properties: A Study using Simulated Data, *Remote Sensing* (2): 1508-1529, doi: 10.3390/rs2061508.
- Alonso, A.J., Cabrera, L. (2008). Tourist Resorts and Their Impact on Beach Erosion at Sotavento Beaches, Fuerteventura, Spain, *Journal of Coastal Research*, SI 36, 1-7 (ICS 2002 Proceedings) Northern Ireland ISSN 0749-0208.
- Alpar, B. (2005). Seismic Evaluation of Yalova-Altınova Coast Shipyard Area Being Requested, *Earthquake Symposium*, 23-25 March 2005, Kocaeli.
- Alparslan, E., Dönertaş, E. A., Yüce, H. (2004). Change Analysis on The Yalova Province's Coastal Settlement from Satellite Images, *Fatih University 3rd GIS Days in Turkey*, 6-9 October 2004, Istanbul.
- Arpat, E. (2005). Causes of Deformation Occurring Outside of Break of The Main Faults in The Kocaeli 1999 Earthquake, *Earthquake Symposium*, 23-25 March, 2005, Kocaeli.
- Anfuso, G., Martí ´nez-del-Pozo, J. A ´, Rangel-Buitrag, N. (2013). Morphological Cells in the Ragusa Littoral (Sicily, Italy), 17:369–377. doi:10.1007/s11852-013-0233-8
- Anilkumar, P. P., Koshy, V., Ganesh, L. S., (2010). Formulating A Coastal Zone Health Metric For Landuse Impact Management in Urban Coastal Zones", *Journal of Environmental Management*, (91): 2172 – 2185.
- Atabey, E. (1998). Historical and Geological Heritage: Pavilions Sand Set and Lagoon, *Journal of Science and Technology*, Çardak Municipal Promotion and Cultural Service.
- Baki, G. (2013). The Characteristics and Problems of Gemlik District's Economic Geography, *Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Geography*, Master Thesis, Erzurum.

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

- Baykal, M., Büyükgüllü, M. (1996). Bandırma Fishing Shelter Coordinated General Plan (1:1000), BBB-002, Ministry of Transport Railways, Ports and Airports Construction General Directorate, Ankara.
- Demir, H., Savran, S., Otay, E.N. (2000). Alternatively Coast Filling Project Feasibility Study, 3rd National Coastal Engineering Symposium, pp. 403-417, 5-6-7 October 2000, Çanakkale
- Boak, H. E., Turner, L., Lan. (2005). Shoreline Definition and Detection: A Review, Florida, Journal of Coastal Research, 21(4): 688-703.
- Brommer, M., B., Bochev-Van Der Burgh, L., M. (2009). Sustainable Coastal Zone Management: A Concept for Forecasting Long-Term and Large-Scale Coastal Evolution", Journal of Coastal Research, 25(1): 81-188.
- Bulut, F., Aktar, M. (2007). Accurate relocation of İzmit earthquake (Mw = 7.4, 1999) Aftershocks in Çınarcık Basin Using Double Difference Method, Geophysical Research Letters, (34): 1-4.
- Cardille, J.A., Foley, J.A. (2003). Agricultural Land-Use Change in Brazilian Amazonia between 1980 and 1995: Evidence from Integrated Satellite and Census Data, Remote Sensing of Environment, 87(4): 551-562.
- Crowel, M., Scott E., Kevin, C., Scott, M. (2007). How Many People Live in Coastal Areas?, Journal of Coastal Research, 23(5): iii-vi.
- Çelik, Ş. (2012). Information and Their Value Given by the Evliya Çelebi about Bandırma, Aydın (Edincik), Balıkesir University, Journal of the Institute of Social Sciences, 15(28-1): 67-81.
- Dede, M.O., Ayten, M.A. Yazar, K.H. (2004). An Assessment of The Current Planning System in Coastal Areas Planning, Turkey's Coastal and Marine Areas 5th National Conference, 4-7 May 2004, 04 Turkey Coast Conference Proceedings, 251-258, Adana.
- Demir, H., Savran, S., Otay, E. N., 2000. Bandırma Alternatively Coast Filling Project Feasibility Study, III. National Coastal Engineering Symposium, 5-6-7 October, 2000, Proceedings Book, 403-417, Çanakkale.
- Demirci, A., Karaburun, A., Kurt, S. (2009). Assessment of Urban Growth in a Natural Protected Area Using Multi-Temporal Satellite Data: A Case Study of the Strait of Istanbul (Bosphorus), Fresenius Environmental Bulletin 18(9a): 1701-1708.
- Doğaner, S. (1992). Tourism Geography of the Gemlik Bay North Coasts, Turkish Journal of Geography, (27): 59-84, İstanbul.
- Doğaner, S. (2001). Tourism Geography of Turkey, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Döker, M. F. (2006). İstanbul Province, Marmara Sea Determination of Coastal Areas Filling and Land Use in this Fields. İstanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Geography, Master Thesis, İstanbul.

Döker, M. F. (2012). Determination Temporal Changes of the Coastline of the Sea of Marmara in İstanbul, *International Journal of Human Sciences (Online)*, (9)2: 1350-1370.

Duru, B. (2001). *Approach to Integrated Coastal Management and the National Coastal Policy*, Ankara. University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration and Political Science (Urban and Environmental Sciences) PhD Thesis, Ankara.

Erdem, M. (2014). *Yalova Municipality, Reconstruction Urban Development Directorate*, 26125173 Numbered Information Letter, 30. 09. 2014, Yalova.

Erol, O. (1997). Geomorphological Approach to Coastal Usage Problems in Turkey. *Journal of Research and Application Center of Geography of Turkey*, Issue: 6.

Finkl, C. W. (2004). Coastal Classification: Systematic Approaches to Consider in the Development of a Comprehensive Scheme, *Journal of Coastal Research*, 20(1): 166–213.

Gazioğlu, C., Yücel, Y., Z., Burak, S., Okuş, E., Alpar, B. (1997). Coastline Change and Inadequate Management Between Kilyos and Karaburun Shoreline, *Turkish J. Mar. University of İstanbul, Institute of Marine Science and Management*, 3(2): 111-122.

Gemlik Municipality, (2014). *Gemlik Municipality, Reconstruction Urban Development Directorate*, 24. 09. 2014, Gemlik.

Genç, İ., Açıkan, M., Turhan, H., Burak, A. (2010), Determination of Land Cover Using Landsat TM Imagery, *Journal of Agricultural Sciences*, 16: 213-224.

Gülez, S. (1997). Integrated Planning in Terms of Use-Protection of Coastal Areas, *Turkey's Coastal and Marine Areas, 1st National Conference*, 24-27 Jun 1997, *Turkey Coasts 97, Conference Proceedings Books*, 85-92. Ankara.

Gülkal, Ö. (2004). The Protection of the Coasts Role of Special Environment Protection Zones; Patara Example, *Turkey's Coastal and Marine Areas 5th National Conference*, 4-7 May 2004, *Turkey Coast '04 Conference Proceedings Book*, 101-110, Adana.

Gülver, M. A., Batmaz, G. M. (2011). *Çanakkale Marina Feasibility Report*, Çanakkale Trade and Industry Department Publication, pp. 3, October 2011, Çanakkale.

İrtem, E., Karaman, E. (2004). The Effect of Tourism Activities along Edremit-Küçükkuyu Region on The Coastal Area And Proposed Management Program, *İTÜ Journal of Engineering*, 3(1): 3-14.

[40] JICA (Japan International Cooperation Agency), (2004). *Country Strategy Paper for Natural Disasters in Turkey*, Ankara, 6-7.

KK (Kıyı Kanunu). (1984). 27 November 1984 dated and 3086 Number Coastal Law. Newspaper Date: 01 December 1984, Official Gazette No: 18592.

Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area of the South Coast of the Marmara Sea

- Kamış B.P. (1993). Functional Areas Distribution and Development Establishment of Gemlik, Ankara University Institute of Social Sciences, PhD Thesis, Ankara.
- Kazancı, N., Emre, Ö., Erkal, T., İleri, Ö., Ergin, M., Görür, N. (1999). Kocasu and Gönen River Delta's (Marmara Sea) Actual Morphology and Sedimentary Facies., MTA Journal, 121: 33-50.
- Klemas, V.V. (2009). Remote Sensing Techniques for Studying Coastal Ecosystems: An Overview, Journal of Coastal Research, 27(1): 2–17.
- Kostiuk, M. (2002). Using Remote Sensing Data to Detect Sea Level Change, Pecora, 15/Land Satellite Information IV/ISPRS Commission I/FIEOS 2002 Conference Proceedings.
- Kurt, S., Demirci, A., Karaburun, A. (2011). Coastal Land Use Changes in İstanbul between 1987 and 2007, Eastern Geographical Review, 26: 115-128.
- Kurt, S. (2012). Land Use Changes in İstanbul's Marmara Sea Coastal Regions Between 1987 and 2007, Middle-East Journal of Scientific Research, 11(11): 1584-1590.
- Kurt, S., Ekinci, D. (2013). The Geomorphotourism Features of The North Coast of Gulf of Erdek", 3rd International Geography Symposium - GEOMED 2013, Symposium Proceedings, 10-13 June 2013, Kemer - Turkey, 450-460.
- Kurt, S., Karaburun, A., Demirci, A. (2010). Coastline Changes in İstanbul between 1987 and 2007, Scientific Research and Essays, 5(19): 3009-3017.
- Kurt, S., Haybat, H. (2014). Population Distribution by Geomorphological Units in Yalova, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(1): 327-336.
- Loughlin, W.P. (1991). Principal Component Analysis for Alteration Mapping", Photogrammetric Engineering & Remote Sensing, 57(9):1163-1169.
- Maktav, D. (1993). Micro Computer Software Recommendations in Remote Sensing and hardware Relationship Evaluation in terms of Economics, suggestions", İTÜ Journal, 51(3):25-30.
- Mausel, D., Brondízio, P., Moran, E. (2004). Change Detection Techniques, International Journal of Remote Sensing, 25(12): 2365 - 2401.
- [54] Munyati, C. (2004). Use of Principal Component Analysis (Pca) of Remote Sensing Images in Wetland Change Detection on the Kafue Flats, Zambia", Geocarto International, 19(3):11-22.
- Özdemir, A., M., Bahadır, M. (2008). Temporal Change of Land Use in Yalova Province, İstanbul University, Department of the Geography Journal, (17): 1-15.
- Özşahin, E., Ekinci, D. (2012). Marmara Sea and Human Delta, Turkey's Coastal and Marine Areas IX. National Congress, 14-17 November 2012, Conference Proceedings Books pp. 325-333, Antakya/Hatay.

Saïdi, H., Souissi, R., Zargouni, F. (2012). Environmental Impact of Detached Breakwaters on the Mediterranean Coastline of Soliman (North-East of Tunisia), *Rend Fis Acc Lincei*. doi:10.1007/s12210-012-0191-3.

Saïdi, H., Souissi, R., Zargouni, F. (2010). Impact of shore-parallel breakwaters on the microtidal coast of Hammam-Lif (North-East of Tunisia), *Arab J of Geosci*. doi:10.1007/s12517-010-0223-1.

Sayılı, I. S., Ergin, M., Şahbaz, A., Özdoğan, M., Varol, B., İleri, Ö., Bayhan, E., Görmüş, S., Turan, S.D., Soydemir, Ö. (1997). The Coastal Beach Sedimentary of the Kocasu Delta's Sedimentological and Mineralogical Features: Preliminary Report, TÜBİTAK YDABÇAG-426/G Project Report, pp. 170-191. (Koord. N. Kazancı and N. Görür), Ankara.

Sayıştay Raporu, (2006). Planning and Control of the Use of Coastal, *Court of Auditors Journal*, Issue: (62): 148- 150.

Scarfe, B.E., Terry, R.H., Hamish, G.R., and Shaw T.M. (2009). Sustainable Management of Surfing Breaks: Case Studies and Recommendations, *Journal of Coastal Research*, 25(3): 684–703.

Sesli, F.A., Karslı, F., Çölkesen, İ. (2007). Determination of the Coastline Changes and Use of Remote Sensing, *Turkey National Photogrammetry and Remote Sensing IV. Symposium*, 5–7 Jun 2007, İstanbul.

Strategic Plan (2013), TC Biga Trade Exchange (2013-2016). <http://www.bigatb.tobb.org.tr/pdf/stratejikplan.pdf>, Accessed date: 30.10.2014.

Şahin, M., Tari, E. (2000). The August 17 Kocaeli and the November 12 Düzce Earthquakes in Turkey, *Earth Planets Space*, (52): 753–757.

Tercan, B. (2005). Resettlement Process in Yalova after Earthquake, *Earthquake Symposium*, 23-25 March 2005, Kocaeli.

TSI (Turkey Statistical Institute), (2014). "Populating Data", <http://www.tuik.gov.tr>, Accessed date: 5 October 2014.

Veznikli, N., Gümüş, F., Hamarat, B. (2007). Local People Perspective towards the Assessment of Tourism Research: The Case of Lapseki, *Lapseki Symposium07*, 23-24 Jun 2007, Çanakkale.

Vinodkumar, K., Bhattacharya, A., Subramanian, C. (1998). Coastal Morphological Influences for Tropical Cyclone Track Deviation along Andhra Coast: GIS and remote sensing based approach *Current Science* 75(9): 955-958.

Yalman, B. (2012). "Gemlik", Peaceful Agency, 46, Bursa.

Yalova Provincial Administration Governorship (2012). Master Plan Study on the Yalova Province Related to Mining activities, <http://www.yalovaozelidare.gov.tr/>, Accessed date: 13 December 2013.

*Analysis of Temporal Change Taking Place at the Coastline and Coastal Area
of the South Coast of the Marmara Sea*

Yalova Governorship Report (2014).
<http://www.altinovatersane.com.tr/index.php/yalova-valiligi-raporu?showall=&start=1>, Accessed date: 14.08.2014

Yılmaz, I., Yavuzer, D. (2005). Liquefaction Potentials and Susceptibility Mapping in the City of Yalova, Turkey, *Environmental Geology*, 47(2): 175-184.

Yüksel, Y., Özmen, H., Çevik, E., Özgüven, O., Çelikoğlu, Y., Bostan, T., Gürer, S., Gökoğlu, F. (2000). Impacts on the Marine Structures in the Gulf Region of the Eastern Marmara Earthquake Effects, 3rd National Coastal Engineering Symposium, 5-6-7 October 2000, Çanakkale.

Zhu, X. (2001). Remote Sensing Monitoring of Coastline Change in Pearly River Estuary", *Assian Conference of Remote Sensing*, 5-9 November 2001, Singapore.

Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası Culture Geography of Dede Qorqut Epics

Adnan Doğan BULDUR¹

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Ali MEYDAN²

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Şenay GÜNGÖR³

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Özet

Dede Korkut Destanları, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Tarihi ve Türk Kültürü açısından son derece önemlidir. Bu destanlarda Türk dünyası içerisinde çok önemli bir yere sahip olan Oğuzlar'ın, Orta Asya'dan itibaren Anadolu'ya yerleştikleri süre boyunca gerek çevrelerindeki düşmanlarıyla yaptıkları savaşlar, gerekse kendi iç çekişmeleri ve kahramanlıkları anlatılır. Bu çalışmada, Dede Korkut destanlarındaki kültürel coğrafya unsurlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, bir durumu kendi sınırları içinde analiz etmek amacıyla durum çalışması yöntemiyle yürütülmüş, veri toplama aracı olarak da doküman analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada tespit edilen kültürel coğrafya unsurlarının destanlarda nasıl geçtiği hakkında metin örnekleri verilmiştir. Kültürel coğrafya unsurlarını oluşturan din, aile ve toplum yapısı, günlük hayat, ekonomik özellikler, tabiat sevgisi, eğlenceler, yeme içme alışkanlıkları, avlanma ve savaşlar gibi hususlar destanların içerisinde farklı özellikleriyle yer almaktadır. Bütün bunlar Oğuzların yaşadıkları bölgenin coğrafi özellikleri ile oluşturdukları kültürleri arasındaki ilişkiyi de ortaya koyar. Ok atmak, ata binmek, avlanmak, güreşmek gibi sporları ve eğlenceleri, bu hareketli yaşamı ve mücadelecili bir toplum olmalarını destekleyen kültürel unsurlardır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Destanları, Oğuzlar, Kültür, Kültür Coğrafyası

Abstract

Dede Qorqut Epics are very important in terms of Turkish Language and Literature, Turkish History and Turkish Culture. In these epics, both the wars Oghuzs made with their enemies during the period when they settled in Anatolia, civil strifes and heroisms of them as having an important place in Turkish world are narrated. In this study, it was aimed to determine the cultural geographical factors in Dede Qorqut epics. The research was carried out with case study method in order to analyze the case within its own borders, and document analysis was benefited as the data collection tool. In the research, text samples upon how determined cultural geographical factors were

¹ Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: abuldur@konya.edu.tr

² Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: alimeydan01@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, E-mail: senaygungor01@gmail.com

Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası

mentioned in these epics were provided. The aspects such as religion, family and society structure, daily life, economic properties, love of nature, entertaining, eating habits, hunting and wars creating the cultural geographical factors were included with their different properties in the epics. All these also revealed the relationship between the geographical properties of the areas where Oghuzs lived and the culture they created. Their sports and entertaining habits such as archery, horse riding, hunting and wrestling were the cultural factors supporting the fact that they had a contentious society.

Key Words: Dede Qorqut Epics, Oghuzs, Culture, Cultural Geography

Giriş

Destanlar içlerinde sıra dışı ve olağanüstü unsurlar barındırsa da, toplumlar üzerinde büyük etki bırakmış tarihi veya doğal olayların yanı sıra geçtiği coğrafyanın özellikleri hakkında da bilgiler içerir. Yaşanılan coğrafyanın, toplumların hayat tarzları ya da kültürleri üzerinde çok büyük bir etken olduğu da açıktır.

Türk kültürünün en önemli destanlarından olan, Dede Korkut Destanları konusunda çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Muharrem Ergin, Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün, derslerinde "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koyun, yine de Dede Korkut ağır basar" dediğini aktarır (Ergin, 2012: 5). Gerçekten de Dede Korkut Kitabı, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Tarihi ve Türk Kültürü açısından son derece önemli bir eserdir. Bu konuda araştırma yapan bütün araştırmacılar tarafından bu durum belirtilmektedir (Banarlı, 1971: 399; Sepetçioğlu, 1997: 18; Sakaoğlu, 1998: 222; Sümer, 1999: 363; Ergin, 2012: 5).

Destanlara adını veren Dede Korkut, aslında destanların asıl kahramanı değildir. Birbirinden farklı destan parçaları bir araya geldiğinde Dede Korkut'un destanlardaki asıl rolü ortaya çıkar. Buna göre Dede Korkut, Oğuzlara ve hükümdarlara öğüt veren hikmet sahibi bir aksakal, gerektiğinde düşmanla vuruşan bir alp; keramet gösterebilen bir eren, saygı duyulan ozanlar piri, sözü dinlenen bilge ve her destanın meydana gelişinden sonra onu tertip ve düzene koyan bir çeşit müellif konumundadır (Boratav, 1977: 864; Ergin, 2012: 9; Sepetçioğlu, 1997: 26). Dede Korkut destanlarında, Oğuzların Orta Asya'dan göçe başlayıp, Anadolu'ya yerleştikleri süre içerisinde gerek Gürcü, Abaza ve Rumlarla yaptıkları dış savaşlar ve gerekse Türk boylarının kendi arasındaki iç mücadeleleri ve kahramanlıkları anlatılır. Fakat anlatılanların içinde Oğuzların eski yaşantılarından ve destanlarından kalma hatıralar da vardır (Boratav, 1977: 864; Banarlı, 1971: 399).

Dede Korkut kitabının bugün elimizde bulunan tek ve bütün yazması Dresden (Almanya) kütüphanesindedir. Bu yazmada 12 destan vardır. Bu destanların 6 tanesini içeren bir yazma da, Vatikan Kütüphanesinde bulunmuş ve 1952 de neşredilmiştir (Banarlı, 1971: 413; Boratav, 1977: 864; Gökyay, 1994: 78; Genç vd., 2014: 70-71).

Dede Korkut destanları, Türk edebiyatı ve Türk tarihi açısından çok büyük bir öneme sahipken, aynı zamanda eski Türk dini inanışı, sporları, giyim kuşamı,

yeme içme alışkanlıkları ve eğlenceleri gibi o dönemin kültürel özelliklerini yansıtmaları açısından da çok önemli bilgiler içerir. Destanlarda bir taraftan olaylar örgüsü mükemmel bir şekilde işlenirken, bir taraftan da çok ustaca yapılan benzetmelerle yaşanan mekânın resmedilmesi, kültürel coğrafya açısından bu destanların ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Dede Korkut destanlarından yola çıkarak, Oğuzların kültürleri ile yaşadıkları yerlerin coğrafi özellikleri arasındaki ilişkiye değinilmiş, destanlarda geçen kültürel coğrafya unsurları belirtilmiştir.

Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- 1- Dede Korkut Kitabı'nın genel özellikleri nelerdir?
- 2- Kültür-Coğrafya ilişkisi çerçevesinde Dede Korkut'un özellikleri nelerdir?
- 3- Destanlarda geçen kültürel coğrafya unsurları nelerdir?

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına göre yürütülmüştür. Durum çalışmasında bir ya da birkaç durum derinlemesine araştırılır, duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla ele alınır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır. Bu araştırma çerçevesinde verileri doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2006: 140-143). Doküman analiziyle elde edilen veriler, metin içeriği toplama ve analiz etme tekniği olarak ele alınabilecek içerik analiziyle ortaya konulmuştur. Bu amaç gerçekleştirilirken Dede Korkut hakkında yapılmış belli başlı eserler doküman analizi çerçevesinde taranmıştır. Daha sonra, Dresten yazmalarından sadeleştirilen 12 destan, tek tek ele alınmış, destanlarda rastlanan her bir kültürel coğrafya unsuru başlıklar halinde belirtilip, bu unsurların destanlarda nasıl yer aldığı hakkında örnekler verilmiştir. Metin örneklerinin, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından basılmış ve 2014 yılında yayımlanmış olan *Dede Korkut Kitabı, Han'ım Hey* adlı eserden seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu eserin seçilmesinde, günümüz Türkçesi'yle sadeleştirilip basılan en güncel ve kapsamlı eser olması göz önünde tutulmuştur. Dolayısıyla, bu çalışmada, örneğin (s. 553) şeklinde verilen bir alıntı, aksi belirtilmedikçe adı geçen esere aittir.

Dede korkut kitabındaki anlatımlar, hikaye ve masala benzemekle birlikte, destan tesiri bırakan özellikler göstermektedir. Bunun sonucu olarak anlatılanları

orijinal haliyle *boy* diye isimlendirenler olduğu gibi, *destan* veya *hikaye* diye isimlendirenler de vardır. Kitaptaki anlatılanlar, özellikleri gereği Banarlı (1971)'in de dediği gibi, destanlardan hikâyeye geçiş devirlerinin en karakteristik örneklerini oluşturmaktadır (Banarlı, 1971: 400). Ergin (2012)'ye göre, Dede Korkut Kitabı'nda anlatılanlar halk hikâyesi olmaya yöneldiği sırada tespit edilen büyük bir destan parçası manzarası arz etmektedir (Ergin, 2012: 8). Dolayısıyla bu araştırmada da, *Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı* örneğinde olduğu gibi her bir anlatımın adı, *destan* olarak kullanılmıştır.

Bulgular

Dede Korkut Kitabı'nın Genel Özellikleri

Dede Korkut destanlarını tek bir yazarın eseri saymak mümkün değildir. Çünkü bu eser Oğuzların Müslüman olmadan önce, X-XII yüzyıllarda, Orta Asya'da yaşadığı dönemlerdeki karşılaştığı olayların yüzyıllar boyunca sözlü edebiyat geleneği ile ozanlar tarafından nesilden nesile aktarılmasından doğmuştur (Gökyay, 1973: LXXXIII). Bu aktarmalar esnasında göç edilen yeni yerlere ait tarihi ve coğrafi unsurlar da eklenerek XV. yüzyıla gelinmiştir. Nihayet, eski Oğuz destanlarının geleneğini iyi bilen, sanat kabiliyeti yüksek, meçhul bir kıssahan veya ozan tarafından yazıya geçirilerek ölümsüzleştirilmiştir (Banarlı, 1971: 403; Boratav, 1977: 866; Ergin, 2012: 9).

Gerek Dresden nüshasında ve gerekse Vatikan nüshasında Dede Korkut destanlarını yazıya geçiren kişi, yazıldığı dönem ve yazıya geçirildiği yer hakkında bilgi olmaması, konu hakkında araştırma yapanları birbirinden farklı düşünmeye itmiştir. Mesela Ergin (2012)'de, XV. asrın sonu ile XVI. asrın başlarında meçhul bir sanatkâr tarafından yazıya geçirildiği (Ergin, 2012: 9) belirtilirken, Sümer (1999)'da, XVI. yüzyılın ikinci yarısı tarih olarak verilmiştir (Sümer, 1999: 368). Fakat nüshaların yazıya geçirildiği dönem için genel kanaat, XV. yüzyılın ikinci yarısıdır (Banarlı, 1971: 399; Boratav, 1977: 865; Gökyay, 1994: 78).

Yazıya geçirildiği yer hakkında da farklı düşünceler vardır. Kitabın baş tarafında Osmanlı hanedanının övüldüğü önsözden yola çıkanlar, Osmanlı devletinin kuvvetlenerek Anadolu'ya hâkim olduğu bir alanda yazıldığını öne sürmektedir (Gökyay, 1973: LXXVIII; Sümer, 1999: 369). Buna karşılık kitaplardaki Türkçe'nin kullanış biçiminden yola çıkanlar ise, Akkoyunluların hâkim olduğu bir dönemde, Doğu Anadolu veya Kuzey Azerbaycan'da bir yerde yazıldığı kanaatindedirler (Boratav, 1977: 865; Gökyay, 1994: 78). Yazıldığı devire ve alana hangi devlet hâkim olursa olsun, destanların dil ve üslup bakımından Azeri lehçesinin bazı özelliklerinin etkili olduğu ve özellikle imla açısından XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi'ne uygun olduğu görülür. Bu duruma göre araştırmacılar arasında, kitabın yazıldığı yer olarak Doğu Anadolu'da Kars-Erzurum-Bayburt yöresi üzerinde genel bir mutabakat vardır (Gökyay, 1973: LXXIX; Gökyay, 1994: 78; Sümer, 1999: 369; Ergin, 2012: 7). Nitekim Anadolu'nun değişik kesimlerinde, özellikle de Bayburt ve çevresinde Dede Korkut destanlarının dördünün bazı farklılıklarla halen anlatılıyor olması (Sakaoğlu, 1998: 27) bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Dede Korkut Destanları

Almanya'nın Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde yer alan eserde 12 destan bulunur. Bunlar:

- 1-Dirse Han Oğlu Boğaç Han*
- 2-Salur Kazan'ın Evi(nin) Yağmalanması*
- 3-Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek*
- 4-Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması*
- 5-Duha Koca Oğlu Deli Dumrul
- 6-Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı
- 7-Kazılık Koca Oğlu Yiğenek*
- 8-Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi
- 9-Begil Oğlu Emren
- 10-Uşun Koca Oğlu Seğrek
- 11-Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması
- 12-İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Ölmesi*

Vatikan Kütüphanesi'ndeki nüshada ise bu on iki destandan, yukarıda sadece * işaretli olan altısı yer almaktadır.

Coğrafya-Kültür İlişkisi ve Dede Korkut**Kültür ve kültür coğrafyası**

Bir grup insanın ortak hayat tarzı olarak da tanımlanan kültür (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 81), kişilerin davranışlarına ayna tutan dolayısıyla bu davranışları bize yansıtan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur (Haviland vd., 2008: 102). İnsanların tüm faaliyetlerini kapsayan anlamlı bir bütün olan kültür (Güngör, 2010), Williams (1993)'e göre zihnin etkin biçimde, bir süreç dâhilinde geliştirilmesidir (Williams, 1993: 9). Kültür, tarihi çağlar boyunca oluşan ve gelişen bir anlam sistemidir (Parekh, 2002). Gerçekten de kültür, zamana koşullanmıştır ve zaman boyutu olmadan tam manasıyla incelenemez (Tümertekin & Özgüç, 1997: 111).

Kültür ile coğrafyayı birleştiren kültürel coğrafya, kültür grupları ve toplumun mekânsal işleyişi bakımından ortaya çıkan mekânsal çeşitlilikleri coğrafi bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Dil, din, folklor, ekonomi, yönetim ve diğer kültürel olguların bir yerden diğerine farklılaşması ya da aynı kalmasının analizi kültürel coğrafyanın inceleme konusunu meydana getirmektedir (Emekli, 2006: 53). ABD'deki kültürel coğrafyanın gelişmesinde lider olarak bilinen Sauer kültürel coğrafi görünümün zaman içinde oluştuğunu ve bugünkü coğrafi

görünümü anlayabilmek için geçmişteki gelişmelere de dikkatle bakmak gerektiğini vurgulamaktadır (Arı, 2005).

Dil, din, ırk ve kültürel unsurlar gibi toplumun temel yapısını oluşturan değerlerle ilgilenen kültürel coğrafyaya bu açıdan bakıldığında, destanların çok önemli kültürel ve tarihsel kaynaklardan biri olduğu görülmektedir. Destanlar, içerisinde sıra dışı ve olağanüstü özellikler barındırır da milli kültürün, dolayısıyla da milli kimliğin oluşmasında ve gelişmesinde oldukça etkilidir. Akalın (2006)'ya göre de yüzyılların ötesinden, tarih öncesi çağlardan süzülerek gelen destanlar milletlerin hafızalarıdır (Akalın, 2006: 1).

Destanların geçtiği coğrafya

Destanların geçtiği coğrafya ilk bakışta Kuzeydoğu Anadolu (Bayburt, Pasinler, Kars, Trabzon) veya Kuzey Azerbaycan olduğu izlenimi verir. Çünkü destanlarda geçen yer adlarının çoğu bu bölgelerle ilgilidir (Sümer, 1999: 369). Destanlarda Oğuzlara ait hiçbir kale veya şehir adı geçmez. Bu durum Oğuzların konar-göçer bir hayat sürmelerinden kaynaklı olmalıdır. Oğuzların mücadele ettiği destandaki anlatımla *kâfir illerine* ait kale veya şehirler ise Gürcü, Abaza ve Trabzon Rum ülkelerindedir. Oğuzların oturdukları yerler ise Oğuz ili olarak ifade edilmektedir. Buna karşılık destanlarda Oğuz ilinin kesin sınırları hakkında açık bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Fakat, Salur Kazanın beyleriyle birlikte uzun sürecek bir av şölenine çıkacakken beylerinden Aruz Koca'nın "*Ağam Kazan, bozuk dinli Gürcistan sınırında oturuyorsun. Ordunun başına kimi koyuyorsun*" diye sorması (s. 586), onların Gürcistan'la komşu olduğunu;

Bay Büreoğlu Bamsı Beyrek destanında, Bamsı Beyrek'in kırk yiğidiyle oturup yiyip içerken, casusların Bayburt Hisarı Beyi'ne haber vermeleri (s. 620) bir taraftan Bayburt'la komşuluğunu;

Kazan Bey oğlu Uruz'un babasına,

"Kara gözlü yiğitlerimi yanıma alırım

Kan Abhaza iline ben giderim" (s. 648) demesi, bir taraftan da Abaza ülkesine komşu olduğunu göstermektedir.

Kanlı Koca'nın, İç Oğuz'u, Dış Oğuz'u gezip, oğlu Kan Turalı için uygun bir kız bulamayışı ve Trabzon'a kadar gelmesi (s. 692); Kazılık Koca'nın, akın için Karadeniz kıyılarındaki Düzmürd Kalesi'ne kadar ilerlemesi ve orada esir olması (s. 715) destanlarda geçen Oğuzların yaşadığı yerlerin sınırları hakkında kabaca bilgi vermektedir. Deli Dumrul'un kuru çay üzerine köprü yapıp haraç almasına sebep olarak gösterdiği "*Benim erliğim, bahadırılığım, yiğitliğim Rum ülkesine (Anadolu), Şam'a gitsin, ün salsın*" (s. 675) demesi, çevredeki bilinen komşu ülkeleri işaret etmektedir.

Destanların görünüşte geçtiği bu Kuzeydoğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasının arkasında, ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bu sahaya adapte

edilmiş olarak Orta Asya ve Türkistan Coğrafyasının unsurları bulunur (Ergin, 2012: 7). Karacuk Dağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi yer adları bunlardandır. Dede Korkut destanları XI. yüzyılda Karaçuk Dağları bölgesinde yaşayan Oğuzların hikâyesi olduğuna göre (Sümer, 1999: 370), Oğuz ilini de Orta Asya'da, Seyhun boylarında aramak gerekmektedir.

Oğuzlar ve oğuzların yaşadığı coğrafya

Dede Korkut destanları, büyük bir Türk boyu olan Oğuzların hayatından kesitler sunar. Taşağıl (2015)'e göre Avrasya bozkırlarındaki Türk tarihinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, boylar ya da boy grupları oluşturarak yaşamış olmalarıdır. Nitekim Oğuzlar ve Oğuzluk kavramı bunun zirvesidir denilebilir. Çünkü Milattan önceki çağlarda başlayan bozkır Türk boyları kompozisyonun son halkası Oğuzlardır (Taşağıl, 2015). Sümer (1999)'a göre, Türk soyunun en eski temsilcileri olan Hunlar, bugünkü Batı Moğolistan dolaylarında yaşamışlardır. Kuzeyde Baykal Gölü, doğuda Tula ırmağının yukarı kesimleri, güneyde Gobi Çölü ve batıda ise Altay dağlarına kadar olan bu kesim, tarihi kayıtlara göre ilk Türk yurtları olarak kabul edilmektedir (Sümer, 1999: 1). Gök-Türkler 551 yılında bu coğrafyada ortaya çıkmıştır. Gök-Türk imparatorluğunun idaresi altındaki Türk boylarından biri de dokuz boydan oluşan Oğuzlardır. Oğuzlar VII. yüzyılın ikinci yarısı ile VIII. yüzyılın ilk yarısında Tula Irmağı boylarında yaşamıştır (Sümer, 1999: 2).

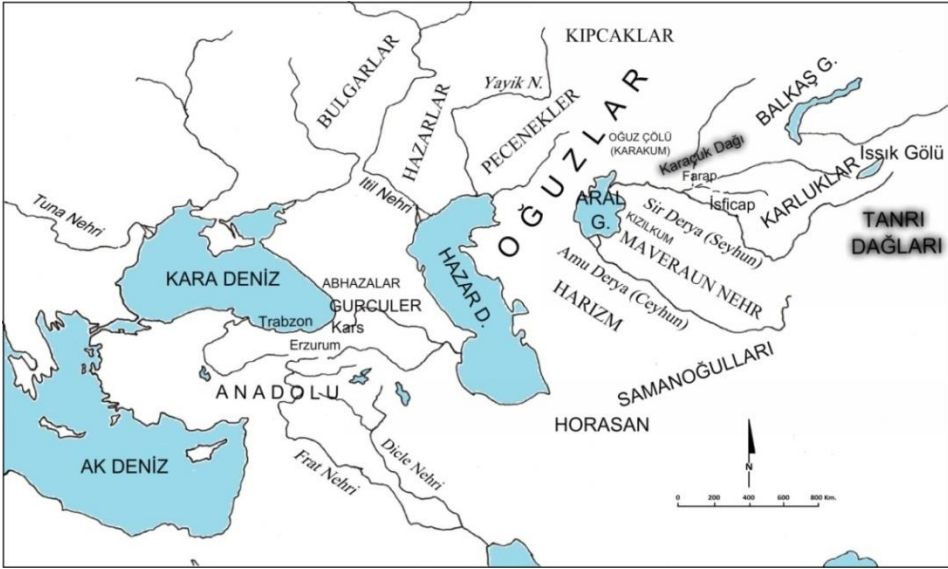
Yeni gelen göçlerle Türklerin yerleştiği coğrafyanın sınırları batıya doğru genişlemiş, X. yüzyıla gelindiğinde Doğu Türkistan ile Hazar Denizi arası, Türklerin çoğunlukla yaşadığı bir bölge haline gelmiştir. X. yüzyılda özellikle Seyhun kıyılarında yaşayan Oğuzlar hem Türk tarihi ve hem de dünya tarihi açısından çok önemli bir rol oynamışlardır. Çünkü Moğol istilasından sonra Oğuzlar, varlıklarını, tarihlerini ve kültürlerini korumak bakımından Türk boyları içinde çok önemli bir yere sahiptir (Sümer, 1999: 2). Özellikle Oğuznameler ve Dede Korkut Destanlarına sahip olmaları, tarihi ve kültürel açıdan onlara ayrıcalıklı bir yer kazandırmaktadır. XI. yüzyıldan itibaren kendilerine *Türkmen* de denilen Oğuzlar'ın, Türkiye Türkleri ile İran, Azerbaycan, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olduklarını bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı hanedanlıklarının da onlardan olduğunu hatırlarsak Oğuzlar'ın Türk ve dünya tarihinde ne kadar mühim rol oynadıklarını anlamış oluruz (Sümer, 1999).

İslam kaynaklarında, Guz şeklinde adlandırılan Oğuzlar ile ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır. Oğuzların Karakum olarak adlandırdıkları Aşağı Seyhun ile Aral'ın kuzeyindeki çöl bölgesinden, İslam coğrafyacıları *al-mefâzâtü'l Guziyye* (Oğuz Çölü) adıyla bahsetmektedir. X. yüzyılda Oğuzlar, başkenti Seyhun yakınlarındaki Yenikent olan Oğuz Yabgu Devletini kurmuşlardır. Bu devlet, başında *yabgu* unvanlı hükümdarların bulunduğu X. yüzyılın birinci yarısında, Maveraünnehir'in kuzeyindeki Kazak bozkırlarında yaşayan Oğuzlar tarafından kurulan bağımsız ve güçlü bir devlettir. Devletlerinin kurucusu olan Selçuk 980'lerde Cend'de İslam'ı kabul etmiş ve Oğuzlar bu dönemde İslamlaşmaya başlamıştır. Oğuz Yabgu Devletinin ne zaman son bulduğu kesin bilinmemekle

Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası

birlikte, tarihî deliller 1003 tarihinden önce yıkıldığını göstermektedir (Agacanov, 2004: 69-104).

Tarihte Maverâünnehir olarak anılan ve Aral Gölü'ne katılan Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin aşağı ve orta kesimleri, X. yüzyılda Oğuz ülkesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita 1). Batıdaki sınırları Hazar denizine kadar uzanırken, doğudaki sınır Balkaş Gölü'ne ulaşmaktadır. Seyhun'un orta kesimlerindeki Fârâb ve İsficap yörelerinden kuzeydeki bozkırlara kadar olan sahalar Oğuzların yaşam alanıdır (Sümer, 1999: 61). Kuzeyde Peçenekler ve Kıpçaklarla, güneyde ise Harizm ve Samanoğulları ile komşu olan Oğuzlar, zamanla Aral Gölü'nü tamamen kendi yurtları içine almışlardır (Sümer, 1999: 63)

Harita 1: X. Yüzyılda Oğuzlar'ın Yaşadığı Coğrafya ve Dede Korkut Destanları'nda Geçen Bazı Yer Adları (M. Elibüyük'ten Değiştirilerek-Sümer 1999).

Oğuzların yaşadığı bu yöreler, sert bir karasal iklimin hüküm sürdüğü yerlerdir. Kışlar hem soğuk ve sert geçmekte, hem de oldukça uzun sürmektedir. Sert geçen kışlarda Seyhun ve Ceyhun ırmakları ile hâkimiyet alanları içindeki Aral Gölü de donmaktadır. İlkbahar aylarında havaların ısınmasıyla dağlardaki ve alçak düzlüklerdeki karlar erimeye başlar. Sıcaklığın ve yağışın artmasıyla canlanan bitki örtüsünden yararlanılarak yapılan küçükbaş hayvancılık, Oğuzların en önemli geçim kaynağıdır. Yazın sıcaklığına ve kuraklığına bağlı olarak sararıp kuruyan bitki örtüsü nedeniyle sürülerine yeni otlaklar aramak amacıyla yaylalara çıkarılır. Havaların yeniden soğuması ile yaylalardan dönüş başlar. Bu durum, son derece hareketli bir yaşam tarzına sahip olmalarını gerektirir. Yaşadıkları çadırların sökülüp, yeni yerlere taşınarak orada kurulması, otlakları ve sahip oldukları sürüleri civardaki diğer topluluklardan korumak için savaşa her an hazır olmaları, bu hareketli yaşam tarzının bir gereğidir. Bu arada göçe katılmayan bir kısım yerleşik Oğuzlar ise, Seyhun ve Ceyhun boylarındaki şehirlerde

yaşamaktadır. Moğol istilasına kadar gittikçe çoğalan şehirler ve şehirleşme sonucu ekonomik hayat da gittikçe gelişmiştir (Sümer, 2007: 326).

Destanlarda Geçen Kültürel Coğrafya Unsurları

Dede Korkut destanlarının konusu, Oğuzların yaşayışı, bazen tabiatüstü yaratıklarla olan mücadeleleri, birbirleriyle ve komşularıyla yaptıkları savaşları, gelenek, göreneklere ve hayat görüşleri ile ilgilidir. Kültürel coğrafyanın unsurlarını oluşturan, din ve dini algılayış, aile ve toplum yapısı, günlük ve ekonomik hayat, tabiat sevgisi, eğlence hayatı, yeme içme alışkanlıkları, avlanma ve savaşlar gibi hususlar destanların her birinin içerisinde çeşitli şekilde yer almaktadır. Bu bilgilere bazen doğrudan ulaşabildiğimiz gibi, bazen de dolaylı yoldan ulaşmamız mümkündür.

Dini unsurlar

Kültürü oluşturan en önemli öğelerin başında din ve dini anlayış gelmektedir. Dolayısıyla destanların hemen hepsinde dine ait öğeler, doğrudan ya da dolaylı biçimde görülmektedir. Banarlı (1971)'de değinildiği gibi destanların hemen hepsinde inanmış bir milletin, bundan büyük güç kazanmış ruhu hikâyeleştirilir (Banarlı, 1971: 410).

Dede Korkut Kitabı'nın önsözü, besmele ile başlamaktadır ve hemen her destanın sonunda yapılan dualar, İslam akidesi üzerinedir. Önsözdeki:

Allah Allah demeyince işler düzelmez

Kudretli Tanrı vermeyince kişi zenginleşmez

Ezelden yazılmazsa kul başına kaza gelmez

Ecel vakti ermedikçe kimse ölmez (s. 553) ifadeleri Allah'ın varlığına ve kaza-kadere imanın göstergesidir.

Hemen her destanın sonunda Dede Korkut tarafından:

Kadir Tanrı namerde muhtaç etmesin,

Ak sakallı babanın yeri uçmak olsun

Ak saçlı ananın yeri cennet olsun,

Sonunda arı imandan ayrılmasın.

Amin diyenler Tanrı'nın yüzünü görsün

Allah'ın verdiği umudun kesilmesin,

Günahlarını, adı güzel Muhammet Mustafa

Yüzü suyuna bağışlasın (s. 607, 643, 671, 710) şeklinde yapılan dua, İslam inancına sahip birinin, yine İslam inancına sahip bir topluluğa yapmış olduğu duadır.

Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası

Basat'ın Tepegöz'ün elinden *La ilahe illallah, Muhammedün Resulullah* diyerek kurtulması (s. 734), ayrıca Deli Dumrul'un can korkusundan Allah'a yalvarırken:

Dâim duran Cebbâr Tanrı

Bâkî kalan Settâr Tanrı (s. 679) diye dua etmesi, Müslümanlığın temel inanışlarına ait izler taşır.

Özellikle hemen her çarpışmadan önce Oğuz beyleri,

Arı sudan abdest alırlar,

Ak alınlarını yere koyarlar,

İki rekat namaz kılarlar,

Adı güzel Muhammed'e salavat getirirler (s. 605, 641, 655, 666, 670,705) ve sonra düşmana saldırırlar.

Destanların türlü yerlerinde Peygamber efendimiz, üç halife (Hz. Ebubekir, Hz. Osman ve Hz Ali) ile Hz Fatma, Hz Hasan ve Hz. Hüseyin,

Ağız açıp övecek olsam,

Üstümüzdeki Tanrı güzel.

Tanrı dostu, din önderi

Muhammet Mustafa güzel.

Muhammet'in sağ yanında namaz kılan

Ebubekir Sıddık güzel.

Kılıç çaldı din açtı

Erlerin şahı Ali güzel.

Alinin oğulları, Peygamber torunları,

Kerbela çölünde, Yezidiler elinde şehit oldu;

Hasan'la Hüseyin, iki kardeş birlikte güzel,

Yazılıp düzülüp gökten indi,

Tanrı ilmi Kur'an güzel.

O Kur'an'ı yazdı düzdü,

Alimler başı, Osman Affan oğlu güzel şeklinde övülür (s. 556-557).

Destanlar, Oğuzların Azerbaycan ve Kuzeydoğu Anadolu yörelerindeki yaşayışlarını dile getirip, İslamî inanış biçimlerine ait çok sayıda izler barındırırken, Türklerin İslam'dan önceki dönemlerine ait şamanlık izlerini de taşımaktadır. Fakat şamanlığa ait izler, İslami unsurlar kadar belirgin değildir. Destanlarda yer yer eski göçebe inanışları ve eski şaman devri adet ve hatıralara rastlanır (Banarlı, 1971: 410). Özellikle evlenme, ölüm, yas, ölü aşı, ad verme ve

and gibi adet, gelenek ve yapılan törenlerde bu durum daha belirgin görülmektedir (Gökyay, 1973: CCLXXXIX).

Mesela *suyu* kutsal sayan Türklerin, bu özelliklerini destanların türlü yerlerinde görmek mümkündür. Salur Kazan'ın evi-yurdu düşman tarafından yağmalanınca, evini-obasını ararken rastladığı akarsuya karşı söylediği soylama, şamanların yer-su ruhlarına karşı söyledikleri ilahlere benzemektedir (Gökyay, 1973: CCXCIII). Salur Kazan:

"Hasan ile Hüseyin'in hasreti su

Ayşe ile Fatma'nın bakışı su

Yurdumdan ne haber var söyle bana"(s. 590) diyerek sudan medet umar.

Boğaç Han destanında, Dirse Han'ın hatunu:

"Kuru kuru çaylara sucu saldım

Dilek ile, bir oğulu güçlülle buldum" (s. 571) diyor. Bu sözlerde de su kültü açık olarak görülmektedir" (Gökyay, 1973: CCXCIV).

Destanlarda *ağacın* da önemli bir yeri vardır. Bu durum, eski Türklerdeki ağaca verilen önemden gelmektedir. Tepegöz'ün, kim olduğunu sorduğunda Basat'ın verdiği cevap: "*Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan*" (s. 737) şeklindedir. Bu durum Türklerin bir ağaçtan türedikleri hakkındaki inancın, totemizmin bir kalıntısıdır (Gökyay, 1973: CCXCIV). Birçok destanın içindeki duada *devletlü kaba ağacın kesilmesün* (s. 577) diye ağaca ayrı bir yer verilmektedir (Gökyay, 1973: CCXCV).

Ayrıca, Salur Kazan'ın, oğlu Uruz'un esir olduğunda ağaç ile yaptığı söyleşide:

"Ağaç ağaç dersem sana, azımsama ağaç,

Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç,

Musa Kelim'in asası ağaç,

Şah-ı Merdan Ali'nin Düldülünün eyeri ağaç,

Zülfikarın kınıyla kabzası ağaç,

Şah Hasan'la Hüseyin'in beşiği ağaç" (s. 596-599) şeklinde ağaca övgülerde bulunmaktadır.

Yapılan bazı dualarda da şamanlığın izine rastlamak mümkündür. *Çapar iken ağ-boz atın sürçmesin* (s. 606) duası, Gökyay (1973)'e göre, eski Türk dinindeki, atların koruyucusu olan tanrıya okunan ilahinin izlerini taşır (Gökyay, 1973: CCCI).

Aile

Destanların hepsinde aileye verilen önemin izlerine rastlanır. Aile olma ve aile kurma, eşlerin birbirlerine olan sevgisi ve sadakati, ana-baba-evlat sevgisi türlü derecelerden işlenir. Destanların haber verdiği bu cemiyette çok sağlam bir müessese ailedir (Banarlı, 1971: 407). Öyle ki aile bireylerinin birbirlerine düşkünlüğü değişik olaylarda kendini gösterir. Annenin çocuğuna olan sevgisi *Boğaç Han* destanında; kadının kocasına olan sevgisini *Delî Dumrul* destanında; kardeşlerin birbirlerine olan sevgisini *Seğrek* destanında ve çocuğun baba sevgisini *Yiğenek* destanında görmek mümkündür. Birçok destanda kadınla erkeğin birbirlerine ölesiye bağlı oldukları, aileleri ve aile bireyleri için hayatlarını fedadan çekinmedikleri görülür.

Başımın bahtı, evimin tahtı,

Göz açıp gördüğüm,

Gönül verip sevdiğim,

Bir yastıkta baş koyduğum,

Yolunda öldüğüm, kurban olduğum (s. 621, 657) gibi sözler, eşlerin birbirlerine ne kadar düşkün olduklarını gösterir.

Toplum hayatında tek eşlilik esastır. Ne *kumanın*, ne de *ortağın* adı geçer. Hepsi beylerden olan kahramanların tek ešli olmaları, çok önemli ve değerlidir (Sümer, 1999: 389).

Kazan Bey'in eşi, Boyu Uzun Burla Hatun'un, oğlu Uruz'u esaretten kurtarmak için kocasının yanında savaşması (s. 670), Selcen Hatun'un sözlüsü Kan Turalı'nın yanında savaşa girmesi (s. 705) gibi örneklere bakılırsa kadınlar da savaşçı ve kahramandır.

Çocuklarda cinsiyet ayırt edilmez ama yine de, erkek çocuklar kız çocuklara üstün tutulur. Özellikle erkek çocuğun savaşlarda yararlık göstermesi övünç kaynağıdır. Aile terbiyesi, özellikle de çocuğun eğitimi ile ilgili destanlarda çok şey bulmak mümkündür:

Uruz babasının sözünü kırmadı, geri döndü. O zamanda oğul, baba sözünü iki eylemezdi. İki eylese, o oğulu kabul eylemezlerdi (s. 655).

Günlük hayat

Destanlardan anlaşıldığı kadarıyla *Oğuz ilinde* günlük hayat çok canlı ve hareketlidir. Sabahları:

Salkım salkım tan yelleri estiğinde,

Sakallı bozaç renkli çayır kuşu öttüğünde,

Sakalı uzun Tat eri ezan okuduğunda,

Bedevisi atlar sahibini görüp kişnediğinde,

Buldur, A.D., Meydan, A., Güngör, Ş./JSS 15(3) (2016) :925-947

Aklı karalı seçilen çağda,

Kalın Oğuz'un gelini kızı bezenen çağda,

Göğsü güzel yüce dağlara güneş deydiğinde... (s. 563-564, 569) erkenden kalkılır.

Dede Korkut Destanlarında at, deve ve koyundan oluşan büyük hayvan sürülerinin peşinde, bozkırlarla yaylalar arasında geçen yarı göçebe bir yaşayış tarzı hâkimdir. Dolayısıyla, sürüleri oluşturan hayvanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sabahın erken vakitlerinde kalkmak gerekir ve hareketlilik gün boyu sürer.

Savaşlar ve akınlarla birlikte, yaylacılık faaliyetleri de önemli bir hareketlilik ve canlılık sebebidir. Yaylalar gündelik hayatta o kadar önemlidir ki destanlarda *yayla* veya *yaylak* kelimesi çok sık geçmektedir.

Beyrek'in, kendisini tanımayan kız kardeşine söylediği:

"Karşı yatan kara dağ,

Sorar olsam, yaylak kimin?" (s. 627)

Kız kardeşinin cevabı:

"Karşı yatan kara dağ,

Sorar olsan, ağam Beyrek'in yaylasıydı,

Ağam Beyrek gideli, yaylayanım yok" (s. 628) gibi deyiş ve soylamalar ile Beyrek'in sağ olduğunu müjdeleyen Banı Çiçek'e, Beyrek'in ana babasının söylediği:

"Sağ esen çıkıp gelse

Karşı yatan kara dağlar sana yaylak olsun!" (s. 640); ayrıca Deli Dumrul'un ölen eşine söylediği:

"Yüksek yüksek kara dağlarım sana yaylak olsun!" (s. 682) gibi deyiş ve soylamalarda yayla kökenli kelimeler çok sık dile getirilmiştir.

Ayrıca, günlük hayatın içinde *çadırın* önemi büyüktür. Hatta destanlardan anlaşıldığı kadarıyla, Oğuz ilinde *çadır medeniyeti* denilebilecek, güçlü ve orijinal bir hayat düzeni kurulmuş olduğu görülür (Banarlı, 1971: 411). Dede Korkut destanlarında, göçebe hayatın da bir gereği olan çadır ile ilgili, *ban ev, çadır, oba, ordu, otağ* ve *yurt* gibi çok sayıda kelime kullanıldığı görülmektedir. Büyüklüklerine ve işlevlerine göre isimlendirilmiş olan çadırla ilgili bu isim zenginliği, hareketli ve göçer Oğuz boylarının bozkır kültürünün bir yansımasıdır. Hemen her destanın baş tarafında Hanlar veya beyler, destanlarda geçen şekliyle *ban evler* denilen seyyar saray niteliğinde, içlerinde renk renk ve çeşit çeşit ipek halı-kilim-seccade ve diğer süslemeler bulunan büyük çadırlarını kurdurup ve ziyafet vermektedir (s. 563, 611). Bu destanlardan biri şöyle başlar: *Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden kalkmıştı. Şam işi çadırını*

yeryüzüne diktirmişti. Alaca sayvanı (gölgeliği) gökyüzüne yükseltmişti, bin yerde ipek halıları döşenmişti (s. 563).

Bu hayatın içinde çevre şehir ve kalelere akınların yapıldığı savaşlar da önemli bir yer tutar. Ayrıca avcılık, toylar, şölenler, içki meclisleri, deve yahut boğa güreşleri, ok ve at yarışları ve oyunlar gündelik hayatın önemli bir parçasıdır (Gökyay, 1973: CCCXXXIII).

Toplumsal yapı

Göçebe hayat ile yerleşik hayatın birbirine karışmış olduğu Dede Korkut destanlarında, Orta Asya'da yaşayan Oğuzların toplum yapısının kimi yönlerini aydınlatmak mümkün görünüyor. Destanlarda her beyin sahip olduğu hayvan sürülerini otlatacağı kendisine ait, bazen *yurtluk* bazen *yaylak* denilen bir arazisi vardır. Bu durumda Oğuz elinde feodal özelliklere sahip bir siyasi düzen bulunmaktadır (Sümer, 1999: 381). Bu durum Oğuzların yaşam tarzının da bir gereğidir. Konargöçer bir toplumda obanın, aşiretin veya boyun birlikte hareket etmesini gerektirecek birçok hususta karar verecek bir *beyin* varlığı şarttır.

Bazen savaşta yararlık gösteren yiğitlere, Han tarafından veya oğullara, bey babası tarafından beylik ve yurtluk verilmektedir. Begil'in, savaş kazanan oğlu Emren'e *karşı yatan kara dağdan yaylak vermesi* (s. 758) ya da

Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han'a isim konulacağına Dede Korkut'un:

"Hey Dirse Han! Bu oğlana beylik ver, taht ver, erdemlidir" (s. 567) demesi gibi.

Bu toplum yapısının en üstünde *Hanlar Hanı* Bayındır Han bulunur. Sonra, Oğuz alplarının başı sıfatıyla onun beylerbeyi ve güveyisi olan Salur boyundan *Kazan Han* gelir (Gökyay, 1973: CCCXXXVI). Daha sonra büyük toplantılarda ve olağan toylarda önem sırasıyla hanın sağında oturan *sağ beyleri* ve solunda oturan *sol beyleri* gelir. Hanın sağında oturan beyler solda oturanlara göre ayrıcalıktır. Ama hanın tam karşısında oturanlar *has beylerdir* ki onlar, sağ beylerden bile daha itibarlıdır. Salur Kazan aynı zamanda bütün bu beylerin *beylerbeyidir* (Gökyay, 1973: CCCXLI).

Destanda, kılık değiştirip *deli ozan* olan Beyrek, kendisini tanımayanlara kopuzuyla:

*"Sağda oturan sağ beyler,
Sol kolda oturan sol beyler,
Eşikteki güvenilir kişiler,
Dipte oturan has beyler,*

Kutlu olsun devletiniz" (s. 635) şeklinde deyiş söylerken, beylerin oturuş düzenini de saymış olur. Oğuz toplumundaki bu hiyerarşik düzen son derece önemlidir, gerek hanlar ve gerekse beyler bu düzene saygı gösterirler ve bozulmasına müsaade etmezler.

Dede Korkut destanlarında Alplerin (beylerin-yiğitlerin) yanında silah arkadaşları bulunmaktadır. Bunlar beyleri ile birlikte gezip dolaşır ve beylerini korumak için bazen hayatlarını hiçe sayarlar. Sayıları beyle birlikte kırktır. Çoğu destanda bunlar beyin *eş ve yoldaşı* olarak ifade edilmiştir (Gökyay, 1973: CCCXLIII; Sümer, 1999: 388). Ayrıca hizmetkâr olarak kullanılan ve savaşlarda *kâfir*den alınmış *kul* ve *karavaş* denilen köleler vardır. Bunlar bazen Oğuz ilinde yapılan büyük şenliklerde bir *baş sadakası* olarak azad edilmektedir (Gökyay, 1973: CCCXLV).

Büyük karargâh olarak da isimlendirilen *ordalarda*, kalabalık bir halk olduğu bilinmektedir. Orda sahibi olan bey ve ailesi ile birlikte nökerler, uşaklar, çobanlar (Sümer, 1999: 387) bu büyük karargâhta yaşarlar.

Ekonomik hayat

Dede Korkut destanlarında, yarı göçebe bir hayat süren Oğuzların ekonomik hayatlarına ait açık bir bilgi bulmak pek mümkün değildir. Fakat destanlardan yola çıkarak dolaylı bilgiye ulaşmak mümkündür. Destanlardan anlaşıldığına göre, doğal bitki örtüsünden yararlanmak için yapılan göçebe hayvancılık, Oğuzların en önemli gelir-geçim kaynağıdır. Geniş bozkırlarda ve yaylaklarda deve, at ve koyun sürüleri yetiştirilmektedir. Destanlardan özellikle *Feodal Asilzadesi* de olan *hanlar* ve *beylerin* çok zengin insanlar olduğu anlaşılmaktadır (Sümer, 1999: 379). Bu zenginliğin temelini, Dirse Han'ın (s. 575, 576) veya Salur Kazan'ın (s. 587) sahip olduğu gibi, on binlerce baş hayvandan oluşan sürüler oluşturmaktadır. Destanlardan anlaşıldığı üzere, hayvanlar ve hayvan ürünleri ile sosyal hayatın içerisinde çok önemli bir yere sahip olan avcılıkla elde edilen av hayvanlarının derileri ticaret malı olarak kullanılmaktadır.

Kazan Bey'in kendini överken kullandığı ifadelerde:

"Ak akçe getirdiler, puldur dedim,

Kızıl altın getirdiler, bakırdır dedim,

Altını gümüşü yağmalattım" (s. 782) demesi, değiş tokuş vasıtasının *altın, gümüş, akçe, bakır ve pul* (Gökyay, 1973: CCCXXIII) olduğunu da göstermektedir.

O çağdaki ve daha sonraki devirlerin en büyük ticaret müessesesinin *bezirgânlar* (tüccar) ve *kervanlar* olduğu anlaşılmaktadır (Gökyay, 1973: CCCLXXI). Oğlu Bamsı Beyrek doğunca *Bay Büre Bey bezirgânlarını yanına çağırdı, buyruk verdi: "Bre bezirgânlar, yüce Allah bana bir oğul verdi, varın Rum iline, benim oğlum için güzel armağanlar getirin"* dedi (s. 612). Bezirgânlar diyar diyar dolaşıp ticaret yaptıkları gibi aynı zamanda gittikleri yerlerden haber de getirmektedir. Beyrek'in babası Bay Büre, uzun yıllar kendisinden haber alınamayan oğlu için *Bezirgânları çağırdı. Yanına getirdi. "Bre bezirgânlar, varın, iklim iklim arayın. Beyrek'in ölüsünün dirisinin haberini getirseniz olmaz mı?"* (s. 622) demesinden bu durum anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası

Bamsı Beyrek ve arkadaşlarının Bayburt Hisarı akınından sonra aldıkları ganimetler gibi (s. 642), düşman ülkelere yapılan akınlar ve yağma sonucu elde edilen ganimetler de ekonomik hayatı canlı tutmaktadır. Örneğin Yiğenek'in, esir olan babası Kazılık Koca'yı, Düzmürd Kalesi'nden kurtarmasıyla elde edilen ganimetlerin paylaşımı: *kuşun ala kanlısını, kumaşın arısını, kızın gökçeğini, dokuz katlı altın sırmalı süslü kaftan, cübbe, ipek ve yünlü kumaşların beşte birini, Bayındır Han'a verdiler, kalanını gazilere bağışladılar* (s. 722) şeklinde olmuştur.

Devlet gelirlerinden biri de komşu ülkelerden gelen haraçtır. Begil oğlu Emren'in Destanı'nın başında Bayındır Han'ı öfkeliendiren durum, şöyle ifade edilmiştir: *Bu sırada dokuz tümen Gürcistan'ın haracı geldi; bir at, bir kılıç, bir gürz getirdiler. Bayındır Han çok öfkeliendi. Soranlara: "Neden öfkelenmeyeyim? Her yıl altın akçe gelirdi; yiğitlere, gençlere verirdik, gönüller hoş olurdu, şimdi bunları kime verelim ki gönülleri hoş olsun"* (s. 745). Oğuzlar, komşularından bazılarını vergiye bağlamışlardır. Bu durumda ekonomik hayatın içinde, komşularından alınan haraç-vergi gelirlerini de saymak gerekmektedir.

Nüfus politikası

Daha çok göçebe geçim hayvancılığına dayalı bir ekonomik hayat düzeninin getirdiği hareketlilik, gerek iç çekişmeler ve gerekse dış mücadeleler, kalabalık, genç, dinamik ve etkili bir nüfus kitlesine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu durum destanlarda anlatılan hayat tarzının bir gereğidir. Banarlı (1971)'e göre Türkler, fatih millet oldukları, başka ülkelerde devlet kurdukları ve ömürleri savaşlarla geçtiği için, Türk ailesinde çocuğun kıymeti bir kat daha büyüktür. Millî devamlılığı sağlayacak olan çocuk, bu bakımdan yarı mukaddes bir varlıktır ve çocukların da, yine millî devamlılığı gerçekleştirecek olan erkekleri, daha kıymetli tutulur. Bu bakımdan Dede Korkut Destanlarında Türk hakanlarının ciddi ve tesirli bir nüfus siyaseti yürüttükleri görülmektedir (Banarlı, 1971: 408).

Mesela Hanlar Hanı Bayındır Han'ın verdiği toyda ziyafete gelecek olan Hanlar için emrettiği ağırlama (teşrifat) şartları, tamamıyla bir nüfus siyaseti esasına dayanır. *Oğlu kızı olan ak çadıra, kızı olanlar kızıl çadıra misafir edilecek, oğlu-kızı olamayan kara çadıra alınıp altlarına kara keçe serilecek, önlerine kara koyun yahnisinden yemek verilecektir* (s. 563). Çocuğu olmayanların hakir görülmesi Firdevsi'nin Şehname'sinde de geçmektedir ki, babasız bir oğul gibi, oğulsuz bir babayı da kimsenin bağına basmayacağı anlatılmaktadır. Bu durum, Bayındır Han'ın, çocuğu olmayan Han'lara ve onların şahsiyetinde bütün çocuksuz ailelere bir uyarısıdır (Banarlı, 1971: 408). Boğaç Han destanında bir erkek çocuğa sahip olmak için Dirse Han ve eşinin nasıl adaklar adadıkları, yoksullara iyilikler yaptıkları ve Tanrıdan çocuk diledikleri anlatılmaktadır (s. 565-566). Bay Büre, Bayındır Han'ın huzurunda yüksek sesle ağlamasının nedenini: *"Nasıl ağlamayayım, nasıl sızlamayayım? Oğulda mirasçım yok, kardeşte kaderim yok. Yüce Allah beni lanetlemiştir"* (s. 611) diye açıklayarak, çocuksuz olmanın mutsuzluğunu yaşadığını belirtmiştir.

Tabiat sevgisi

Destanların en büyük özelliklerinden biri de tabiat unsurunun ön planda olmasıdır (Ergin, 2012: 6). Dede Korkut Destanları'nda da tabiat tasvirleri yer yer ön planda yer almaktadır.

Çağıl çağıl akan suları,

Karşı yatan kara dağları,

Dağların göğsünü süsleyen yeşil çimenleri ile tabiat adeta gözümüzde canlanır, harekete geçer ve kahramanlarla bütünleşir.

Tabiat tasvirlerinin içinde doğal görünümün yanı sıra, *hayvanların* ayrı bir yeri vardır. Bu durum, hayvanların bozkır medeniyetinin temel unsurlarından biri olmasındandır. Öyle ki insanın ağlaması, bağırması gibi birçok hareketi hayvanlara benzetilerek, bir meziyet olarak aynı kelimelerde birleştirilir (Ergin, 2012: 6). Çeşitli hayvanların bazı özellikleri, destanların farklı bölümlerinde, tabiat tasvirlerinin içinde değişik ifade biçimleriyle geçer:

Gittiğinde yerin otlaklarını geyik bilir

Kerez (kıraç) yerlerin çimenlerini yaban eşeği bilir

Ayrı ayrı yolların izini deve bilir

Yedi derenin kokularını tilki bilir

Geceleri kervan göçtüğünü çayır kuşu bilir (s. 556).

Aslan, kaplan, geyik, kurt, ak sungur (avcı bir kuş), ördek, kaz ve domuz (s. 782) gibi bilinen yaban hayvanları da destanlara konu olmuştur.

Eğlence hayatı

Bozkır hayatı içinde eğlenceler de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki bazen canı sıkılan beyler ve yiğitler eğlence için av düzenlemektedir. Hatta onlar için, Uruz'un, babası ve yoldaşlarını savaşırken görüp, *aşka gelmesi* ve kendini de savaşın içine atması gibi (s. 656) akınlar ve savaş da bir çeşit eğlencedir.

Özellikle eğlence amaçlı bir çeşit büyük ziyafet olan *toy* düzenlemek çok yaygındır. Toy düzenlemek için her fırsat değerlendirilmektedir. Han Kızı Boyu Uzun Burla Hatun'un, oğlu Uruz için "*Oğlancığımın ilk avidir, güçlü oğuz beylerini toplayayım*" diyerek *attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirip* şölen vermek istemesi gibi (s. 657) bazen bey oğullarının ilk ava çıkışını kutlamak için de toy düzenlenir.

Kimi zaman savaşlardan galip dönüldüğünde de toy düzenlenmektedir. Kardeşini savaşarak esaretten kurtaran Segrek'in dönüşünün kutlanması, *gümbür gümbür davullar çalındı. Burması altun tunç borular öttürüldü. O gün, ala divan otağları dikildi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kesildi. Eğlence, yemek içmek oldu* (s. 773) şeklinde ifade edilmiştir.

Düğünler, muhakkak toylar eşliğinde yapılmaktadır. Oğlu Uruz'un düğününde Kanlı Koca'nın, *Yeşil alana, görklü çimene* çadır diktirip, *attan aygır, deveden buğra, koyundan koç* kestirip düğün etmesi ve *güçlü Oğuz beylerini* ağırlaması (s. 710) bu duruma örnek verilebilir.

Bu toylarda, büyük bir ziyafetle birlikte, avlanma, hayvan güreşleri, ok atma, güreş, at yarışı, düello, aşık atma gibi değişik oyun ve eğlenceler yapılmaktadır (Gökyay, 1973: CCCXCIII-CCCXCVI).

Beslenme alışkanlıkları

Toylarda eğlenmenin yanı sıra büyük ziyafetler verilir, buna şölen adı da verilmektedir. Hemen her destanda türlü sebeplerle sık sık toy düzenlenir ve Oğuz beyleri böylece *toylanır*. Toylarda Oğuz ilinin meseleleri görüşülüp halledildiği gibi aynı zamanda yenilip-içilip, eğlenilir. Toylarda genel olarak *at, deve, koç etleri, av eti* (kuş-geyik), ekmek olarak *bazlamaç*, süt ürünlerinden *yoğurt, ayran, kaymak ve peynir* yenilmekte, içecek olarak ise *kımız ve şarap* (Gökyay, 1973: CDX, CCCXCIV) içilmektedir.

Savaşlardan galip geldiğinde, düğünlerde veya her türlü kutlamalarda büyük ziyafetler tertip edildiği gibi, ziyafetlerin amaçlarından biri de herhangi bir dileğin yerine gelmesi için hayır yapmaktır. Bu duruma:

Aç görersen doyur,

Çıplak görersen donat,

Borçluyu borcundan kurtar,

Tepe gibi et yığ,

Göl gibi kımız sağdır,

Büyük toy (ziyafet) *ver, hacet* (dilek) *dile* (s. 566) örnek olarak gösterilebilir.

Zaman zaman koyun için kullanılan *şişlik* sözünden (s. 567), yemek için *koyun çevirme* (Sümer, 1999: 379) veya eti şişe dizip pişirme anlaşılmaktadır. Bazı destanlarda koyun etinden yapılan *yahni* yemeğinden bahsedilmektedir. Mesela, Kazılık Koca oğlu Yiğenek'in söylediği deyişlerin birinde:

Kese kese yemeğe yahni güzel... (s. 719) veya

Boğaç Han Destanı'nda, Dirse Han'a, oğlu-kızı olmadığı için kara otağa konulup, altına kara keçe döşenip, kara koyun etinden *yahni* verilmesi (s. 563).

Ayrıca süt ürünlerinden peynir ve yoğurt çok tüketilen gıdalar olmalıdır. Yine destanlarda ekmekten başka, sac altında pişirildiği ima edilen bir çeşit çörek olan *gömeçten* bahsedilmektedir.

Beyrek'in kendisi için yas tutan kız kardeşlerine:

"Peynir gibi olanda, yoğurttan ne var?"

Buldur, A.D., Meydan, A., Güngör, Ş./JSS 15(3) (2016) :925-947

Kara saç altında gömeçten ne var?

Yaygıda ekmekten ne var?

Üç günlük yoldan geldim,

Doyurun beni” (s. 630) demesi gibi.

Ayrıca, Kazan Bey’in oğlu Uruz’un düşmana esir olduğunda anasına haber etmesi için babasına söylediği:

Yanmış arpa ekmeği ile acı soğan öğünü (s. 663) deyişinden anlıyoruz ki, arpa ekmeğini ve kuru soğanı, fakir fukara veya esaret altında olan halk tüketmektedir.

Avcılık

Destanlarda en çok üstünde durulan unsurlardan biri de avdır. Anlaşıldığı kadarıyla Oğuzların hayatında büyük bir yeri olan av da savaş kadar önemlidir. Bazı avlar, günlerce sürmekte ve hazırlıklarına da günler öncesinden başlanılmaktadır. Av hem et, deri, kürk elde etme gibi ekonomik bir faaliyet hem de hareketli yaşam tarzının gereği olarak toplumu zinde tutan, savaş, akın ve baskınlar için bir çeşit tatbikattır.

Çoğu zaman av, Salur Kazan’ın: *“Yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu. Yürüyelim beyler, av avlıyalım, kuş kuşlayalım, yabani geyik yıkalım, dönelim”* (s. 585) ifadesinden de anlaşılacağı üzere, sıkıcı geçen günlere bir hareketlilik ve canlılık katar.

Bazen av, yeni yetişen gençlerin erlik veya hüner gösterme yeridir ki, av dönüşünde Boğaç Han’ın annesi *“Oğlancığımın ilk avıdır”* diye ziyafet vermiş, *kalabalık Oğuz beylerini ağırlamıştır* (s. 657).

Bazen de Han’ın otağında hakarete uğradığını düşünen Begil’in, Oğuz’a asi olacağı endişesiyle eşinin ona söylediği: *“padişahlar tanrının gölgesidir, padişaha asi olanın işi rast gitmez. Ava çık da gönlün açılsın”* (s. 747) ifadesinden *gönül darlığına* da iyi geldiği anlaşılmaktadır.

Destanlarda avın türüne göre iki ayrı kelime bulunmaktadır. Yürürlerden olan yaban hayvanlar için *av avlamak*, terbiye edilip ava alıştırılmış kuşlarla yapılan uçar avları için *kuş kuşlamak* deyimleri kullanılmaktadır. (Gökyay, 1973: CCCXI). Avcılık çoğu zaman ok ve yay ile yapılmaktadır. Fakat Salur Kazan’ın, *“Bir gece yiyip içip otururken şahinci başına: bre, sabah şahinleri al, gizlice ava çikalım”* (s. 777) demesi ve Deli Dumrul için, *bir güvercin olup pencereden uçup giden Azrail’in peşinden kalktı, atına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü. Bir iki güvercin öldürdü, döndü* (s. 678) denmesi, eğitilmiş avcı kuşlarla avlanılmanın da yaygın olduğunu göstermektedir.

Savaşlar

Savaşlar da destanlardaki Oğuzların günlük hayatlarının bir parçasıdır. Çoğu zaman çevrelerindeki komşu *kâfirlerle* yapılan büyük mücadeleler çok çarpıcı ve canlı bir biçimde yansıtılmaktadır. Mesela, Bamsı Beyrek'in yoldaşlarını kurtarmak için Bayburt Hisarı'na yaptığı akın (s. 641), Kazan Bey'in oğlu Uruz'u kurtarmak için yaptığı mücadele (s. 670) veya Salur Kazan'ın ailesini esaretten kurtarmak için yaptığı vuruşma anı, hemen hemen aynı cümlelerle ama oldukça canlı bir şekilde tasvir edilmektedir: *Hemen kafire at saldılar, kılıç çaldılar. Gumbür gumbür davullar dövüldü, burması altın, tunç borular çalındı. O gün bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Başlar kesildi top gibi. Kara çelik öz kılıçlar çalındı, uçları düştü. Üç yelekli kayın okları atıldı, temreni düştü. Kıyametin bir günü, o gün oldu* (s. 605).

Genelde bütün savaş veya vuruşma öncesi Oğuz beyleri, *arı sudan abdest alıp, iki rekât namaz kıldıktan sonra Peygamber'e salavat getirirler* ve savaşa girerler. Oğuzların göçebe hayvancılık yaptığı bu coğrafyada savaşların gündelik hayatın bir parçası olması kaçınılmazdır. Otlak olarak kullanılan ve saldırılara açık olan bu geniş düzlüklerde hayatta kalabilmek ve can-mal güvenliğini sağlayabilmek için, her an savaşa hazır olmak gerekmektedir. Toplumun düzeni ve yapısı bunun üzerine kurgulanmıştır. Oğuzların birbirleriyle ve çevresiyle olan ilişkileri ve hayat tarzları buna yöneliktir.

Savaşlar, beylerin kendilerini, ailelerini, Oğuz toplumunu ve yegâne servetleri olan hayvanlarını korumak, bir esiri kurtarmak, ganimet elde etmek için veya Kazan Bey'in, oğlu Uruz'a:

*"On altı yaş yaşadın,
Yay çekmedin, ok atmadın,
Baş kesmedin, kan dökmedin,*

Güçlü Oğuz içinde yararlık gösterip ödül almadın" (s. 651) şeklinde söylediği gibi, sadece bir kahramanlık-yiğitlik gösteri olarak da yapılmaktadır. Oğuzlar arasında kahramanlık göstermek önemlidir. Çocuğa ad koymak, yurtluk-yaylalık almak veya bey olmak, hep kahramanlıkla ilişkilendirilir. Kazan Bey de, oğlu Uruz'dan kendi tahtına oturup beyliğini devam ettirebilmesi için bir savaş kazanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Uruz'un da babasına söylediği, bu tür kahramanlıkların babadan öğrenileceği üzerinedir. *"Ne zaman sen beni alıp kâfir sınırına çıkardın, kılıç çalıp baş kestini? Ben senden ne gördüm, ne öğreneyim?"* (s. 651). Bazen de *Yiğenek Destanı'nda* olduğu gibi, Kazılık Koca'nın, yiyip içilen bir davette, *şarabın da etkisiyle Bayındır Han'dan akın dilemesi* sonucu akına çikılmıştır (s. 715).

Destanlardan Oğuzların zaman zaman baskına uğradıkları da anlaşılmaktadır. *Bir gün Oğuz halkı otururken üzerine düşman geldi, gecenin içinde ürktü kaçtı* (s. 727).

Oğuzların günlük hayatlarını da etkileyen savaşlar, akınlar ve baskınlar Orta Asya bozkır kültürünün bir parçasıdır. Oğuzlar, varlıklarını koruyabilmek için

çetin doğa şartlarıyla mücadelenin yanında, çevredeki düşman unsurlarla da her an mücadeleye hazır olmak zorundadır. Bütün bu özellikler de Dede Korkut destanlarına çeşitli biçimlerde yansımıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Tarihi ve Türk Kültürü açısından son derece önemli bir eser olan Dede Korkut destanları, Oğuzların toplumsal hayatlarını, yaşayışlarını, diğer boylarla ve çevreleriyle olan ilişkilerini, savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatır. Bu destanların varlığı Oğuzları, diğer Türk boylarının içinde ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir.

Biri Almanya'nın Dresten kütüphanesinde, diğeri Vatikan kütüphanesinde olmak üzere iki yazma nüshası bulunan Dede Korkut Kitabı'nın içinde 12 ayrı destan yer alır. Destanların kimin tarafından, nerede ve ne zaman kaleme alındığı bilinmemekle beraber, meçhul bir sanatkâr tarafından Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde, XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılı edebiyata kazandırıldığı kabul edilir.

Destanların geçtiği coğrafya, ilk bakışta Kuzeydoğu Anadolu veya Kuzey Azerbaycan gibi görünse de, destanlarda Orta Asya ve Türkistan coğrafyasına ait izleri doğrudan veya dolaylı bir şekilde görmek mümkündür. Oğuzların yaşadığı bölgenin coğrafi özellikleri göz önünde tutulduğunda, kültürlerinin şekillenmesinde bu coğrafyanın yansımaları etkili olmuştur. Karasal bir iklimin hüküm sürdüğü Orta Asya'nın geniş düzlükleri, üzerinde yaşayan insanlara gelir-geçim kaynağı olarak çok fazla tercih hakkı tanımamıştır. Doğal bitki örtüsünün, kısa boylu otlardan oluşması sebebiyle, en uygun ekonomik faaliyet, uçsuz bucaksız bozkırlarda göçebe olarak yapılan küçükbaş hayvancılıktır. Mevsimlere bağlı olarak, sahip oldukları küçükbaş hayvanlarının peşi sıra yaylaklara ve kışlaklara doğru yıl boyunca yapılan göçler, Oğuzları son derece hareketli bir yaşam tarzına itmiştir.

Destanların hemen hepsinde İslam akidesine ait çeşitli unsurlar yer almaktadır. Allah'ın varlığı ve birliği, kaza ve kadere iman, çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Hz. Muhammed ve halifeler, ehli beyt sevgisi çoğu destanlarda açık açık ifade edilmektedir. Bununla birlikte Oğuzların İslamiyet'ten önceki dönemlerine ait dinleri olan şamanlıkla ilgili bazı izleri, destanlarda dolaylı olarak görmek mümkündür. Oğuzlarda sağlam bir aile yapısı, eşler arasında birbirlerine ölesiye bağlılık ve tek eşlilik söz konusudur. Çocuklar, anaya babaya itaatkârdır. Sık sık yer değiştirdiklerinden hızlı ve pratik olmak zorunda olan Oğuzlarda günlük hayat, göçebe hayvancılığın gereği, canlı ve hareketlidir. Bu yüzden kalıcı sabit evler yerine kolay kurulup sökülebilen çadırlarda yaşarlar. Destanlarda geçtiği kadarıyla çadır, günlük hayatın o kadar önemli bir parçasıdır ki Oğuzlarda *çadır medeniyeti* de denilen güçlü ve orijinal bir hayat düzeninden bahsedilmektedir. Oba, aşiret ve boyun birlikte hareket etmelerini sağlayacak ve emirlerine uyulacak bir liderin gerekliliği, Oğuz toplumunda feodal özelliklere sahip bir siyasi düzenin doğmasına yol açmıştır. Her beyin, hayvan sürülerini otlatacağı, kendisine ait arazisi bulunmaktadır. Bu feodal yapının başında *Hanlar*

Hanı Bayındır Han yer almaktadır. Daha sonra Salur Kazan ve belirli bir hiyerarşik düzenle diğer beyler gelmektedir. Obanın veya boyun başında bulunan bu beylerin emri altında, hayvanlarla birlikte yazın yaylaklara, kışın kışaklara gidip gelmekten kaynaklı bir hareketlilikle birlikte gerek iç çekişmeler ve gerekse dış mücadeleler, kalabalık, genç ve dinamik bir nüfusu zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı çocuk sahibi olmak, özellikle de erkek çocuk sahibi olmak özendirilir. Destanların bazı bölümlerinden çocuğu olmayanların hakir görüldüğü anlaşılmaktadır. Destanlardaki tabiat sevgisi de yaşanan coğrafyanın etkisindedir. Canlı ve cansız tabiat unsurları son derece etkileyici bir şekilde tasvir edilmektedir.

Eğlence hayatı da diğer kültürel unsurlar gibi yaşanan coğrafyadan çok etkilenmiştir. Özellikle her fırsatta düzenlenen büyük toylar, toylardaki ziyafetler, ziyafetlerdeki yeme-içme alışkanlıkları, eğlence amaçlı düzenlenen avlar, hayvan güreşleri, ok atma, at yarışları, aşık atma gibi değişik oyunlar genellikle coğrafi şartlarla ilgilidir. Özellikle ziyafetlerdeki et yemekleri, at, deve ve koç etlerinden yapılır. Ayrıca geyik ve çeşitli kuşlardan oluşan av hayvanlarının etleri de yenilir. Ekmek olarak *bazlamaç* ve *gömeçin* adı geçmektedir. Süt ürünlerinden peynir, yoğurt ve ayran, içecek olarak da şarap ve kısırak sütünden yapılan kımız çok tüketilmektedir.

Kültürel coğrafya unsurlarından biri de Oğuzların yaşamlarının bir parçası olan savaşlardır. Savaşlar destanlarda çok çarpıcı ve canlı biçimde anlatılmıştır. Bu savaşlar gerek birbirleriyle gerekse çevredeki düşmanlarla olan mücadelelerini konu alır. Özellikle savaşlarda kahramanlık göstermek toplum içinde kişiyi ayrıcalıklı hale getirmektedir. Ne zaman ve nereden geleceği belli olmayan, her türlü saldırıya tamamen açık düzlüklerde yaşayan Oğuzlar, gerek kalabalık sürülerini besleyecek otlaklara, gerekse obalarına-yurtlarına sahip çıkabilmek için savaşa her an hazır olmak zorundadır.

Kaynakça

- Agacanova, S. G. (2002). *Oğuzlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Akalin, Ş. H. (2006). *Kitâb-ı Dede Korkut ve Anadolu Türk Destanlarından Saltuk-Nâme*,
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/akalin_saltukname.pdf
 (Erişim Tarihi: 10.05.2016).
- Arı, Y. (2005). 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi. Y. Arı (Ed). *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyası: Genel Bir Değerlendirme* içinde (3-19). Konya: Çizgi Kitabevi
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB.
- Boratav, P. N. (1977). Korkut-Ata Maddesi, *İslam Ansiklopedisi* C.6: 860-866, İstanbul: MEB.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15: 51-59.

- Ergin, M. (2012). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.
- Genç, İ., Kılıç, A. & Aksoyak, İ. H. (2014). *Dede Korkut Kitabı, Han'ım Hey*. Ankara: TOBB.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: MEB.
- Gökyay, O. Ş. (1994). Dede Korkut. *İslam Ansiklopedisi*. C 9: 77-80. İstanbul: TDV.
- Güngör, E. (2010). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D. & McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Ankara: Phoenix.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı I*. Konya: Selçuk Ün., Fen Edb. Fak. Yay. Nu:21.
- Sepetçioğlu, M. N.(1997). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: İrfan.
- Sümer, F. (2007). Oğuzlar. *İslam Ansiklopedisi*. (s. 323-330). Cilt: 33, İstanbul: TDV.
- Sümer, F.(1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Taşağıl, A. (2015). Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında. İçinde: T. Gündüz & M. Cengiz (Ed.). *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. 21-30.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (1997). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekan*. İstanbul: Çantay.
- Williams, R. (1993). *Kültür* (Çev. Suavi Aydın). Ankara: İmge.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar*

The Notes on Anatolian Principalities History

Köprülüzade Mehmet Fuad

Çeviren:

Samet ALIÇ¹

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Türk-İslam tarihinin belki en meçhul sahalarından biri olan Anadolu Tavâif-i Mülûk'üne ait tetkikat, on altı seneden beri oldukça genişlemiştir; tarih-i menâbin ve bilhassa sikkelerin ve kitabelerin kısmen vakfiyelerin mütemadi tetkiki sayesinde milli tarihimizin bu devrini her gün daha vâzih bir şekilde bize gösteren Tevhit Bey, Miralay Ali Bey gibi pek mahdud âlimlerimiz arasında, Halil Ethem Bey'i ilk safta zikretmeye mecburuz. Tarih Encümeni Mecmuası'nda Anadolu Türk epigrafyası hakkında çok kıymetli makaleler ve ayrıca Kayseri şehri gibi müstakil eserler neşrederek Tavâif-i Mülûk hususunda malumatı ehemmiyetli bir derecede ilerleten müzeler müdürü Fazlı, bu hacmen küçük eseriyle, ilim âlemine, epey zamandan beri muhtaç olduğu pek kıymetli bir rehber vermiş oluyor. Müellif, kendi müteaddid monografilerinden başka Tavâif-i Mülûk hakkında bugüne kadar yapılmış bütün tetkikatın neticelerini büyük bir salâhiyet ve vuzuhle toplamış, bundan böyle bu saha üzerinde çalışacak olanlar için sağlam bir zemin hazırlamıştır. Lane Poole'nin kitabında, sonra Galip Ethem Bey'in ve Tevhit Bey'in meskûkât kataloglarında mevcut malumatla bu küçük risale muhteviyatını karşılaştıracak olursak, Türk ilminin şu son on beş on altı

* M. Fuad Köprülü, Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar, Türkiyat Mecmuası c.2 , s.1928, ss.1-32.

Halil Ethem: Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri (Lane Poole'nin Düvel-i İslâmîye namındaki İngilizce eserinin Türkçe tercümesine ilâve edilerek -Osmanlılar bahsi hariç olmak üzere- ayrıca tab edilmiştir; umûmî tabda s269-319) 51 sahife, Millî Matbaa 1926 Türkiyat Mecmuası -1

Ç.N.: Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar isimli makale Fuad Köprülü tarafından yazılmış ve 1928 yılında Türkiyat Mecmuası 2. ciltte yayınlanmıştır. Beylikler dönemi, ortaçağda Anadolu tarihinin en meçhul sahalarından biridir. Bu dönem ile ilgili önemli bir konuma sahip olan bu çalışma daha önce Latin harflere çevrilmemiştir. Kanaatimizce bu durum önemli bir eksikliktir. Fuad Köprülü bu makalesinde Karesioğulları, Aydınogulları, Menteşeoğulları, Tekeoğulları, Hamitoğulları, Denizli Beyleri veya İnançoğulları ve Karamanoğulları beylikleri üzerinde durmuştur. Fuad Köprülü bu makaleyi oluştururken özellikle İbni Bibi, Aksarayî, Şikarî, Eflakî, Münecimbaşı, Heyd, Aşıkpaşazade, Kramers, Reşideddin gibi çok önemli kaynaklardan yararlanmışır. Kullanılan kaynaklar arasında sık sık karşılaştırma yapılmıştır.

¹ Arş. Gör. KSÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sametalic@hotmail.com.tr

sene zarfında Anadolu Tavâif-i Mülûk'ü devri tetkikatını ne kadar bariz bir şekilde iletmiş olduğunu çok derin bir memnuniyet ve pek haklı bir iftihar ile görebiliriz.

Bu sözlerimizden Anadolu Beylikleri tarihinin artık layığıyla tenvir ve izah edilmiş olduğu neticesini çıkarmamak lazım geldiğini -zâid olsa bile- tekrar edelim. On altı seneden beri yapılan tetkikler ve elde edilen neticeler -eskisine nazaran- çok büyük ve memnuniyet-i bahs olmakla beraber, bundan sonra yürünecek yol henüz çok uzun ve çok zahmetlidir. Henüz toplanmamış birçok kitabeler, tetkik edilmemiş bir yığın eserler ve vakfiyeler vardır; Anadolu Selçukîlerine ve Tavâif-i Mülûk devrine ait Mufassal İbn Bibi Tarihi, Aksarayî Tezkiresi, Bezm-u Rezm, Selçukname Tercümesi gibi pek mahdud ve çok mühim menbalar bile henüz gayri matbûdur. Kezalik bu devirlere ait matbu ve gayri matbu Arap ve Acem ve Hristiyan menâbi-i tarihiyyesinden kâfi derecede istifade edildiği asla iddia olunamayacağı gibi, bu asırlardan kalan lisanı ve edebî Türk metinlerinden de ancak birkaç tanesi tab edilmiş, diğerleri hakkında hatta en basit bir fihrist bile neşredilmemiştir. İnşay-ı tarihi için zaruri olan bu gibi malzemenin fakd-ı anından dolayıdır ki, bu karanlık devirler hakkında henüz Türki mahiyette monografilere bile tesadüf edemiyoruz. Mamafih, bütün bu mütâlaalara terdifin, Halil Ethem Bey'in bu risalesi tam zamanında çıkmış addettiğimizi de saklamayacağız. Bundan böyle Anadolu Tavâif-i Mülûk'ü tarihinin dinî, edebî, lisanî, siyasi herhangi bir şubesiyle uğraşmak isteyenler, bu eser sayesinde, bugüne kadar elde edilen mühim neticelerden derhal haberdar olacaklar ve birçok lüzumsuz zahmetlerden kurtulacaklardır. Milli tarihiyle alakadar olan ve ona imkân mertebesinde hizmet etmek isteyen her Anadolu genci, her muallim, her müdekkik, bu hacmen küçük risaleyi yanından ayırmamak, daima ona müracaat etmek mecburiyetindedir.

İmkân mertebesinde coğrafi bir usule etbâ edilerek tertip olunan bu risalede sırasıyla şu beyliklerden bahis olunuyor: Pervaneoğulları, Sahibataoğulları, Karesi, Saruhan, Aydın, İzmir, Menteşe, Teke, Eşref, Hamit, Germiyanoğulları, Denizli Beyliği, Karaman, Candar, Zulkadir, Ramazanoğulları. İki sayfalık küçük bir mukaddimeyi müteakip, muhtasar bir surette bu emaretlerin siyasî hayatları, beylerin silsilenâmeleri ve başlıca me' hazlar gösteriliyor; yani Lane Poole'nin takip ettiği usule riayet olunuyor. Bize verdiği bu pek kıymetli rehberden dolayı muhterem müellifi hararetle tebrik ederken, bu vesile ile bazı küçük noktalar hakkındaki mütâlaalarımızın ilavesini müstakbel tetkikat için büsbütün fâideden halli görmüyoruz.

S 275 - Karesioğulları. Bunlara ait zikredilen menbalar sırasında Mösyö Kramers'in İslam Ansiklopedisindeki -esas itibariyle Mordmann'in tetkiki, Ahmet Tevhid Bey'in Tettebbunâmesi ve Necip Asım-Arif Beylerin tarihine istinat eden- makalesi ile İsmail Hakkı Bey'in (Karesi Vilayeti Tarihçesi, İstanbul, Hasan Tabiat Matbası, 1341) adlı kitabı unutulmuştur. Hâlbuki bu son eserde Karesioğulları'na ait epey toplu malumat vardır.

Biz burada, yalnız etnoloji itibarıyla şayan-ı dikkat bir nokta üzerinde biraz ısrar etmek isteriz: İsmail Hakkı Bey; Karesi'nin, Kara İsa'dan muhaffef olamayacağını söyleyerek Balıkesir'de çıkan Rezm gazetesinin 1339 Temmuz tarihli bir makalesini hülâsa ediyor. Hacı Bektaşî Veli vilayetnâmesine istinat eden o makaleye göre, Moğol İstilasında Orta Anadolu'da Kırşehir'de ve bilhassa Suluca Öyük'te oturan Çepni taifesi, beyleri Kara İzi ile Aydın iline göçmüşler; Karesi adı bu Kara İzi'den muhaffef imiş (s82 ve 86). Filhakika Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde, Hacı Bektaş'ın vürudu sırasında Suluca Karaöyük civarında Çepni kabilesinin bulunduğu ve Yunus Mukrî adlı birileri olduğu zikredilir. Lakin buna ait ne başka bir tafsilat ne de Moğol istilası üzerine Aydın taraflarına muhaceret hikâyesi mevcuttur. Öyle anlaşılıyor ki bu makaleyi yazan zat, bizim Anadolu'da İslamiyet unvanlı birinci makalemizdeki (Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sene 2, sayı 4, Eylül 1328, s308) malumatı almış ve onu kendi tasvirine göre terkip etmiştir. Biz orada demiştik ki: Bize göre Simavnalı Bedreddin kıyamında Dobruca'da mevcudiyetini gördüğümüz batınıü'l-mezhep Türkler, 662'de Sarı Saltık maiyetinde oraya giden ve Karesioğlu İsa Bey zamanında kısmen Anadolu'ya dönen Baba İshak taraftarlarının bekâyâsı olduğu gibi, Aydın ilinde Bayezit Paşa ile harp eden Ateş'in ve mutaassıb Türkmenler de muahharan Aydın iline mücerret etmiş Babaî Türkmenlerinin hafidleridir. Kezalik bugünkü Tahtacılar, Çepniler, daha doğrusu bütün Anadolu Kızılbaşları da bunlardan -yani bu eski Babaî bakiyelerinden- ibarettir. Aynı makalede Çepniler hakkında biraz izahat verilmiş olduğu gibi, muahharan Türkiyat Mecmuası'nın ilk sayısında da Anadolu'daki Çepniler hakkında daha etraflı malumat neşredilmiştir (Oğuz Etnolojisine Aid Tarihi Notlar, s 206-209). İşte İsmail Hakkı Bey'in kitabında Çepniler'e ait verilen malumatın bu suretle tashih edilmesi ve Karesi emaretinin Çepni Aşireti reisi Kara İzi tarafından tesis edildiği tarzındaki hayali ve uydurma rivayetlere yer verilmemesi icap ederdi. Biz o makalemizde sadece bugünkü Balıkesir ve İzmir Çepnileri'nin İsa Bey zamanında Ece Halil kumandasında dönen Babaî Türkmenlerinin ahfadı olduğunu söylemiştik. Bir de Mordmann Bizans menbalarına istinaden, Karesi Beyliği'nin, Osmanlı müverrihlerinin gösterdiklerinden biraz fazla imtidat ettiğini ve bu aileye mensup bir Süleyman'ın 1343 miladide henüz mevcudiyetini söyleyerek, ancak 1345 senesine doğru Karesi'nin Osmanlı Mülûküne edhal edildiğini iddia eder ki, Halil Ethem Bey her nedense bundan bahsetmemektedir.

S 279 – Aydınoğulları. Bunlar hakkında Eflakî Menakıbı'nda çok şayan-ı dikkat bazı malumata tesadüf edilmektedir ki bu malumat, bu emaret hakkında bilinen şeyleri hemen tamamen değiştirecek bir mahiyettedir:¹ Çelebi Emir Gazi bin Sultan Veled (velâdeti 670-meşihatı 712- vefatı 719) ibtida Birgi şehrine gittiği zaman Mübarizeddin Mehmet Bey Veled Aydın henüz o havâliyi tamamıyla yed-i zabtına geçirmemiştir; maiyetinde bir miktarı süvari ve bir miktarı piyade olmak üzere küçük bir kuvvet vardı ve kendisi de Germiyan Bey Alişiroğlunun subaşılardanındı. Bir akşam Çelebi'yi ziyaret ederek manevi bir himmette bulunmasını niyaz etti. Çelebi ona çomağını vererek bununla düşmanlarını tedmir

¹ Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Darü'l-Fünûn yazmaları, 858, varak 193 a'dan alıntı yapmıştır.

etmesini ve cenâb-ı Hakkın ona ve ailesine zaferler ve memleketler vereceğini söyledi. Mehmet Bey de çomağı başına koyarak kendi nefsinin onunla ve din düşmanlarını da kendi çomağıyla kahredeceği cevabını verdi. Hakikaten bu tebşirat teyit etti. Onun bütün çocukları derviş ve gazi oldular. Sultan Veled de Mehmet Bey'e fevkalâde iltifat ederek, onu "bizim subaşımız" diye zikrediliyor, Sultanü'l-guzat lakabını veriyor Moğol ve Türk emirlerinin yanında daima onu meth ediyordu.¹ Mehmet Bey dahi ona her sene hediyeler gönderirdi (Clement Huart-Eflakî Tercümesi, c.2, s391-392). Aydınoğulları ve umumiyetle Anadolu tarihi hakkında çok eski ve kıymetli bir tarihi menba olan ve bu sülalenin Mevlevîlerle samimi münasebeti dolayısıyla malumatının ve vüsukundan şüphe edilemeyen Eflakî Dede'nin bu fıkrası, bu emaretin mebâdiyesi hakkındaki malumatımızı kâmilten değiştirmektedir:

Evela: Bu emaretin müessesesi, Müneccimbaşı'nın mübhem bir surette söylediği gibi Emirü's-sevahil Aydın Bey değil, ibtida Germiyanoglu Yakup Bey'e tâbi bir subaşı olan Mübarizeddin Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey zan olunacağı gibi 734 senesinde değil, Sultan Veled'in sene-i vefatı olan 712'den evvel bu emareti tesis etmiştir. Tevhid Bey, Aydınogulları hakkındaki makalesinde Evliya Çelebi'den naklen Birgi'deki eski câmiyle câminin sağ yan kapısı önündeki türbenin kitabelerini naklediyor. Birinci kitabe 707 tarihli olup "Fetahü'l-mabet binasrullah fi ayam devletü'l-emirü'l-kebirü'l-gazi fi sebillah tala Mehmet bin Aydın", ikinci kitabe ise 734 tarihli olup yine "Emir Kebirü'l-alamü'l-cahidü'l-merabat ebu'l-hayratü's-sultanü'l-guzat mübarizü'd-devle ve'd-din Mehmet Şah bin Aydın" namınadır. Tevhit Bey, Evliya Çelebi'nin bu pek doğru malumatını, hiçbir sebebe istinat etmeksizin -sırf Müneccimbaşı'nın rivayetiyle telif için- tashih ederek her iki kitabenin de Aydın Şah bin Mehmet namında olması lazım geleceğini söylemektedir. Hâlbuki Eflakî'nin ifadesiyle bu kitabeler pek güzel tetâbuk etmekte ve hatta birbirini itmam ve ikmal eylemektedir. İkinci kitabede Mehmet Bey'e verilen Mübarizü'd-devle ve'd-din lakabıyla Eflakî'deki Mübarizü'd-din" lakabının tetâbuku da pek sarihtir. Anlaşıyor ki Mehmet Bey daha 707'de emr-i kebir ve gazi lakaplarını alarak kendisini "müesses-i devlet" addetmiş, muahharan nüfuz ve kuvveti arttıktan sonra "Sultanü'l-guzat, mübarizü'd-devle ve'd-din" gibi daha yüksek unvanlar istimalinde tereddüt etmemiştir; 707'deki mütevâziane lakablar kendilerinden daha pek yeni ayrıldığı Germiyanları tahrik etmemek maksadına atfolunabilir.² Herhalde bu emaretin tesisini 707'den biraz daha evvele ircâ etmek lazımsa da, şimdilik bunun katiyetle tesbiti imkânsızdır. İbn Batuta'nın Mehmet Bey'in verâ takvası hakkındaki ifadeleri de Eflakî'yi teyit

¹ Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Darü'l-Fünûn yazmaları, 858, varak 193 a'dan alıntı yapmıştır.

² Yine Eflakî Menakıbı'ndaki bir fıkra bize Aydınoglu'nun yani Mübarizüddin Mehmet Bey'in damadı Emir Sadeddin Mübarik Kabız'ın Germiyan ordusu subaşısı olduğunu göstermektedir ki, bu da bu emaretin Germiyanlılardan ayrılmak suretiyle teşkil ettiğini ve mebâdide, bu ailenin onlarla pek sık rabitaları olduğunu anlatır (Huvart Tercümesi c2, s 289). Bu rabıtaya nazaran, Germiyanoglu İkinci Yakup Bey'in ana cihetinden büyük babası olan Umur Bey'in (Halil Ethem, Garbi Anadolu'da Selçukilerin Varisleri, s 25(dahi Aydınoglu meşhur Umur Bey olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz.

etmektedir. Kezalik Mesalikü'l-Ebsar'da ve ondan naklen Subhu'l-Aşa'da da Birgi - tıpkı Eflakî'de olduğu gibi- Mehmet bin Aydın Bey'in memleketi olarak gösterilir.

Eflakî menakıbında Bahaeddin Umur Paşa hakkında da biraz malumat vardır¹: Umur Paşa deniz cenklerinde müşkil bir mevkiye düştüğü zaman dalgalar üzerinde Mevlana Celaladdin Rumî'nin yürüdüğünü ve kendi gemisini tutup felaketten kurtardığını görmüş. Birçok defalar kâfirlerle harp esnasında Emir Gazi Çelebi'nin meydana çıkıp onları mağlup ettiğini müşahide etmiş. Bu suretle şehadetine kadar tam ve kâmil bir imanla mücadelâttan geri durmamış (Huvart Tercümesi c2 s392-393). İbn Batuta, Mehmet Bey'in Umur, Hızır, Süleyman adlı üç çocuğu olup bunlardan Süleyman'ın Menteşeoğlu Orhan'ın damadı olduğunu ve hatta ziyareti esnasında kayınpederi nezdine firar etmiş bulunduğunu söyler ve Hızır'ın Ayasluğ'da Umur'un da İzmir'de hükümrân bulduklarını ve kendilerini oralarda ziyaret ettiğini anlatır (Şerif Paşa Tercümesi, c.1, s.330-337). İşte İbn Batuta'nın malumatıyla Kantakuzen'in Mehmet'in çocukları hakkındaki ifadesi birbiriyle tamamen tetâbuk ettiğinden İsa Bey'i Halil Ethem Bey'in kabul ettiği vechle Umur'un kardeşi değil Tevhit Bey'in ve Necip-Asım Mehmet Arif Bey'lerin ifadeleri vechle oğlu olarak kabul etmek galiba daha doğru olacaktır. Filhakika Tevhit Bey, Meskûkât-i Kadime-i İslâmiye Kataloğu'nda Ayasluğ'daki İsa Bey Câmî kitabesine göre onu -Müneccimbaşı'nın da kabulü vechle- Mehmet Bey'in oğlu olarak göstermişse de (s374) muahharan Tarih Encümeni Mecmuası'nda neşrettiği monografyada bu eski nokta-ı nazarından vazgeçerek Umur Bey'in oğlu olarak kaydetmiştir (Cüz 10, 1327, s623). Umur Bey'in mütemadi mücadelelerle geçen dağdağalı hayatında bile ilim ve edebiyatı himaye ettiği, Kul Mesud isminde bir Türk müellifine Kelilie ve Dimne'yi tercüme ettirmesiyle sabittir.²

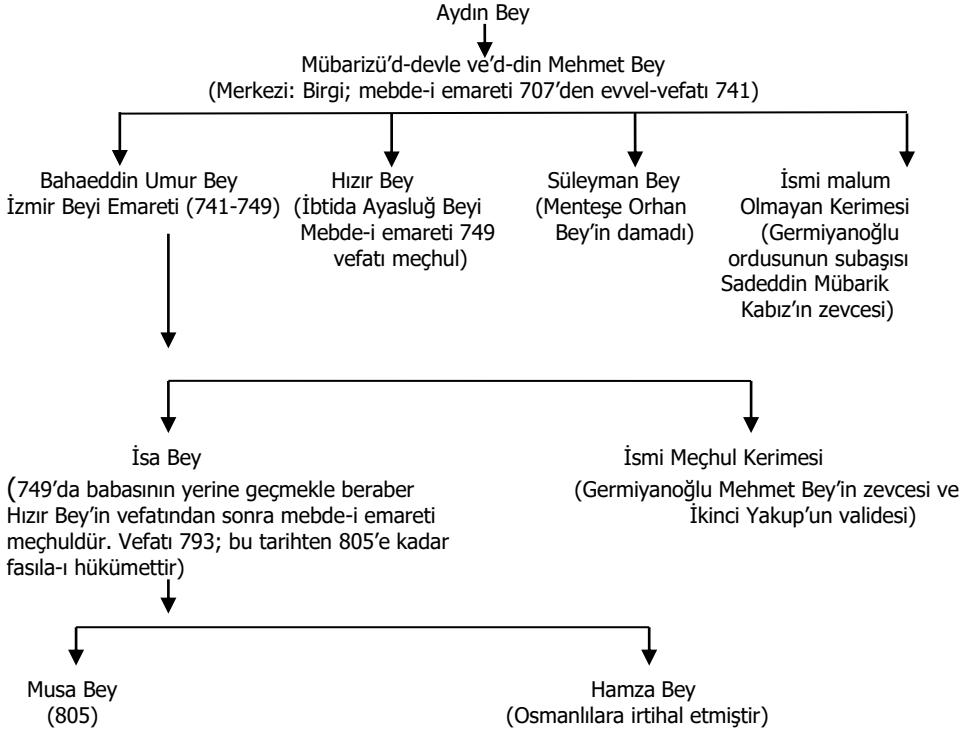
¹ Eflakî Umur Bey hakkında aynen şu sıfatları kullanır: Melik'ül-ümerâ kudvet'ül-abdal hamza-i sâni gazi rabbani Bahaeddin Umur Paşa (aynı nüsha varak 183a)

² Bu tercümenin bir nüshası Laleli Kütüphanesi'nde 1897 numarada mukayyettir ki Doktor Mordmann ahiren neşrettiği Süheyl-ü Nevbahar mukaddimesinde bundan bahsetmiştir (s 11). Hâlbuki bunun diğer bir nüshası da Bodleian Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ki ibtida Ate (?) (l'enyeb icntla (أ ت- minel Müsteşrikler Kongresi'nde bu nüshanın mevcudiyetini meydana çıkarmıştı (tefsilat için: Brockelmann, İslam Ansiklopedisi Kelile ve Dimne maddesinde). Tercümedeki şu küçük fıkra bu eserin henüz Mehmet Bey'in sağlığında ve Umur Bey'in daha genç iken yazıldığını göstermekte olduğu gibi burada ona verilen Paşa lakabı da manidardır: Ondan sonra hüdâvendigâr ve hüdâvendigârzade-i Cihan Hüseyin Nesip zamanü'l-müveyyid mine'r-rahman civan baht-ı paşa-ı Kamuran Umur bin Mehmet bin Aydınoğlu Allahu şanehu işaretiyle bin daif-i nahif-i duac-ı Kul Mesud tat-ı dilinden Türkçeye döndürdüm tenkir-i tevkik birle tamam eyledim ve Allah-u alem bi'l-sevab. Yine diğer bir yerinde Umur Paşa da "Adl-u siyaset, kerem-u şefket, ihsan-u mürüvvet" müctemi olduğunu söyleyerek ona ayrıca bir kaside de yazar ki bütün bunlar bir taraftan eserin zaman tercümesi diğer taraftan Umur Bey'in daha henüz genç iken bilfaal memleket idaresinde bulunduğunu anlatır. Kelile ve Dimne mütercimi Kul Mesud ile Süheyl-ü Nevbahar nazımı Mesud'un büsbütün başka şahsiyetler olduğunu bu iki eserin zaman tahrir arasındaki senelerin çokluğunu da göstermektedir. Tabip Hacı Paşa'nın Şifaü'l-Eskam ve Devaü'l-Alam namıyla 782'de Ayasluğ'da telif ettiği Arapça eserde Aydınoğlu İsa bin Mehmet Bey namınadır (Keşfü'z-Zünun, Bulak tabı, c1, s497; müellif yazıyla nüshası enderunda Ahmet Sales Kütüphanesi'nde: Osman Şevki, Türk Tababeti Tarihi, s156. - Şakayık-ı Numaniye Tercümesinde (c1, s74) bunun Aydınoğlu Mehmet Bey namında telif edildiği

Aydinoğullarından bahseden sâir müellifleri gibi Halil Ethem Bey de Hızır Bey'den hiç bahsetmiyor ve hükümdarlar sırasında onu göstermiyor. Hâlbuki daha babasının hayatında Ayasluğ' da hükümet süren ve kardeşiyle müşterikan vasî-a mikyasa hareket-i bahriyede bulunan Hızır Bey, büyük kardeşi olduğu tahmin edilebilen Umur'un şehadetinden sonra, bu ailenin en müsün ve şüphesiz en kuvvetli rüknü idi. Ona tabi olan Altolugo yani Efes: Ayasluğ şehri birinci sınıf bir ticaret yeri olmamakla beraber, İzmir'den çok daha işlek bir ihracat ve ithalat merkezi olduğu cihetle Hızır Bey kâfi bir vâridat getiriyordu. Duçar oldukları büyük bahrî mağlubiyetlerden ve kardeşinin şehadetinden sonra, Hızır Bey kendilerine karşı hareket eden Mukaddes İttifak Reisi sıfatıyla Papa'ya bir sefâret heyeti göndererek sulh istedi: Yalnız kendisinin değil kardeşinin gemilerini de tatil-i faaliyeti sevk ve hatta Papa isterse imha edeceğini, korsanlığa muavenet şöyle dursun, Türk topraklarındaki Hıristiyanların ve Hıristiyan gemileriyle giden Türklerin can ve malını da tekfil eyleyeceğini vaat ediyordu. Hıristiyanların hakkında bazı kapitülasyonları, sonra kendisine ait iskelelerin gümrük varidatı nisfinin müttefiklere verilmesi gibi çok ağır şartları ihtiva eden bu (18 Ağustos 1318) tarihli muahede, nihayet Papa tarafından kabul ve tasdik edildi (Heyd, Kurun-u Vustada Şark Ticareti Tarihi, c 2 s 543). Burada Aydinoğullarının Hıristiyan devletlerle münasebet-i siyâsiye ve iktisadiyesi hakkında uzun tafsilata girişecek değiliz; yalnız bu izahatın bile Hızır'ı Umur'dan sonra bu emaretin hükümdarı saymaya kâfi bir delil olduğu kanaatindeyiz kardeşinin vefatıyla oğlu İsa Bey'e intikal eden kuvay-ı bahriyeye de şâmil böyle resmî bir muahede-i akd etmesi bunu kemal-i katiyetle gösterebilir. Babasının yerine geçen İsa Bey amcasını devletin asıl büyük reisi addetmeseydi; şüphesiz, bu kadar ağır şeraiti havi bir muahedeyi kabul etmeyecekti. Herhalde İsa Bey ancak Hızır'ın vefatından sonra bu emaretin en büyük uzv-u mevkiini kazanmış olacaktır.¹ Bütün bu izahattan sonra, Aydinoğulları silsilenâmesinin ilk kısmını -Halil Bey'in kitabındaki silsileyi teaddîlen- şimdilik şu şekle koymak mecburiyetindeyiz:

kezalik Osman Şevki Bey'in kitabında da Müntehab-ı Şifa'nın Şifâü'l-Eskam'dan hülâsaten Mehmet Bey namında Türkçe yazıldığı ve Hacı Paşa'nın Aydinoğlu Mehmet Bey'in teşvikiyle Birgi'ye azimetiyle telifat ve tedrisata başladığı yazılıyorsa da pek kolaylıkla anlaşılıyor ki yanlıştır. Bu Mehmet Bey'in değil onun oğlu İsa Bey'dir.). Kezalik 780'de vefatından Şeyh Şehabeddin Sivasî'ndeki mürşidi olan Zeyneddin Hafî halifelerinden Şeyh Mehmet'le birlikte Ayasluğ'a giderek Aydinoğlundan hürmet ve riayet gördüğünü ve orada tavattun ettiğini biliyoruz (Şakayık Tercümesi, c1, s55)

¹ Halil Ethem Bey'in risalesinin metninde İsa Bey'in vefatını (792-1390) senesinde gösterdiği halde onu takip eden sayfadaki silsilenamede bi'l-etsarih (793-1391) tarihini kabul ediyor ki bu tehâlûfün sebebini anlamadık. Bu herhalde bir zehl eseri olmalıdır.

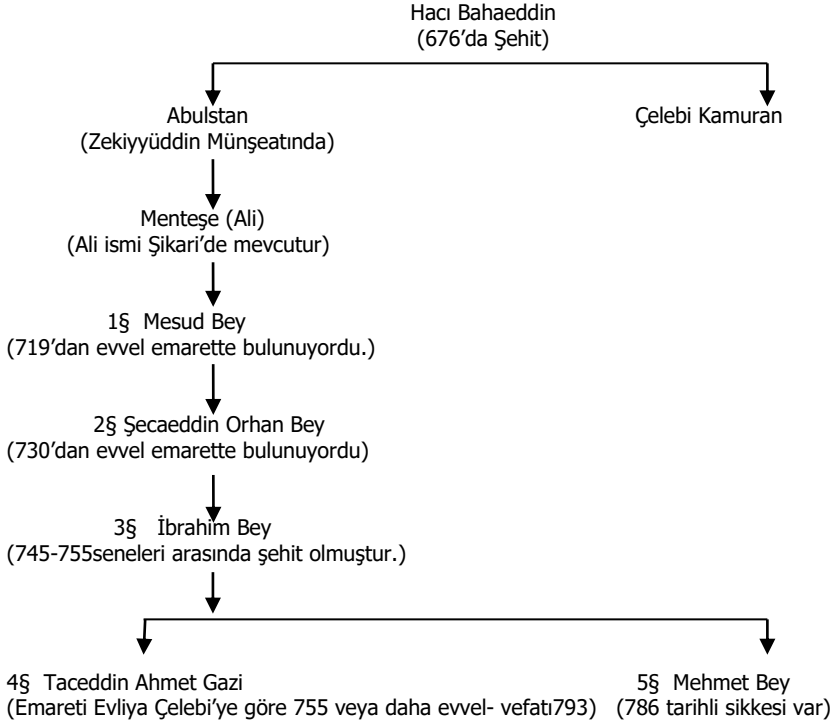
S 283 – Mentешеoğulları. Bunlar hakkındaki kısımda, bazı kitabelere nazaran bu sülalenin ilk hükümdarlarından olması lazım gelen Mesud ve Abulstan* isimleri hakkında hiç malumat olmadığı söylenmektedir. Filhakika bu ailenin menşei meselesi henüz layıkıyla halledilememiştir. Bunların cedd-i ekberleri addedilen Bahaeddin'in Cimri Hadisesi diye maruf vaka esnasında Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından şehit edilen Melikü's-sevahil Hacı Bahaeddin olduğu kabul edilirse ki Ahmet Tevhid Bey'in bu noktayı nazaranı Halil Ethem Bey de kabul etmiştir. Bu takdirde, onun Çelebi Kamuran adlı bir oğlu olduğunu Sadr-ı mutabbab lakabıyla meşhur Zekiyüddin Ebubekir Kanuni'nin münşeatinde mevcut bir taziyetnâmeden anlıyoruz. Bahaeddin'e doğrudan doğruya intisabı olan Zekiyüddin'in bu hadise münasebetiyle yalnız Çelebi Kamuran'a taziyetnâme yazması ve onun başka çocuklarından hiç bahsetmemesi, oldukça şayan-ı dikkattir. Buna nazaran bu iki Bahaeddin'in iki ayrı şahıs olması ihtimali de kolayca reddedilemez.

Bizanslıların bize bildirdikleri en eski Mentеше hükümdarı, ilk Paleologlar zamanında eski Aydın Tralları'ı zapt ve tahrip eden Salpakis adlı beydir. Rum telaffuzuna uydurulmuş olan bu garip isimde Abulstan'ın bir şekli-i muharrefini

* Farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde okunan bu kelime, Fuat Köprülü tarafından bu makalede imlîrev ednilkeş لستن ابلستانdır. Osmanlıca gramer gereği bu kelime Abulstan-Eblustan-Eblistan-Ablistan vb. şekillerde okunabilir. Bazı kaynaklarda Elbistan şeklinde de okunduğu görülmektedir.

bulmak acaba kabil midir? Bu hususta Sarih bir şey söyleyemiyoruz. Bunlara ait eski kitabelerde Mesud'un babası ekseriya Abulstan olarak gösterildiği halde, yalnız bir kitabede Mesud'un babası Mentеше ve onun babası Abulstan olarak tasrih ediliyor ki, Tevhit Bey bunun bir eser-i sehv olduğunu ve Mesud ile Mentеше'nin bir şahsın iki ismi olacağı kanaatindedir (Tarih Encümeni Mecmuası 18, 1328, s1156). Hâlbuki Eflakî Menakıbı'nda Emir Gazi Çelebi'nin Veled-i Mentеше Mesud Bey nezdine giderek keramet gösterdiği ve bunun üzerine gerek onun gerek sevgili oğlu Şecaeddin Orhan Bey'in ve birçok rical ve ahalinin ona intisab ettiği yazılıdır (Huvart tercümesi c2, s316). Mesud'un Veled-i Mentеше olduğunu gösteren bu kayda nazaran, Ahmet Tevhit Bey'in tarz-ı tevili bertaraf edilmek ve kitabedeki Mesud bin Mentеше bin Abulstan kaydının sıhhati kabul olunmak zaruridir. Çelebi Arif'in bu seyahati herhalde 719'dan evvel olacağı cihetle, Mesud Bey'in zaman-ı hükümeti de takribi olarak meydana çıkmaktadır. İbn-i Batuta'nın Milas'ta gördüğü ve oraya iki mil mesafede kâin Becin: Barcın şehrinde sarayı olduğunu söylediği (Şerif Paşa tercümesi, c 1, s 322) Şecaeddin Orhan Bey'in namı Milas'ta 730 tarihli bir kitabede "El-emirü'l-kebir Şecâü'd-devle ve'd-din Orhan Bey" şeklinde görmekteyiz. Eflakî ve İbn-i Batuta ile bu kitabedeki unvanların tevâfuku şayan-ı dikkattir. İbn-i Batuta Muğla'da Orhan'ın oğlu İbrahim Bey'le de görüşmüştür ki bundan daha babasının hayatında - Anadolu Beylerinde mûtaad olduğu vechle- orada hükümet eylediği ve -Milas'daki Ulu Câmî kitabesine nazaran- bilemediğimiz bir tarihte şehiden irtihal ettiği anlaşılıyor. Eski Milet harabesi üzerinde yükselen Balat: Palatia gibi mühim bir ithalat ve ihracat merkezine ve hemen bütün eski Karya kıtasına malik olan Mentеше Beyleri'nin Venediklilerle münasebat-ı siyasîye ve iktisadiyesi hakkında Heyd'in meşhur eserinde kıymetli malumat vardır (Kurun-u Vustada Şark Ticareti Tarihi, c2, s535, 544 ve müteakip). Hicri sekizinci asrın ikinci nisfından itibaren yani Aydınöğullarının inhitatından sonra bunların kuvvetlendikleri, miladi 1350'de Balat'ta İzmir'e karşı bir taarruz hazırlığında bulunmaları münasebetiyle Venediklilerin telaşından ve Ahmet Gazi Kitabeleri'ndeki mağrurane unvanlarından anlaşılıyor. Mentеше Beyleri'nin millî lisanlarına da ehemmiyet verdiklerini, bunlardan Mehmet Bey'in Mahmud ibni Mehmet Albarcinî*'ye Farişiden tercüme ettirdiği Bazname'den anlıyoruz ki, Milan'daki Ambrosiana Kütüphanesi'nde yegâne nüshası bulunan bu eseri Hammer 1840'da Almanca tercümesiyle beraber neşretmiştir.

* Metinde "مبنی جربل" şeklinde verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle okunabilmiştir.

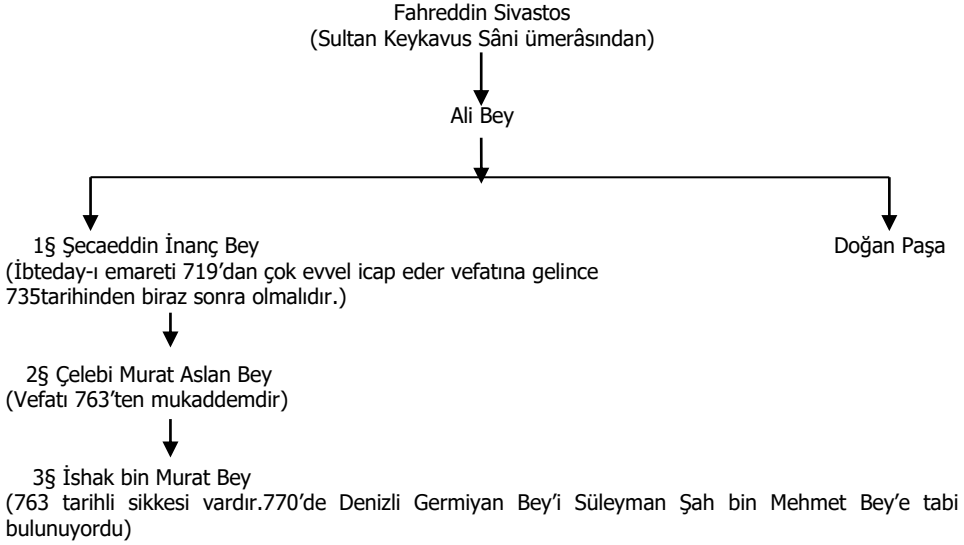

S 286 - Tekeoğulları. Bunlardan bahis olunurken, bunların Harezmi ve Serahs civarında meskûn bir Türkmen aşiretinin şubesi oldukları söyleniyor. Ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Anadolu tarihinin tenviri için mutlaka etnolojik hususiyetlerde nazar-ı itibara alınmak zaruridir. Türkiyat mecmuasının ilk cildinde "Oğuzlar Etnolojisine Dair Tarihi Notlar" namıyla neşre başladığı tecrübe, sırf bu maksatla yazılmıştır.

S 289 - Hamidoğulları. Bunlara ait, 1330 sene-i maliyesine mahsus olmak üzere bir aralık yazılıp her nedense ikmal ve neşrolunamayan Konya Vilayeti Salnamesi'nde çok mühim bir kitabe vardır. Eğirdir kasabasında Hamidoğullarından Dünder Bey tarafından dâirenmâdar cesim taşlardan suret-i metine de yapılmış ve nakş-ı hançeri ile müzeyyen bir medrese varmış ve bu medresenin havlusuna nazır ve bir kemer üstündeki taşta şu kitabe okunuyormuş: Emrû'l-emirü'l -kebirü's-sefehlaü'l- (esfehalar) muayyidü'l-muzafferü'l-hasibü'n-nesib muharerü'l-etraf melükü'l-ümerâü'l-eazam felekü'd-devlet ve'd-din amilü'l-İslam ve'l-müslimin dindaz bin İlyas bin el-Hamit eazallahü ensarehu ve daefa iktidarehu bi-vaz'zi hazihî'l-medinetü'l-mübarekehu ve eşare bi imaretiha fi seneti ihta ve seba mia dame beyza-u malikiha mamuran. Bu medrese karşısında Dünder Bey'in biraderi Hızır Bey tarafından bina edilmiş bir câmi, ve her iki bina arasında vak' iki metre arzında bir kemer üzerinde bir minare varmış ki, bu kemerin altından suhuletle mürur ve ubur mümkün imiş (s 594). Başdan başa tertib-i suhuller ile mâlâmal olan bu eserdeki

bu kitabenin ne kadar doğru olduğu muhtac-ı teemmül ise de, herhalde 801 tarihi ve bilhassa Felekü'devle ve'd-din Dünder bin İlyas bin Hamit kaydı şayan-ı dikkattir. 801 tarihinde Dünder Bey'in berhayat olduğu meselesi, elde mevcut vesaik ile asla taarruz etmeyeceği gibi, Hamit Bey'in oğlu değil torunu olduğu pek alâ kabul olunabilir. Hususi kütüphanemizde mevcut Menakıb-ı Sultanü'l-Hakikin Kitbü'l-Arifin Şeyh Sultan Mehmet Çelebi ibni Piri Mehmet Hoyî nam yazma menakıb risalesinde, Şeyhülislam Berdai'nin esna-i hacta Hamidoğlu Hızır Bey ile görüşerek onun daveti üzerine Semerkant'ı bırakarak Eğirdir haricinde Yazla'ya geldiği ve Hızır Bey tarafından ona büyük bir zaviye, bağ ve bahçeler ve savmaa yapıldığı muharrerdir. Onun damadı ve halifesi Piri Mehmet Hoyî'nin ve çocuklarının o havalide uzun müddet icra-i nüfuz ettikleri malumdur. Hızır Bey'in hacca gittiği hakkında hiçbir malumatımız yoksa da Hamitoğulları hakkındaki malumatın azlığına binaen menakıb mecmuasındaki bu haberi de ihmal etmek istemedik.

S 290 – Denizli Beyleri veya İnançoğulları. Bunlar hakkında Eflakî Menakıbı'nda şayan-ı dikkat malumat vardır evvelâ: Şecaeddin İnanç Bey'den başlayarak bütün Ladik Havalisi'nde Çelebi Arif'in birçok merit ve mütekidleri olduğunu öğreniyoruz. Sâniyen: İnanç Bey'in Doğan Paşa adlı bir biraderi olduğunu da haber alıyoruz (Huvart Tercümesi, c2 s327). Yine orada Çelebi Mehmet Bey (c2 s384) isminde -hükümdar ailesine münasebeti olduğuna zâhib olduğumuz- bir zatla, yine aynı aileden olduğunu tahmin ettiğimiz Tavas Kalesi emiri Şecaeddin İlyas Bey'i (c2 s331) öğreniyoruz ki bunlar da Çelebi Arif'in merit ve mütekidlerindendi. Siyasî tarihi hakkında pek az malumata malik olduğumuz bu kısa ömürlü bu beylik zamanında Ladik'te maarif Ladikî, Nakıboğlu gibi şairler yetiştirdiği, hatta İnanç Bey'in oğlu Murat Aslan Bey'in emriyle Türkçe Fatiha tefsiri yazıldığını söyleyebilir. Darü'l-fünun kütüphanemizde de yazma bir nüshası bulunan bu eserin, mukaddimesinde Murat Bey'in lakabı şöyle zikrolunmaktadır: Hüdavend alemyan peşt penahi İslamyân hüsrev kâmkar din perver hudadan-ı menbail cud ve'l-fazl ve ve'l-ihsan berü'l-İslam nuru'l-mille ve'l-eman melce-i duafa-i ekl-i iman Çelebi Murat Aslan bin İnanç Bey oldukça sanatkârane ve âlimane yazılmış olan bu güzel eserde Mevlana tesiri de çok barizdir ki, bu hal Eflakî'nin ifadesini teyit eder. İnanç adının Ladik'teki bir kitabedeki tarz-ı kıraatine göre bazıları tarafından "Teteç" şeklinde okunması külliyyen yanlıştır; bu "yinanç=inanç" kelimesinin fena yazılmış bir şeklinden başka bir şey olamaz. İnanç Bey'in babası olarak, Cimri Hadisesini müteakib Keyhüsrev-i Sâni tarafından Karahisar'a nef edilen Ali Bey kabul ediliyorsa -ki Tevhit Bey, Ali Bey, Halil Ethem Bey bu hususta müttefiklerdir- onun babası olarak da Keykavus Sâni ümerâsından Fahreddin Sivastos'u göstermek lâzımdır (Ahmet Tevhit Tarih Encümeni Mecmuası, 88, s359). İbn Batuta'nın da ziyaret etmiş olduğu bu emaret hakkında, Eflakî Dede'nin verdiği malumata istinaden şimdilik şöyle bir silsile vücuda getirebiliyoruz:

S 296 -Karamanoğulları. Şimdiye kadar Karamanoğullarına ait en zengin Epigrafi ve sikkelerini neşreden müellif, bu mebhasda da çok mükemmel bir hülâsa vücuda getirmiştir. Anadolu emaretleri tarihinin bu çok mühim şubesiyle uğraşanlara küçük bir yardım etmek ümidiyle, bunların ilk meçhul devirleri hakkında bazı mütealatta bulunmak istiyoruz. Evvelâ, Tekeoğulları hakkında söylediğim gibi, bunların da tesisinde etnolojik bir unsur-u esasî aramak lazımdır: Bu maksatla İslam Ansiklopedisi'ne yazdığım Salur maddesinde, Karamanlıların Oğuzların Salur şubesinin Karaman boyundan olduklarını iddia etmiştim ki, ahiren İslam Ansiklopedisi'ne Karamanoğulları maddesini yazan Mösyö Kramers de bu nokta-ı nazarımı tercihen kabul ve zikretmiştir. Karaman boyu hakkında daha mufassal malumat için bakınız:(Türkiyat Mecmuası, c1 s 193-194; Anadolu'da "Karaman" adlı köylere dair tafsilat için bu nüshamızda H. Nihal Bey'in makalesine müracaat)

Karamanoğullarının mebâdîsine ait malumat, maalesef henüz çok karışık ve müphemdir; Halil Ethem Bey'in bu hülâsada, bu ilk karışık devir hakkında Necip Asım- Mehmet Arif Beyler'in tarihindeki malumata istinat ile iktifa etmekte ve ayrıca ilaveten nota halinde Ali'nin Selçukname tercümesinden kısaca bazı nakillerde bulunmaktadır. Hâlbuki encümenin Osmanlı tarihinde daha ziyade muhtasar ibn Bibi'den istifade ile iktifa edilmiş, Aksarayî'nin bu hususdaki pek mühim malumatı her nedense ekseriya ihmal olunmuştur. Biz burada Şikarî ve Aksarayî ile beraber Aşıkpaşazade Elvan Çelebi'nin Babaîler Menakıbı hakkındaki eserinden müstahrec bir fıkradan ¹ve İbni Bibi'nin mufassal nüshasından istinbatan, bu ailenin mebâdîsini biraz daha tenvire çalışacağız:

¹ Aşıkpaşazade Elvan Çelebi'nin kendi ecdadı menakıbına ait hususi bir menakıb-ı kitabî yazmış olduğunu biliyoruz(Aşıkpaşazade Tarihi Mukaddimesi yeh (?) (ج), Paris Milli

Sultan Birinci Alâeddin Keykubat zamanında, Kamereddin İli namını alan Ermenek ve havalisi zapt edildikten sonra (625-1228) oraya ale'l-usul Türkmen aşiretleri getirilip iskân edildi ki, bunlar arasında Karaman boyuna mensup olanlar belki de ekseriyeti teşkil ediyordu. İşte bu Türkmenler içinden yetişen Nure Bin Sadeddin o aralık Anadolu'da pek ziyade tâmim eden Babaîler tarikine intisap ederek o havalî Türkmenleri üzerinde dini bir nüfuz kazandı¹. Bu nüfuz, oğlu Kerimeddin Karaman'ın o dağlık havalide tezyit-i kudret ve civardaki Hıristiyanlardan zapt suretiyle tevsî-i memâlik ederek âdetâ bir nevi muhtar-ı idâre kurmasına büyük yardım etti. (654-1256) tarihindeki Baycu fetretinde Karaman ve kardeşlerinin büsbütün kuvvet kazandıklarını, bunun neticesinde Dördüncü Rükneddin Kılıçarslan'ın Karaman'a Ermenek Beyliği'ni tevcih ettiğini İbn-i Bibi yazıyor ki, bu bir emrivakiinin tasdikinden ibaretti. Mamafih Rükneddin

Kütüphanesi'ndeki bir eserden naklen). Hususi kütüphanemizdeki Anonim bir Tevârihü'l-Osmanî nüshasında, yine aynı menakıb kitabından naklen, Karamanlıların Babailer'le münasebeti hakkında şu izahat vardır: Meğer bir gece Sultan Gıyaseddin'i kulları depelediler. Oğlu ve kızı kalmadı. Babailerden Muhlis Paşa bir sebeple padişah oldu. Babaileri kıranlardan intikam alıp Babailer'i kıran leşkerden kim varsa hep kılıçtan geçirdi. Kırk gün bazıları eder altı ay beylik etti. Ondan sonra kendilerin halifelerinden Nûre Kadı (...? Nure Sofi olacak) derlerdi. İçill'e halife olmuştu. Meğer Nûre Kadı'nın (Nure Sofi) beş yaşında bir oğlu kalmıştı. Adına Karaman derlerdi. Muhlis Paşa evvelâ Karaman adlı oğlanı tahta geçirdi. Padişah etti ve nefsi edeb etti: Bunun nesli bu vilayeti tuta, padişah ola dedi. Karaman dediklerinin sebebi budur. Karaman tahta geçtikte hicretin 687. Bu rivayet Hayrullah Efendi Tarihi'nde -muhtelif menbalardan naklen- mevcuttur (c1, s 117 de 680'den evvel olarak c2, s59'da 700 vakayinden sonra bu mâlûmat Şakayık Tercümesi'nde de vardır: c1 s22-23). Hayrullah Efendi, kitabının üçüncü cildinde, bütün bu karışık malumata Hizarfen'in Cenabî'den muktebes rivayetini de mezc ederek: "İş bu Karamanlılara bazıları Babailer dahi derler ki Cengiz fitne-i ankiz şerrinden Baba İlyas ile gelmiş birtakım Horasanilerden ibarettir" neticesini çıkartıyor (s14-15). Kullandığı menbalar hakkında hiçbir fikir tenkide malik olmayan Hayrullah efendinin bu karışık mâlûmatı şayan-ı ehemmiyet değildir. Yalnız Elvan Çelebi Menakıbı'nın Nure Sofi'yi Babai halifelerinden addetmesi herhalde şayan-ı dikkattir.

¹ Bundan evvelki notada Nure Sofi hakkında Elvan Çelebi menakıbındaki kaydı zikretmiştik. Şikarî bunu Nureddin Bey olarak gösterdiği halde kitabede ve tarihlerde Nure olarak mukayyittir. Sofi lakabı onun o sırada Anadolu'nun her tarafına yayılan Babai halifelerinden olduğunu gösterebilir. Tarih-i Melikü'l-Müeyyed ve Tarih-i Cenabî de ve onlardan naklen Fusul-i Hall-u Akt, Tenkihü't-Tevârih, Camiü'd-Düvel ve tercümesi gibi tarihlerde Nure Sofi'nin Ermeniü'l-asl olduğu rivayet edilirse de buna inanmak müşküldür. Çünkü eğer böyle bir ihtida meselesi olsa Karamanlılardan çok aleyhdarane bahseden İbn-i Bibi bu hadiseyi mutlak müzeyyifane bir surette kaydederd. Hatta Münecimbaşı dahi cenabî rivayetini zikr ile beraber şayan-ı itimat saymaz. Ayasofya kütüphanesindeki mufassal nüshasında (numara 2985) zikr-i sebab-i istila Karamanyan ve tasallut Cimri ve istila o bir serir saltanat bidarü'l-mülk Konya Hamiü'l-Allahu Teala faslında bu hadiseden muhakkirane bir surette bahseden İbn-i Bibi Babailer hakkında olduğu gibi bunlar hakkında da havaric sıfatını kullanıyor ve Karaman'ın ibtida-ı halinde Kamerüddin İlin'de dağlardan Larend'e kömür taşıyan bir Türkmen olduğunu söyler. İbn-i Bibi'nin Babailer hadisesi hakkındaki tafsilatıyla Karamanoğlu Mehmet Bey Konya istilası hakkında verdiği tafsilat mukayese edilirse bu iki hadisenin mahiyet itibarıyla birbirine ne kadar benzediği anlaşılır. Bu emaretin çok karanlık olan ilk tesisi safhalarında bu sufiyane tesirâtı nazar-ı itibara almak lazım olduğunu ilk defa Anadolu'da İslamiyet unvanıyla makalemizde (Edebiyat Fakültesi Mecmuası sene 2, sayı 4, Eylül 1338) ileri sürmüştük. Mösyö Kramers de Karamanoğulları hakkında İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı makede bu nokta-ı nazarı kabul ediyor.

bu serkeş Türkmenlerin mütemadi gasp ve garetlerinden memnun değildi; tedip maksadını beslemekle beraber bu sarp ve siyaseten nazik sahada büyük bir hadise çıkarmamak için zaruri bir tahammül gösteriyordu. İbn-i Bibi bu sıralarda Karaman'ın vefat ederek, biraderi ve sultanın emir-i candar'ı Bunsuz= Buñsuz'un arz-ı taziyat maksadıyla hükümdar nezdine gelince tevkif edildiği ve Karaman henüz küçük olan çocuklarının da ibtida Gavele Kalesi'ne gönderildiği yazıyor. Selçuknâme tercümesinde ise Karaman'ın kıta-ı tariklik etmesinden dolayı tahsin ettiği ormanın ihrak esnasında olduğu ve Kapıcıbaşı olan biraderi Bunsuz'un cülusu çocuklarının Gavele'ye izam edildiği mukayettir. Hammer İlhanlılar Tarihi'nde Karamanoğlu Mehmet'in 677'de bir ormanda ağaçlarla beraber muhterikan terk-i hayat ettiğini Reşideddin'in Câmü't-Tevârih'inden naklen bildirir ki (Halil Ethem, Karamanoğulları hakkında vesaik mahkûka, hususi tab', s 6) Selçuknâme tercümesindeki bu ormanlarda vefat meselesinin bundan muharref olduğu kolayca anlaşılıyor. Biz, İbn-i Bibi'nin bu rivayetinden ziyade Aksaray'ın bu hususi verdiği malumatı daha doğru bulmaktayız:

Moğolların tahakkümü altında kardeşiyle müşteriken icray-ı saltanat eden İzzeddin Keykavus, Muineddin Pervane'nin tesviatıyla İstanbul'a kaçmaya mecbur olarak Selçukî Tahtı münhasıran Rükneddin Kılıç Arslan'a kalınca (660-1261), Muineddin Pervane Moğol ve Selçukî kuvvetleriyle uç havalisindeki iğtişaları teskin etti. Tam bu esnada belki kendilerinin de aynı akıbete uğrayacaklarını hisseden Ermenek Türkmen serkerdeleri yani Karaman, Zeyne'l-Hac, Bunsuz kendilerine taraftar toplamak ve teşebbüslerine meşruiyet vermek için, Sultan İzzeddin taraftarlığı namı altında yirmi bin zırlı süvariden mürekkep bir kuvvetle Konya'ya yürüdüler. Moğol ordusu yaylalara dağılmış olduğu cihetle Muineddin Pervane adeden az olan Selçukî ordusuyla bunlara karşı çıktı; Gavele Kalesi sahrasında vukua gelen kanlı bir muharebede Karaman Türkleri bozuldu; esir edilen Zeyne'l-Hac ve Bunsuz Konya pazarlarında dolaştırılarak ahalinin tahkirât ve muhacematına hedef oldular ve birkaç gün sonra Konya'nın iç kale kapisına asıldılar. Konya sarayının burcundan bunlara ok atılıyordu. Biraz sonra bunlar bilhassa davet ettikleri ithamıyla Necibüddin Müstevfî, Kıvamüddin Eşher bin el-Hamit, Kadileşker gibi bir takım Konya ekâbiri de katil olundu. Aksaray'da, bunların mezarına nur indiği ve Zeyne'l-Hac'ın -helâkinden maruz kalındığı muameleler ve ihanetler dolayısıyla- mezhur gufran olduğu hakkında bazı menkulât zikredilmektedir.¹ Bu izahattan, Zeyne'l-Hac'ın Karaman'ın kardeşi olduğu ve Karaman'ın da bu hadisede ölmediği anlaşılabilir.

Karaman'dan sonra yerine oğlu Mehmet Bey geçti. İbn-i Hatir onu Ermenistan serleşkeri yaparak Moğollara karşı isyanında Karamanlılardan istifade etti. İbn-i Bibi'ye göre bu isyanın tenkilinden sonra Muineddin Pervane Karamanlılara karşı bir kuvve-i askeriye sevk etti ise de mağlup oldu.

¹ Bu çok mühim eserin 745'te Aksaray'da yazılmış bir nüshası Yeni Cami Kütüphanesi'nde 827 numarada 734'te yine Aksaray'da yazılmış ikinci bir nüshası da Ayasofya'da 2143 numaradadır. Fuat Köprülü burada yukarıdaki muhteva parçayı nakletmiştir. Ehemmiyet-i fevkaladesine mebni yukarıdaki vakay-ı muhteva parçayı aynen naklediyoruz:

Biz bu hadisenin teferruatını Aksarayî'den öğrenebiliyoruz: Putperest Moğollara karşı Mısır sultanının da mezâhretle İslamiyet'in istihlâsı maksadıyla yapılmış bir hareket şeklinde inkişaf eden İbn-i Hatir isyanı bastırmakla beraber, ona faal bir surette iştirak eden Karamanoğulları bilzarure bu isyandan temerrüt ediyorlar, divana usulen gönderecekleri emval ve rüsumu göndermekten istinkâf ediyorlardı. Ermenek vilayeti sipahdârı olan Bedreddin Hotenî bunların tedibini kararlaştırdı. Bütün bu hadisatta memleketin en az ziyanla kurtulması ve halkın fazla ezilmemesi siyasetini takip eden Muineddin Pervane böyle, bir hareket-i askeriyeye taraftar değildi; lakin Moğol kumandanları Toku ve Tudavun'ın mezâheretlerini kazanan Bedreddin kendi kuvvetinden başka bir kısım Moğol kuvvetini de alarak Larende'ye geldi. Karamanoğulları telaşa düşerek, hazine-i sultaniye yüz bin dinar vermek suretiyle hatalarının affını rica ettiler. Bunları layıkıyla tedip ve mallarını gasp ederek Moğollara yaranmak isteyen Bedreddin bu teklifi mağrurane bir surette reddetti ve ordusuyla ihtiyatsızca ilerledi. Lakin karamanlılar Göksu derbendinde onu fena halde sıkıştırdılar. Müdafadan aciz kalan Bedreddin çok perişan bir halde ricat ederek Ermenek kalelerinden birine kapandı; ordusunun bütün ağırlığı Karamanlılar eline geçti.¹ Bedreddin ordusu, ancak Eminateddin Mikail kumandasında Larende'ye gelen bir kuvve-i askeriyenin yardımıyla bu kaleden kurtulabildiyse de, Karamanlıları taht-ı itâate almak kabil olamadı. Henüz bu mesele teskin edilmeden, Karamanlılara merbut uç Türkmenlerinin bir ferinin ticaret kalfasını vurup yağma ettikleri haberi geldi. Muineddin Pervane'nin akrabasından Emirü's-sevahil Hoca Yunus bunları tedip için çalıştıysa da aynı suretle fena halde mağlup olarak bütün ağırlığını da onlara kaptırdı ve böylece Karamanlıların maddî ve manevi kuvvetleri yükseldi. İşte bir taraftan bu muvaffakiyetler, diğer taraftan Moğollara karşı Mısırlıların Anadolu hâkimiyet-i âliyesine rakip çıkarak Kayseriye'ye kadar muzafferane ilerlemeleri, Mehmet Bey'i teşci etti. Muineddin Pervane'nin Moğollar tarafından idamı da memleketteki dâhili teşevvüşleri artırmaktan başka bir netice tevhit etmedi.² 676'da hükümdarın bulunmamasından ve ortalığın kızıksıklığından bilistifade babasının neticesiz kalan iki hareketini tanziren -İbn-i Bibi'de muffasılan anlatıldığı vechle- Cimri Hadisesi denen mühim hareketi³ yaparak kısa bir müddet

¹ Mehmet Fuad Köprülü burada Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

² Mehmet Fuat Köprülü burada Aksarayî'de bu noktayı anlatan metni nakletmiştir.

³ Bu hadisenin tarihi hakkında müverrihler arasında ihtilaf vardır. Bizzat Halil Bey bu risalesinde bile muhtelif yerlerde muhtelif tarihler kabul edilmiştir: Mesela İnançoğullarından ve Karamanlılardan bahsedilirken Konya'nın zabtı (676-1277)'da ve Mehmet Bey'le Cimri'nin katli (677-1278)'de gösterildiği halde daha evvel Sahibataoğulları kısmında bu vukunun tarihi olarak 675 senesi kabul edilmiştir. Hâlbuki İbn-i Bibi'ye göre Sahibataoğullarının şehadeti Konya'nın zabtından sonradır. Halil Ethem Bey Karamanoğulları kitabelerini neşrettiği sırada Sahibataoğullarının kitabelerine istinaden Cimri hadisesinin 675 senesinde olduğunu yazarak (s6) Mehmet Bey hadise-i katlini 676'da göstermiştir (s4) ki muhtasar İbn-i Bibi'de de böyledir. Halbuki 677, Reşideddin'in gösterdiği senedir (aynı risale s6). Münecimbaşı, Mehmet'in katlini 678'de gösterir (Sahaifü'l-Ahbar, c3, s26). Ali ve Hazarfen dahi kezalik 677 senesini kabul ederler. Öyle görünüyor ki Halil Ethem Bey bu mutehalif rivayetler karşısında mütereddüt kalmıştır. Bize göre Sahibataoğulları'nın kabir kitabelerine ve İbn-i Bibi'ye nazaran Konya'nın zabtını 675'de ve Mehmet'le Cimri'nin katlini ise 676'da kabul etmek şimdilik en hakikate yakın bir harekettir. Konya'nın yağma ve garetini intaç eden bu müthiş istilanın "kırmızı külahlı, çarıklı" Türkmenler tarafından yapıldığı ve Konya'daki çapulcu rindler ile Ahiler'in de onlarla teşrik-i

için muvaffak olduysa da, nihayet mağlup ve maktul oldu. İşte bu hadisede Mehmet'le beraber iki kardeşi ve bir amcazadesi de maktul düşmüştür ki bunların isimlerini bilmediğimiz gibi hatta amcazadenin kimin oğlu olduğundan da tamamıyla bihaberiz (muhtasaran İbn-i Bibi s230) Aksarayî'de Cimri Hadisesi hakkında verilen malumat, bazı cihetlerinden İbn-i Bibi'yi ikmal ve tevdî edecek bir mahiyettedir: Ona göre Cimri Hadisesi'nde Eminateddin Mikail mukavemet etmek istiyorsa da muvaffak olamıyor; Konya tahtına oturan Cimri kendi namına hutbe okuttuğu gibi sikke de darp ettiriyor. Tam bir sırada Aksaray Havalisi'nde de -bununla hem ahenk olarak- bir isyan hadisesi çıkıyor: Anadolu mukataacılarından olup hatta bir müddet Aksaray vilayetini iltizam eden Kızıl Hamit ve mütemadi Aksaraylı Şengit dört bin Türk ve Arap'tan mürekkep bir kuvvetle Aksaray'a hücum ederek orada üç gün ikamet ve şehri pek dehşetli bir surette yağma ve garet ediyor; lakin şehzade Kongurtay kumandasındaki Moğol kuvveti yetişerek bu iğtişası bastırıyor. Bu kuvvey-i askeriye'nin müteakiben Konya üzerine hareketiyle Cimri ve Karaman Türkleri münhezim bir halde oradan uçlara kaçıyorlar; Moğol ordusu Konya, Larende ve kısmen Ermenek havalisini asilerden temizleyerek birçok esir ve ganaim aldıktan sonra tekrar yaylaklarına dönüyor. Mamafih bu tedip hareketi, katî bir netice vermiyor; çünkü Develi Karahisar'da bulunan Cimri, Ankara'dan itibaren Anadolu'nun bütün garp havalisinde âdeta hükümdar gibi icray-ı saltanat ediyor. Diyarbakır'dan Ankara'ya kadar büyük bir sahada Moğolların yardımıyla nüfuzunu tesis eden Sultan Gıyaseddin Sahib Fahreddin ile birlikte Ankara'ya gelerek orada Cimri üzerine hareket için bir ay kadar mükemmelen hazırlanıyor ve nihayet Develi Karahisar havalisinde vuku bulan kanlı bir muharebede Cimri katl ve ordusu perişan ediliyor.¹ Mamafih bu çok mühim muvaffakiyete ve onu takip eden bazı tedibata rağmen, yine uçlarda eski sükûn ve asayişin tamamıyla iade edilemediği Aksarayî'nin sarih ifadesinden kolayca anlaşılacaktır. ² Yine Aksarayî'de bunu takip eden seneler zarfında Anadolu'daki müthiş tezebzübler Moğol ve Selçukî ümerasının Mezalim ve sû idaresi Niğde, Lulua, Sivrihisar havalisinde çıkarak Mücirüddin tarafından teskin olunan isyan hareketleri 699'da buna inzımam eden müthiş yağmursuzluk hülasa o daimi ve büyük anarşi layığıyla tasvir ediliyor. Yine aynı müellif, 703 vakay-ı esnasında Konya-Aksaray-Bolu üzerinde el-yevm Sultan Hanı diye meşhur ribat alayının tamirine memur olduğunu anlatırken

hareket ettikleri İbn-i Bibi'nin mufassal ve muhtasarından iyice anlaşılacaktır (Anadolu şarklarındaki bu cins ictimai teşkilat hakkında mufassal malumat Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü adlı makalemizdedir). İlave olarak şunu da zikrederim ki İbn-i Bibi de Aksarayî de vesair bilumum menbalar da zikredilen bu Cimri Gıyaseddin Siyavuş bin İzzeddin olduğunu iddia eden serserinin adı veya lakabı değil onun hakkında kullanılan müzeyyif bir sıfattır. İbn-i Bibi'nin bundan bahsederken kullandığı Cimri tarikat-ı hurfeş pişe tabiri bunu gösterdiği gibi muhtelif Farsî tarihlerde bu gibi serseri zümreleri hakkında Cimriyan veya Ecamire tabiri kullanıldığı da daima vak'dır. Bunu Osmanlı tarihlerinde de görmekteyiz: Mesela Aşık Paşazade, Şeyh Cüneyd Erdebili'den bahsederken “ ve dahi gayrinden yanına nice Cimri cemi oldu” diyerek bu nokta-ı nazarımızı teyit ediyor (s26). Anadolu tarihiyle uğraşan bütün şark ve garp erbab-ı tetabu bunu hiç düşünmeyerek Cimri kelimesini Selçukî sultanına idda-ı veraset eden serseriye has bir ad veya lakap addetmişlerdir.

¹ Bu dipnotta Mehmet Fuad Köprülü Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

² Bu dipnotta Mehmet Fuad Köprülü Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

bilmünasebe Karamanlıların bir aralık bunun iki burcunu mahv ve tahrip ettiklerinden de kısaca bahsetmektedir. Mehmet bin Karaman'dan sonra Karaman tahtına kimin geçtiği epey karışık bir meseledir. Kitabelere nazaran kardeşi Mahmut Bey'in Karaman Bey'i olarak onun yerine geçtiğini kabul edebiliriz. Hicri (702) tarihinde Mahmut Bey'in henüz berhayat olduğunu Ermenek'teki câmi kitabesi açıkça göstermektedir. Bunun vefatı tarihi olarak da Müverrih Ali'nin Fusûlü'l-Hal ve'l-Akd'da gösterdiği 707 tarihini kabul etmek şimdilik en doğru bir harekettir. Hâlbuki Müneccimbaşı, Mahmut'un vefat tarihi olarak 719 senesini gösterir ve Ebu Said Bahadır Han tarafından Anadolu işlerinin tanzimi maksadıyla gönderilen Emir Çoban ile Konya haricinde vuku bulan cenklerde ekser itibarıyla beraber katli olduğunu ve Karamanlıların bunun üzerine Ermenek'e avdetle sab'ül-mürur mahallere tahsin ve hatta Yahşi bin Mahmut'u tahta iclas ettiklerini ve Emir Çobanzade Timurtaş'a mutî olan Yahşi'nin Çobanlıların zevali üzerine tekrar Konya ve havalisini ele geçirdiğini söyler ki, aşağıda etrafiyla îzah edileceği vechle tamamen yanlıştır. Eflakî Menakıb'ında Sultan Veled'in bir kerameti anlatılıyorken Konya'nın başlıca cebâbiresinde Ahi Mustafa'nın Konya'ı istila eden Yahşi Han bin Karaman tarafından katli edildiği mezkûrdur (Huvart Tercümesi, c2, s307). Bu vakianın 707 ile Sultan Veled'in tarih-i vefatı olan 716 tarihleri arasında olduğunu ve Yahşi Bey'in büyük kardeşi Mahmut'tan sonra tahta geçtiğini istidlâl edebiliriz.¹ Müneccimbaşı ile Ali'nin yanlışıyla Mahmut Beyoğlu olarak gösterdikleri Yahşi işte Eflakî'de zikredilen bu Yahşi Bin Karaman olacaktır.

Burada bütün muhtelif tarihi menbaların zıt rivayetlerini birbiriyle tenkit ve telif ederek Mahmut ve Yahşi Karamanlıların ahvali hakkında biraz tafsilat vermek faideden halli değildir: Öyle anlaşılıyor ki Mahmut'tan sonra Karaman tahtına geçen kardeşi Yahşi Selçukîlerin inkırazıyla Anadolu ahvalinin karışmasından bilistifade, 712'den evvel Konya'yı zapt etmiştir. Kadim Selçukî payitahtının bu suretle zabtı, hiç olmazsa merkez Anadolu'da Moğol nüfuzunun tezelzül ve indirası mevcut olacağından, bundan tabiatıyla telaşa düşen İlhanlılar Devleti emirü'l-ümerâ Çoban Bey kuvvetli bir ordu ile gönderiyor. Aksarayî bu hadisenin Ebu Said Bahadır Han'ın 716'da cülusunu müteakib olduğunu kaydediyorsa da Tarih-i Olcaytu'da yazıldığı vechle 714'te yani Olcaytu'nun evâhir-i saltanattadır.² Binâenaleyh Aksarayî'nin bu husustaki malumatını, yalnız

¹ Bu Ahi Mustafa Mevlana ailesinden eski muhip ve müntesiplerinden Ahi Sadık'ın oğluydu: Çelebi Arif'le beraber doğmuş ve hatta babasının ricası üzerine ismi de Sultan Veled tarafından verilmişti. Eflak'ı Dede'nin ifâdesine göre Konya'daki bütün cünud-u renud onun emri altında bulunuyorlardı; Konya halkı onun ve adamlarının zulüm ve tazyikinden fevkalade bîzar olarak Sultan Veled'e birçok şikayetlerde bulundular; Sultan Veled müteaddit defalar ona ihtaratta bulunduyorsa da Mustafa hiç aldırmadı, sert cevaplar verdi; hatta bir semâ mecellesinde Çelebi Arif'in fena halde canını sıktı. Nihayet -Eflakî'ye göre bu biedeblikleri neticesinde- Yahşi Han bin Karaman Konya'ya gelince onu maiyetindeki bir takım rintlerle beraber kale kapısına astırdı (Darü'l-Fünun yazması, varak 162-163).

² Mehmet Arif, Hamitoğulları, Tarih Mecmuası, 15, s943; Arif Bey'den başka bütün müverrihler bu meselede aldanmışlar ve yanlış mütealada bulunmuşlardır: Tevhit Bey oğlu Timurtaş isyanını yatıştırmak üzere 719'da Anadolu'ya gelen Emir Çoban (aynı mecmua, s385) dediği gibi, Mösyö Kramers de Karamanoğlu makalesinde bu hadisatı 819'da göstermiş, Ali Bey ise 819 veya 822 tarihlerini kaydetmiştir (aynı mecmua 78, 4). Bütün bu tehalüflerin sebebi herhalde

zaman vukunu bu suretle tashih ederek, nakledebiliriz: Bu âzim-i kuvvey-i askeriye'nin Karabunuk* kışlağına vürudu üzerine, Anadolu'daki bütün Türk Beyleri arz-ı itaat ve inkiyat ediyorlar; Hamitoğlu, Şerefoğulları, Sahibataoğulları, Germiyanogulları, Candaroğlu Süleyman Paşa hatta Sis'teki Ermeni hükümdarı kıymetli hediyelerle geliyorlar ve nâil-i iltifat olup geri dönüyorlar. Yalnız Karamanoğulları arz-ı intiyat etmedikleri için ilkbaharda Moğol ordusu Konya üzerine yürüyerek şehri zapt ve Karamanlıları şiddetle tedip ediyor.¹ İşte Yahşi Bey belki de bu muharebelerde yani takriben 715'te vefat etmiş ve yerine – aşağıda izah edeceğimiz vechle- Bedreddin İbrahim Bey geçmiştir. Emir Çoban'ın avdetini müteakib Karamanlıların tekrar bir fırsat bularak Konya'yı tekrar ellerine geçirmiş olduklarını biliyoruz; çünkü Emir Çoban, Ebu Said Bahadır'ın cülusunu müteakib oğlu Timurtaş'ı Anadolu valiliğine göndermiş²ve Timurtaş ise Eflakî'nin aşağıda mezkur ifadesinden sarahaten anlaşılacağı vechle, 720'de onları tekrar Konya'dan çıkarmıştır. Konya'nın yeniden bunların eline geçmesi Çobanlılar ailesinin idamı üzerine Timurtaş'ın bilmecburiye Mısır sultanı nezdine firarından sonradır ki³ bu tarihten sonra yani 728'de Konya artık kat'î surette Karamanlıların eline geçmiş ve satvet ve şevkleri günden güne artmıştır.

Yine Eflakî'deki bir fıkra Emir Gazi Çelebi'nin Larende'de oturan Karamanoğlu Bedreddin İbrahim Bey'e bir mektup göndererek Konya'da Karaman ümerasından Celal Küçük'ün -kendisinin o devir-i fetrette seyahatte bulunmasından bilistifade- gasp ettiği mermer bir havuzu⁴ talep eylediğini ve İbrahim Ethem Bey'in gazabı şiddetle tecziye ederek sair hediyelerle birlikte

Müneccimbaşı'nın mütenakız ifadeleridir: Bir yerde Timurtaş 718'de isyan edip babasının vüruduyla arz-ı itaat ettiğini (c3, s8) yazdığı halde diğer bir sayfada bunu 722'de göstermekte (aynı cilt, s4), yine diğer bir mahalde ise 719'da Emir Çoban'ın Ebu Said tarafından Anadolu umurunu tanzim için gelip hatta Konya haricindeki cenklerde Mahmut Bey ve ittibanın katlini söylemektedir (s26). İşte Mahmut Bey'in 719'da vefatı rivayeti de bundan galattır. Hayrullah Efendi tarihinin bu husustaki malumatı bir mu'tad çok karışık ve yanlıştır. Bu hadisenin doğrusu yukarıda yazdığımız vechledir. Emir Çoban'ın Ebu Said zamanında oğlunun isyanını bastırmak için geldiği hakkındaki tafsilat ise biraz aşağıdadır.

* Metinde “كونبارق” şekliyle verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle telaffuz edilmiştir.

¹ Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Eflakî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

² Ravzate's-Sefa, c5,s192. Bu valiliğe tayin meselesi Ebu Said Bahadır Han'ın cülusu akabinde olduğundan 716 veya 717 senesi zarfında olmalıdır. Timurtaş, 717-720 seneleri zarfında Anadolu'daki mahalli beyliklerin nüfuzunu kırmış, hatta Konya'yı zapt ile nüfuzunu bütün Anadolu'da tesis etmiştir. Timurtaş'ın isyanı işte bundan sonra yani Ravzetü's-Sefa'nın kaydedildiği vechle 722 senesi ibtidasında; Emir Çoban bunu bastırmak üzere ikinci defa tekrar Anadolu'ya geldi ve dehalet eden Timurtaş'la beraber İlhan'ın yanına döndü ki Ebu Said babasının hatırına hürmeten Timurtaş'ı affederek tekrar eski vazifesine göndermiştir (aynı eser ve cilt, s202-Dawson, Moğollar Tarihi, c4, s657). Ravzatü's-Sefa Timurtaş'ın kendi namına hutbe okutup sikke bastırıldığını, İlhanilerin rakibi olan Mısırlılarla münasebata giriştiğini hatta kendisine Mehdi-i Ahir Zaman dediğini yazar ki bu son iddianın vukunu Eflakî de teyit eyler (c.2, s414).

³ Tafsilat için: Ravzatü's-Sefa c5, s112

⁴ Beyaz mermerden yapılmış olan bu havuz Sultan Veled'e Kütahya'dan göndermişlerdi. Eflakî'de de Celal Küçük hakkında, Eznuvab-ı evlad-ı Karaman tabirini kullanıyor. Celal Küçük bu havuzu Larende'deki sarayına koydurmuştur: Emir Bedreddin İbrahim Bey an şahs-ra takrir fermude ve ez-niyabeti mazul kerde ezçeşemdaht ve derin felaket candad (varak 175 a)

havuzu buldurup gönderdiğini bize bildirmektedir (Huvart Tercümesi, c2, s359). Yine aynı eserde Selçukîlerin inkırazından Timurtaş'ın 720'de kendilerini Konya'dan tard etmesine kadar Karamanlıların Konya'daki idareleri, Arif Çelebi'nin Moğolları onlara tercih ettiği, Karamanlılara mensup Kılıç Bahadır adlı bir dizdara karşı gösterdiği kerametler münderictir (aynı eser, s371, 373, 414). Mamâfih bütün bu tafsilatin en mühimi, 719 senesinden evvel Larendede Karamanoğlu Bedreddin İbrahim Bey'in hükümdar olduğu küçük kayıttır. İşte, bu küçük kayıt sayesinde Karaman tarihiyle uğraşan bütün müverrihlerin şimdiye kadar türlü türlü tevillerle halletmek istedikleri bir mesele, katiyetle tenvir etmiş olunur:

Yahşi Bey'in pek uzun sürmediği anlaşılan devre-i emaretten sonra Karaman tahtına Mahmut Bey oğlu Bedreddin İbrahim Bey geçmiştir ki, bu vakia Emir Arif'in hal-i hayatında yani 719'dan evveldir. İşte Şikarî'nin bahsettiği, İbn-i Batuta'nın Larendede görüşüğünü söylediği, kezalik Mesalik'ül-Ebsar müellifinin de kaydettiği Bedreddin bu zattır. Larendede kitabelerinde ve Şikarî tarihinde Fahrettin Ahmet ve Şemseddin'in babası olarak gösterilen İbrahim Bey'in de bu olduğu, artık her türlü şüpheden varestedir. Timurtaş'ın tazyikatını gören ve onun firarını müteakip tekrar Konya'yı ve eski memleketlerini ele geçiren, Mısır hükümdarıyla yeniden münasebat tesis eden budur; müddet-i saltanatıyede uzun sürdüğü cihetle, bu ailenin âzamından sayılabilir; Fusul-i Hall-u Akt gibi muvahhar menbalarda yazıldığı vechle, Karamanlıların tevkilerinde Bedrî yazmaları buna intisaplarını göstermek dolayısıyladır. Bedreddin İbrahim'in 733'te tahtta bulunduğu İbn-i Batuta'dan biliyoruz. Kitabelerle ve Eflakî menakıbıyla çok defa tevafuk eden Şikarî'nin ifadatina¹ inanılacak olursa, bunun feragatiyla

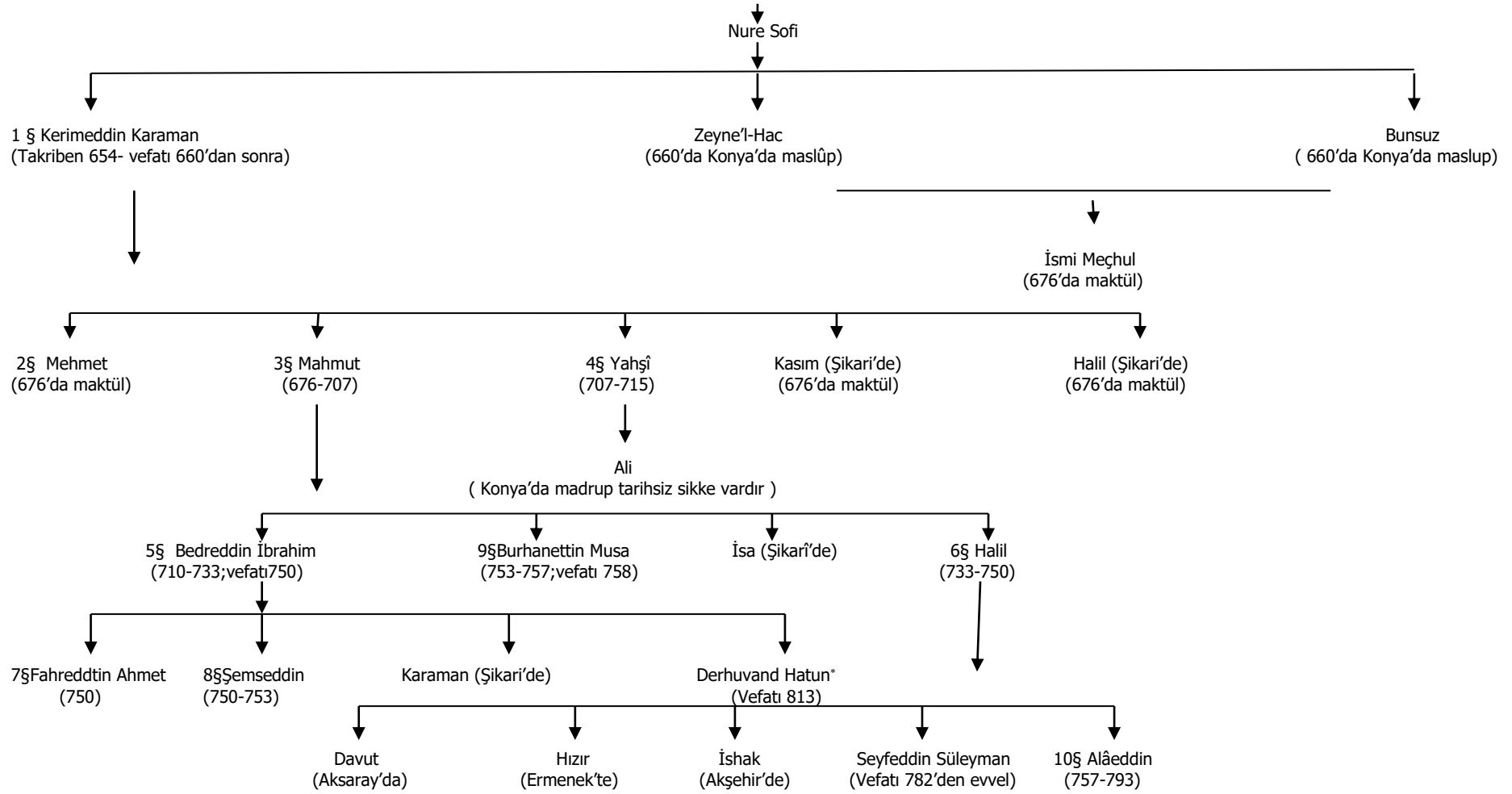
¹ Karamanlılar için değil onlarla muasır bütün Anadolu Beylikleri içinde fevkalade haizi ehemmiyet olan bu eser hakkında biraz malumat vermeyi lüzumlu görüyoruz. Çünkü Necip Asım Bey'in İkdam'ım 8842 ve Ali Emir Efendinin onu tashihiyen yine aynı gazetenin 8876 (1 Kanun-i Sâni 1337) numaralı nüshalarında verdikleri malumat ile Göreşicuma (?) (کورو شی چوما) mecmuasının (c1, 1 Nisan 1925, s410-417) bunlardan naklen verilen izahat ekseriyle yanlıştır. Üçüncü Alâeddin Keykubat'ın Hoca Dehhani isminde bir şaire yazdırdığı Farsî Selçukî Şehnamesi'ni gören Karamanoğullarından Alâeddin Bey (757-793) Yarcani isminde bir şaire Farsî bir Karaman Şehnamesi yazdırmıştır ki işte Şikarî, Farsî olduğu için şöhret bulmayıp rağbetten düşen bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Kısmen selim-i evvel zamanını da alan bu eser mütercimim ya o devirde yaşayıp Yarcani'nin bıraktığı zamandan itibaren eseri tezyil ettiğine yahut bu cins halik vakainameleri(chronique populaire)'nde vak' olduğu üzere başkaları tarafından tezyil edildiğine hüküm edebiliriz. Karaman muallimlerinden Osman Efendi'de bulunan Şikarî tercümesi nüshasını esbak Konya valisi Arif Paşa merhum istinsah ettirmiş ve el-yevm Darü'l-Fünun Kütüphanesi'nde 14104 numaradır. Ali Emiri Efendi'deki nüsha ise 1119'da istinsah edilmiştir. Yine Larendede eşrafından Hadimî-zade Enver Efendi de mevcut Türkçe daha mufassal bir Karaman tarihi de Arif Paşa tarafından İbrahim Aczî Efendi isminde birine istinsah ettirilmiştir ki müstensihin de bazı mukayyit notlarını da ihtiva eden bu nüsha el-yevm Darü'l-Fünun Kütüphanesi'nde 14105 numaradır. Bu eserde mütercim veya müellif ismi olmadığı gibi tafsilatta Şikarî'den fazladır ve bilhassa son zamanlarda seneler sarahaten gösterilmiştir. Bir de Şikarî nüshasında Osmanlı hanedanına karşı husumetkarane ifadeler olduğu halde mufassal tarihte bilakis ihtarane şeyler vardır. Ancak verdikleri malumat hemen hemen yekdiğerine aynı gibidir. Anlaşıyor ki bu iki eserde de vakain mebde ve müntehası birbirinden farksız olmasına ve aradaki tehalüf sadece birinin mufassal diğgerinin muhtasar olmasından ibaret kalmasına göre, bunların

kardeşi Halil'in tahtına geçip on yedi sene hükümet sürdüğü (733-750), yerine kısa bir müddet için tekrar eski hükümdar Bedreddin İbrahim'in tahta çıkarılarak, vefatına müteakip onu oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in istihlaf ettiği ve bunun üzerine ailenin en müsin azası bulunan Burhaneddin Musa bin Mahmut'un Karaman Beyi olduğu anlaşılmaktadır. Şikarî'nin bu rivayetlerini diğer tarihî menbaların ve kitabelerin verdiği tarihlerle imkân dairesinde telife gayret edecek olursak, Bedreddin'in son cülusuyla Fahreddin'in 750 senesi zarfında hükümet başında bulduklarını, Burhaneddin Musa'nın ise Şemseddin'in 753'te vefatı üzerine 753-757 seneleri arasında hükümet sürerek o sene feragat ve bir sene sonra yani 758'de Mut'ta vefat ettiğini anlarız. Burada tavzih eylemesi icap eden başlıca cihet Halil ile Musa'nın şahsiyetleri ve zamanlarıdır. Musa'nın Ermenek'te 740 tarihli bir medrese kitabesi vardır ki, Emirü'l-kebirü'l-alimu'l-abdu'l-gazi Burhanü'd-devle ve'd-din lakaplarını havidir. İbn-i Batuta'nın ifadesine göre Larende ibtida bunun idaresinde iken Melik Nasır bir ivaz mukabilinde bunu alarak emir ve asker göndermiş, bâde Bedreddin İbrahim burayı tekrar istilâ ile saray yaptırmıştır (Şerif Paşa Tercümesi c2, s324). Filhakika, Mesalikü'l-Ebsar ve E't-tarif gibi mühim menbalarda ve onlardan naklen Kalkeşendi'de -şüphesiz yanlış olarak Bahaeddin diye zikrolunan- bu Burhaneddin Musa'ya ait epeyce malumat vardır: Onun bir aralık Mısır'a gidip sonra eday-ı hac ettiği bade memleketine avdetle Ermenilerle muharebatta bulunduğu ve hatta sultandan menşur olduğu orada zikrediliyor. İlk nazarda birbiriyle mütead gibi görünen bu malumat, Karamanlılar'da devlet telakkisini ve onların usul-u idareleri lâıyıklıya anlaşılacak olursa, kolayca kabul izah ve telifdir. Bütün eski göçebe ve yarım göçebe Türk devletlerinde olduğu gibi Karamanlılar'da da devlet, ailenin müşterek malikânesi hükmündeydi; içlerinden birisi -ekseriyetle en yaşlı ve kuvvetlisi- hükümetin reisi makamında olmakla beraber, aileye mensup diğer prensler de muhtelif yerlerde kendi başlarına hükümet sürüyorlardı. İlk zamanlar da Ermenek muvahharan Larende ve daha sonra Konya, kezalik Aksaray, Akşehir, Niğde bunların başlıca merkezleriydi ki, her birinde hükümdar ailesine mensup biri bulunuyordu. Asıl büyük reis, ilk zamanlarda Ermenek'te muvahharan Larende'de otururdu. Bedreddin İbrahim Bey'in herhalde 719 senesinden evvel Larende'de oturduğunu Eflakî'den katî surette anlamaktayız. İbn-i Batuta'nın yukarıki rivayetini Musa bin Mahmut'un bir aralık Larende'de hükümet sürdüğü şeklinde tevil etmek lazımdır ki, o sırada Bedreddin'in de büyük bir ihtimalle Ermenek'te bulunması icap eder. Bedreddin İbrahim Bey'in

yeşdiğerinden ayrı menbalardan alınmasına ihtimal verilemez. Bu eserlerin lisanlarının birbirinden farklı olmasına gelince, belki de bu fark müstensihlere ait bir şeydir; herhalde Hadimî-zade Enver efendideki asıl nüsha görölüp layıklıya tetkik edilmeyince bu hususta bir şey söylenemez. İşte bu cihetle tenvir edinceye kadar bu iki eserde Şikarî'nin müstensihler elinde şeklini değıştirmiş biri muhtasar diğeri mufassal müzeyyel tercümesi addetmek yanlış sayılmaz. Bu mufassal nüshayı muhtasarıyla ve Karamanlılara aid bilumum tarihi vesikalarla karşılaştırarak tab ettirmek, Karaman tarihinin tenviri için birinci derecede haiz-i ehemmiyet bir teşebbüs olacaktır. Günün birinde Yarcani'nin Farsî şehnamesi meydana çıkacak olursa, bu hususta daha sağlam fikirler edinebileceğiz. El-yevm nüshası mevcut olmayan Selçukî Şehnamesi sahibi Hoca Dehhani'nin bazı Türkçe şiirleri elimizde olduğu halde (Selçukiler Devrinde Anadolu Türk Şairleri unvanıyla dürüst neşr eserimiz müracaat), ondan epeyce muahhar olan Yarcani'nin Şikarî tercümesinde ara sıra zikredilen bazı bozuk yapraklarından başka hiçbir eserine malik değıliz.

ferağti üzerine, kardeşi Halil Larende'de hükümet reisi iken Burhaneddin Musa'da Ermenek'te hükümet sürüyordu ki 740 tarihli medrese kitabesi işte bunu gösterir. Halil Bey'i takip eden Bedreddin'in ikinci saltanatı müteakip tahtına geçirilen oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in Larende'de medfun olmaları da, onların Larende'de asıl hükümet riyaseti vazifesini gördüklerini anlatır. Burhaneddin Musa işte bunlardan sonra yani 753'te asıl Karaman tahtına geçen oluyor. Görülüyor ki buraya kadar sair eski tarihî menbalar ve kitabelerle Şikarî'nin rivayetleri arasında hiçbir tezat yoktur. Münecimbaşı gibi, kitabelerle de tevafuk etmeyen muvahhar eserlerin ifadelerinden ziyade, bu telfik ve tanzim ettiğimiz vekayi silsilesi şüphesiz çok daha şayana-ı itimattır.

Şikarî'ye nazaran 757'de Karaman tahtına geçen Alâeddin bin Halil Bey, Nefise Sultan'ın zevcî olup Halil bin Mahmut'un oğlu ve Mehmet Sâni ile Ali'nin babasıdır. Halil Ethem Bey, Karaman kitabelerini neşrederken, 750'de vefat eden Halil bin Mahmut'u 776 ve 783 tarihli uzun kitabelerinde ismi geçen Alâeddin Halil ile aynı şahıs addettiği için, Nefise Sultan'ın zevcînin hüviyetini tayin için uzun uzun bir takım te'vilat ve istidlâlatta bulunmuş ve bunun oğlu olarak ikinci bir Alâeddin daha meydana çıkarmıştı ki, bu yeni risalesinde de aynı nokta-i nazara ittibâ etmiştir. Karamanoğulları hakkında vesaik-i mahkûka ki, sahife 16-21'de Kâmilin bu mesele hakkında istidlâller de bulunmuş ve 783 tarihli kitabenin sarâhatı ve Şikarî'nin ifâdatı hiç nazar-ı itibara alınmamıştır. Hâlbuki bu hususta münhasıran Halil Ethem Bey'in eserine istinat eden Mösyö Kramers kitabelerdeki Ebu'l-feth Alâeddin Halil ile Nefise Sultan'ın Zevcî Ali'nin ve Şikarî'deki Alâeddin bin Halil'in aynı şahıs olmak lâzım geldiğini ileri sürmüştür ki, bizce tamamen doğrudur: 757'de Larende'de Karaman tahtına geçen, 783'ten evvel Nefise Sultan'ı alan ve 793'te katledilen Alâeddin Bey işte budur. Halil Ethem Bey'in de söylediği vechle, muhtelif kitabelerle bir vakfiyede bu Alâeddin bin Halil'den müttefikten bahsedilmektedir. Ve hiç birinde Alâeddin bin Alâeddin Halil ifadesi de yoktur. 772 ve 783 tarihli iki kitabede Ebu'l-feth Alâeddin Halil bin Mahmut denilmesi, bu cins vesikalarda çok defa tesadüf edildiği vechle, Alâeddin bin Halil makamındadır. Esasen 707'de vefat eden Mahmut Bey'in oğlu Halil'in 783'te henüz berhayat olması da biraz gariptir. Mösyö Kramers'in ve bizim nokta-ı nazarımız kabul edilince, kitabelerle Şikarî'nin malumatı pekiyi telif edilmekte, gerek Nefise Sultan zevcî meselesindeki istidlâllere gerek Halil Ethem Bey'in ifadesi vechle: Şikarî'ye göre mülk-ü Karamaniye'nin eâzamından addolunulup Ebu'l-feth unvanını dahi ihraz eyleyen bir hükümdarın hiçbir vesîka-ı meskukası bulunmaması hakkındaki istiğraplara ve tereddütlere mahal kalmamaktadır. Karaman tarihinin bundan sonraki devreleri ilk zamanlara nisbetle çok sarih olduğu cihetle mütâlaacımıza burada nihayet veriyoruz. Halil Ethem Bey'in neşretmiş olduğu kitabelerle İbn-i Bibi, Aksarayî, Eflakî ve Şikarî'nin Malumatını birbiriyle mezc ve telif edince, Karamanoğulları silsilesinin ilk ve çok karanlık devri şimdilik, şöyle muâdil ve eskisine nazaran herhalde çok vazih ve daha şayan-ı itimat bir şekil almış oluyor.

* Metinde “ دن او خرد ” şeklinde verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle okunabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden sonra Anadolu'nun en kuvvetli emaretini teşkil eden ve Anadolu Türklerinin sanat tarihinde çok kıymetli abideler bırakan Karaman Beyliği'nde ilim ve edebiyat hayatının da inkişaf etmesi tabiidir. Bir taraftan bu hususta tetkikatta bulunmak, diğer taraftan garp ve şarkın büyük devletleriyle uzun müddet siyasi ve iktisadi münasebetlerde bulunması dolayısıyla gerek şark gerek garp menba-ı tarihiyesinde bu sülaleye ait mevcut olup henüz teflik ve terkip edilmeyen vesaiik toplamak, bunların hepsinden evvel de bunlara ait vakfiye ve kitabeleri cem ve neşr etmek, müstakbel tetkikat için çok faydalı olacaktır; esasen bu mütâlaa yalnız Karamanlılar için değil, diğer bütün sülaleler hakkında da variddir. Filhakika Anadolu emaretleri tarihi gibi çok meçhul bir sahada onların hayat-ı umumiyesini yaşatabilecek terkihi mahiyette monoğrafilerin bir an evvel vücuda gelebilmesi için evvela, buna lazım olan sağlam maddeleri meydana koymak zaruriyetini asla unutmamalıdır. İşte uzun senelerden beri bu doğru nokta-ı nazara tabiatıyla millî tarihimize çok kıymetli eserler kazandıran muhterem müellife bu husustaki müstabel-i tetkikata bir nokta-i hareket hizmetini görecektir bu yeni ve güzel eserinden dolayı bütün ilim âlemi teşekkür borçludur.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topuluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

Slave Trade and Slavery In Turkestan (Central Asia) Turkish Community at the XIX. Century

Orhan DOĞAN¹

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Aysel ERDOĞAN²

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Hürriyetine sahip olmayan, başkalarının hüküm ve kontrolünde olan kişiler anlamına gelen köle tabirinin kullanımı Türk toplumunda oldukça eskiye dayanmaktadır. Tarihte kurulmuş olan bütün devletlerde kölelik müessesesi mevcuttur. Nitekim Türkistan Hanlıklarında da kölelik, gerek ekonomik hayat gerekse toplumsal hayatta varlığını uzun yıllar sürdürmüştür. Özellikle toprağın işlenmesinde önemli bir yere sahip olan köleler, ayrıca ev hizmetçiliği, tamircilik, bekçilik gibi farklı işlerde de ön plana çıkmışlardır. Yaşam standardı düşük olan kölelerin, toplum içindeki konumuna bakıldığında gerek ekonomik gerekse dini açıdan bir baskı altında oldukları anlaşılmaktadır. Kölelerin Türkistan Hanlıkları içerisindeki sayılarının fazla oluşu köleliğin yaygın oluşunu göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmamızda XIX. yüzyılda Buhara, Hive ve Hokand gibi Türkistan Hanlıklarında, kölelerin ne şekilde elde edildiği, durumu, toplumun kölelere olan tutumu, köle ticareti ve köleliğin ekonomik yaşamdaki yeri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Köle, Kölelik, Ticaret, Toplum

Abstract

The use of slaves in Turkish society is based on fairly old which means do not have the liberty, people with others in the provision and control. The institution of slavery in the entire State has been established in history. Indeed, slavery in the Turkestan khanates have continued for many years the existence in both economic life and social life. Slaves who have an important place, especially in the processing of land, have come to the fore different jobs such as domestic servants, tinker, guard. The low standard of living of the slaves, both considering the position in society, are understood to be under pressure from the economic as well as religious. The slaves made up of many within the Khanates of Turkestan is important to show the widespread nature of slavery. In our study, In Turkestan Khanate such as Bukhara, Khiva and Hokand will be discussed what is obtained in the form of a slave, situation, the attitude of society to the slave, the slave trade and slavery in the place of economic life at the XIX. century.

Keywords: Turkestan, Slave, Slavery, Trade, Community

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: orhandogankusu@hotmail.com

² Arş Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: aysel88aysel@hotmail.com

Giriş

İnsanlık kadar eski bir geçmişe sahip olan kölelik, eskiçağ boyunca Yakın ve Orta Doğu Avrupa ekonomisinin ve sosyal hayatının değişmez bir unsuru olmuştur³. Tarihin en eski devirlerinden itibaren devam edegelmiş olan köleliğin kökenleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Eski Mısır'da ve Yakındoğu'da kölelerin sayısının oldukça fazla olduğu bilinmektedir⁴. Eskiden savaşlarda esir edilen veya bir suretle ele geçip satın alınan erkeklere köle, kadın olanlarına ise cariye denilmektedir⁵. Hak ve fiil ehliyetinden, hatta yaşama güvencesinden yoksun olarak, bir eşya gibi alınıp satılan, miras bırakılan köleler, efendisinin vereceği her türlü cezaya katılmak zorunda bırakılarak hayatını sürdürmek zorunda kalmışlardır⁶. Başlangıçta savaş esirliği ile ortaya çıkan, beslenen ve sosyal hayata yerleşen kölelik kurumu, zamanla toprağa bağlı kölelik, toplu kölelik ve ev içi hizmeti köleliği şeklinde oldukça geniş bir kullanım alanına yayılmıştır. Kölelik kurumu bu yapıyla da yüzyıllar boyu varlığını koruyup sürdürmüştür. Ortaçağ ile birlikte köleliğin kullanım alanları da genişleyerek bu kurum gelişmiştir. Dünyanın belirli yerlerinde köle pazarları kurulmaya başlamıştır⁷.

İslamiyet'ten önce de Eski Türklerde var olan köleliğin Hunlardan başlayarak Türk toplum hayatında yer aldığı kaynaklarda bahsedilmektedir. Türkler tarafından İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra da sosyal ve iktisadi sebepler ile kölelik kaldırılamamıştır. İslamiyet'in kabulü ile kölelik Türk sosyal hayatında yeni değerler ve kullanım alanları kazanmaya başlamıştır. Selçuklular döneminde sultanların hizmetinde özel olarak yetiştirilmiş köleler bulundurulmuştur. Selçuklular, köleleri daha çok eğitmek ve yetiştirmekle meşgul olmuşlardır⁸.

Yakın döneme kadar gerek ekonomik gerekse sosyal hayat içinde vazgeçilmez bir kurum olarak yerleşen kölelik, zaman zaman dünya politikasını da etkilemiş, Osmanlı yönetiminde de oldukça ön plana çıkmıştır. Osmanlı devletinin kurulması ve imparatorluğa geçmesi ile birlikte kölelik kurumu daha da gelişerek din ve devletin sağladığı hoşgörü ile sosyal hayatta önemli bir yer edinmiştir. XIX. yüzyılda köleliğin kaldırılması konusunda devletler arasında girişimler artmış, Osmanlı yönetimi de bu girişimlerden uzak kalamamıştır⁹.

³ İsmail Parlatır, *Türk Sosyal Hayatında Kölelik*, Belleten, C. XLVII, T.T.K. Basımevi, Ankara 1984, s. 805.

⁴ M. Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, 2002, C.26, s. 237.

⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.300; İbrahim Hakkı Konyalı, *Cariyeler ve Esir Pazarı*, Tarih Dünyası, S. 2., 1950, s.72.

⁶ Gülnihal Bozkurt, *Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1981, Volume 38, Issue 1-4, p. 65.

⁷ Parlatır, a.g.m., s. 805.

⁸ Parlatır, a.g.m., s.813-814.; Ekrem Buğra Ekinci, "Tarihimizde Kölelik", *Köleleri Evlat Sayan Medeniyet*, Tarih ve Medeniyet, S:11, 1995, s.20.

⁹ Parlatır, a.g.m., s.805, 814.

Türkistan şehirlerinin birçoğunda, köleliğin toplumsal ve ekonomik yaşamda büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmamızda, yukarıda genel hatları ile açıklamaya çalıştığımız Türk toplum hayatındaki köleliğin ve kölelik kurumunun XIX. yüzyılda Türkistan coğrafyasındaki durumu ele alınacaktır.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik Ve Köle Ticareti

Asya'nın en verimli bölgelerinden birisi olan Batı Türkistan coğrafyası; kuzeyden bozkırlarla, batı ve güneyden ise çöllerle çevrili olup bu durum bölgedeki şehirlerin dış tehlikelerden korunmasında oldukça etkili olmuştur. Bu sayede bölgedeki şehirler, mevcut tarihi zenginliklerini ve kültürel yapılarını uzun süre muhafaza etmişlerdir. Bu şehirler arasında yer alan Buhara, Semerkand, Hive, Hokand, Taşkent gibi şehirler kültürel açıdan önemli zenginliklere sahip, coğrafyanın öne çıkmış şehirleridir. Nitekim Buhara, Hive ve Hokand şehirleri, Türkistan'da kurulmuş olan hanlıklara merkezlik yapmıştır.

XIX. yüzyılda Türkistan'a karşı olağanüstü bir ilgi başlamış olup, batılı gezginler, haritacılar, seyyahlar, misyonerler, casuslar ve arkeologlar düzenli olarak bu coğrafyaya keşif seferleri yapmışlardır. Sanayileşme sonucunda başlayan sanayi ülkelerinin ya da sanayisini kurmaya çalışan ülkelerin hammadde ve Pazar arayışı ile Rus yayılmacılığı, Türkistan coğrafyasına olan ilginin artmasında oldukça etkilidir.

Köleliğin en önemli ve devamlı kaynağını savaş esirleri teşkil etmiştir. Savaş esirlerinin tasfiyesi konusunda en sık başvurulan yöntem onların öldürülmesi olmuştur. İkinci yöntem ise esirlerin kurtuluş akçesi veya esir mübadelesi yoluyla serbest bırakılmasıdır. Savaş esirlerinin karşılıksız serbest bırakılması ise geçmiş senelerde çok az uygulanmıştır. Esirleri tasfiye etmenin diğer bir yolu ise onların hür insanlardan ayrı bir statüye koyularak köle olarak kullanılması olmuştur¹⁰. Örneğin, Şeybani Han'ın yeğeni olan Ubeydullah Han (1533-1539) Özbek atlılarının başında Horasan'a bir çok akınlar düzenlemiş olup bu akınlarda önemli miktarda köle ele geçirmiştir. Köle yapılan esirler gibi ele geçirilen bol savaş ganimetleri (hayvan, değerli eşyalar vs), savaş feodallerinin ve bazen savaşı barışçıl ekonomik faaliyetlere tercih eden Özbek kabilelerinin en savaşçı bölümünün zenginleşmesine sebep olmuştur. Ubeydullah Han aynı zamanda Harzem'e de akın düzenledi. Buradaki yönetimde bulunan ileri gelenler arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak bu ülkeyi bir müddet için kendine bağlamayı başardı¹¹. Feodal devletlerin gerisinde kalmış olan Türkistan

¹⁰ M. Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, "Köle", DİA, 2002, C.26, s. 238; İslamiyet'te kölelerin serbest bırakılabilimleri için salah ve takva sahibi olmaları ve dini hükümlere uymaları gerektiği ifade edilmiştir (Pakalın, a.g.m., s.302).

¹¹ P.P. Ivanov, " Oçerki Pa İstorii Sredney Azii (XVI. Seredina XIX. V), İzdatilstva, Vostočnoy Litaraturi, Moskva, 1958, s. 55.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topuluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

hanlıklarında köle sistemi oldukça yaygındır. Göçebe unsurlar arasında klan sistemi oldukça güçlüdür¹².

XVI. yüzyılda Buhara Hanlığındaki köle ticaretiyle ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Bu dönemde hanlıkta; Hint, Afgan ve Kalmukların yanı sıra Rus esirler de bulunmaktadır¹³. Hanlığın esas köle kitesini, Horasan'a yapılmış olan akınlar sırasında Türkmenler tarafından kaçırılmış ve daha sonra da Türkistan (Orta Asya)'ın köle pazarlarında satılmış İranlılar oluşturmaktaydılar. Ayrıca Pamir dolaylarındaki ülkelerden köleler ile Kazak bozkırlarında veya Hazar Denizi'nde balık av alanlarında yakalanan Rus esirler de bulunmaktaydı. Seyyahların sözlerine ve önceden Buhara kölesi olmuş olanların ifadelerine göre kölelerin iş gücünden büyük ölçüde tarım alanında istifade edildiği anlaşılmaktadır. Vambery'nin, Türkistan'da tarım ürünlerinin fiyatlarının sadece Amuderya'daki su seviyesine bağlı olmadığını "daha ziyade yıl boyunca satın alınmış kölelerin sayısının çok veya az olmasına" bağlı olduğunu söylediği ifade edilmektedir. Daha önceden köle olanlardan birçoğunun, uzun bir süre Buharalı yüksek unvan sahibi veya tacirlerin çiftliklerinde çalıştıkları bilinmektedir. Nitekim Emir Haydar ve Emir Nasrullah dönemlerinde Kuşbeyi mevkiinde olan Hâkim Bey'in zenginliğinden söz edilirken kendi çiftliklerinde çalıştırdığı binden fazla kölesinden de bahsedilmiştir. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere büyük feodallerin kendi yanlarında çalıştırdıkları kölelerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Kölelerin birçoğunun tarım işleri dışında hayvancılıkla da uğraştıkları, bir bölümünün feodallerin günlük gereksinimlerinde, diğer bir bölümünün ise emir ordularında piyade olarak hizmet ettikleri belirtilmektedir¹⁴.

Hive Hanlığında Atalık'a en önemli askeri desteği köleler sağlamıştır. Örneğin Nadir Şah, kendi ordusunu güçlendirmek ve feth edilen ülkede olabilecek bir infialden kaçınmak amacıyla Hive'den savaşta kullanmak üzere uygun bir çok kişi getirmiştir. Getirilen bu kişileri diğer ülkelerin fethinde olduğu gibi kendi ordusuna katmıştır. Aynı zamanda kendisi, Hive Hanlığı'nda bulunan sayıları otuz bin kişiye ulaşan, çoğunluğunu İranlıların oluşturduğu kölelerin özgür bırakılmasını emretmiştir¹⁵.

Bonvalot, Kara-Kamar dağ silsilesi arasında yaşayan ve oldukça yoksul olan, Kara- Moğol Türkmenler aşiretine mensup olduklarını söyleyen Türkmenlerden bahsetmiştir. Seyyah, bu Türkmenlerin şiddetli soğuk ya da kuraklık sebebiyle sürülerinin yok olması durumunda, yağma akınları düzenleyerek bu yağmalarda elde ettikleri koyun ve ineklerle yurtlarına

¹² N.A.Khalfin, *Russia's Policy in Central Asia 1857-1868*, Central Asian Research Centre, London, 1964, S.12.

¹³ Audrey Burton, "Russian Slaves in 17th Century Bukhara", *Post- Soviet Central Asia*, ed: Touraj Atabaki and John O'Kane, Tauris Academic Studies in association with the International Institute of Asian Studies, Leiden, Amsterdam, s. 345.

¹⁴ Ivanov, a.g.e., s. 125; Muhammed Bilal Çelik, *1800-1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2009, s. 156- 157.

¹⁵ Ivanov, a.g.e., s. 99- 105.

döndüklerini belirtmiştir. Ancak seyyah, bir kervana rastlamaları durumunda ise cesur olanları öldürüp geri kalanları esir olarak satmak üzere beraberlerinde götürdüklerini, bu köleler yeterli sayıya ulaştıklarında onları Buhara ve Hive pazarlarında sattıklarını ifade etmektedir¹⁶.

1558 senesinde Moskova şirketi üzerindeki Buhara'nın ticari potansiyelini araştırmak üzere Buhara'ya giden Anthony Jenkinson'ın, İran ve Hindistan'dan ihraç edilen kölelerden bahsettiği, kendisinin de Moskova'ya giderken beraberinde yirmi beş Rus esiri götürdüğü belirtilmektedir. Köle ticareti, Buhara'da XVI. ve XVII. yüzyıllardan itibaren artmaya başlamıştır¹⁷. XVII. yüzyılda Buhara'da Rus esirleri de bulunmaktaydı. Esirlerin büyük çoğunluğu, Nogaylar ve Başkırtlar tarafından; genellikle seyahat ederken, tarlada çalışırken veya balıkçılık yaparken yakalanmışlardır. Bu esirlerin pek çoğu kendi şehir ve kasabalarından alınmışlar, bazı durumlarda şehirlerinin tamamı yıkılmıştır. Az bir kısmı da cezaevlerinden ya da Kosak, Başkırt ya da Kazaklarla yapılan savaşlarda ele geçirilmiştir. Bu dönemde Hive, ve Belh de köle ticaretinin en yoğun olarak yapıldığı şehirlerdir¹⁸.

XVI. ve XVII. yüzyılda Rusya ve Türkistan Hanlıkları arasında karşılıklı olarak elçi heyetleri gönderilmiştir. Buhara ve Hive'den gelen elçi heyetlerine karşılık Moskova Çarları da Türkistan'a kendi elçi heyetlerini göndermişlerdir. Özellikle XVII. yüzyılda sıkça gönderilen Rus elçi heyetlerinin başlıca amacı, Türkistan hanlıklarında farklı kişilerin elinde bulunan oldukça çok sayıdaki Rus kölelerin satın alınması olmuştur¹⁹. Nitekim XVII. yüzyılda Türkistan'a elçi olarak gönderilen Boris ve Semen Pazukhine kardeşler, Astarhan'dan yola çıkarak Hive ve Buhara'ya gelmiş olup bu heyet, Hive Hanı Anuşa ve Buhara Hanı Ebu'l Aziz tarafından oldukça iyi karşılanmıştır. Söz konusu elçilik heyeti, bu dönemde Türkistan'da bulunan Rus esirler hakkında bilgi toplamıştır. Bu bilgilere göre; Buhara'da 150, Hive'de 50, Belh'te 100 olmak üzere toplamda 300 esir bulunduğu anlaşılmıştır²⁰. Rus elçisi Boris Pazuhin (1670-1671), bu kölelerin birçoğunun tarla işlerinde çalıştırıldığını, bir kısmının ise yerel feodallerin ve diğer zenginlerin ev hizmetlisi olarak kullanıldığını belirtmiştir. XVIII. yüzyıl Özbek yazarlarından birinin sadece Yalantuş Bey'in sahip olduğu kölelerin sayısının 3000'ne ulaştığını söylediği ifade edilmiştir. Bu durum, XVIII. yüzyılda Türkistan'da köleci toplum şeklinin var olduğunu göstermemekle birlikte uzun bir süre birçok Doğu ülkesinde varlığını koruyan sadece ev köleciliğinin varlığına

¹⁶ Gabriel, Bonvalot, Eski Yurt (Esir Yurt Orta Asya'dan), Çev. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, 1884, s.139.

¹⁷ Audrey Burton, "Russian Slaves in 17th Century Bukhara", Post- Soviet Central Asia, ed: Touraj Atabaki and John O'Kane, Tauris Academic Studies in association with the International Institute of Asian Studies, Leiden, Amsterdam, s. 345.

¹⁸ Burton, a.g.m., s.346.

¹⁹ Ivanov, a.g.e., s. 78.

²⁰ V.V. Barthold, Asya'nın Keşfi: Avrupa'da ve Rusya'da Şarkiyatçılığın Tarihi, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2000, s. 297.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

işaret etmektedir. Yalantuş, kölelerin emeği ile kendi ünlü Semerkant medreselerini inşa etmiştir²¹.

XIX. yüzyılın ilk yarısında da köle ticareti Türkistan'da önemini sürdürmüştür. Türkmenler tarafından İran'dan kaçırılan İranlı esirler, Buhara'ya getirilmeye devam etmiştir. Türkmenlerin gözünde İranlı esirler, ticari bir meta olarak görülmüşlerdir²². Türkmenlerin getirdikleri esirlerin yanı sıra İranlı esirlerin bir kısmı Horasan'dan ticaret için bir kısmı hanlıklarda iyi bir mevkii elde edebilmek ümidi ile bölgeye gelmişlerdir. İranlı esirler ilk olarak tepeden tırnağa arandıktan sonra üzerlerindeki değerli eşyalar alınmıştır. Sonrasında ise aileleri ve nasıl yakalandıkları konusunda bilgi elde edilmeye çalışılmakta, Özbeklere göre Şiiler Müslüman olmadıklarından Müslüman yani Sünni olup olmadıkları sorulmaktadır. Türkistan bölgesindeki İranlı köleler ibadetlerini gizlice yapmak zorunda kalmışlardır²³.

1830'lu yıllarda Buhara'yı ziyaret eden Burnes, Rus esirlerle de karşılaşmış olup onlar hakkında bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Burnes'in karşılaştığı Glegory Pulakoff isimli esir, yirmi beş sene önce Rus ileri karakolunda uykuda iken ele geçirilmiş olup bir asker çocuğudur. Pulakoff, Burnes'in ziyaret ettiği dönemde marangozluk yapmaktadır. On yaşında kaçırılmış olmasına rağmen anadilini unutmuyup ülkesine dönmek istemektedir. Evli ve çocuk sahibi olup ailesi de esir durumunda olan Pulakoff, efendisine, kendisine ticaret yapmasına izin verme karşılığında senelik 7 tilla vermektedir. Pulakoff, kendisinin Hristiyan olduğunu ancak bundan hoşlanmayan insanlar içinde yaşamak zorunda olduğundan, kendisini Müslüman olarak adlandırdığını belirtmiştir. Burnes, Buhara'yı ziyaret ettiği tarihlerde burada; Ruslar, Hindular, Özbekler, Afgan ve Kabil şehirlerinden tüccarlarla tanıştığını belirtmiştir²⁴. Buhara'daki köle pazarlarını da ziyaret etmiş olan Burnes, burada cumartesi günleri köle pazarlarının kurulduğunu belirtmiştir. O, Özbeklerin bütün işlerini köleler vasıtasıyla yürüttüklerini, kölelerin daha çok İran'dan Türkmenler tarafından getirildiğini söylemiştir. Seyyahın verdiği bilgilere göre; oldukça fakir olan bu kimseler, satış için pazara çıkarılmaktadır. Kölelerin, otuz ya da kırk stantta satışa çıkarıldığını belirten Burnes, onların sığırlar gibi incelendiklerini, hayvanlardan tek farklarının kendilerinin cevap verebilmeleri olarak gördüğünü söylemiştir. Seyyahın ifadesine göre, köle almaya gelen kişilerin ilk olarak onların soyları ve esir alınışları ile ilgili sorular sordukları, esiri satın alan kişinin, esirin vücudunu inceleyerek özellikle cüzamlı olup olmadığına dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca esiri alacak olan kişinin, esiri satın almaya karar verdiğinde öncelikle pazarlık

²¹ P.P. Ivanov, a.g.e., s. 71.

²² Seda Yılmaz Vurgun, "XIX. Yüzyılda Seyahatnamelerin Işığında Buhara Emirliği (Hanlığı)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2013, s.175.

²³ Seda Yılmaz Vurgun, "XIX. Yüzyılda Türkistan'da Kölelik, Çapul ve Yağma", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIV/1, 2014, s. 186- 187.

²⁴ Alexander Burnes, Travels Into Bokhara Being The Account Of A Journey From India To Cabool, Tartary and Persia; Also Narrative Of A Voyage On The Indus From The Sea To Lahore, London Vol. I., s.294-297.

yaptığı, örneğin üç İranlı esirin her birinin otuz tilla değerinde olduğu ifade edilmiştir. Seyyah, köleler arasında kızların da bulunduğunu, fakirlik sebebiyle bunların aileleri tarafından satılmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir²⁵. Burnes, Buhara'da İran'dan getirilmiş çok sayıda kölenin bulunduğunu ve bunların çok azının geri dönmeye izin verildiğini ifade etmiştir²⁶. Seyyah, Hive'de ise 2000 civarında Rus esirin bulunduğunu, Rus ve İranlı esirlerin sayısının gittikçe arttığını belirtmiştir²⁷.

Alexander Burnes'in Buhara'yı ziyaret ettiği dönemde bölgeyi ziyaret eden Meyendorff da Buhara'nın zengin ve saygın kimselerinin her birinin kölelerinin bulunduğunu belirtmiş, bunların daha çok İranlı esirlerden oluştuğunu söylemiştir. Seyyahın söylemine göre Rus esirlerin sayısının ise sadece on olduğu, geri kalanlarının ise özgürlüklerini elde etmiş olmalarına rağmen hala "kafir" olarak aşağılandıkları anlaşılmaktadır²⁸.

Meyendorff, XIX. yüzyılda Türkistan Hanlıklarının Türkmenler ve Kırgızlar ile köle ticareti yaptıklarını belirtmiştir. Bu iki topluluk, köleleri genellikle baskınlarda ya da İranlılarla yaptıkları savaşlarda elde etmektedirler. Seyyah, Buhara'da bulunan esir sayısına da dikkat çekerek, burada 40,000 civarında İranlı esirin bulunduğunu, Rus esirlerin sayısının ise 400-500 arasında değiştiğini belirtmiştir. Seyyahın ifadesine göre, Rus esirler daha çok Hiveliler, Kırgızlar ve Türkmenler tarafından yakalanmaktadır. Sağlıklı erkek kölelerin fiyatı 40 ile 50 tilla arasında değişmektedir. Kadın kölelerin fiyatları daha düşük olmakla birlikte genç ve güzel olanlar için durum değişmektedir. Nitekim bu durumda olan kadın köleler için istenilen fiyat 100 ile 150 tilla arasında değişmektedir. Örneğin XIX. yüzyılda Meyendorff, Buhara'da etkileyici bir kadının tecrübeli bir zanaatkârdan daha fazla fiyata satıldığını gördüğünü ifade etmiştir. Buhara'daki Rus esirlerin durumunun kötülüğüne dikkat çeken Meyendorff, onların yiyecek azlığından yakındıklarını, şiddete maruz kaldıklarını ve kaçmaya çalışanlara ağır işkenceler yapıldığını belirtmiştir²⁹. Kaçan kölelerin cezası genellikle ölüm olmakla birlikte efendisinin isteğine bağlı olarak fiziksel ceza da uygulanabilmektedir. Bir kısmının ise zincirlerinin sayısının artırılıp kilitlerinin üzerine kurşun döküldüğü ifade edilmektedir³⁰.

Buhara'daki zenginlerin ortalama 40 köleye sahip olduklarını belirten Meyendorff, bunun bazen değişiklik gösterdiğini, örneğin Kuşbeğinin sahip olduğu arazilerde işgücüne ihtiyaç duyması sebebiyle köle sayısının 100

²⁵ Burnes, a.g.e., I, s. 282- 283.

²⁶ Burnes, a.g.e., I, 276.

²⁷ Burnes, a.g.e., II: 386.

²⁸ Count Meyendorff, *Journey Of The Russian Mission From Orenburg To Bokhara*, Translated by Colonel Monteith, Madras Engineers, Printed At The Spectator Press, 1840, s.36.

²⁹ Meyendorff, 1840, s. 61.

³⁰ Vurgun, a.g.m., 2014, s. 189.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topuluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

olduğunu söylemiştir³¹. Köle ticareti, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da canlılığını sürdürmüş, 1873 senesinin sonlarına kadar devam etmiştir³².

XIX. yüzyılda Türkistan'da köleliğin ticari hayatta büyük önem taşıdığı görülmektedir. Buhara, bu dönemde Türkistan şehirleri içerisinde köle ticaretinin en yoğun yapıldığı şehirlerin başında gelmektedir³³.

Buhara'daki kölelerin yaşam şekilleri ya da kölelere yapılan muamele hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak genel olarak şikâyetler; işkence gördükleri, açlıktan ya da kötü muameleden öldükleri şeklindedir. Rus esirlerin evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına izin verilmiştir. Ayrıca bu esirlerde aynı aileden birden fazla kişinin serbest bırakılmasına da izin verilmiştir. XIX. yüzyılda Buhara'da ki esirlerin bir kısmı tarımda ve sulama kanallarının inşasında çalıştırılırken bir kısmı da sığır yetiştiriciliği ve çeşitli ticari işlerde çalıştırılmışlardır. Bu kölelerin bir kısmı ise hanın ordusuna ya da kendi hizmetine alınmıştır. Örneğin XVIII. yüzyılın başlarında II. Ubeydullah, bütün muhafızlarını Rus esirlerden oluşturmuştur³⁴.

Köle ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Türkistan şehirlerinden bir diğeri de Hive şehridir. Hive Hanlığı'nda toplumun en alt sınıfı olan kölelerin devletin üretim alanında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir³⁵. Türkmenler tarafından yakalanmış ve Hive'de satılmış olan İranlı esirlerin serbest bırakılmasını sağlamakla görevlendirilen İran elçisi Rıza Kuli, 1851 senesinde Hive'yi ziyaret etmiştir. Hive'de İran'lı esirlerin ağırlıklı olarak tarımda çalıştırıldıklarını belirten Kuli, ayrıca bu esirlerin ev hizmetçisi, arabacı veya işçi olarak da çalıştırıldıklarını ifade etmiştir. Ramazan ayı sonunda ise köleler için üç günlük tatilden bahseden Kuli, birçok yerden toplanan İranlı esirlerin Hive'de bir araya geldiklerini ve arkadaşları ile görüştiklerini anlatmıştır. Elçinin verdiği bilgilere göre Ramazan ayını takiben tatilde bir araya gelen bu esirler; birbirlerine nasıl esir edildiklerini, sıkıntılarını, koşullarını, şikâyetlerini anlatmaktadırlar³⁶. Horosan'da Türkmenler tarafından, Rus yerleşimlerinde ise Kazaklar tarafından

³¹ Meyendorff, 1840, s. 61.

³² Audrey Burton, "Russian Slaves in 17th Century Bukhara", Post- Soviet Central Asia, ed: Touraj Atabaki and John O'Kane, Tauris Academic Studies in association with the International Institute of Asian Studies, Leiden, Amsterdam, s. 345.

³³ Anthony Jenkinson, Early Voyages and Travels to Russia and Persia By Anthony Jenkinson and Other Englishmen, With Some Account of The First İntercourse of The English With Russia and Central Asia By way of The Caspian Sea, vol I, Ed: E. Delmar Morgan and C. H. Coote , B. Franklin, New York, 1990, s.89.

³⁴ Burton, a.g.e., s. 347.

³⁵ Arminius Vambery, Travels in Central Asia: Being the Account of A Journey From Teheran Across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspial to Khiva, Bokhara and Samarcand Performed in the Year 1863, Harper&Brothers, New York 1865, 380, Muhammed Bilal Çelik, Firdevsü'l-İkbal'e Göre Hive Hanlığı Tarihi ve Devlet Teşkilatı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2004, s.103.

³⁶ Mary Holdsworth, Turkestan in the Nineteenth Century (A Brief History of the Khanates of Bukhara, Kokand and Khiva, Fifteen Shillings, 1959, s. 21.

yakalanan esirler Hive’de esir olarak satılmışlar ve bunlar Orta Asya köle pazarlarının başlıca kaynağı haline gelmeye başlamışlardır³⁷.

1863 senesinde Hive’yi ziyaret etmiş olan Vambery, Hive’deki esir çarşısını, “Küçük Kervansaray” olarak adlandırmış ve burada, Teke ve Yomut Türkmenlerinin getirdiği kölelerin satışının yapıldığını belirtmiştir. Seyyah, köle ticaretinin Hive ve Buhara için oldukça önemli olduğunu, toprak işlerinin tamamıyla köleler tarafından yapıldığını belirtmiştir³⁸.

XIX. yüzyılda Türkmenler, Farsilerle yaptıkları savaşlarda beraberlerinde getirdikleri köleleri satmışlardır. Kölelerin satın alındıktan sonra serbest bırakılması sevap olarak görüldüğünden Buhara’da pek çok köle alınıp satılmıştır³⁹. Örneğin XVI. yüzyılın sonlarında Buhara’da altmış, yetmiş yaşlarında iki tane Rus esir, sahipleri tarafından Allah’a saygı ve onu memnun etmek için serbest bırakılmıştır⁴⁰. Bu köleler azad edildikten sonra bir kısmı Buhara’da kalmışlar bir kısmı ise memleketlerine geri dönmüşlerdir⁴¹.

Türkistan’da köle emeği oldukça geniş bir şekilde yaygınlaşmış olmasına rağmen yerel üretimin temelini oluşturmamıştır. Yerel üretimin temelinde, feodal olarak bağımlı köylülerin ve özgür zanaatçıların emeği bulunmaktaydı⁴². Köleler, toprağın işletilmesinde oldukça önemli bir yere sahip bulunmuştur. Öyle ki Buhara Hanlığında büyük topraklara sahip olan şeyhlerin, topraklarını bağımlı köylüler ve kısmen de Türkistan’da esir pazarlarından elde edilen kölelerin emeği ile işledikleri ifade edilmektedir⁴³.

Hive’de köle temin eden kişilerin başında Türkmenler gelmekteydi. Türkmenler, Hive’de esir pazarında kendi ganimetlerini sattıktan sonra yükünü boşaltmış develeri buğdayla yükleyip kendi otağlarına geri dönerlerdi. 1858 senesinde Hive Hanlığı’nı ziyaret eden İgnatev’in, ülkenin toprak sahiplerinin özellikle de yüksek unvan sahibi kimselerin bütün zenginliğinin gelirlerinin İranlı kölelerin emeklerine dayandığını, bu çiftçi esirlerin ülkede hemen hemen yegane tarımla uğraşan kişiler olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Farklı büyük feodallerin işlerinde çalıştırılan kölelerin sayısının ise 150 kişiye ulaştığı, Muhammed Rahim’in kendi topraklarında 500 köle çalıştırdığı kaydedilmektedir. Hive’den Rusya’ya dönen ve önceden köle olan kişiler, Hive’de bir çok kişinin on ve daha çok köleye sahip olduğunu ve hatta durumu orta derecede olan

³⁷ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, London: Brill, 2003, s. 62.

³⁸ Vambery, *Travels in Central Asia: Being the Account of A Journey...*, Harper&Brothers, New York 1865, 380, P.P. Ivanov, “Oçerki Pa İstorii Sredney Azii (XVI. Seredina XIX. V), İzdateljstva, Vostoçnoy Litaraturi, Moskva, 1958, s. 164.

³⁹ Baymirza Hayit,, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.133.

⁴⁰ Burton, a.g.e., 1998: 345.

⁴¹ Hayit, 1995: 133.

⁴² Ivanov, a.g.e., s. 99- 126.

⁴³ Ivanov, a.g.e., s. 65.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

Hivelilerin dahi bir ve daha çok köleye sahip olduklarını bildirmektedirler⁴⁴. İvanov, bu dönemde hanlığın ekonomik hayatının kölelerin emeği ve tamamen perişan edilmiş köylülerin gaddarca feodal sömürsüyle olduğu kadar komşu halkların sistematik olarak yağmalanmasıyla da ayakta durduğunu belirtmektedir. Askeri başarıların sadece askeri-feodal soyluları zenginleştirdiği ve toplumun ana kitlesi üzerine ve hanlığın üretici güçlerinin genel düzeyine olumsuz yansıdığı tamamen açık olduğunu ifade etmektedir⁴⁵.

Buhara'da kölelerin özgürleştirilmesi ve kurtarılması sorunu, hanlıklar ile İran ve Rusya arasındaki müzakerelerde önemli bir yer tutmuş olsa da politik açıdan güçsüz olan İran, köleleri, tarım için vazgeçilmez olarak gördüğünden köleliğin kaldırılmasına karşı çıkmıştır⁴⁶. İvanov, İran'ın yüksek ünvanlı önemli bir kişinin 1851 senesinde Hive'yi ziyaret ettiğini, bu kişinin kendi yöneticisi adına İranlı kölelerin özgür bırakılması için uğraştığını belirtmiş, ancak bu görüşmelerden her hangi bir olumlu sonuç elde edemediğini ifade etmiştir⁴⁷. Hive Hanı, bu görüşmede elçiye, kendi himayesindeki kişileri kanuni mallardan yoksun bırakmanın mümkün olmadığı düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Ancak köleler, sınırda çalıştırıldıklarında ya da 70 ruble kadar olan özgürlük bedelini ödedikten sonra efendileri izin verdiği takdirde serbest kalabilmişlerdir. İstisnai durumlar dışında Han dahi köle sahibine, bu konuda baskı yapma hakkına sahip değildir. 1873 senesinde Buhara'yı ziyaret etmiş olan Schuyler'in, 7 yaşlarında İranlı bir çocuğu satın alıp beraberinde Semerkand'a götürdüğü ve Rus yetkililere gösterdiği, nihayetinde de bir sene sonra kölelerin serbest bırakılmasına dair bir barış anlaşması yapıldığını söylediği ifade edilmiştir⁴⁸.

XIX. yüzyılda Hive'de merkezi bir devletin kurulması, ekonomik gelişmeleri de beraberinde getirirken bu durum, komşu halklara olan yağmaları da arttırmıştır. Ağır vergiler yoluyla adeta kendi halklarını yağmalayan Hive derebeyleri, yağma ve talancılığı zenginlik kaynaklarından biri olarak görmüşlerdir. Hive Hanları; Karakalpak, Türkmen ve Afganistan'da yaşayan halklara yaptıkları hücumlarla, onların mal ve mülklerini yağmalamışlar ve onları esir almışlardır. Ele geçirilen esirler; Hanların, derebeylerin ve din adamlarının arazilerinde çalıştırılmışlardır⁴⁹. Harezm bölgesinde işgücü ihtiyacının köleler

⁴⁴ İvanov, a.g.e., s. 164- 165.

⁴⁵ P.P. İvanov, Oçerki Pa İstorii Sredney Azii (XVI. Seredina XIX. V), İzdatilstva, Vostoçnoy Litaraturi, Moskva, 1958, s. 164- 165.

⁴⁶ B. Spuler, "Central Asia From The Sixteenth Century To The Russian Conquests", The Cambridge History Of İslam, Edited by P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Lewis, Chapter 7, Cambridge University Press, 1977, s. 482.

⁴⁷ İvanov, a.g.e., s. 164- 165.

⁴⁸ Burton, a.g.e., s.345-347.

⁴⁹ Feridun Tekin, (2002) "Hive Hanlığı", Türkler, c. VIII, Ankara Yeni Türkiye Yayınları, s.637.

vasıtasıyla karşılanması ve köleye duyulan talep nedeniyle kölelik Türkistan'ın diğer kısımlarına göre burada daha fazla gelişmiştir⁵⁰.

Hive'deki köleler hakkında da bilgi veren Murav'yov, buradaki yabancı köle sayısının oldukça fazla olduğunu belirtmiştir. Bu köleler için herhangi bir hukukun bulunmadığını, hayatlarının, efendilerinin ellerinde olduğunu söyleyen Murav'yov, onların tüm dünyada en üzücü durumda olduklarını ifade etmiştir. Kölelerin daha çok Ruslar, İranlılar ve Kürtlerden oluştuğunu belirten seyyah, Rus esirlerin sayısının yaklaşık üç bin civarında olduğunu ve onların genel olarak Orenburg sınırlarında Kırgızlar tarafından kaçırılarak Hive'ye getirildiklerini söylemiştir. Seyyah, İranlı esirlerin sayısının ise Rus esirlerden on kat fazla olduğunu bu sayının otuz bin civarında olduğu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Kürt esirlerin ise sayı olarak oldukça güçlü olup bu iki sınıfın kölelerinin Türkmenler tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. Hatta İranlı esirlerin sık sık yeniden bağımsızlıklarına kavuştuklarını ve ekonomik olarak durumlarını güçlendirdiklerine de dikkat çekmiştir⁵¹.

Murav'yov, Kırgız, Türkmen, Karakalpak gibi göçebe toplulukların, Hive'ye köle tedarik ettiklerini belirtmiştir. Türkmenler; İranlılar ve Kürtleri, Astarabad ve Horosan'da ele geçirirken Kırgızlar da Rusları, Orenburg önlerinde esir almışlardır. Bu esirler, Hive'ye getirilerek burada kurulan esir pazarlarında satılmışlardır. Seyyahın ifadesine göre; Rus esirler, hem fiziksel aktivite ve güç açısından hem de entellektüel zekâ bakımından diğer esirlerden üstün olduklarından en çok talep edilen esirler olmuştur. Sağlıklı ve genç Rus esirler, 60 ile 80 tilla arasında satılmaktadırlar. İranlı esirler daha az talep görünürken kürt esirler en az talep görenlerdir. Ancak diğer yandan da İranlı kadın esirler, Rus kadın esirlerden daha yüksek fiyat talep etmektedirler. Hiveliler, esirlerini genellikle Buhara'da satmayı mal karşılığı olarak da onlara vermemişlerdir. Murav'yov, göçebe kavimler için köle ticaretinin zorunlu olduğunu, kölelerin Hive'de yetiştirilen tahıla ihtiyaç duyduklarını, tahılın yetiştirilmesi için tarımda kölelerin kullanıldıklarını, böylece karşılıklı olarak birbirlerinden faydalandıklarını belirtmiştir. Murav'yov, Muhammed Rahim Hanın kendine ait arazilerinin kanallarla dolu olduğunu, bu kanalların ve arazinin bakımının köleler, Sartlar ve Karakalpaklar tarafından yaptırıldığını, bu hizmetin onların vergi miktarını azalttığını belirtmiştir⁵².

XIX. yüzyılda Hive'yi ziyaret eden Macgahan, Hive'de, Rusya ve İran'dan esir ettikleri kimseleri satmak üzere bir esir çarşısının bulunduğu bahsetmiştir. O, Rus esirlerin bir kısmının 1839 ve 40 senelerinde Hive'ye sevk olunan Rus askeri vasıtasıyla salıverildiğini ve Orenburg'a gönderildiğini belirtmiştir. Seyyah Macgahan, Rus esirlerin İranlı esirlerden daha çalışkan

⁵⁰ Abdullah Gündoğdu, Hive Hanlığı Tarihi: Yedigâr Şibaniler Devri 1512-1740, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Doktora Tezi, Ankara,1995, s.231.

⁵¹ Nikolay Murav'yov, Journey To Khiva Through The Turkoman Country, Oğuz Press London, 1977, s.113.

⁵² Murav'yov, a.g.e., s.138- 148.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

olduklarını, bu sebeple de daha yüksek miktarlardaki paraya satıldıklarını, Hive hanlarının, bunların bazılarını kendi hizmetine aldığını, kendi sözüne uyanların bir kısmını bazı memuriyetlere getirdiğini ve birkaçını da topçu muallimliğinde kullandığını belirtmiştir. Esir edilen kimselere öncelikle İslam dinini kabul etmeleri teklif edilmiş olup esirlerin Rusya'dan ziyade İran'dan getirildiği belirtilmiştir. Macgahan, bunun sebebinin, İran'dan getirilen esirlerin Şii mezhebenden olmalarından dolayı Hivelilerin tabi oldukları Hanefi mezhebine geçmelerinin daha kolay olacağına düşünülmesinden kaynaklandığını söylemiştir. Seyyah, Türkmenlerin Afganilerden dahi esir aldıklarını, fakat bunların tamamının Hanefi mezhebenden olması sebebiyle satılmalarının İslam dinine göre caiz olmaması sebebiyle satılmadıklarını ve onlara hakaret edilmediğini söylemiştir. Rus esirlerin büyük çoğunluğu Hazar denizi sahilinde bulunan balıkçılardan olup, bunlar Orenburg ve Sibir sınırına kadar giden Kırgızlar tarafından yakalanarak Hive'ye getirilip satılmaktadırlar⁵³. Hive'de dört bin civarında esir bulunduğu şeklinde bir rivayet olduğundan bahseden Macgahan, yalnızca Han hazretlerinin 1500 kadar esiri olduğunu ve yapılan incelemelere göre İranlı esirlerin sayısının 27 bin olduğunu belirtmiştir⁵⁴.

Rus işgali sonrasında diğer Türkistan şehirlerinde olduğu gibi Hive'de de kölelik kaldırılmıştır. Ruslar, Hive'ye henüz yeni yerleşmeye başladıklarında Hive Hanı, Rusya'ya olan minnettarlığını göstermek amacıyla köleliğin tamamıyla kaldırıldığını ilan etmiştir. Bunun sonucunda esaret altındaki binlerce İranlı köle, özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu kölelerin bir kısmı Hive vatandaşı olarak Hive'de kalırken bir kısmı da memleketine dönmüştür⁵⁵.

Hokand Hanlığında köleliğin gelişiminde büyük toprak sahiplerinin rolleri oldukça önem taşımıştır. Cami ve medreselerin büyük vakıf topraklarının dışında, hanın ve onun akrabalarının özel veya udel* toprakları, aynı zamanda yerel feodal soyluların ve tacirlerin mülkiyetleri, büyük bir öneme sahip idi. Yerli soylular ve tacirler kendi topraklarını, kölelik şartlarıyla topraksız köylülere kiralamışlardır. Bunak* sistemi, Fergana'da Kölelik münasebetlerinin gelişimini etkilemiştir. Büyük toprak sahipleri Buhara hanlığında olduğu gibi az topraklı ihtiyacı olan köylüye parayla kredi vermekteydi. Borcunu ödeyemeyen köylü veya ortakçı, sahibinin yanında kalmaya mecbur kalmıştır. Bunak alan köylünün ölümünden sonra geriye kalan borcu varisine kalıyordu. Bunak, aynı zamanda atölye ustalarının kiraladığı sanatkârlara da uygulanmaktaydı. Bunun dışında XVIII. yüzyılın ikinci yarısında feodal zümrenin göçebe nüfuz kitlelerini köleleştirilmesinde de katkıda bulunan ve yayılmış istismar yöntemlerinden biri, yoksulların sığırlar için faiz ödemek zorunda kalması idi. Nitekim hayvan

⁵³ I.A. Macgahan, Hive Seyahatnamesi ve Tarihi, Çev: Kolağası Ahmed, Haz. Prof. Dr. İsmail Aka- Dr. Mehmet Ersan, Akademi Kitabevi, İzmir 1995, s.187- 188.

⁵⁴ Macgahan, a.g.e., s.189.

⁵⁵ Bayard Taylor, Central Asia: travels in Cashmere, little Thibet, and Central Asia, New York, 1893 s.273.

* Feodallerin idare ettiği yer, toprak.

* Çalışmak ve hasat için verilen para, işin genel verimliliği için ayrılan meblağ.

çalınması, hayvan ölümlerinin sıklıkla yaşanması ve diğer talihsizlikler sebebiyle sürüsünü kaybeden fakirlerin aldıkları hayvanları sahiplerinin talebi üzerine geri vermekte zorluk çekmeleri üzerine borcunu ödeyemeyenler köle olmuşlardır⁵⁶.

Hokand'da köle ticaretinin izleri, hanlığın sonlarına kadar devam etmiştir. Hokand'da genç bir erkek kölenin değeri 30 tilla iken, genç bir kadın kölenin değeri 40 tilla'dır. Kölelerin toplumda aşağılanmaları, kölelere bir nesne gibi davranılmasına sebep olmuştur. Öyle ki 1871 senesinde Hokand Hanı Hudayar Hanın erkek kardeşi Sultan Murad, hanın onuruna bir at yarışı düzenlemiş olup yarışa katılanlara çeşitli hediyeler vermiştir. Bu hediyeler arasında; bir erkek köle, bir kadın köle, bir çadır kumaşı, bir Arap halısı, iki Kıpçak Halısı, üç battaniye, dokuz porselen tabak, dokuz bardak, altın koşum takımıyla birlikte iki at, gümüş koşum takımlı bir at ve başka eşyalar yer almaktadır. Sultan Murad'ın kendisine ait, bahçe ve tarlalarında ağır işlerde çalıştırdığı yirmi tane kölesi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra tamircilik, bekçilik gibi işleri de köleler yapmıştır. Bu kölelerin büyük çoğunluğu komşu ülkelere yapılan baskınlarda ele geçirilen eski askerlerden oluşmaktadır. Hokand'da bulunan kölelerin sayısı Hive ve Buhara'ya göre daha azdır. Ancak Hokand'a göre Buhara ve Hive şehirlerinde kölelere daha iyi davranılmaktadır⁵⁷.

Sonuç

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere özellikle yerleşik yaşama ve tarım kültürüne alışkın olmayan konar-göçer Türk topluluklarının, toprağı işlemede, kölelerin oldukça önemli yer tuttuğu görülmüştür. Ancak bununla birlikte Türkistan'da köle emeğinin oldukça geniş bir şekilde yaygınlaşmış olmasına rağmen yerel üretimin temelini oluşturamadığı anlaşılmıştır. Yerel üretimin temelinde, feodal olarak bağımlı köylülerin ve özgür zanaatçıların emeği yer almıştır. Kölelerin en önemli kaynağını savaş esirleri oluşturmuş olup akınlarda ele geçirilen esirlerin bir kısmı öldürülürken bir kısmı köle olarak kullanılmıştır. Köle pazarlarında belirli bir miktar para karşılığı satılan kölelerin özgürlüklerini elde etmesi de yine para karşılığında olmuştur. Ancak istisnai durumlarda Türkistan şehirlerinde dikkat çeken diğer bir husus ise kölelerin hiçbir karşılık olmaksızın serbest bırakılabilmeleri olmuştur. Öyle ki özgürlüğünü satın alan kölelerin yanı sıra Müslüman inancının bir yansıması olarak Allah'ı memnun etmek adına serbest bırakılan kölelerin olması da bu durumu doğrulamıştır. Köle fiyatlarında dikkat çeken hususun ise sağlıklı ve genç erkek kölelerin fiyatlarının kadın kölelere oranla yüksek olmasına rağmen genç ve güzel kadınlar için durumun değişmesidir. Kölelere yapılan muamele konusunda ise seyyahların genellikle kölelerin kötü şartlara maruz kalmaları hususunda ortak görüşte oldukları anlaşılmaktadır. Farklı inançtaki kölelerin

⁵⁶ Ivanov, a.g.e., s. 188- 193-194.

⁵⁷ Victor- Bababekov Dubovitskiı, Khaydarbek, "The Rise and Fall of the Kokand Khanate", Ferghana Valley: The Heart of Central Asia, Ed: S. Frederick Starr, London England, 1984. s. 39.

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topuluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

hizmet ettikleri toplumda inanç özgürlüğüne sahip olmamaları ve buldukları topluma uygun yaşamak zorunda bırakılmaları da kölelerin içinde buldukları durumu göstermesi bakımından dikkat çekmiştir.

Kaynakça

AYDIN M. Akif, HAMİDULLAH, Muhammed, "Köle", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2002, C.26.

BARTHOLD, V.V., Asya'nın Keşfi: Avrupa'da ve Rusya'da Şarkiyatçılığın Tarihi, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2000.

BONVALOT, Gabriel, Eski Yurt (Esir Yurt Orta Asya'dan), Çev. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, 1884.

BOZKURT, Gülnihal, Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1981, Volume 38, Issue 1-4, p. 65-106.

BREGEL, Yuri, An Historical Atlas of Central Asia, London: Brill, 2003.

BURNES, Alexander, Travels Into Bokhara Being The Account Of A Journey From India To Cabool, Tartary and Persia; Also Narrative Of A Voyage On The Indus From The Sea To Lahore, London Vol. I. II-III.

BURTON, Audrey, "Russian Slaves in 17th Century Bukhara", Post- Soviet Central Asia, ed: Touraj Atabaki and John O'Kane, Tauris Academic Studies in association with the International Institute of Asian Studies, Leiden, Amsterdam, ss. 345-365.

ÇELİK Muhammed Bilal, 1800-1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2009.

ÇELİK, Muhammed Bilal, Firdevsü'l-İkbal'e Göre Hive Hanlığı Tarihi ve Devlet Teşkilatı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2004.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, "Tarihimizde Kölelik", Köleleri Evlat Sayan Medeniyet, Tarih ve Medeniyet, S:11, 1995, ss.20-25.

GÜNDOĞDU, Abdullah, Hive Hanlığı Tarihi: Yedigâr Şibaniler Devri 1512-1740, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,1995.

HAYİT, Baymirza, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

HOLDSWORTH, Mary, *Turkestan in the Nineteenth Century (A Brief History of the Khanates of Bukhara, Kokand and Khiva, Fifteen Shillings, 1959.*

IVANOV, P.P., " Oçerki Pa İstorii Sredney Azii (XVI. Seredina XIX. V), İzdatilstva, Vostoçnoy Litaraturi, Moskva, 1958.

JENKİNSON, Anthony, *Early Voyages and Travels to Russia and Persia By Anthony Jenkinson and Other Englishmen, With Some Account of The First İntercourse of The English With Russia and Central Asia By way of The Caspian Sea, vol I, Ed: E. Delmar Morgan and C. H. Coote , B. Franklin, New York, 1990*

KHALFİN, N.A., *Russia's Policy in Central Asia 1857-1868, Central Asian Research Centre, London, 1964, S.12.*

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Cariyeler ve Esir Pazarı, Tarih Dünyası, S. 2., 1950, ss. 72- 74.*

MACGAHAN, I.A., *Hive Seyahatnamesi ve Tarihi, Çev: Kolağası Ahmed, Haz. Prof. Dr. İsmail Aka- Dr. Mehmet Ersan, Akademi Kitabevi, İzmir 1995.*

MEYENDORFF, Count, *Journey Of The Russian Mission From Orenburg To Bokhara, Translated by Colonel Monteith, Madras Engineers, Printed At The Spectator Press, 1840.*

MURAV'YOV, Nikolay, *Journey To Khiva Through The Turkoman Country, Oğuz Press London, 1977.*

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.*

PARLATIR, İsmail, *Türk Sosyal Hayatında Kölelik, Belleten, C. XLVII, T.T.K. Basımevi, Ankara 1984, s. 805- 829.*

SPULER, B., "Central Asia From The Sixteenth Century To The Russian Conquests", *The Cambridge History Of İslam*, Edited by P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Lewis, Chapter 7, Cambridge University Press, 1977, ss. 468-494

TAYLOR, Bayard, *Central Asia: travels in Cashmere, little Thibet, and Central Asia, New York, 1893.*

TEKİN, Feridun, "Hive Hanlığı", *Türkler, c. VIII, Ankara Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.634-640.*

VİCTOR- Bababekov Dubovitskı, Khaydarbek, "The Rise and Fall of the Kokand Khanate", *Ferghana Valley: The Heart of Central Asia, Ed: S. Frederick Starr, London England, 1984.*

XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti

VURGUN, Seda Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Seyahatnamelerin Işığı Altında Buhara Emirliği (Hanlığı)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2013, 317 s.

VURGUN, Seda Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Türkistan'da Kölelik, Çapul ve Yağma", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIV/1, 2014, S. 179- 196.

Türkiye’deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet Alanlarının İncelenmesi*

Investigation of Mountaineering and Outdoor Sports Clubs with Activity Areas

Burak GÜRER¹
Gaziantep Üniversitesi

Fikret ALINCAK²
Gaziantep Üniversitesi

Mehmet ÖÇALAN³
Kırıkkale Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de düzenli olarak faaliyet yapan dağcılık ve doğa sporları kulüplerinin faaliyet alanlarının belirlenmesine yöneliktir. Bu çalışmanın evrenini 11 Mart 2012 – 05 Ocak 2013 tarihlerinde aktif olarak faaliyet yapan dağcılık ve doğa sporları kulüpleri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini her bölgede aktif olarak faaliyet gösteren ve ulaşılabilen doğa sporları kulüpleri oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ulaşılabilen 49 kulüp oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Toplanan verilerin istatistiksel paket program (SPSS 16.0) ile frekans ve yüzde dağılımları bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Araştırmaya 49 dağcılık ve doğa sporları kulübü katılmıştır. Kulüplerin doğa sporları faaliyeti yapma kriterlerinde üye istekleri ve coğrafi şartlar ön plana çıkmıştır. Genelde 21-40 üye arası doğa yürüyüşü faaliyeti yapılmaktadır. Eğitimci olmayan kulüpler mevcuttur. En çok dağcılık ve kaya tırmanışı eğitimleri verilmektedir. Ege ve Marmara bölgesi diğer bölgelere göre daha aktif bölgelerdir. Genel olarak, kulüplerin çoğu dağcılık, kaya tırmanışı ve doğa yürüyüşü alanında faaliyet göstermektedir. Spor kulüplerinin yerel yönetimler ve federasyonlar tarafından desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Spor kulübü, Doğa sporları, Spor

* Bu araştırma II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yrd.Doç.Dr. Burak GÜRER, Gaziantep Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, e-mail: burakgurur27@gmail.com

² Dr. Fikret ALINCAK, Gaziantep Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, e-mail: alincakfikret@gmail.com

³ Yrd.Doç.Dr. Mehmet ÖÇALAN, Kırıkkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, e-mail: mehmetocalan@yahoo.com

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet

Alanlarının İncelenmesi

Abstract

Current study aims to identify activity areas of mountaineering and outdoor sports clubs in Turkey that organize activities regularly. Universe of the study was composed of mountaineering and outdoor sports clubs that were active between the dates of 11 March 2012 and 5 January 2013. This study and the sample included 49 active outdoor sports clubs that could be reached in the region. Data were collected via surveys. Obtained data were analyzed and interpreted with the help of statistical package program (SPSS 16.0). Frequencies and percentage distributions were provided. Criteria for the provision of outdoor sports activities in clubs include requests from members and geographical conditions of the area. It is observed that those clubs provide outdoor walks approximately for 21-40 members. There are clubs without trainers. Clubs provide mountaineering and rock climbing activities the most. Aegean and Marmara Regions are more active compared to other regions. In general, most of the clubs are active in areas such as mountaineering, rock climbing and outdoor walks. It is suggested that local administrations and federations support outdoor sports clubs.

Key Words: Sports clubs, Outdoor sports, Sports

Giriş

Günlük hayatın giderek zorlaşması artan stres, çevre kirliliği gibi etmenler kişileri farklı ve çekici etkinlik arayışı içine sürüklemiştir. Özellikle son yıllarda bu sebeplere bağlı olarak birçok birey zamanını doğadaki çeşitli etkinliklere yönlendirmeye başladığı düşünülmektedir. Sanayileşmenin, betonlaşmanın ve stresin arttığı dünyada, insanlar alternatif sporlar için zaman yaratmaya başlamış ve daha çok doğada zaman geçirme isteği içine girmişlerdir. Buna bağlı olarak ta; artan nüfus, rekabet ve stres ortamı şehirlerde faaliyet sürdüren spor kulüplerine olan ilgiyi de attırmaya başladığını düşündürmüştür.

Ekoturizm, macera turizmi, yaban hayatı turizmi gibi turizm türleri "doğa turizmi" (Erdoğan, 2013) ya da "doğa temelli turizm" türü olarak ele alınmaktadır. Günümüzde turistler doğadan yararlanmayı ön planda tutmakta ve sportif açıdan daha aktif olabilecekleri turizm türlerini tercih etmektedirler (Akt: Çakıcı ve diğ. 2014). Doğa turizmi, genel olarak doğal ortamlara yapılan seyahatleri ifade etmekte ve kırsal mekanlarda yapılan rekreasyonel ve macera türü spor faaliyetlerini de içermektedir (Akt. Kiper ve Arslan, 2007). Doğada zaman geçirmek için daha çok karada yapan sporları tercih edilmektedir. Görsel basın, sosyal medya v.s gördüğümüz gibi doğa yürüyüşleri, kaya tırmanışı, kampçılık, kaya tırmanışı gibi spor dallarına ilgi gören doğa sporları içinde yer almaktadır. Bu sporlar içinde kaya tırmanışı giderek popüler olmakta ve ilgi de giderek artmaktadır (Draper ve diğ. 2011). Diğer sporlardan farklı olarak, doğa sporlarında fiziksel performansın yanında mental bazı özelliklerde ön plana çıktığı görülmektedir. Doğa sporlarındaki performansı fiziksel, teknik ve zihinsel etmenler neredeyse aynı miktarda etkilemektedir. Fiziksel unsurlar arasında; performansı etkileyen birçok özellik olmasına rağmen en önemlileri kuvvet, kuvvette devamlılık, esneklik, koordinasyon, denge ve antropometrik özelliklerdir (Hörst, 2008). Bu açıdan bakıldığında doğa sporlarının ilgi çekici farklı bir özelliği de ortaya çıkmaktadır. Günümüzde giderek daha fazla kişi dağcılığın diğer disiplinlerinden çok spor tırmanışa aktif olarak katılmaktadır (Lourens, 2010). Doğa sporları arasında en yaygın olanlarından biri olan kaya tırmanışı özellikle

batı toplumunda daha fazla talep edilen bir spor olmakta ve her yaş grubundan insanlar için heyecan verici ve eğitici bir faaliyet olarak tercih edilmektedir (Llewellyn ve diğ. 2008). Bunun dışında tercih edilmesinin bir sebebi de güvenlik endişesi ortadan kaldırıldığı için çok daha güç seviyelerde tırmanmaya imkan sağlamasıdır (Lourens, 2010, s. 13).

Bunun yanında doğa sporları önemli bir açık alan rekreasyonudur. Yani doğada zaman geçirmek, bireylere göre farklılık gösterebilir ve fiziksel gelişim, yenilik arayışı, farklı deneyimler edinme, kendini görme, kendini geliştirme, yaratıcılık, sosyalleşme ihtiyacı, dinlenme ve rahatlatma ihtiyacı, yarışma güdüsünü giderme, sağlık ve benzeri gibi gerekçelerle rekreatif etkinliklere katılmaktadırlar (Demir, 2003; Ardahan ve Yerlisu Lapa, 2011). Bu faaliyetlere katılan bireyler kişisel anlamlar ifade eden bu deneyimlerden çeşitli faydalar sağlarlar. Etkinliklere katılım sosyalleşme sürecine yardımcı olur, bireylerin günlük yaşam rutinlerini yerine getirmelerini kolaylaştırır ve onların toplumdaki yerinin, değerinin artmasına katkı sağlar (Plummer, 2009; Ardahan ve Yerlisu Lapa, 2011).

Doğa sporlarına artan ilgi, yeni heyecan arayışları ve katılımı birlikte bireylerin doğa sporlarını tercih etme nedenleri ve doğa sporu yaparak elde ettikleri yararlar bilim adamlarının ilgisini bu yöne çekmiştir. Çünkü doğa sporları birçok alandan daha farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Mesela dağcılık sadece tırmanmaktan oluşmaz, mücadele, risk ve zorluk da içermektedir (Graydon ve Hanson, 2005). Dağcılık her şeyden de öte, dağın doğasını iyi bilmek demektir. Karşılaşılabilecek sorunlarla başa çıkabilecek beceriye de sahip olmayı gerektirir (Moynier, 2004). Doğa faaliyetleri, serbest zaman etkinlikleri anlamında bireyi doğa sporları yapmaya yönelten nedenler, bu etkinliklere katılımdan sağlanan olumlu ve etkili faydalardan ileri gelmektedir. Son yıllarda açık alan rekreasyonu ve doğa sporları yapan bireylerin bu sporları yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar sıklıkla sorgulanmaya başlamıştır. Doğa sporlarına katılım gerekçeleri olarak bireyin kişiliği ve bireyin içinde bulunduğu durumun sebep olduğu ileri sürülmektedir (Ercan ve Şar, 2004; Ardahan ve Yerlisu Lapa, 2011). Urcan (2015), doğa sporları faaliyetlerinden birisi olan macera tırmanışının genç bireylerde sorumluluk bilincinin ve risk kontrolünün gelişmesine yardımcı olduğuna değinmiştir. Bu özellikler doğa sporları kulüplerinin genç bireyler üzerindeki etkisini daha önemli hale getirmektedir. Türkiye’de doğa sporları her bölgede zengin ve farklı bir çeşitliliğe sahiptir. Doğa sporları dernek ve kulüpleri düzenli olarak aktiviteler düzenlemektedir. Her yaştan, her meslekten, her cinsiyetten bireylerin rahatlıkla, az maliyetle, gününbirlik yada kamplı yakın mesafelerde gerçekleştirebileceği bir spordur. Her geçen gün doğa yürüyüşü rotalarının yenilerinin keşfedilmesi, dernek/kulüplerin eğitimler yapması, gerekli malzeme ve eğitimlerin ulaşılabilirliğinin artması, her yıl şenlikler düzenlenmesi gibi nedenlerle aktivitelere katılım olumlu yönde etkilenmektedir (Kaplan, Ardahan, 2013).

Bu kadar yoğun bir artış gösteren doğa sporlarının ihtiyacını karşılamak üzere birçok kulüp kurulmaktadır. Şu an Türkiye’de tescilli bulunan 957 dağcılık ve doğa sporu kulübü, 338 aktif dağcılık ve doğa sporları kulübü bulunmaktadır

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet

Alanlarının İncelenmesi

(www.tdf.gov.tr, Erişim tarihi: 22.06.2015). Bu durumda doğa sporlarına ilginin oldukça arttığını söylemek mümkündür. Bölgesel coğrafi şartlar, kültür ve meteorolojik değişkenlerin de doğa sporlarına etkisinin olduğu düşünüldüğünde bölgelere göre kulüp sayılarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ormanlık ve dağlık alanlar nitelik ve nicelik açısından en fazla öneme sahip açık hava spor kaynaklarının basında gelmektedir. Bu nedenle her türlü doğa sporu etkinlik alanlarında sürdürülebilirlik yaklaşımında bu alanları öncelikle dikkate almak önemlidir. Çünkü bu alanların ekolojik dengenin sağlanmasında ve bozulmasında anahtar rolü, sürdürülebilirlik kavramıyla örtüşmektedir. Kullanımdan doğan atıklar ve kirlenme, doğanın kendini yenileme yeteneğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü çevre kirliliğinin oluşmasında temel neden; doğanın insan etkinlikleriyle ortaya çıkan atıkları kendiliğinden giderme yeteneğinin bozulmasıdır (Akt. Koçak ve Balcı, 2010). Bu etkiler de ele alındığında doğa sporları kulüplerinin önemi daha çok ön plana çıkmaktadır. Eğitilmiş, bilinçli, spor ahlakı ile yaşamış eğitmenlerin bulunduğu kulüplerin doğanın korunmasını faydalı olması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de doğa sporları faaliyetleri yapan kulüplerin etkinlik alanlarını, eğitmen durumlarını, katılımcı sayılarını ve faaliyet yapma kriterlerini ortaya koymaktır. Kısaca, Türkiye'de düzenli olarak faaliyet yapan dağcılık ve doğa sporları kulüplerinin faaliyet alanlarının belirlenmesine yöneliktir. Spor kulüpleri konusunda kaynağın az olması araştırmanın önemini daha önemli hale getirmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada doğa sporları ile uğraşan bireylerin tercih edilmesinin temel sebebi, doğa sporları aktivitelerinin birçok kişi tarafından kolayca yapılabilmesi ve kulüplere ulaşmak için özel koşullar gerektirmemesidir. Ayrıca bu sporu uygulayan kulüplerin üyeleri ile olan etkileşimini ve kulüplerin faaliyet alanlarını belirlemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Araştırmaya Marmara bölgesinden 10, Ege bölgesinden 14, İç Anadolu bölgesinden 7, Akdeniz bölgesinden 5, Karadeniz bölgesinden 7, Doğu Anadolu bölgesinden 3 ve Güney Doğu Anadolu bölgesinden 3 olmak üzere toplamda 49 doğa sporları kulübü katılmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırmamızın evrenini Türkiye'deki aktif olan dağcılık ve doğa sporları kulüpleri oluşturmaktadır. Türkiye'de aktif dağcılık ve doğa sporları kulübü sayısı 338 adettir (www.tdf.gov.tr). Veri toplamayı daha etkin hale getirmek için her bölgedeki kulüplerden rastgele örneklem yönetimi kullanılarak kulüplere ulaşılmaya çalışılmıştır. Soru formu kulüp yöneticilerine e-mail yolu ile gönderilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Gaziantep ve Antalya'da bulunan bazı kulüplere soru formu araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Veri toplama aracı

Araştırma verileri ortaya çıkarmak için araştırmacı tarafından 8 maddeden oluşan bir soru formu hazırlanmıştır. Bu formda doğa sporları

kulüplerinin bölgesi, üye ve eğitimci sayıları, yaptıkları doğa sporları branşları, eğitim verip vermedikleri, yaptıkları doğa sporlarını seçerken dikkat ettikleri kriterler gibi temel sorular yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu uygulanmıştır. Veriler 11 Mart 2012 – 05 Ocak 2013 tarihleri arasında elden ve e-mail yolu ile ilgili kulüp yöneticilerine uygulanmıştır. Araştırma sırasında birçok doğa sporu kulübünün temsilcisi ve yöneticisine ulaşılamamış yine birçok doğa sporları kulüplerinin faaliyet yapmadığı görülmüştür.

Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmada toplanan veriler istatistiksel paket programı (SPSS 16.0) aracılığıyla analiz edilip sonuçlar yorumlanmıştır. Verilerle ilgili fikir edinilmesini sağlamak amacıyla aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde dağılımları içeren tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Bölgelere göre kulüplerin doğa sporları faaliyeti yapma kriterlerinin dağılımı

Bölge	Coğrafi şartlar	Üye istekleri ve coğrafi şartlar	Liderlerin uzmanlık alanı	Üye istekleri	Yönetsel kararlara göre	Üye istekleri ve eğitimci uzmanlığı	Toplam
Marmara	0	5 % 50	2 % 20	1 % 10	0	2 % 20	10 % 100
Ege	2 % 14.3	9 % 64.3	0	0	1 % 7.1	2 % 14.3	14 % 100
İç Anadolu	2 % 28.6	2 % 28.6	1 % 14.3	0	1 % 14.3	1 % 14.3	7 % 100
Akdeniz	2 % 40	2 % 40	1 % 20	0	0	0	5 % 100
Karadeniz	5 % 71.4	2 % 28.6	0	0	0	0	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	0	0	0	1 % 33.3	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	0	1 % 33.3	2 % 66.7	0	0	0	3 % 100
TOPLAM	12 % 24.5	22 % 44.9	6 % 12.2	1 % 2	2 % 4.1	6 % 12.2	49 % 100

Tablo 2: Bölgelere göre dağılım ve doğa sporları kulüplerindeki üye sayısı dağılımı

Bölge	0-30 Üye	31-60 Üye	61-100 Üye	101-150 Üye	151-200 Üye	200 Üye ve üstü	Toplam
-------	----------	-----------	------------	-------------	-------------	-----------------	--------

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet Alanlarının İncelenmesi

Marmara	1 % 10	4 % 40	2 % 20	2 % 20	0	1 % 10	10 % 100
Ege	0	0	3 % 21.4	5 % 35.7	2 % 14.3	4 % 28.6	14 % 100
İç Anadolu	1 % 14.3	1 % 14.3	3 % 42.9	0	0	2 % 28.6	7 % 100
Akdeniz	0	2 % 40	1 % 20	2 % 40	0	0	5 % 100
Karadeniz	3 % 42.9	3 % 42.9	0	1 % 14.3	0	0	7 % 100
Doğu Anadolu	3 % 100	0	0	0	0	0	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	2 % 66.7	0	0	1 % 33.3	0	0	3 % 100
TOPLAM	10 % 20.4	10 % 20.4	9 % 18.4	11 % 22.4	2 % 4.1	7 % 14.3	49 % 100

Tablo 3: Bölgelere göre kulüp üyelerinin dağ faaliyetlerine katılım dağılımı

Bölge	1-3 Üye	4-7 Üye	8-11 Üye	12 üye ve üstü	Toplam
Marmara	1 % 10	4 % 40	2 % 20	3 % 30	10 % 100
Ege	7 % 50	5 % 35.7	2 % 14.3	0	14 % 100
İç Anadolu	0	1 % 14.3	1 % 14.3	5 % 71.4	7 % 100
Akdeniz	2 % 40	3 % 60	0	0	5 % 100
Karadeniz	2 % 28.6	2 % 28.6	0	3 % 42.9	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	1 % 33.3	0	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	2 % 66.7	0	1 % 33.3	0	3 % 100
TOPLAM	15 % 30.6	16 % 32.7	7 % 14.3	11 % 22.4	49 % 100

Tablo 4: Bölgelere göre kulüp üyelerinin kaya tırmanışı faaliyetlerine katılım dağılımı

Bölge	1-2 Üye	3-4 Üye	5-6 Üye	7-10 Üye	11-20 Üye	21 Üye ve üstü	Yapmıyor	Toplam
Marmara	0	1 % 10	1 % 10	3 % 30	1 % 10	2 % 20	2 % 20	10 % 100
Ege	4 % 28.6	4 % 28.6	3 % 21.4	2 % 14.3	1 % 7.1	0	0	14 % 100
İç Anadolu	0	0	1 % 14.3	3 % 42.9	2 % 28.6	1 % 14.3	0	7 % 100
Akdeniz	1 % 20	2 % 40	0	2 % 40	0	0	0	5 % 100
Karadeniz	2 % 28.6	2 % 28.6	1 % 14.3	0	0	0	2 % 28.6	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	0	0	0	0	0	2 % 66.7	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	1 % 33.3	0	0	0	0	3 % 100
TOPLAM	9 % 18.4	10 % 20.4	7 % 14.3	10 % 20.4	4 % 8.2	3 % 6.1	6 % 12.2	49 % 100

Tablo 5: Bölgelere göre eğitimci sayısı dağılımı

Bölge	1 Eğitimci	2 Eğitimci	3 Eğitimci	4 Eğitimci	5 Eğitimci ve üstü	Yok	Toplam
Marmara	0	1 % 10	0	3 % 30	3 % 30	3 % 30	10 % 100
Ege	1 % 7.1	3 % 21.4	1 % 7.1	1 % 7.1	7 % 50	1 % 7.1	14 % 100
İç Anadolu	0	2 % 28.6	1 % 14.3	2 % 28.6	2 % 28.6	0	7 % 100
Akdeniz	1 % 20	2 % 40	0	1 % 20	0	1 % 20	5 % 100
Karadeniz	1 % 14.3	2 % 28.6	1 % 14.3	1 % 14.3	0	2 % 28.6	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	1 % 33.3	0	0	0	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	0	1 % 33.3	0	0	3 % 100
TOPLAM	5 % 10.2	12 % 24.5	4 % 8.2	9 % 18.4	12 % 24.5	7 % 14.3	49 % 100

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet Alanlarının İncelenmesi

Tablo 6: Bölgelere göre kulüplerin eğitim verme türü dağılımı

Bölge	Dağcılık, Kaya Tırmanışı	Kaya tırmanışı, Yamaç paraşütü	Kampçılık	Dalış	Dağcılık, Yamaç paraşütü, Dalış	Yok	Toplam
Marmara	3 % 30	3 % 30	1 % 10	0	2 % 20	1 % 10	10 % 100
Ege	4 % 28.6	4 % 28.6	0	2 % 14.3	4 % 28.6	0	14 % 100
İç Anadolu	4 % 57.1	2 % 28.6	0	0	0	1 % 14.3	7 % 100
Akdeniz	0	2 % 40	1 % 20	1 % 20	0	1 % 20	5 % 100
Karadeniz	4 % 57.1	2 % 28.6	0	0	0	1 % 14.3	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	0	0	0	0	2 % 66.7	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	2 % 66.7	0	0	0	0	1 % 33.3	3 % 100
TOPLAM	18 % 36.7	13 % 26.5	2 % 4.1	3 % 6.1	6 % 12.2	7 % 14.3	49 % 100

Tablo 7: Bölgelere göre kulüp üyelerinin doğa yürüyüşüne katılım dağılımı

Bölge	0-10 Üye	11-20 Üye	21-40 Üye	41-60 Üye	61 Üye ve üzeri	Yok	Toplam
Marmara	1 % 10	2 % 20	5 % 50	0	2 % 20	0	10 % 100
Ege	0	2 % 14.3	1 % 7.1	1 % 7.1	8 % 57.1	2 % 14.3	14 % 100
İç Anadolu	0	3 % 42.9	2 % 28.6	1 % 14.3	0	1 % 14.3	7 % 100
Akdeniz	0	0	2 % 40	2 % 40	0	1 % 20	5 % 100
Karadeniz	4 % 57.1	1 % 14.3	2 % 28.6	0	0	0	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	1 % 33.3	1 % 33.3	0	0	0	3 % 100
Güneydoğu Anadolu	1 % 33.3	0	0	1 % 33.3	0	1 % 33.3	3 % 100
TOPLAM	7 % 14.3	9 % 18.4	13 % 26.5	5 % 10.2	10 % 20.4	5 % 10.2	49 % 100

Tablo 8: Bölgelere göre doğa sporları kulüplerinin faaliyet alanları dağılımı

Bölge	Dağcılık, Kaya Tırmanışı, Doğa virivireti	Dağcılık, Yamaç paraşütü	Doğa Yürüyüşü	Su Sporları (Dalış, Kano, Yelken)	Birçok Doğa Sporu	Dağ bisikleti	Diğer	Toplam
Marmara	4 % 40	0	1 % 10	1 % 10	4 % 40	0	0	10 % 100
Ege	1 % 7.1	2 % 14.3	0	3 % 21.4	5 % 35.7	1 % 7.1	2 % 14.3	14 % 100
İç Anadolu	1 % 14.3	3 % 42.9	2 % 28.6	0	0	1 % 14.3	0	7 % 100
Akdeniz	0	1 % 20	1 % 20	1 % 20	1 % 20	0	1 % 20	5 % 100
Karadeniz	5 % 71.4	0	1 % 14.3	0	0	1 % 14.3	0	7 % 100
Doğu Anadolu	1 % 33.3	0	1 % 33.3	1 % 33.3	0	0	0	3 % 100
Güneydo ğu Anadolu	2 % 66.7	0	0	1 % 33.3	0	0	0	3 % 100
TOPLAM	15 % 30.6	6 % 12.2	4 % 8.2	7 % 14.3	10 % 20.4	3 % 6.1	4 % 8.2	49 % 100

Tartışma

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları kulüplerinin ve bu kulüplerin faaliyet alanlarının araştırıldığı bu çalışmada eğitmen sayıları, üye sayıları, spor branşları, faaliyet yapma kriterleri ve faaliyet düzenleme sıklığı gibi etkenler incelenmiştir. Araştırmada aktif olan kulüplere ulaşılmaya çalışılmıştır. Toplamda 49 aktif kulübe ulaşılmıştır.

Ülkelerin dağcılık turizmini geliştirme çabaları, son yıllarda tüm dünyada dağcılık turizmine olan ilginin artması ve her geçen gün dağcılıkla ilgilenen ve bu aktivitelere katılan kişilerin artış göstermesi nedeniyledir (Koçak ve Balcı, 2010). Dağcılık ve doğa sporları spor kulübü eğitmenleri ve yöneticileri faaliyet alanlarında genel olarak iki duruma göre hareket etmektedir. Araştırmada, dağcılık ve doğa sporları kulüpleri faaliyetlerinin çoğunu (Tablo 1) üye istekleri ve coğrafi şartların durumuna göre yapmaktadır (22 Kulüp) (% 44,9). Üye istekleri ve coğrafi şartların durumuna en çok faaliyet yapan bölgelerin başında Ege bölgesindeki kulüpler gelmektedir (% 64,3). Doğa sporlarında coğrafi şartlar önemli bir etken oluşturmaktadır. Elmas ve diğ. (2013) araştırmasında, Erzurum ili ve çevresindeki etkinlikleri incelemiş ve doğa sporlarına uygun olan faaliyetleri ortaya koymuştur. Çalışma neticesinde 7 adet temel, 6 adet destekleyici turistik ürün çeşidi tespit etmiştir. Coğrafi şartlar ve imkanların önemli olduğunu bu çalışma da desteklemektedir. Özellikle dağcılık ve kaya tırmanışı gibi daha spesifik branşlarda bir çok kulübün sıkıntı çektiği bilinmektedir. Dağcılık turizmine katılmak için çıkılacak dağa karar verirken, katılımcıların öncelikle ilgili dağın heyecan vericiliğine önem verdikleri anlaşılmaktadır (Çakıcı ve diğ. 2014). Bu

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet

Alanlarının İncelenmesi

durum coğrafi şartların sunduğu alternatiflerle ilgili olabilir. Örneğin Konya'da yüksek bir dağa gitmek fikri çok çekici gelmez iken Niğde bölgesinde bu durum çok daha cazip olabilir. Niğde bölgesindeki bir kulüp dağ tırmanışı için coğrafi açıdan çok avantajlı bir konuma sahiptir. Buckley (2006), araştırmasında, önemli bir husus olarak biyolojik çekicilik konusuna değinmiştir. Kişiler, tırmanılacak dağın flora, fauna zenginliği, zarar görmemiş bir doğal yapıya sahip olmasını dikkate almaktadır. Bentley (2007), macera sporları için gelen turistlerin özellikle bozulmamış, sıradışı bölgeleri keşfetmeyi istediğine değinmiştir. Kaplan ve Ardahan (2013, s. 101), araştırmasında doğa sporlarına katılan bireylerin bu spora katılmasına etki eden unsurlar arasında "ilgi alanım olması" ve "yalnızlık hissi" maddelerine değinmiştir. Görüldüğü üzere benzer çalışmalarda destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır.

Dağcılık ve doğa sporları hem malzeme hem de zaman bakımından özel ilgi isteyen bir spor dalıdır. Bir dağ tırmanışına gitmek için önceden başlayan bir süreç vardır. Araştırmamızda kulüplerin üye sayıları da incelenmiştir (Tablo 2). En çok 101 ile 150 üyesi (% 22,4) olan spor kulüpleri öne çıkmıştır. Bundan sonra 0-30 (% 20,4) ve 31-60 (% 20,4) üyesi olan kulüpler önce çıkmaktadır (% 40,8). Sonuçlardan anlaşılacağı üzere üye sayılarında çok ciddi sayılar öne çıkmamaktadır. Ege bölgesinde 200 üyesinde üzerinde 4 kulüp, Marmara bölgesinde ise sadece 1 kulüp 200 üyenin üzerinde sporcuya sahiptir. Bu şehirlerin nüfusları ve büyüklükleri düşünüldüğünde bu rakamların tatmin edici düzeyde olmadığı düşünülmektedir. Dağcılık federasyonuna bağlı lisanslı sporcu sayısı 34. 500 kişidir ve 79 ilde dağcılık ve doğa sporları aktif olarak yapılmaktadır (www.tdf.gov.tr). Resmi rakamlara bakıldığında araştırma sonuçlarımızla farklılık gösteren bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre aktif olan lisanslı sporcuların çoğunun ferdi olarak bu sporla uğraştığı düşünülmektedir. Farklı bir yaklaşım olarak ta, lisansı olan sporcular çok uzun süre bu sporu yapmamakta ve sadece bir spor dalına ait belge almak adına lisans çıkardıkları ve dağcılık ve doğa sporlarıyla aktif olarak uğraşmadıkları düşünülebilir. Buna bağlı olarak Tablo 3 incelendiğinde dağ faaliyetleri organize eden kulüplerin en fazla 4-7 (% 32,7) üye sporcu ile faaliyet yaptıkları görülmektedir. 12 üye ve üstünde toplamda 11 kulüp (% 22,4) faaliyet yapmaktadır. Bu durum dağa giden sporcu sayısının az olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Ekici ve diğ. (2011, s. 114), dağcılığa yönelim nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında dağcılığın eğlence ve heyecan vericiliğinin kişilerin bu faaliyetlere katılımında en başta gelen neden olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu konuda tercih edilme ve faaliyet alanlarının seçimi için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ama unutulmamalıdır ki dağcılık ve doğa sporları riskli ve tehlikeli sportlardır. Bu eğlence ve heyecan arzusu kulüp yöneticilerinin hatalı kararlar almasına sebep verebilir.

Araştırma sonuçlarımıza göre (Tablo 4) son yıllarda popüler bir branş olan kaya tırmanışını yapan kulüp sayısı 43 dür (% 87,8). Son zamanlarda en ilgi çekici doğa sporlarından biri kaya tırmanışıdır (Giles ve diğ. 2006). Buna bağlı olarak dağcılık ve kaya tırmanışının bir antrenman yöntemi olması onu rekreatif bir aktivite olarak tercih edilen bir spor haline getirmiştir (Romero ve diğ. 2009; Aras). Araştırmada kaya tırmanışına en çok katılan üye sayıları 3-4 üye (%

20,4) ve 7-10 üye (% 20,4) arasındadır. Kaya tırmanışı çok fazla malzeme ve kişiye ihtiyaç duyulmadan yapılan bir spor olarak bilinmektedir. 2 kişi bir kaya tırmanışı için yeterlidir. Bu sebeple belki de birçok sporcu bir kulübe üye olmadan bu sporu yapmaktadır. Kaya tırmanışı kişisel inisiyatifin alınabilmesi için güçlü bir deneyim olduğu araştırmalarda ortaya konmuştur (Hansen ve Parker, 2009, s. 23). Ege (14 kulüp) ve Marmara (10 kulüp) bölgeleri en çok kaya tırmanışı yapan bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Kaya tırmanışı faaliyetlerini 6 kulüp (% 12,2) yapmamaktadır. Bu durum coğrafi şartlar ve eğitmen durumu ile bağlantılı olabilir.

Kulüplerin eğitmen sayıları incelendiğinde (Tablo 5), kulüplerin 2 eğitmen (% 24,5) ya da 5 eğitmene (% 24,5) sahip oldukları görülmektedir. 7 kulübün (% 14,3) eğitmene sahip olmadıkları görülmektedir. Eğitmeni olmayan kulüplerin daha çok rahat ve riskin az olduğu faaliyetleri tercih ettiği düşünülmektedir. Çünkü dağcılık ve doğa sporları riskin fazla olduğu sporlar olarak tanımlanmaktadır. Graydon ve Hanson (2005), dağcılığın bu özelliğini anlatırken dağcılığın herkes için uygun olmadığını vurgulayarak, dağların büyümesine kapılanların dağları etkileyici, cezbedici bazen hayal kırıklığına uğratici ve hatta ölümcül bulabileceklerini vurgulamıştır. Ülker (1992)'e göre dağcılık sporu, uzaklığı, fiziksel zorluğu, belli bir ekonomik güç ve teknik bilgi gerektirmesi, doğada yaşam koşullarına adaptasyon güçlükleri gibi nedenlerle nispeten kısıtlı sayıda kişiyi kendine çekebilmektedir. Bu yüzden tırmanışlar; Dağcılık Federasyonu'nun düzenlediği kamplar, dağcılık kulüplerinin faaliyetleri ve münferit teşebbüsler ile sınırlı kalmıştır. Ama artık birçok kulüp ve dernek eğitmen yetiştirmekte ve çevresindeki imkanları kullanarak doğaya çıkan insan sayısına katkıda bulunmaktadır. Eğitmen sayısına katkıda bulunmak için kulüplerin üzerine düşen görevler hayli fazladır. Üye sayısının artması eğitmen olmaya istekli bireyleri tetikleyecektir.

Bölgelere göre eğitim verme türlerine (Tablo 6) bakıldığında % 36.7 ile dağcılık ve kaya tırmanışı en fazla eğitim verilen faaliyet olarak dikkat çekmektedir. Bunu daha sonra kaya tırmanışı ve yamaç paraşütü izlemektedir (% 26,5). Kulüplerin % 14,3 ü eğitim vermemektedir. Yine Ege ve Marmara bölgesi eğitim verme bakımından göze çarpmaktadır. Buradan sporcuların daha çok dağcılık ve kaya tırmanışı öğrenmek istemeleri anlamı çıkarılabilir. Araştırmalarda farklı sonuçlar göze çarpmaktadır. İngiliz Dağcılık Konseyinin verilerine göre, yıllar itibariyle dikkat çeken bir bulgu olarak, kulüp üyeliği azalırken bireysel dağcılar artış göstermektedir (Akt: Çakıcı ve diğ. 2014, s. 78). Buna göre dağcılık eğitimi alan bireylerin daha sonra bireysel olarak faaliyet yaptıkları söylenebilir. Ekici ve diğ. (2011) araştırmasında, eğitmenlerin bir kısmının dağcılık sporuna yönelmede eğlence ve heyecan verici olması fikrine katılmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu durum eğitmenlerin, eğitimi önemseydiği şeklinde yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında dağcılık ve doğa sporları için eğitim önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Doğa sporları içinde en basit ve risk az olan branşın doğa yürüyüşü olduğu bilinmektedir. Doğa yürüyüşü, gününbirlik yürüyüşten daha zor parkurlardan oluşan, gününbirlik veya kamplı/konaklamalı yapılan daha fazla günü kapsayabilen, katılımcıların tüm malzemelerini kendilerinin veya taşıyıcılar,

Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet

Alanlarının İncelenmesi

araçlar, hayvanlar tarafından taşındığı etkinliktir (Kalkan 2012; Ardahan ve Mert, 2013). Araştırmamızda (Tablo 7) genel olarak kulüplerin % 26,5 ü 21-40 üye ile doğa yürüyüşü faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bu dağılım içinde Ege ve Karadeniz bölgeleri % 57,1 oranla en çok doğa yürüyüşü yapan bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Ege bölgesinde 8 doğa sporları kulübü 61 ve üzeri üye ile doğa yürüyüşü faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ege bölgesi en çok doğa yürüyüşü yapılan bölge konumuna gelmektedir. Ekici ve diğ. (2011) araştırmasında, dağcılığın bir üniversiteli aktivitesi olduğu ve büyükşehirde yetişen kişilerin bu spora yöneldikleri ve arkadaş gruplarından etkilendikleri sonucuna ulaşmıştır. Ege ve Marmara bölgesinin araştırmamızda ön plana çıkması ve bu bölgelerde Türkiye'nin iki büyük önemli şehrini olması bu sonucu desteklemektedir.

Genel olarak bakıldığında (Tablo 8) doğa sporları kulüplerinin % 30,6 sı (15 kulüp) dağcılık, kaya tırmanışı ve doğa yürüyüşü alanında faaliyet göstermektedir. Bunu % 20,4 ile birden çok doğa sporu faaliyeti alanında faaliyet gösteren kulüpler izlemektedir (10 kulüp). Suda yapılan doğa sporları ile 7 kulüp (% 14,3) faaliyet göstermektedir. Dikkat çekici bir bulguda denize kıyısı olmasına rağmen Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde birer kulübün suda yapılan doğa sporları alanında faaliyet göstermesidir. Doğa sporları sağlıklı bir yaşam için ele geçmez fırsatlar yaratmaktadır. Bulgu, Demirhan ve Akcan (2010), 46 dağcının katılımıyla yaptıkları nitel araştırmada dağcılığın günümüzde bir yaşam tarzı olduğunu belirtmişlerdir. Buda göstermektedir ki bu sporu icra eden bireyler dağcılık ve doğa sporlarının tutkuyla yapmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Gönüllülük esasına dayalı olarak çalışan kulüpler, maddi kazançlardan çok spora katkı sunan ve sporun tanıtımına katkı veren örgütlerdir. Yakut ve Met (2012), araştırmasında kulüp üyelerinin, stratejik hedefler doğrultusundaki amaç ve politikaların uygulayıcılarından öte üreticileri haline getirilmesine ve üyelerin sorumluluk almaları sağlanmasına değinmiştir. Bu sonuçlar doğa sporlarının önemini ortaya koymakta ve sonuçlarımızı desteklemektedir. Görüldüğü üzere spor kulüplerinden beklentiler oldukça fazladır. Dolayısıyla maddi kazanç ya da çıkarlar olmaksızın bir derneğin, faaliyetlerini sürdürmesi ve stratejik hedefleri doğrultusunda ilerlemesini sağlamak oldukça güçtür. Araştırmamızda doğa sporlarına olan katılımın 2015 yılı verilerine göre tatminkar düzeyde olmadığı görülmüştür. Doğaya çıkan birey sayısının artırılması, sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi, yerel yönetimlerin sağlıklı yaşam için bölgelerindeki doğa sporları kulüplerini desteklemesi ve ilgili federasyonların doğa sporlarını yaygınlaştırmaları için yeni stratejiler geliştirmesi gerektiği düşünülmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadaki olayların özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki doğa sporlarını etkilediği tahmin edilmektedir. Doğa sporları kulüplerinin sayısının artmasından çok kulüplerin üye sayılarının artırılması için çaba gösterilmelidir. Gerçek anlamda doğa sporları kulüplerinin desteklenmesi ve teşvik edici çabaların gösterilmesi bu spora olan katılımı arttıracaktır. Bu durum sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun oluşması açısından dağcılık ve doğa sporları kulüplerinin önemini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Ardahan F., Mert M. (2013). Bireyleri doğa yürüyüşü yapmaya motive eden faktörler ölçeği ve bu faaliyetlere katılarak elde edilen faydalar ölçeğinin Türk popülasyonu için geçerlilik güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 338-355.
- Ardahan F., Yerlisu Lapa T. (2011). Açık alan rekreasyonu: Bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt:8 Sayı:1. s. 1327-1341
- Buckley R. (2006). *Adventure Tourism*, Oxford: CAB International.
- Bentley T., Page, S. ve Macky, K.A. (2007), "Adventure Tourism and Adventure Sports Injury: The New Zealand Experience", *Applied Ergonomics*, 38(6):791-796.
- Bulgu N., Demirhan G. ve Akcan, F. (2010). Yaşam Tarzı Sporlarında Alt Kültürel Kimliğin İnşası: Türkiye'de Dağcılık Örneği, TÜBİTAK Proje No: 108K598,1-45.
- Çakıcı A.C., Yavuz G., Çiçek M. (2014). Dağcılık Turizmine Katılımda Dikkate Alınan Hususlar Üzerine Bir Araştırma. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt-Sayı: 7(3) ss: 75-94
- Demir C., (2003). Demografik özellikler ile sağlanan imkanların sportif faaliyet tercihleri üzerine etkileri: üniversite gençliğine yönelik bir uygulama. 1. Gençlik, Boş Zaman ve Doğa Sporları Sempozyumu. Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği. Ankara, 1-24.
- Draper N., Jones G. A. Fryer S. Hodgson C., Blackwell G. (2008). Effect of an on-sight lead on the physiological and psychological responses to rock climbing. *Journal of Sports Science and Medicine*, 7(4), p. 492-498.
- Elmas B., Akkuş Ç., Cengiz G. (2013). Erzurum İli Temel ve Destekleyici Turistik Ürün Çeşitlerinin Değerlendirilmesi. Lefke Avrupa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IV, Sayı: I, s. 84-109
- Ekici S., Çolakoğlu T., Bayrakdar, A. (2011), "Dağcılık Sporuyla Uğraşan Bireylerin Bu Spora Yönelme Nedenleri Üzerine Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 5(2); 110-119.
- Ercan A. A. ve Şar, S. (2004). Edremit Körfez Bölgesindeki Eczane Eczacılarının Stres Kaynakları. *Ankara Ecz. Fak.Dergisi*, 33(4): 217-242.
- Erdoğan N. (2013). Sürdürülebilir Turizm, Ekoturizm, Doğa Turizmi Farklılıkları Nelerdir ya da Farklı mı? http://files.nazmiye-erdogan.webnode.com.tr/200000176-a3471a4420/Nazmiererdogan_makale.docx, (Erişim Tarihi: 23.06.2015).
- Giles L. V., Rhodes E. C., Taunton J. E. (2006). The Physiology of Rock Climbing. *Sports Medicine*. 36 (6): 529-545.
- Graydon D. ve Hanson K. (2005). Dağcılık Zirvelerin Özgürlüğü. Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- Hansen K., Parker M. (2009). Rock Climbing. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 80:2, p. 17-55.
- Hörst E.J. (2008). *Training for climbing*. Falcon Publishing and Choclestone Pres.
- Kalkan A. (2012). Açık Alan Rekreasyonu, Doğa Sporları Yapan Bireylerin Bu Sporları Yapma Nedenleri: Antalya Örneği", Akdeniz Üniversitesi Sosyal

*Türkiye'deki Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri ile Faaliyet**Alanlarının İncelenmesi*

Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Kaplan A., Ardahan F. (2013). Doğa Sporları Yapan Bireylerin Profilleri, Doğa Sporu Yapma Nedenleri ve Elde Ettikleri Faydalar: Antalya Örneği. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:5, Sayı:8, s. 93-114
- Kiper T., Arslan M. (2007). Anadolu'da Doğa Turizmi Kapsamında Doğa Yürüyüşü Güzergahlarının Belirlemede Örnek Bir Çalışma. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 4(2), 165-174.
- Koçak F., Balcı V. (2010). Doğada Yapılan Sportif Etkinliklerde Çevresel Sürdürülebilirlik. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 2(2), 213-222
- Llewellyn D. J., Sanchez X., Asghar A., Jones G. (2008). Self-Efficacy, Risk Taking and Performance in Rock Climbing. Personality and Individual Differences. 45 (1): 75-81.
- Lourens T. (2010). Her yönüyle dağcılık ve tırmanış kitabı (çev: P. F. Özülkü). 1. Basım. İstanbul: Alfa basım Yayım ve Dağıtım.
- Plummer R. (2009). Outdoor Recreation. First Edition Published by Routledge, New York.
- Romero V. S., Ruiz J. R., Ortega F. B. F., Artero E. G., Rodriguez G. V., Moreno L. A., Castillo M. J., Gutierrez A. (2009). Body Fat Measurement in Elite Sport Climbers: Comparison of Skinfold Thickness Equations with Dual Energy X-ray Absorptiometry. Journal of Sport Sciences. 27 (5): 469-477.
- TDF (Türkiye Dağcılık Federasyonu) (2015). Aktif ve tescilli dağcılık kulüpleri. www.tdf.gov.tr, Erişim tarihi: 22.06.2015).
- Moynier J. (2004). Herkes İçin: Dağcılık. Bilge Sanat Yapım Yay. Tant. Kağ. Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
- Urcan N. (2015). Geleneksel tırmanış. TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ajans Ankara Reklam tasarım Matbaa ve Tan. Hiz. İzmir. s. 116
- Ülker İ. (1992). Dağ Turizmi. Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yakut H., Met, A. (2012). Sivil Toplum Kuruluşlarında Üye Beklentileri ile Genel Merkez Hedefleri Arasındaki Uyum Derecesinin Araştırılması: Zirve Dağcılık ve Doğa Sporları Kulübü Örneği. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 25, s. 241-250.